

กลวิธีการเล่าเรื่องและกลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ในมหาชาติคำหลวง
กัณฑ์ที่ 8-13

นางสาวคณิตา หอมทรัพย์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
ปีการศึกษา 2556

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตอักษรบัณฑิตที่ส่งกองทรมบัณฑิตวิทยาลัย
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR) are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

NARRATIVE AND LITERARY TECHNIQUES IN REPRESENTING THE BODHISATTVA IN
MAHA CHAT KHAM LUANG CHAPTERS 8-13

Miss Kanita Homsab

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts Program in Thai

Department of Thai

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2013

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

กลวิธีการเล่าเรื่องและกลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อนำเสนอ
ภาพพระโพธิสัตว์ในมหาชาติคำหลวง กัณฑ์ที่ 8-13

โดย

นางสาวคณิตา หอมทรัพย์

สาขาวิชา

ภาษาไทย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ศาสตราจารย์ ดร.ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

.....คนบดีคณะอักษรศาสตร์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัครวิรุฬหการ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(อาจารย์ ดร.อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ศาสตราจารย์ ดร.ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต)

.....กรรมการ

(อาจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชกุล)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์)

คณิตา หอมทรัพย์ : กลวิธีการเล่าเรื่องและกลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ในมหาชาติคำหลวง กัณฑ์ที่ 8-13. (NARRATIVE AND LITERARY TECHNIQUES IN REPRESENTING THE BODHISATTVA IN MAHA CHAT KHAM LUANG CHAPTERS 8-13) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ศ. ดร.ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต , 231 หน้า.

วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษากลวิธีการเล่าเรื่องและกลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรในมหาชาติคำหลวง กัณฑ์ที่ 8-13 ขณะเดียวกันเพื่อให้เห็นภาพพระโพธิสัตว์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในมหาชาติคำหลวง

ผลการวิจัยพบว่า มหาชาติคำหลวงนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่ปรากฏตรงกับเวสสันดรชาดก และภาพพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏเฉพาะในมหาชาติคำหลวง ภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่มหาชาติคำหลวงปรากฏตรงกับเวสสันดรชาดก มี 5 ภาพ ได้แก่ พระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาพระโพธิญาณ พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญทศบารมี พระโพธิสัตว์ผู้มีบุญญาภิหาร พระโพธิสัตว์ผู้เป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์ และพระโพธิสัตว์ผู้มีคำเรียกที่หมายถึงพระโพธิสัตว์ ส่วนภาพพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏเฉพาะในมหาชาติคำหลวง มี 3 ภาพ ได้แก่ พระโพธิสัตว์ผู้มีรูปลักษณะคล้ายพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ผู้มีบุญญาบารมีที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไป และพระโพธิสัตว์ผู้มีคำเรียกที่หมายถึงพระพุทธเจ้า โดยมหาชาติคำหลวงนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์เวสสันดรผู้เป็นพระพุทธเจ้าเป็นลักษณะเด่น ภาพพระโพธิสัตว์ดังกล่าวมีผู้เล่าเรื่องเป็นผู้นำเสนอผ่านมุมมองการเล่าเรื่อง ผ่านวิธีการเล่าเรื่อง ผ่านการใช้คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้า ผ่านการใช้คำเพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ และผ่านการใช้ภาพพจน์เพื่อแสดงบุญญาบารมีของพระโพธิสัตว์

แม้มหาชาติคำหลวงนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดร ก็มีภาพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทับซ้อนอยู่ด้วยผ่านการใช้คำเรียกซึ่งหมายถึงผู้เป็นที่พึ่งและเป็นใหญ่ในสามโลก เพื่อเชิดชูสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้า ทำให้มหาชาติคำหลวงแตกต่างจากมหาชาติภาษาไทยสำนวนอื่น

ภาควิชา ภาษาไทย

ลายมือชื่อนิสิต

สาขาวิชา ภาษาไทย

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ปีการศึกษา 2556

5380106722 : MAJOR THAI

KEYWORDS: MAHA CHAT KHAM LUANG / NARRATIVE AND LITERRARY TECHNIQUES / THE BODHISATTVA IMAGE

KANITA HOMSAB: NARRATIVE AND LITERARY TECHNIQUES IN REPRESENTING THE BODHISATTVA IN MAHA CHAT KHAM LUANG CHAPTERS 8-13. ADVISOR: PROF. CHOLADA RUENGRUGLIKIT, Ph.D., 231 pp.

This thesis is an attempt to study the narrative and literary techniques in representing the Bodhisattva image in Maha chat kham luang chapters 8-13 in order to examine Maha chat kham luang represents the Bodhisattva image of Vessantara, and at the same time, to show king Boromtrailokkanat as the Bodhisattva in Maha Chat Kham Luang.

According to the research, Maha chat kham luang represents the Bodhisattva image of Vessantara that appeared in Maha chat kham luang is the same as in Vessantarajataka and the Bodhisattva image of Vessantara that appeared only in Maha chat kham luang. The Bodhisattva image of Vessantara that appeared in Maha chat kham luang is the same as in Vessantarajataka are 5 images that are the Bodhisattva who desire the Buddha's enlightenment, the Bodhisattva who practice the ten liberalities, the Bodhisattva who have the supernatural power of merit, the Bodhisattva who relied on animal and the Bodhisattva who have the word in calling that means the Bodhisattva. The Bodhisattva image of Vessantara that appeared only in Maha chat kham luang are 3 images that are the Bodhisattva who have similar appearance as the Buddha, the Bodhisattva who have the perfection to become the Buddha and the Bodhisattva who have the word in calling that means the Buddha. Maha chat kham luang represents the Bodhisattva of Vessantara is anatable feature. These Bodhisattva images are presented by the narrator through the point of view, the narrative, the words in calling Vessantara that means the Bodhisattva and the Buddha, the words in representing the great Bodhisattva image and the figures of speech to show the perfection of the Bodhisattva.

Even though Maha Chat Kham Luang represents the Bodhisattva image of Vessantara, there are also overlapping images of king Boromtrailokkanat from the words in calling Vessantara who relied and greated of the three world. These to praise king Boromtrailokkanat as the Bodhisattva and the Buddha, which makes Maha Chat Kham Luang different from other Thai Maha Chat.

Department: Thai

Student's Signature

Field of Study: Thai

Advisor's Signature

Academic Year: 2013

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จเรียบร้อยด้วยความเมตตาอย่างสูงสุดจากศาสตราจารย์ ดร.ชลดา เรืองรักษ์ลิขิตที่กรุณาได้รับเป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ให้แก่ผู้วิจัย โดยให้ความเอาใจใส่และดูแลการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้จนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอย่างสุดซึ้งมา ณ โอกาสนี้

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่าน ได้แก่ อาจารย์ ดร.อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล อาจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล และรองศาสตราจารย์ ดร.มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ ที่เมตตาให้คำแนะนำเพื่อแก้ไขวิทยานิพนธ์นี้ให้สมบูรณ์ ขอขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทย อาจารย์ ดร.น้ำผึ้ง ปัทมะกลางคุล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรมินท์ จารูร และอาจารย์ ดร.ธานีรัตน์ จัตตะศรีที่เข้าฟังการเสนอโครงร่างวิทยานิพนธ์และให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ในการรายงานความก้าวหน้าวิทยานิพนธ์

ขอกราบขอบพระคุณคุณพ่ออาทิตย์ หอมทรัพย์ และคุณแม่ฝ่อน หอมทรัพย์ผู้เป็นที่รักและเคารพอย่างสูงสุด ที่สนับสนุนทุนทรัพย์และให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยให้เข้มแข็งและมีพลังในยามท้อแท้ จนฟันฝ่าอุปสรรคศึกษาเล่าเรียนสำเร็จ และยังคงให้กำลังใจผู้วิจัยเรื่อยมาทุกขณะนาที่ รวมทั้งคุณน้ำฝ่อน คนฉลาดและคุณน้ำอูดร คนฉลาด ที่สนับสนุนทุนทรัพย์แก่ผู้วิจัย ขอขอบคุณกัลยาณมิตรทั้งหลาย ขอขอบคุณคุณวิเชียร โพธิระหงษ์ คุณสุธิญา พูนเอียด คุณสุพัตรา ทองคำ คุณจันทิมา สว่างลาภ คุณกัลยรัตน์ กลิ่นสุวรรณ คุณอรุณวรรณ คงมีผล คุณสุทธิวรรณ โปธอนัด และคุณวัฒนาลัย พิชัยคำ ที่แลกเปลี่ยนความรู้และคอยเติมเต็มกำลังใจให้ผู้วิจัยเดินทางมาถึงความสำเร็จอีกขั้นของชีวิต

ขอขอบคุณทุนการศึกษาจากโครงการพัฒนากำลังคนด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ แห่งประเทศไทยที่สนับสนุนทุนการศึกษามาโดยตลอด ทำให้ผู้วิจัยมีโอกาสศึกษาต่อในระดับสูงกว่าระดับปริญญาบัณฑิต และขอขอบคุณทุนสนับสนุนการทำวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาจากมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีที่สนับสนุนทุนการศึกษาเพื่อทำวิจัย

อนึ่ง คุณงามความดีที่บังพวงจากการเขียนวิทยานิพนธ์เล่มนี้ขอถวายเป็นบุญผาหม้ายบูชาแด่ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงเพียรขจัดกิเลสในอดีตชาติจนกระทั่งพระชาติที่เป็นพระเวสสันดรโพธิสัตว์ซึ่งเป็นที่มาของงานวิจัยเรื่องนี้ และขอให้งานวิจัยฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการสืบต่อสายธารอายุพระพุทธศาสนาและวรรณคดีไทยให้ยั่งยืนในบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทยต่อไป

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	2
1.3 สมมติฐานของการวิจัย.....	3
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	3
1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	3
1.6 วิธีดำเนินการวิจัย.....	4
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
1.8 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	4
1.9 ข้อตกลงเบื้องต้น.....	17
บทที่ 2 ความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกก่อนสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและภูมิหลังของเรื่อง มหาชาติคำหลวง.....	19
2.1 ความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกก่อนสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ.....	19
2.2 ภูมิหลังของเรื่องมหาชาติคำหลวง.....	20
2.2.1 ที่มาของเรื่อง.....	21
2.2.2 ผู้แต่ง สมัยที่แต่ง และปีที่แต่ง.....	21
2.2.3 เนื้อเรื่องย่อ.....	23
2.2.4 กลวิธีการแปลแต่ง.....	26
2.2.5 รูปแบบคำประพันธ์.....	30
2.2.6 ภาษา.....	31
บทที่ 3 แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์กับพระพุทธเจ้าและพระมหากษัตริย์กับพระพุทธเจ้า.....	34
3.1 แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์กับพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท.....	34
3.1.1 ปรารถนาที่จะบรรลุพระโพธิญาณ.....	35

3.1.2	บำเพ็ญบารมีเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า	36
3.1.3	มีบุญญาบารมี.....	39
3.2	แนวคิดเรื่องพระมหากษัตริย์กับพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท.....	44
3.2.1	พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์หรือราชาของสัตว์.....	45
3.2.2	พระโพธิสัตว์เป็นพระมหากษัตริย์ในพระชาติที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า.....	47
3.2.3	พระมหากษัตริย์กับพระพุทธเจ้าต่างเป็นมหาบุรุษและธรรมราชา	48
บทที่ 4	ภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรใน <i>มหาชาติคำหลวง</i>	52
4.1	ภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่ <i>มหาชาติคำหลวง</i> ปรากฏตรงกับ <i>เวสสันดรชาดก</i>	52
4.1.1	พระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาพระโพธิญาณ	52
4.1.2	พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญศบารมี	55
4.1.3	พระโพธิสัตว์ผู้มีบุญญาภิหาร	63
4.1.4	พระโพธิสัตว์ผู้เป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์	65
4.1.5	พระโพธิสัตว์ผู้มีคำเรียกที่หมายถึงพระโพธิสัตว์.....	66
4.2	ภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่ปรากฏเฉพาะใน <i>มหาชาติคำหลวง</i>	67
4.2.1	พระโพธิสัตว์ผู้มีรูปลักษณะคล้ายพระพุทธเจ้า.....	67
4.2.2	พระโพธิสัตว์ผู้มีบุญญาบารมีที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไป	67
4.2.3	พระโพธิสัตว์ผู้มีคำเรียกที่หมายถึงพระพุทธเจ้า.....	68
บทที่ 5	กลวิธีการเล่าเรื่องเพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรใน <i>มหาชาติคำหลวง</i>	71
5.1	ผู้เล่าเรื่อง.....	71
5.1.1	พระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่าเรื่อง.....	72
5.1.2	กวีเป็นผู้เล่าเรื่อง.....	81
5.2	มุมมองการเล่าเรื่อง	85
5.2.1	มุมมองที่มีต่อพระเวสสันดรในการเล่าเรื่อง	85
5.2.1.1	มุมมองของพระพุทธเจ้าที่มีต่อพระเวสสันดรในการเล่าเรื่อง	85
5.2.1.2	มุมมองของกวีที่มีต่อพระเวสสันดรในการเล่าเรื่อง	88
5.2.1.3	มุมมองที่พระเวสสันดรมีต่อตนเองในการเล่าเรื่อง.....	89
5.2.1.4	มุมมองของตัวละครอื่นที่มีต่อพระเวสสันดรในการเล่าเรื่อง	90

5.2.2 มุมมองที่มีต่อตัวละครอื่นในการเล่าเรื่อง.....	97
5.2.2.1 มุมมองที่มีต่อพระนางมัทรีในการเล่าเรื่อง	97
5.2.2.2 มุมมองที่มีต่อพระชาติและพระกัณหาในการเล่าเรื่อง	102
5.2.2.3 มุมมองที่มีต่อชุกในการเล่าเรื่อง.....	105
5.2.2.4 มุมมองที่มีต่อเทวดาในการเล่าเรื่อง	112
5.2.2.5 มุมมองที่มีต่อพระเจ้าสุทโธทัญในการเล่าเรื่อง	113
5.3 วิธีการเล่าเรื่อง.....	115
5.3.1 เล่าตามองค์ประกอบของเรื่องที่ปรากฏใน <i>เวสสันดรชาดก</i>	115
5.3.2 เล่าโดยการคงความตาม <i>เวสสันดรชาดก</i>	122
5.3.3 เล่าโดยการขยายความ.....	124
5.3.4 เล่าโดยการเพิ่มความ	138
5.3.5 เล่าโดยการเปลี่ยนความ	143
บทที่ 6 กลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรใน <i>มหาชาติคำหลวง</i>	151
6.1 การใช้คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้า	152
6.1.1 คำเรียกที่หมายถึงพระโพธิสัตว์	152
6.1.2 คำเรียกที่สะท้อนว่าปรารถนาพระโพธิญาณ.....	154
6.1.3 คำเรียกที่หมายถึงหน่อพระพุทธเจ้า.....	156
6.1.4 คำเรียกที่หมายถึงพระพุทธเจ้า	157
6.2 การใช้คำเพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่.....	160
6.2.1 การใช้คำบรรยายทานบารมี.....	160
6.2.2 การใช้คำแสดงบุญญาบารมี.....	162
6.2.3 การใช้คำบรรยายความรู้สึกในการบำเพ็ญทานบารมี	164
6.3 การใช้ภาพพจน์เพื่อแสดงบุญญาบารมีที่ยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์	168
6.3.1 อุปมา	168
6.3.2 อุปลักษณะ	171
6.3.3 บุคลาธิษฐาน	171
6.3.4 อติพจน์.....	173

บทที่ 7 ภาพพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในมหาชาติคำ หลวง	175
7.1 พระมหากษัตริย์ในสังคมไทยกับพระพุทธเจ้า.....	175
7.2 ภาพพระโพธิสัตว์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในมหาชาติคำหลวง	187
7.2.1 ปรากฏในคำเรียกพระเวสสันดรที่กวีเปลี่ยนคำจากในตัวบทบาลี.....	188
7.2.2 ปรากฏในคำที่กวีเรียกพระพุทธเจ้าในประชุมชาดกท้ายเรื่องมหาชาติคำหลวง.....	195
7.3 ภาพพระพุทธเจ้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในมหาชาติคำหลวง	201
บทที่ 8 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	206
8.1 สรุปผลการวิจัย.....	206
8.2 อภิปรายผล	209
8.2.1 ปัจจัยทางวัฒนธรรมและสังคมที่ทำให้สร้างภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระ โพธิสัตว์และพระพุทธเจ้า	209
8.2.2 ปัจจัยทางการเมืองที่ทำให้สร้างภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และ พระพุทธเจ้า	214
8.3 ข้อเสนอแนะ	220
รายการอ้างอิง	222
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	231

สารบัญตาราง

หน้า

ตาราง 1 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับเวสสันดรชาดกฉบับชินวร ตอนพระเวสสันดรกล่าวทวง รักพระโพธิญาณยิ่งกว่าสองกุมารร้อยพันแสนเท่า.....	26
ตาราง 2 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับเวสสันดรชาดกฉบับชินวร ตอนพระเวสสันดรทรงบริจาค พระนางมัทรีแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์.....	27
ตาราง 3 แสดงภาพพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญทศบารมีของพระเวสสันดรในมหาชาติคำหลวง.....	56
ตาราง 4 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนพระเวสสันดรเส้ร้างโศกจาก การบำเพ็ญปิยบุตรทานแล้วต่อมาทรงระงับความทุกข์ได้.....	123
ตาราง 5 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนพระเวสสันดรขอพระพร จากพระอินทร์ ข้อที่ 8.....	124
ตาราง 6 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนพระเวสสันดรรับสั่งให้ อำมาตย์เก็บธนะเข้าพระคลังไว้บริจาทานเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า.....	125
ตาราง 7 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนพระเจ้าสุยชัยทรงพบ พระเวสสันดรในป่าหิมพานต์.....	125
ตาราง 8 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดกตอนพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญ ทานบารมีตลอดพระชนม์ชีพ.....	127
ตาราง 9 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนชาวเมืองสีพีอุยเชิญ พระเวสสันดรให้ทรงลาผนวชเพื่อครองราชสมบัติ.....	127
ตาราง 10 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนพระเวสสันดรรับสั่งให้ ปลดปล่อยสรรพสัตว์จากการจองจำ.....	138
ตาราง 11 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนหลังจากฝนทองคำตกใน เมืองสีพี.....	139
ตาราง 12 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดกตอนพระเวสสันดรอุบัติบนสวรรค์	141
ตาราง 13 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนสโมธานกล่าวถึง พระเวสสันดรมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้า.....	142
ตาราง 14 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนหลังพระเวสสันดรทรง บริจาคพระนางมัทรี.....	143
ตาราง 15 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนพระเวสสันดรประพาสน้ำ ก่อนเสด็จกลับเมืองสีพี.....	144

ตาราง 16 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนพระเวสสันดรเสด็จถึงเมืองสีพี.....	146
ตาราง 17 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนพระนางมัทรีทูลถามพระเวสสันดรถึงสองกุมาร.....	147
ตาราง 18 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนพระนางมัทรีอนุโมทนาปิยบุตรทานของพระเวสสันดร.....	147
ตาราง 19 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนสโมธานกล่าวถึงกำเนิดใหม่ของพระเวสสันดร.....	148
ตาราง 20 แสดงคำเรียกพระเวสสันดรที่คล้ายกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในมหาชาติคำหลวง.....	189
ตาราง 21 เปรียบเทียบการใช้คำเรียกพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในประชุมชาดกท้ายเรื่องมหาชาติคำหลวงกับมหาชาติภาษาไทยสำนวนอื่น	196
ตาราง 22 เปรียบเทียบคำเรียกพระเวสสันดรกับคำเรียกสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ.....	213

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดกเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายและได้รับความนิยมมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยก่อนที่จะแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้นในสมัยอยุธยา¹ พุทธศาสนิกชนชาวไทยนิยมฟังสวดและฟังเทศน์มหาชาติ เนื่องจากเชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปที่ทรงเล่าเรื่องพระชาติสุดท้ายของพระองค์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ก่อนจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และหากฟังจะได้านิสงส์มาก คือทำให้ไปเกิดในยุคพระศรีอาริย์ นอกจากนี้ยังเชื่อเรื่องคำทำนายเกี่ยวกับการเสื่อมสูญของพระพุทธศาสนาหรือปัญจันตรธาน (อันตรธาน 5 ประการ) ได้แก่ ปริยัตอันตรธาน (ความสิ้นสูญของการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติ) ปฏิบัติอันตรธาน (ความสูญสิ้นการปฏิบัติธรรม) ปฏิเวธอันตรธาน (ความสูญสิ้นการตรัสรู้หรืออริยมรรค อริยผล) สังฆอันตรธาน (ความสูญสิ้นภิกษุสงฆ์) และชาติอันตรธาน (ความสูญสิ้นพระสารีริกธาตุ) ในปริยัตอันตรธานนั้น พระอภิธรรมจะสูญสิ้นก่อน ต่อมาคือพระสูตรตันตปิฎก แต่ยังมีเหลือผู้รู้ชาดกและวินัยปิฎก ต่อมาชาดกก็สูญสิ้น และเรื่องเวสสันดรชาดกจะสูญสิ้นก่อนชาดกเรื่องอื่นๆ² เนื่องจากความเชื่อดังกล่าวนี้จึงเกิดความพยายามรักษาเรื่องเวสสันดรชาดกไว้เพื่อไม่ให้สูญ

มหาชาติคำหลวงเป็นเรื่องเวสสันดรชาดกที่แปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทยฉบับเก่าที่สุดของไทยเท่าที่ปรากฏหลักฐานในปัจจุบัน (พ.ศ.2557) แต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเมื่อปีพุทธศักราช 2025³ ได้รับยกย่องว่าแต่งดีอย่างเอกมาตั้งแต่สมัยอยุธยา⁴ เป็น “วรรณกรรมที่ดีที่สุดเรื่องหนึ่งและเป็นเพชรอันสุกใสเม็ดหนึ่งในอักษรศาสตร์ไทย”⁵ แม้บางกณฑ์จะสูญหาย แต่มีการแต่งซ่อมมหาชาติคำหลวง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีเค้าเดิมในสมัยอยุธยาหลงเหลืออยู่

ผู้ฟังสวดและฟังเทศน์มหาชาติศรัทธาในการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์เวสสันดร ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเรื่องมหาชาติคำหลวง ว่ามีการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรข้ออื่นอีกหรือไม่ พระเวสสันดรทรงมีลักษณะเป็นพระโพธิสัตว์อย่างไร และมหาชาติคำหลวงนำเสนอ

¹ พระบริหารเทพธานี, พงศาวดารชาติไทยสมัยศรีอยุธยาภาคแรก (พระนคร: บพิธ, 2514), หน้า 102.

² ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติ (พระนคร: สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2524), หน้า 22.

³ “พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, กรมศิลปากร, 2542), หน้า 217.

⁴ ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติ, หน้า 9.

⁵ พันเอกพระสารสาสน์พลขันธ์ และ Ernest Young, อ้างถึงใน ธนิต อยู่โพธิ์, 2524: 9.

คุณสมบัติดังกล่าวของพระเวสสันดรด้วยกลวิธีใดจึงแสดงเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีในพระชาติสุดท้ายก่อนจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในพระชาติต่อมาได้อย่างจับใจ

นอกจากนี้ นักวิชาการหลายคนมีความเห็นว่าเรื่องมหานิทานคำหลวงนำเสนอสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถผู้ทรงอยู่เบื้องหลังการแต่งวรรณคดีเรื่องนี้เป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าด้วย ดังที่ นิยะดา เหล่าสุนทร⁶ สมบัติ จันทรวงศ์⁷ และพลตรีหม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี⁸ กล่าวว่าเนื้อความในทำนองครกกันท์ ความว่า “เวสสันดร ส่วนพระแพศยันดรราช อนนธอยู่ในทศชาติที่ว่าทานบารมีคือ บริสุทธ น อดิโย ปุคโคโล ใชบุทคลผู้อื่น ผู้ไกล อห่อเว คือ พระบรมไตรโลกยনারตถาคต”⁹ มีนัย เชิดชูสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระเวสสันดรโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้า และภาพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถดังกล่าวสอดคล้องกับที่ผาสุข อินทรารูดี กล่าวว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงมีแนวพระราชดำริเปรียบพระองค์เป็นพระโพธิสัตว์¹⁰ และตินาร์ บุญธรรม กล่าวว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงแสดงพระราชสถานะความเป็นพระโพธิสัตว์อย่างชัดเจน นอกจากพระบรมนามาภิไธยที่สะท้อนพระราชสถานะอันทรงบารมีเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ยังทรงให้ความสำคัญแก่โพธิสัตว์จรรยาอย่างยิ่ง¹¹ คือ ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมีและทานบารมี ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเพื่อพิสูจน์ว่าจริงหรือไม่และมีหลักฐานปรากฏในเรื่องมหานิทานคำหลวงอย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอภาพพระเวสสันดรในฐานะพระโพธิสัตว์ในมหานิทานคำหลวง กันท์ที่ 8-13

⁶ นิยะดา เหล่าสุนทร, “มหานิทานคำหลวง: การศึกษาเชิงประวัติ,” ใน *พินิจวรรณกรรม* (กรุงเทพมหานคร: แม่คำผาง, 2539), หน้า 42.

⁷ สมบัติ จันทรวงศ์, “มหานิทานคำหลวง: ความหมายทางการเมือง,” ใน *บทพิจารณาว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์* (กรุงเทพมหานคร: คบไฟ, 2549), หน้า 290 – 292.

⁸ พลตรีหม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี, “500 ปี สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ,” ใน *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับเยเรเมียส ฟาน ฟลิตและผลงานคิดสรร* (กรุงเทพมหานคร: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2552), หน้า 99.

⁹ “มหานิทานคำหลวง นครกันท์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 2* (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 324.

¹⁰ โครงการเงินศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. “โพธิสัตว์บารมีกับอุดมการณ์สร้างสรรค์สังคม,” ใน *การสัมมนาเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในวโรกาสที่ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบสี่รอบ เรื่อง โพธิสัตว์บารมีกับสังคมไทยในสหัสวรรษใหม่* (กรุงเทพมหานคร: โครงการเงินศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2546), หน้า 75-76.

¹¹ ตินาร์ บุญธรรม, *พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา* (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2555), หน้า 107.

1.2.2 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาพพระเวสสันดรในฐานะพระโพธิสัตว์กับภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในฐานะธรรมิกราชาผู้ปรารถนาพระโพธิญาณ

1.3 สมมติฐานของการวิจัย

มหาชาติคำหลวง กัณฑ์ที่ 8-13 เสนอภาพพระเวสสันดรในฐานะพระโพธิสัตว์อย่างชัดเจนด้วยการใช้กลวิธีการเล่าเรื่องและกลวิธีทางวรรณศิลป์อย่างแยบคาย กล่าวถึงการบริจาคนบุตรทหารทานว่าเพื่อให้ได้เป็นพระพุทธเจ้าและสามารถนำเหล่าสรรพสัตว์ข้ามวัฏสงสารไปด้วยกัน และการใช้ความเปรียบเพื่อแสดงความสำคัญของปิยบุตรทหารทานบารมี ภาพดังกล่าวสอดคล้องกับการนำเสนอภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในฐานะธรรมิกราชาผู้ปรารถนาพระโพธิญาณ

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษามหาชาติคำหลวง กัณฑ์ที่ 8-13 ต่อจากที่สุธิญา พุนเอียดได้ศึกษาวิเคราะห์มหาชาติคำหลวง กัณฑ์ที่ 1-7 จำนวน 6 กัณฑ์ ได้แก่

กัณฑ์ที่ 8 กัณฑ์กุมาร

กัณฑ์ที่ 9 กัณฑ์มัทรี

กัณฑ์ที่ 10 กัณฑ์สักกบรรพ

กัณฑ์ที่ 11 กัณฑ์มหาราช

กัณฑ์ที่ 12 กัณฑ์ฉกษัตริย์

กัณฑ์ที่ 13 นครกัณฑ์

1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

1.5.1 ภาพ ความหมายของคำว่า “ภาพ” ในงานวิจัยนี้ตรงกับคำว่า Image ที่อธิบายไว้ในหนังสือพจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษ-ไทยว่า “การสร้างลักษณะหรือท่าทีของบุคคลหรือขององค์กรที่ปรากฏแก่สายตาหรือความรู้สึกนึกคิดของสาธารณชน”¹²

1.5.2 พระโพธิสัตว์ ความหมายของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและมหายาน สรุปได้ 3 ความหมาย คือ บุคคลผู้กำลังจะตรัสรู้ บุคคลที่มุ่งหมายว่าจักได้บรรลุอนุตรสัมโพธิญาณ และบุคคลผู้มีแก่น คือ โโพธิ¹³ (บุคคลผู้มีแก่น คือ โโพธิ หมายถึง บุคคลที่มุ่งแสวงหาความรู้ที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้าด้วยการบำเพ็ญบารมี)

¹² ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษ-ไทย (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2545), หน้า 430.

¹³ ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, โโพธิสัตว์จรยา : มรรคาเพื่อมหาชน (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 51.

1.5.3 กลวิธีการเล่าเรื่อง (Narrative technique) หมายถึง กลวิธีการถ่ายทอดเรื่องราวที่เกิดขึ้นผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ของผู้เขียน เช่น การสร้างโครงเรื่อง การสร้างตัวละคร การใช้บทสนทนา การบรรยายความคิดของตัวละคร การใช้สัญลักษณ์สื่อความหมายที่ซับซ้อนในเรื่อง เป็นต้น¹⁴

1.6 วิธีดำเนินการวิจัย

1.6.1 ศึกษาต้นฉบับมหาชาติคำหลวง กัณฑ์ที่ 8-13 ต่อจากกัณฑ์ที่ 1-7 ที่สุธิญา พูนเอียดได้ศึกษาไว้

1.6.2 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีเรื่องมหาชาติคำหลวงและแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์

1.6.3 ศึกษาและวิเคราะห์ภาพพระโพธิสัตว์และกลวิธีเพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรในมหาชาติคำหลวง กัณฑ์ที่ 8-13

1.6.4 ศึกษาและวิเคราะห์ภาพพระโพธิสัตว์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในมหาชาติคำหลวง กัณฑ์ที่ 8-13

1.6.5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.7.1 เห็นกลวิธีการเล่าเรื่องและกลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดร

1.7.2 เห็นความสัมพันธ์ระหว่างภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรกับภาพพระโพธิสัตว์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

1.7.3 เป็นแนวทางศึกษาการเล่าเรื่องและกลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อนำเสนอภาพตัวละครในวรรณคดีเรื่องอื่นต่อไป

1.8 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาครั้งนี้ จำแนกเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 3 กลุ่ม คือ การศึกษาวรรณคดีเรื่องมหาชาติคำหลวง การศึกษาแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์และบารมีของพระโพธิสัตว์ และการศึกษาภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจากวรรณคดีไทย ดังนี้

¹⁴ สายวรุณ น้อยนิมิตร, นวทัศน์แห่งวรรณกรรมไทย (กรุงเทพมหานคร: ชย อิมเปค อินเตอร์เนชั่นแนล, 2541), หน้า 127.

1.8.1 การศึกษาวรรณคดีเรื่องมหາชาติคำหลวง

การศึกษาวรรณคดีเรื่องมหาชาติคำหลวง พบว่ามีผู้สนใจศึกษาองค์ประกอบของวรรณคดีเรื่องนี้ด้านต่างๆ คือ คำ รูปแบบคำประพันธ์ วรรณศิลป์ การแต่งซ่อม การแปลแต่ง การเมือง และประเด็นต่างๆ ของเรื่องมหาชาติคำหลวง

การศึกษาเรื่องคำในมหาชาติคำหลวง มีผู้ศึกษาไว้ ดังต่อไปนี้

1) สุนันท์ อัญชลีนุกูล (2520) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “การสร้างคำและการใช้คำไทยในมหาชาติคำหลวง” โดยใช้ข้อมูลจำนวน 7 กัณฑ์ซึ่งเชื่อว่าเป็นกัณฑ์เก่า ได้แก่ ทศพร วนปเวศน์ ชูชก มหาพน กุมาร มหาราชและนครกัณฑ์ ผลการศึกษาสรุปได้ว่าแบบแผนการสร้างคำและการใช้คำในมหาชาติคำหลวงเมื่อเปรียบเทียบกับภาษาไทยปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไป เช่น การใช้คำราชาศัพท์ที่ปัจจุบันมีระเบียบการใช้ที่แน่นอนกว่า การใช้คำสรรพนาม คำลักษณนาม และคำบุพบทบางคำที่อยู่ในภาษาไทยปัจจุบันใช้กับบุคคลในฐานะที่ต่ำลง เป็นคำที่มีจำนวนพยางค์มากหรือน้อยกว่าปัจจุบัน และคำบางคำไม่มีใช้ในสมัยปัจจุบัน เป็นต้น ส่วนความหมายของคำบางคำและสำนวนบางสำนวนในมหาชาติคำหลวง พบว่าในปัจจุบันใช้ต่างไปจากความหมายเดิม เช่น ในมหาชาติคำหลวงเป็นคำที่มีความหมายกว้างกว่าหรือมีความหมายตรงกันข้าม เป็นสำนวนที่ใช้อยู่ในปัจจุบันและมีความหมายอย่างเดียวกัน แต่มีบางส่วนเปลี่ยนรูปไป เป็นสำนวนที่ใช้ในภาษาถิ่นปัจจุบัน และบางสำนวนไม่มีใช้ในปัจจุบันแล้ว เป็นต้น¹⁵

2) จิรายุ นพวงศ์ (2529) เขียนบทความเรื่อง “วิเคราะห์ภาษาบาลีและสันสกฤตในมหาชาติคำหลวง” บทความนี้ศึกษาภาษาบาลีและสันสกฤตในมหาชาติคำหลวง กัณฑ์ทศพร ทิมพานต์ และทานกัณฑ์ เพราะมีถ้อยคำสำนวนที่น่าศึกษา น่าวิเคราะห์ และน่าสันนิษฐานเป็นอันมาก ผลการศึกษาสรุปได้ว่าคำบาลีซึ่งเป็นต้นฉบับบางที่ก็ช่วยอธิบายคำแปลภาษาไทย เนื่องจากภาษาบาลีไม่เปลี่ยนแปลง แต่คำไทยเป็นคำที่เปลี่ยนแปลงไปมาก นอกจากนี้ ต้นฉบับภาษาบาลี บางครั้งผู้รจนาคิดว่าผู้อ่านอาจไม่เข้าใจคำบาลีบางคำ จึงให้คำอธิบายไว้เป็นคำบาลี โดยใช้คำว่า เมาะ นำหน้าคำอธิบาย อีกทั้งผู้เขียนวิเคราะห์คำภาษาบาลีและสันสกฤตในมหาชาติคำหลวงไว้ เช่น คำว่า ผุสสติ มัทธิ ชูชก สหระคต อนุธม โภษชพรพรช รุกาฤชตี อนุภาครรคจิตร ประเดศยนน เพศยันดร สาศดา เคจณ์ ปัจจัย เป็นต้น¹⁶

¹⁵ สุนันท์ อัญชลีนุกูล, การสร้างคำและการใช้คำไทยในมหาชาติคำหลวง (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520).

¹⁶ จิรายุ นพวงศ์, “วิเคราะห์ภาษาบาลีและสันสกฤตในมหาชาติคำหลวง,” ใน 80 ปี สองศาสตราจารย์ จิรายุณิพนธ์ (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 27-37.

3) อุทัยวรรณ นิยมมี (2534) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตในมหานิทานคำหลวง กัณฑ์ทศพร” ผลการศึกษาสรุปได้ว่ามหานิทานคำหลวง กัณฑ์ทศพรใช้คำยืมภาษาสันสกฤตมากกว่าภาษาบาลี และคำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตที่เปลี่ยนแปลงทั้งด้านเสียงและความหมายของคำ พบการเปลี่ยนแปลงด้านเสียง 3 ลักษณะ ได้แก่ การตัดเสียง การเติมเสียง และการเปลี่ยนเสียง และการเปลี่ยนแปลงด้านความหมาย 3 ลักษณะ ได้แก่ ใช้ความหมายเดิม ใช้โดยมีความหมายแคบเข้า และใช้โดยมีความหมายกว้างออก¹⁷

4) เอกพงศ์ ประสงค์เงิน (2537) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “การวิเคราะห์ลักษณะสัมผัสในมหานิทานคำหลวง ตามแนวสัทวิทยาสัมผัสพันธ์” โดยศึกษารูปแบบและโครงสร้างของสัมผัสในคำประพันธ์ประเภทร้อยของมหานิทานคำหลวงตามแนวสัทวิทยาสัมผัสพันธ์เปรียบเทียบกับภาษาไทยปัจจุบัน ทั้งนี้ใช้ข้อมูลจำนวน 4 กัณฑ์ คือ ทศพร วนประเวศน์ กุมาร และนครกัณฑ์ ผลการศึกษาสรุปได้ว่าลักษณะสัมผัสนอกและสัมผัสในในร้อยของมหานิทานคำหลวงมีหลากหลาย มีโครงสร้างของสัมผัสนอกถึง 8 ลักษณะ ส่วนสัมผัสใน แบ่งเป็นสัมผัสพยัญชนะและสัมผัสสระ และเมื่อเปรียบเทียบถ้อยคำในมหานิทานคำหลวงกับถ้อยคำในภาษาไทยปัจจุบันมีลักษณะโครงสร้างของถ้อยคำเหมือนกัน¹⁸

5) อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล (2539) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “ลักษณะคำยืมภาษาบาลี-สันสกฤตในมหานิทานคำหลวง กัณฑ์ทศพร ชูชก และกุมาร” เพื่อศึกษาลักษณะการเปลี่ยนแปลงของคำยืมภาษาบาลี-สันสกฤตมาเป็นภาษาไทยในมหานิทานคำหลวง กัณฑ์ทศพร ชูชก และกุมาร ทั้งทางด้านรูปลักษณะ ไวยากรณ์ และความหมาย และลักษณะสำคัญของคำยืมภาษาบาลี-สันสกฤตที่ใช้ในมหานิทานคำหลวง ผลการศึกษาสรุปได้ว่าคำยืมภาษาบาลี-สันสกฤตที่ใช้ในมหานิทานคำหลวงเปลี่ยนแปลงทางเสียงเป็นอย่างมาก โดยการปรับลักษณะทางเสียงของภาษาบาลี-สันสกฤตให้เป็นไทยโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องของรูปเขียนเดิมในภาษาบาลี-สันสกฤต ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางไวยากรณ์เปลี่ยนแปลงชนิดของคำและการเรียงลำดับคำ การเปลี่ยนแปลงทางความหมายเป็นการเลื่อนขอบเขตความหมายออกไปให้กว้างกว่าเดิมและใช้ในความหมายใหม่ ลักษณะสำคัญของคำยืมภาษาบาลี-สันสกฤตในมหานิทานคำหลวง คือ กวีนิยมใช้คำที่ยืมมาจากภาษาสันสกฤตมากกว่าภาษาบาลี การใช้คำภาษาสันสกฤตเพื่อแปลคาถาภาษาบาลี และการใช้คำยืมภาษาบาลี-สันสกฤตสร้างคำซ้อนเพื่อสร้างภาพและความรู้สึกทางสุนทรียะแก่ผู้ฟัง¹⁹

¹⁷ อุทัยวรรณ นิยมมี, คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตในมหานิทานคำหลวงกัณฑ์ทศพร (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2534).

¹⁸ เอกพงศ์ ประสงค์เงิน, การวิเคราะห์ลักษณะสัมผัสในมหานิทานคำหลวงตามแนวสัทวิทยาสัมผัสพันธ์ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537).

¹⁹ อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, ลักษณะคำยืมภาษาบาลี-สันสกฤตในมหานิทานคำหลวง กัณฑ์ทศพร ชูชก และกุมาร (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539).

6) ธเนศ เวศร์ภาดา (2540) เขียนบทความเรื่อง “การใช้คำเขมรในมหานิทาต์คำหลวง” เพื่อศึกษาการใช้คำเขมรในมหานิทาต์คำหลวงที่สะท้อนค่านิยมทางวรรณศิลป์ของกวีในสมัยอยุธยาตอนต้น ผลการศึกษาสรุปได้ว่าคำภาษาเขมรในมหานิทาต์คำหลวงมีทั้งที่เป็นคำภาษาเขมรที่ตรงกับคำธรรมดาที่ใช้ในภาษาไทย และคำภาษาเขมรที่เป็นศัพท์พิเศษซึ่งไม่ใช้ในชีวิตประจำวันของไทย คำเขมรนี้สร้างความงามทางวรรณศิลป์ ได้แก่ การเอื้อเสียงสัมผัสในตำแหน่งรับส่งสัมผัสใน และสัมผัสระหว่างวรรคในร้อย การเอื้อเสียงเสนาะและเน้นจังหวะคำ ใช้การเปลี่ยนรูปหรือเสียงของคำเขมรดังที่เรียกว่าวิธีการแผลงคำ และใช้ในรูปคำซ้อนเพื่อย้ำความหมายให้เข้าใจเนื้อความดียิ่งขึ้น โดยอาจซ้อนกับคำเขมรเอง ซ้อนกับคำไทย และซ้อนกับคำภาษาบาลี-สันสกฤต ผู้แต่งมหานิทาต์คำหลวงจงใจใช้คำภาษาเขมรเพื่อเพิ่มอรรถรสและความเสนาะของภาษา รวมทั้งเพื่อความหมายที่ลึกซึ้งและสร้างความไพเราะ²⁰

นอกจากนี้ ยังมีผู้ศึกษารูปแบบคำประพันธ์ในมหานิทาต์คำหลวง ดังนี้

1) ชลธิรา กลัดอยู่ (2518) เขียนบทความเรื่อง “ฉันทลักษณ์ในมหานิทาต์คำหลวง” ผลการศึกษาพบว่า มีกัณฑ์เก้าทั้งหมด 11 กัณฑ์ (ยกเว้นกัณฑ์หิมพานต์และกัณฑ์สักกบรรพ) จำแนกฉันทลักษณ์ได้ 2 กลุ่ม กลุ่มแรกคือกัณฑ์ที่แต่งด้วยร้อยล้าน จำนวน 5 กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์ทศพร วนประเวศน์ ชูชก กุมาร และนครกัณฑ์ กลุ่มที่สองคือกัณฑ์ที่แต่งด้วยร้อยยี่พันแต่มีฉันทลักษณ์ชนิดอื่นๆ ประกอบ เช่น โคลง กาพย์ และฉันท์ ตลอดจนจบกลบทบางชนิด มี 6 กัณฑ์ ได้แก่ ทานกัณฑ์ จุลพน มหาพน มหาราช มัทรี และฉกษัตริย์ การวิเคราะห์ฉันทลักษณ์ในมหานิทาต์คำหลวง ทำให้สรุปว่าในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถใช้ฉันทลักษณ์ครบถ้วนทุกชนิด และพบว่าโคลงสี่โบราณ โคลงสี่สุภาพ และโคลงสี่ชนิดที่มีสร้อยท้ายบทมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ดังปรากฏในเรื่องลิลิตพระลอ ในมหานิทาต์คำหลวงกวีนิยมใช้ฉันทลักษณ์ 5 ชนิด คือ ร่ายโบราณ กาพย์ฉับ และกาพย์สุรางคนางค์ และคำประพันธ์ที่มีลักษณะแตกต่างไปจากฉันทลักษณ์ที่เป็นแบบแผนตามตำราฉันทลักษณ์โดยมีลักษณะของการดัดแปลงและผสมผสานรูปแบบคำประพันธ์หลายชนิดเข้าด้วยกัน ได้แก่ คำประพันธ์ที่มีลักษณะคล้ายร้อย คำประพันธ์ที่มีลักษณะคล้ายฉันท์ 8 และคำประพันธ์

2) น้ำผึ้ง ปัทมะกลางกุล (2533) เขียนบทความเรื่อง “ฉันทลักษณ์ในมหานิทาต์คำหลวง: กัณฑ์มหาพน” ผลการศึกษาสรุปได้ว่ามหานิทาต์คำหลวง กัณฑ์มหาพนใช้ฉันทลักษณ์ถึง 10 ชนิด จำแนกได้ 2 กลุ่ม คือ คำประพันธ์ที่มีลักษณะตรงตามฉันทลักษณ์ตามแบบแผนในตำราฉันทลักษณ์ ได้แก่ ร่ายโบราณ ร่ายยาว วสันตดิถีฉันท์ สัททูลลวิกกีฬิตฉันท์ กาพย์ยานี กาพย์ฉับ และกาพย์สุรางคนางค์ และคำประพันธ์ที่มีลักษณะแตกต่างไปจากฉันทลักษณ์ที่เป็นแบบแผนตามตำราฉันทลักษณ์โดยมีลักษณะของการดัดแปลงและผสมผสานรูปแบบคำประพันธ์หลายชนิดเข้าด้วยกัน ได้แก่ คำประพันธ์ที่มีลักษณะคล้ายร้อย คำประพันธ์ที่มีลักษณะคล้ายฉันท์ 8 และคำประพันธ์

²⁰ ธเนศ เวศร์ภาดา, “การใช้คำเขมรในมหานิทาต์คำหลวง,” *ภาษาและวรรณคดีไทย* 14 (ธันวาคม 2540), หน้า 45-78.

²¹ ชลธิรา กลัดอยู่, “ฉันทลักษณ์ในมหานิทาต์คำหลวง,” *เมืองโบราณ* 1,3 (เมษายน - มิถุนายน 2518): 24-38.

ประเภทโคลง นอกจากนี้ ยังพบการเปลี่ยนแปลงลักษณะคำประพันธ์จากโคลงต้นมาเป็นโคลงสี่สุภาพ และมีความยืดหยุ่นของข้อบังคับในฉันทลักษณ์บางชนิด เช่น การไม่เคร่งครัดครุหุในคำประพันธ์ประเภทฉันท การไม่เคร่งครัดเรื่องจำนวนคำ เป็นต้น ทำให้สันนิษฐานว่ามหาดิคำหลวงกัณฑ์มหาดินนั้นน่าจะเกิดขึ้นในช่วงอยุธยาตอนต้นซึ่งเป็นช่วงที่ฉันทลักษณ์ยังไม่มีแบบแผนตายตัว²²

3) นิยะดา เหล่าสุนทร (2539) เขียนบทความเรื่อง “ลักษณะคำประพันธ์ในมหาดิคำหลวง” ผลการศึกษาสรุปได้ว่าคำประพันธ์ในมหาดิคำหลวงแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทที่ดำเนินเรื่องด้วยรายลั้วนๆ มีจำนวน 7 กัณฑ์ คือ ทศพร หิมพานต์ วนปเวศน์ ชูชก กุมาร สักรบรรพ และนครกัณฑ์ กับประเภทที่ใช้คำประพันธ์อื่นนอกจากรายดำเนินเรื่อง มีกาพย์ โคลง และฉันท รวมอยู่ด้วย มีจำนวน 6 กัณฑ์ ได้แก่ ทานกัณฑ์ จุลพน มหาดิน มัทรี มหาราช และฉกษัตริย์²³

4) ชลดา เรื่องรักษลิขิต (2555) เขียนบทความเรื่อง “มหาดิคำหลวง กัณฑ์ทศพรและหิมพานต์: รำลึกคำอาจารย์สอน” นำเสนอภูมิหลังของเรื่องมหาดิคำหลวง การแปลแต่ง การผูกศัพท์ และคำประพันธ์ในมหาดิคำหลวง เฉพาะกัณฑ์ทศพรและหิมพานต์ซึ่งเป็น 2 กัณฑ์แรกของเรื่อง กัณฑ์ทศพรแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทรายชนิดเดียว ส่วนกัณฑ์หิมพานต์ แต่งด้วยราย กาพย์ และฉันท กัณฑ์ทศพรและหิมพานต์น่าจะเป็นกัณฑ์เก่าที่แต่งมาตั้งแต่สมัยอยุธยา หากแต่งซ่อมน่าจะไม่ได้แต่งซ่อมทั้งหมด เพราะมีร่องรอยของสำนวนเดิมอยู่มาก กวีมีกลวิธีการแปลแต่งที่ทำให้เนื้อความไพเราะ มีลีลา และมีชีวิตชีวาโดยการเลือกใช้คำอย่างเหมาะสม การผูกศัพท์ขึ้นใช้อย่างอลังการที่แสดงภูมิรู้ทางภาษาของกวีอย่างชัดเจน²⁴

การศึกษาวรรณศิลป์ในมหาดิคำหลวง มีดังนี้

1) ลัลลนา ศิริเจริญ (2525) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “อลังการในมหาดิคำหลวง” ศึกษาความงามทางวรรณศิลป์ในมหาดิคำหลวงตามทฤษฎีอลังการศาสตร์ของสันสกฤต โดยใช้ทฤษฎีอลังการทางด้านเสียงและอลังการทางด้านความหมายเป็นเกณฑ์ในการวิเคราะห์ เพื่อชี้ให้เห็นความงามของมหาดิคำหลวง ผลการศึกษาสรุปได้ว่าอลังการในมหาดิคำหลวงมีลักษณะร่วมตรงกับหลักอลังการศาสตร์ของสันสกฤตทั้งอลังการฝ่ายเสียงหรือศัพท์าลังการและอลังการด้านความหมายหรืออรรถาลังการ อีกทั้งพบว่ามหาดิคำหลวงปรากฏรสทางวรรณคดีครบทั้ง 9 รส และยังมีความ

²² น้าผึ้ง ปัทมาลกลางกุล, “ฉันทลักษณ์ในมหาดิคำหลวง: กัณฑ์มหาดิน,” ภาษาและวรรณคดีไทย 7,3 (ธันวาคม 2533): 52-63.

²³ นิยะดา เหล่าสุนทร, “ลักษณะคำประพันธ์ในมหาดิคำหลวง,” ใน พิณจวรรณการ (กรุงเทพมหานคร: แม่คำฝาง, 2539), หน้า 51-81.

²⁴ ชลดา เรื่องรักษลิขิต, “มหาดิคำหลวง กัณฑ์ทศพรและหิมพานต์: รำลึกคำอาจารย์สอน,” ใน ร้อยปีสี่ศาสตราจารย์ (กรุงเทพมหานคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555), หน้า 131-157.

งามซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของวรรณคดีไทยที่ไม่ปรากฏในทฤษฎีการประพันธ์ของสันสกฤตอีกด้วย เช่น การใช้คำอ้อพาส คำแฝง การเล่นคำ และกลบท เป็นต้น²⁵

2) นิตยา แก้วคัลณา (2544) เขียนบทความเรื่อง “ภาพพจน์ในมหາชาติคำหลวง” พบว่าใช้ภาพพจน์อุปมา อุปลักษณ์ อติพจน์ และบุคลาธิษฐาน การใช้อุปมาและอุปลักษณ์แสดงความงามของบุคคล ธรรมชาติ สถานที่ และขบวนการ แสดงอารมณ์ความรู้สึก แสดงกิริยาอาการ และแสดงคุณลักษณะด้านต่างๆ ของบุคคล เป็นต้น การใช้อติพจน์แสดงความทุกขใจและความอัศจรรย์ใจของตัวละคร²⁶

การศึกษาเรื่องการแปลแต่งของ*มหາชาติคำหลวง* มีผู้ศึกษาดังต่อไปนี้

1) จุฑารัตน์ ไชยสวัสดิ์ (2553) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “มหาชาติคำหลวง: การแปลเพื่อการรับรู้สาร” เพื่อศึกษาวิธีการแปลแต่ง*มหาชาติคำหลวง*กับวิธีการที่ทำให้เกิดการรับรู้สารและสารที่ได้รับจากวิธีการเหล่านั้น โดยศึกษามหาชาติคำหลวงสำนวนเก่าทั้งหมด 7 กัณฑ์ เปรียบเทียบกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ผลการศึกษาสรุปได้ว่ากวีแปลแต่ง*มหาชาติคำหลวง* 3 แบบ คือ การเพิ่ม การเปลี่ยน และการตัด วิธีที่ใช้มากที่สุดคือการเพิ่มด้วยการขยายความ และวิธีที่ใช้น้อยที่สุดคือการตัดความ โดยต้องการสื่อถึงสาร 3 ประเด็น คือ พระเวสสันดรคือผู้ประเสริฐเปี่ยมด้วยบารมี 10 ประการ คุณธรรมต่างๆ ที่บุคคลพึงยึดถือปฏิบัติตามแต่ฐานะแห่งตน และความเชื่อเรื่องกรรม²⁷

2) อุมารวรรณ รุยาพร (2551) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “ลักษณะเด่นของมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ผู้วิจัยขอสรุปเฉพาะที่ศึกษามหาชาติคำหลวง คือ กลวิธีการแปลแต่ง*มหาชาติคำหลวง*เปรียบเทียบกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก พบว่ากวีผู้แต่ง*มหาชาติคำหลวง*แปลภาษาไทยตามภาษาบาลีอย่างค่อนข้างเคร่งครัด แปลซ้ำทั้งคาถาและอรรถกถา บางตอนมีลักษณะการแปลขยายความ โดยกวีผู้แต่ง*มหาชาติคำหลวง*ไม่ได้ใช้อภิสิทธิ์ของกวีเพิ่มเติมรายละเอียดอื่นลงไปตามใจชอบ ทำให้เห็นว่า*มหาชาติคำหลวง*มีเนื้อความสอดคล้องกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก นอกจากนี้ ยังพบว่า*มหาชาติคำหลวง*แปลแต่งโดยการอธิบายคำศัพท์และตีความหมายของคำศัพท์ในคาถา กวีแปลตามคำที่ตีความไว้แล้วมากกว่าที่จะแปลจากคำในคาถา²⁸

²⁵ ลัลลนา ศิริเจริญ, *อลังการในมหาชาติคำหลวง* (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุุฎบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525).

²⁶ นิตยา แก้วคัลณา, “ภาพพจน์ในมหาชาติคำหลวง,” *วิชาการ* 4,5 (พฤษภาคม 2544): 56-72.

²⁷ จุฑารัตน์ ไชยสวัสดิ์, *มหาชาติคำหลวง: การแปลเพื่อการรับรู้สาร* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553)

²⁸ อุมารวรรณ รุยาพร, *ลักษณะเด่นของมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 96-119.

3) ศิริพร เศรษฐพฤทธิ (2551) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “ลักษณะเด่นของมหาชาติกลอนเทศน์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน)” ผู้วิจัยขอสรุปเฉพาะที่ศึกษามหาชาตिकाหหลวง คือ มหาชาตिकाหหลวงทุกกัณฑ์เป็นวรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น และกลวิธีการแปลแต่งมหาชาตिकाหหลวงเปรียบเทียบกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก พบว่าเนื้อความที่แปลยังคงดำเนินตามอรรถกถาเป็นส่วนใหญ่ และการแปลแต่งในลักษณะที่ขยายความเกินอรรถกถามีพบบ้างแต่ไม่มาก ซึ่งเกิดจากกวีแปลเข้าใจทั้งความในคาถาและอรรถกถาด้วย ลักษณะเช่นนี้น่าจะเกิดจากความตั้งใจของกวีที่ตั้งใจจะพรรณนาความให้ไพเราะงดงามเพื่อแสดงฝีมือทางการประพันธ์เป็นสำคัญ²⁹

การศึกษาเรื่องการแต่งช่อมมหาชาตिकाหหลวง ได้แก่

นियะดา เหล่าสุนทร (2539) เขียนบทความเรื่อง “มหาชาตिकाหหลวง : การศึกษาเชิงประวัติ” เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของมหาชาตिकाหหลวงและประวัติการแต่งช่อมมหาชาตिकाหหลวง ผลการศึกษาสรุปได้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้แต่งช่อมมหาชาตिकाหหลวง ในพุทธศักราช 2357 จำนวน 6 กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์หิมพานต์ ทานกัณฑ์ จุลพน มัทรี สักกรบรรพ และฉกษัตริย์ สันนิษฐานว่าทั้ง 6 กัณฑ์นี้อาจแต่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์หรืออาจจะแต่งช่อมโดยอาศัยเค้าจากของเดิมที่หลงเหลืออยู่³⁰

การศึกษามหาชาตिकाหหลวงด้านการเมือง ได้แก่

สมบัติ จันทรวงศ์ (2549) เขียนบทความเรื่อง “มหาชาตिकाหหลวง: ความหมายทางการเมือง” เพื่อศึกษาความหมายทางการเมืองของเรื่องมหาชาตिकाหหลวง ผลการศึกษาสรุปได้ว่า เนื้อเรื่องของมหาชาตिकाหหลวงมีความหมายทางการเมืองแฝงอยู่ซึ่งสัมพันธ์กับสภาพทางการเมืองในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เป็นส่วนหนึ่งของยุทธวิธีการต่อสู้ทางการเมืองเพื่อรวมอาณาจักรสุโขทัยให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาอย่างเด็ดขาด การใช้คำเรียกพระพุทธเจ้าและพระเวสสันดรแสดงนัยว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเป็นพระเวสสันดรหรือพระพุทธเจ้าในเวลาต่อมาอย่างชัดเจนที่สุด ส่วนเนื้อหาที่มีความวิปริตทั้งในระดับสังคมและระดับครอบครัวส่งเสริมความเชื่อเรื่องบุญบารมีในชาติก่อนกับอำนาจของพระมหากษัตริย์และการย้ำความเชื่อเดิมให้ภรรยาอยู่ในโอวาทของสามี³¹

²⁹ ศิริพร เศรษฐพฤทธิ, ลักษณะเด่นของมหาชาติกลอนเทศน์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 25.

³⁰ นียะดา เหล่าสุนทร, “มหาชาตिकाหหลวง: การศึกษาเชิงประวัติ,” ใน *พินิจวรรณกรรม*, หน้า 41-49.

³¹ สมบัติ จันทรวงศ์, “มหาชาตिकाหหลวง: ความหมายทางการเมือง,” ใน *พินิจวรรณกรรม*, หน้า 280-300.

การศึกษาประเด็นต่างๆ ในมหາชาติคำหลวง มีดังนี้

ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2547) เขียนหนังสือเรื่องวรรณคดีอยุธยาตอนต้น: ลักษณะร่วมและอิทธิพล กล่าวถึงมหາชาติคำหลวงในประเด็นต่างๆ คือ ผู้แต่ง สมัยที่แต่ง เนื้อหา ฉันทลักษณ์ ภาษา และสำนวนโวหาร และความคิดความเชื่อ หนังสือเรื่องนี้ชี้ให้เห็นความงดงามของเรื่องมหาชาติคำหลวงในฐานะวรรณคดีที่แต่งได้อย่างเอกมาตั้งแต่สมัยกรุงเก่า มีความอลังการจากการใช้ฉันทลักษณ์ที่หลากหลาย ใช้ภาษาและสำนวนโวหารอันงดงามเพื่อสร้างสรรค์ผลงาน และกล่าวถึงจำนวนกัณฑ์ที่น่าจะเป็นกัณฑ์ที่แต่งสมัยอยุธยาทั้งหมด 10 กัณฑ์ คือ ทศพร วนประเวศน์ ชูชก จุลพน มหาพน กุมาร มัทรี มหาราช ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์ และมีอีก 1 กัณฑ์เป็นผลงานของกวีสมัยอยุธยาและกวีในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย คือ ทานกัณฑ์³²

การศึกษาวิจัยที่ผ่านมา นักวิชาการกล่าวถึงมหาชาติคำหลวง มีทั้งที่เป็นกัณฑ์ทั้งหมด 7 กัณฑ์ คือ ทศพร วนประเวศน์ ชูชก มหาพน กุมาร มหาราชและนครกัณฑ์ กัณฑ์ที่เป็นของเก่าสมัยอยุธยาปนกับของใหม่ที่แต่งสมัยรัตนโกสินทร์ ทั้งหมด ได้แก่ กัณฑ์หิมพานต์ ทานกัณฑ์ จุลพล มัทรี และฉกษัตริย์ ส่วนกัณฑ์ที่แต่งขึ้นใหม่ทั้งหมด คือ สักรบรรพ ทั้งนี้ ศิริพร เศรษฐฤทธิ์กล่าวว่ามหาชาติคำหลวงกัณฑ์เก่ามีทั้งหมด 13 กัณฑ์ ซึ่งน่าจะหมายความว่าทั้งกัณฑ์เก่าล้วนและกัณฑ์เก่าที่แต่งขึ้นปนกับกัณฑ์ใหม่ด้วย ผู้วิจัยเชื่อว่ามหาชาติคำหลวง ทั้ง 13 กัณฑ์แต่งในสมัยอยุธยาตามความเห็นของศิริพร เศรษฐฤทธิ์ การศึกษาครั้งนี้จึงศึกษามหาชาติคำหลวง กัณฑ์ที่ 8-13

การศึกษาวิจัยเรื่องมหาชาติคำหลวงที่ผ่านมาเน้นศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบของเรื่องเป็นสำคัญ แม้จะชี้ให้เห็นคุณค่าด้านวรรณศิลป์ของเรื่องมหาชาติคำหลวง แต่ยังไม่มีการศึกษาใดกล่าวถึงภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรตามแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ที่มีในพระพุทธศาสนาซึ่งเรื่องเวสสันดรชาดกปรากฏอยู่ อีกทั้งนอกจากบทความของสมบัติ จันทร์วงศ์ที่ผู้เขียนเสนอความคิดว่าเนื้อหาและวรรณศิลป์บางประการในมหาชาติคำหลวง แฝงนัยทางการเมืองไว้จากการที่กวีเปรียบสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระเวสสันดรและพระพุทธเจ้า ก็ยังไม่มีการศึกษาภาพความเป็นพระโพธิสัตว์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในมหาชาติคำหลวงอย่างละเอียดจริงจัง

1.8.2 การศึกษาแนวคิดพระโพธิสัตว์และบารมีของพระโพธิสัตว์

การศึกษาแนวคิดพระโพธิสัตว์และบารมีของพระโพธิสัตว์จากคัมภีร์พระพุทธศาสนา นำมาใช้วิเคราะห์ภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรและสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีบทความ ตำรา และ

³² ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, วรรณคดีอยุธยาตอนต้น: ลักษณะร่วมและอิทธิพล (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ตำราผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547)

วิทยานิพนธ์ศึกษาประเด็นต่างๆ ไว้ ได้แก่ การศึกษาแนวคิดพระโพธิสัตว์และบารมีของพระโพธิสัตว์ควบคู่กันไป และการศึกษาเฉพาะเรื่องบารมีของพระโพธิสัตว์ ดังนี้

การศึกษาแนวคิดพระโพธิสัตว์และบารมีของพระโพธิสัตว์ควบคู่กันไป ได้แก่

1) บรรจบ บรรณรุจิ (2529) เขียนหนังสือเรื่อง**พระโพธิสัตว์ในนิกายเถรวาท** หนังสือเล่มนี้ให้ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ในนิกายเถรวาท เช่น มหาปุริสลักษณะ กุศลกรรมของพระโพธิสัตว์ การเกิดครั้งสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ องค์ประกอบที่ทำให้เป็นพระโพธิสัตว์ และธรรมะของพระโพธิสัตว์ เป็นต้น³³

2) ประโยชน์ สังกสิน (2540) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า: ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน” โดยกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์กับพระพุทธเจ้าว่า มีธรรมสมุธาน มีกำเนิดพิเศษ และมีมหาปุริสลักษณะเช่นเดียวกัน เพียงแต่ต่างกันที่พระพุทธเจ้าทรงมีลักษณะทั้งหมดนี้อย่างสมบูรณ์ ในขณะที่พระโพธิสัตว์มีลักษณะดังกล่าวมาน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับบุญบารมีที่บำเพ็ญมา และอธิบายลักษณะพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและมหายานว่ามีจุดร่วมเดียวกัน คือ เข้าใจว่าพระพุทธเจ้าเป็นบุคคลผู้มีฐานะสูงสุด แม้มีคำอธิบายในรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไปบ้างก็ตาม เช่น เรื่องกายของพระพุทธเจ้า ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทพระพุทธเจ้าทรงมี 2 พระกาย คือ นิรมานกาย (กายที่เป็นมนุษย์) และกายธรรมหรือธรรมกาย (คุณธรรมหรือพระธรรมคำสอน) แต่ในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานมีอีก 1 พระกาย คือ สัมโภคกาย (กายที่ประทับอยู่บนสรวงสวรรค์ เป็นกายที่เนรมิตลงมาเป็นนิรมานกายในโลกมนุษย์) เป็นต้น³⁴

3) ประพนธ์ อัครวิรุฬหการ (2546) เขียนหนังสือเรื่อง**โพธิสัตว์จรรยา: มรรคาเพื่อมหาชน** เพื่อศึกษาความเป็นมาของคติพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน โดยวิเคราะห์ความหมายของคำว่า โพธิสัตว์ ไว้ว่าผู้ที่จะตรัสรู้ ผู้มุ่งหมายที่จะบรรลุโพธิ และผู้มีแก่น คือ โพธิ พบว่าความเป็นมาของความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์แต่ดั้งเดิมเป็นแต่ประวัติของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาแตกแยกเป็นสำนัก ทำให้ความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์เริ่มเป็นอุดมคติ เป็นผู้มีความกรุณา และมีลักษณะเหนือมนุษย์ ความคิดต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ ได้แก่ ความคิดเรื่องโพธิ กรุณา และศรัทธาของพระพุทธศาสนา การได้มาซึ่งความเป็นพระโพธิสัตว์เกิดจากพระโพธิสัตว์บำเพ็ญตน 3 ช่วง คือ ตั้งปณิธานเป็นพระพุทธเจ้าเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ การบำเพ็ญธรรม และผลของการบำเพ็ญ คือ ภูมิ 10 โดยความคิดหลักเรื่องพระโพธิสัตว์ใน

³³ บรรจบ บรรณรุจิ, **พระโพธิสัตว์ในนิกายเถรวาท** (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, 2529).

³⁴ ประโยชน์ สังกสิน, **พระสัมมาสัมพุทธเจ้า: ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในพระพุทธศาสนา เถรวาทและมหายาน** (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2540).

พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานในช่วงแรกไม่ต่างกับฝ่ายเถรวาทมากนัก พระโพธิสัตว์ยังมีจุดหมายปลายทางสิ้นสุดที่ความเป็นพระพุทธรูปเจ้า ต่อมาฝ่ายมหายานให้รายละเอียดและขยายความเพิ่มเติมออกไป³⁵

4) ผาสุข อินทรารุช (2546) เขียนบทความเรื่อง “พระโพธิสัตว์บารมีกับอุดมการณ์สร้างสรรค์สังคม” บทความนี้อธิบายความหมายของพระโพธิสัตว์ ลักษณะของพระโพธิสัตว์ และบารมีธรรมของพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและมหายานว่า มีความหมายและลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เพียงแต่ฝ่ายมหายานกล่าวว่าพระโพธิสัตว์จะไม่ยอมตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้าจนกว่าจะรื้อชนเหล่าสรรพสัตว์ให้พ้นจากวัฏสงสาร โดยบารมีธรรมของพระโพธิสัตว์ฝ่ายมหายานอธิบายอย่างละเอียดกว่าฝ่ายเถรวาท และยังกล่าวว่าพระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ทรงเปรียบพระองค์เป็นพระโพธิสัตว์ ทรงยึดถือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาปกครองบ้านเมืองที่สอดคล้องกับบารมีธรรมของพระโพธิสัตว์ และทศพิธราชธรรมเทียบกับทศบารมีของพระโพธิสัตว์ทุกข้อ³⁶

5) พระมหาภูมิกุญช์ บุญตา (2547) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “อุดมการณ์พระโพธิสัตว์ในการพัฒนาชีวิตและสังคม” โดยศึกษาอุดมการณ์ของพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและมหายาน ผลการศึกษาสรุปได้ว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานมีอุดมการณ์เกี่ยวกับโพธิสัตว์เหมือนกัน คือ การปรารถนาบรรลุพระโพธิญาณ พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเชื่อว่าสัตว์ทั้งปวงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ ส่วนพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเชื่อว่าผู้ที่จะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะต้องตั้งความปรารถนาที่ดีและสะสมความดีไว้อย่างยาวนานหลายระดับ กระบวนการดำเนินชีวิตโดยอุดมการณ์พระโพธิสัตว์ทำให้พ้นทุกข์ ยกบุคคลให้สูงขึ้น และพัฒนาบุคคลและสังคม³⁷

6) สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) (2552) ทรงนิพนธ์หนังสือเรื่อง**ทศบารมี ทศพิธราชธรรม** เพื่ออธิบายความหมายของพระโพธิสัตว์และบารมีของพระโพธิสัตว์ ทั้งเปรียบเทียบให้เห็นว่าทศพิธราชธรรมเทียบกับทศบารมีและแบ่งลำดับขั้นเช่นเดียวกับบารมี 30 ทศที่จำแนกเป็นบารมีขั้นต้น บารมีขั้นกลาง และบารมีขั้นสูง แสดงให้เห็นว่าการบำเพ็ญธรรมของธรรมราชาเป็นการบำเพ็ญบารมีให้เต็มเช่นเดียวกับพระโพธิสัตว์ที่นำไปสู่การตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้า³⁸

³⁵ ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, **โพธิสัตว์จรยา : มรรคาเพื่อมหาชน**.

³⁶ ผาสุข อินทรารุช, “พระโพธิสัตว์บารมีกับอุดมการณ์สร้างสรรค์สังคม,” **ตำรงวิชาการ** 2,3 (2546): 9-28.

³⁷ พระมหาภูมิกุญช์ บุญตา, **อุดมการณ์พระโพธิสัตว์ในการพัฒนาชีวิตและสังคม** (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547).

³⁸ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), **ทศบารมี ทศพิธราชธรรม** (ม.ป.ท., ม.ป.พ., 2552).

ส่วนการศึกษาเฉพาะเรื่องบารมีของพระโพธิสัตว์ มีดังนี้

1) สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (2532) ทรงพระราชนิพนธ์วิทยานิพนธ์เรื่อง “ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท” เพื่อศึกษาความหมายของคำว่า บารมี ในพระไตรปิฎก คัมภีร์พระพุทธศาสนาของไทย และวรรณกรรมไทย สรุปผลการศึกษาได้ว่า แต่เดิมนับว่าบารมีมีความหมายว่าความเป็นเลิศ ผลสุดท้าย หรือความเต็มเปี่ยม ต่อมาความหมายเปลี่ยนแปลงจาก “เป้าหมาย” มาเป็นวิธีการหรือแนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายในพระพุทธศาสนา แต่เดิมเป็นคำที่ใช้แก่พระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์เท่านั้น แต่ในสังคมไทยนำมาใช้แก่พระมหากษัตริย์และบุคคลทั่วไปด้วย³⁹

2) อาทิตย์ ชีรวณิชกุล (2552) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “ทานและทานบารมี : ความสำคัญที่มีต่อการรังสรรค์วรรณคดีไทยพุทธศาสนา” เพื่อศึกษาความสำคัญของทานและทานบารมีที่มีต่อการรังสรรค์วรรณคดีไทยพุทธศาสนา ตลอดจนบทบาทที่มีต่อสังคมวัฒนธรรมพุทธศาสนาของไทย ผลการศึกษาพบว่าทานบารมี หมายถึง การให้ทานของพระโพธิสัตว์ผู้ตั้งปณิธานเพื่อบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้า ในพระไตรปิฎกกล่าวว่าทานบารมีเป็นส่วนหนึ่งของทาน แต่มีความหมายเฉพาะ คือ การทำทานของพระโพธิสัตว์ เป็นธรรมข้อหนึ่งในทศบารมีซึ่งเป็นข้อปฏิบัติของผู้ปรารถนาจะบรรลุพระโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า ในวรรณคดีชาดกและคัมภีร์อนาคตวงศ์ พบว่าทานบารมีมีความสำคัญต่อการรังสรรค์วรรณคดีชาดก ทานบารมีของพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์นำเสนอผ่านเรื่องราวต่างๆ และผ่านการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ ตั้งแต่ทานในระดับทั่วไป คือ การบริจาคอามิสทานเพื่อหวังบรรลุโลกียอนิสงสผล ไปจนกระทั่งระดับที่นำไปสู่ความหลุดพ้นตามแนวทางแห่งพุทธศาสนา และในวรรณกรรมอนิสงส์ อนิสงส์ของทานเป็นแนวคิดสำคัญที่ก่อให้เกิดการรังสรรค์วรรณกรรมอนิสงส์ที่มีตัวบทหลากหลาย แสดงการทำทานเป็นปัจจัยสำคัญแห่งการนำชีวิตเข้าสู่กระแสแห่งการสร้างบารมีเพื่อสะสมบุญ เพื่อความหลุดพ้น คือบรรลุนิพพานในอนาคตทำนองเดียวกับการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์⁴⁰

3) พระมหาจุฬาลงกูณ ชูเลื้อน (2546) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “ความกล้าหาญทางจริยธรรมในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในทศชาติชาดก” โดยมุ่งศึกษาลักษณะและวิธีการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในทศชาติชาดกเมื่อเผชิญกับสถานการณ์ขัดแย้งทางศีลธรรม ผลการศึกษาพบว่าพระโพธิสัตว์มีความกล้าหาญมุ่งมั่นบำเพ็ญบารมีแม้ต้องเผชิญกับความยากลำบากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากมีแรงจูงใจสำคัญ คือ ความปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้า คุณธรรมที่ทำให้พระโพธิสัตว์มีความกล้า

³⁹ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, **ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532).

⁴⁰ อาทิตย์ ชีรวณิชกุล, **ทานและทานบารมี: ความสำคัญที่มีต่อการรังสรรค์วรรณคดีไทยพุทธศาสนา** (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552).

หาญบำเพ็ญบารมีอย่างต่อเนื่อง คือ ปัญญา กรุณา ความอดทน และความเพียร โดยกล่าวถึง พระเวสสันดรโพธิสัตว์ว่า ทรงมีความกล้าหาญมุ่งมั่นบำเพ็ญบารมีของตนเป็นอย่างยิ่ง แม้ต้องเผชิญกับความยากลำบากอย่างที่สุดเพราะทรงปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้า การบริจาคทานพระองค์มีข้อขัดแย้งทางศีลธรรม แต่ก็ทรงบำเพ็ญบารมีอย่างมั่นคง คุณธรรมที่ทำให้พระองค์ทรงกล้าหาญบำเพ็ญบารมีอย่างต่อเนื่อง คือ ปัญญา กรุณา ความอดทนไม่หวั่นไหว และความเพียรพยายาม⁴¹

เอกสารและงานวิจัยที่ศึกษาแนวคิดพระโพธิสัตว์และบารมีของพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและมหายาน แสดงลักษณะโดยรวมของพระโพธิสัตว์ที่สอดคล้องกัน แตกต่างกันเรื่องรายละเอียดเท่านั้น และพระโพธิสัตว์มีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าและกับพระมหากษัตริย์ ผู้วิจัยจึงจะนำมาเป็นแนวทางวิเคราะห์ภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรใน *มหาชาติคำหลวง* และ *สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ*

1.8.3 การศึกษาภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจากวรรณคดีไทย

การศึกษาภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจากวรรณคดีไทย มีบทความและวิทยานิพนธ์ศึกษาไว้ ดังนี้

1) นิตยา แก้วคัลณา (2541) เขียนบทความเรื่อง “การใช้ภาพพจน์แสดงพระอัจฉริยภาพด้านการปกครอง และการรบของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในวรรณคดีเรื่องลิลิตยวนพ่าย” ผลการศึกษาพบว่าบุคคลหรือสิ่งที่กวีนำมาใช้เปรียบเพื่อแสดงพระเกียรติคุณของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้แก่ พระพุทธเจ้า นักปราชญ์ เทวดา ตัวละครเอกในวรรณคดีสำคัญของอินเดีย และดวงดาว สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเป็นนักรบและนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ เป็นธรรมราชา เป็นนักปราชญ์รู้แตกฉานในทางพระธรรมและรอบรู้กลศึก และเป็นเทวราชาผู้มีพระบุญญาธิการและพระบรมเดชานุภาพยิ่งใหญ่เสมอเทพเจ้า⁴²

2) นิตยา แก้วคัลณา (2542) เขียนบทความเรื่อง “ภาพสะท้อนเกี่ยวกับสถานภาพของกษัตริย์ในวรรณกรรมไทย” เพื่อศึกษาสถานภาพและบทบาทของพระมหากษัตริย์ในวรรณกรรมไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กล่าวถึงภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในวรรณคดีเรื่องยวนพ่ายโคลงตั้งต้นว่าทรงเป็นเทวราชา ทรงมีบารมีเหมือนเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ มีกำเนิดจากเทพ 11 พระองค์ และทรงเป็นธรรมราชาจากการมีพระลักษณะเหมือนพระพุทธเจ้า ได้แก่

⁴¹ พระมหาจุฬาลงกูณ ฐูเลื้อน, *ความกล้าหาญทางจริยธรรมในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในทศชาติชาดก* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2546).

⁴² นิตยา แก้วคัลณา, “การใช้ภาพพจน์แสดงพระอัจฉริยภาพด้านการปกครอง และการรบของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในวรรณคดีเรื่อง ลิลิตยวนพ่าย,” *ธรรมศาสตร์* (มกราคม – เมษายน 2541): 129-144.

มีพระเมตตาต่อประชาชนเหมือนพระพุทธเจ้าเมตตาต่อสรรพสัตว์ และรอบรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา⁴³

3) ประคอง นิมมานเหมินท์ (2542) เขียนบทความเรื่อง “ภาพพระมหากษัตริย์ไทยจากวรรณคดีของพระเกียรติ” เพื่อศึกษาภาพพระมหากษัตริย์ไทยจากวรรณคดีของพระเกียรติบางสมัย กล่าวถึงภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในวรรณคดีเรื่องยวนพ่ายโคลงตั้งว่า ทรงเป็นเทวราชาจากการกำเนิดมาจากเทพเจ้าและสืบเชื้อสายจากกษัตริย์สุริยวงศ์ทั้งฝ่ายพระบิดาและพระมารดา ทรงเป็นพุทธราชาและธรรมราชาจากการเป็นพระโพธิสัตว์ผู้เสด็จมาสร้างสมบารมี มีลักษณะของพระพุทธเจ้าผู้ประกอบด้วยทศบารมี ทรงเป็นนักรบจากการมีชัยชนะเหนือพระเจ้าติโลกราช และทรงเป็นผู้บันดาลความสุขแก่บ้านเมือง ขจัดทุกข์ให้แก่ราษฎร บันดาลให้พืชพรรณธัญญาหารอุดมสมบูรณ์และบ้านเมืองมีความมั่งคั่ง⁴⁴

4) ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2549) เขียนบทความเรื่อง “ความคิดเรื่อง ‘พุทธราชา’ ในวรรณคดีไทย” เพื่อศึกษาความคิดพุทธราชาที่ปรากฏในวรรณคดีไทย โดยพิจารณาจากพระนามของพระมหากษัตริย์ การสร้างพระบรมรูปหรือพระพุทธรูปแทนองค์พระมหากษัตริย์ และพฤติกรรมที่เลียนแบบพระจริยวัตรของพระโพธิสัตว์ พบว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเป็นพระพุทธเจ้าจากการใช้คำแทนพระนามซึ่งปรากฏในวรรณคดีเรื่องยวนพ่ายโคลงตั้ง และทรงเป็นพระโพธิสัตว์จากการสั่งสมทศบารมี⁴⁵

5) ปัทมา ทัมประเสริฐกุล (2547) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “ภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ไทยในวรรณคดีสมัยอยุธยา” เพื่อศึกษาภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ไทยในวรรณคดีสมัยอยุธยาต่างประเภทกันรวม 13 เรื่อง กล่าวถึงภาพลักษณ์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่าทรงมีพระคุณสมบัติ คือชาติกำเนิดสูงส่ง มีบุญ มีรูปร่างลักษณะที่ดี มีความรอบรู้ มีพระราชทรัพย์ มีพระราชอำนาจและอุทยานภาพ รวมทั้งมีพระเกียรติยศ ทรงปฏิบัติหน้าที่สำคัญ คือ นักรบและนักปกครอง⁴⁶

6) ปัทมา ทัมประเสริฐกุลและชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2554) เขียนบทความเรื่อง “การสร้างภาพลักษณ์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้วยการใช้ข้อมูลวรรณคดี” เพื่อศึกษาวิธีการใช้ข้อมูลทาง

⁴³ นิตยา แก้วคัลณา, “ภาพสะท้อนเกี่ยวกับสถานภาพของกษัตริย์ในวรรณกรรมไทย,” *ธรรมศาสตร์* (มกราคม-เมษายน 2542): 127-135.

⁴⁴ ประคอง นิมมานเหมินท์, “ภาพพระมหากษัตริย์ไทยจากวรรณคดีของพระเกียรติ,” *ภาษาและวรรณคดีไทย* 16 (ธันวาคม 2542): 4-9.

⁴⁵ ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, “ความคิดเรื่อง ‘พุทธราชา’ ในวรรณคดีไทย,” ใน *วรรณคดี: รวมบทความวิจัยและบทความวิชาการภาษาและวรรณคดีไทย (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549)*, หน้า 15-56.

⁴⁶ ปัทมา ทัมประเสริฐกุล, *ภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ไทยในวรรณคดีสมัยอยุธยา* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547).

วรรณคดีในการสร้างภาพลักษณ์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและภาพลักษณ์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจากการใช้ข้อมูลทางวรรณคดีเรื่องต่างๆ พบว่ากวีใช้ข้อมูลจากวรรณคดี 3 เรื่อง คือ มหาภารตะ รามายณะ และมโหสถชาดก มาเป็นสื่อเปรียบกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอย่างเหมาะสม เป็นคุณสมบัติที่โดดเด่นของตัวละครซึ่งสอดคล้องกับพระราชประวัติ อีกทั้งตัวละครที่เลือกมาใช้ยังสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของยวนพ่ายโคลงต้นที่ต้องการสดุดีวีรกรรม ข้อมูลวรรณคดีดังกล่าวนี้นำเสนอภาพลักษณ์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นกษัตริย์นักรบผู้ยิ่งใหญ่เสมอด้วยเทพเจ้าและเสมอด้วยพระโพธิสัตว์⁴⁷

การศึกษาภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเท่าที่มีผู้อื่นศึกษามาแล้วศึกษาจากเรื่องยวนพ่ายโคลงต้นเป็นสำคัญแต่ยังไม่มีการศึกษาใน *มหาชาติคำหลวง* ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิธีการนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถใน *มหาชาติคำหลวง*

1.9 ข้อตกลงเบื้องต้น

1.9.1 ชื่อหนังสือในงานวิจัยนี้ใช้ตัวอักษรเอียง เช่น *มหาชาติคำหลวง ไตรภูมิพระร่วง ยวนพ่ายโคลงต้น* เป็นต้น

1.9.2 การขีดเส้นใต้ข้อความที่คัดมาเป็นการกระทำของผู้วิจัย

1.9.3 พระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับต่างๆ ที่อ้างอิงในวิทยานิพนธ์ ได้แก่

1.9.3.1 เวสสันตรชาดกภาษาบาลี ใช้ฉบับ *สยามรัฐจตุสดปิฎก* พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2552.

1.9.3.2 เวสสันตรชาดกภาษาไทย ใช้ฉบับพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ ในหนังสือ *เวสสันตรชาดก ฉบับชินวรา* พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2528 เนื่องจากเป็นมหาชาติภาษาไทยที่แปลตรงกับบทบาลีมากที่สุด⁴⁸

1.9.3.3 อรรถกถาเวสสันตรชาดกภาษาบาลี ใช้ฉบับ *สยามรัฐจตุสดปิฎกจกถา* พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2535.

⁴⁷ ปัทมา ทิมประเสริฐกุลและชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, “การสร้างภาพลักษณ์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในยวนพ่ายโคลงต้นด้วยการใช้ข้อมูลวรรณคดี,” *วารสารราชบัณฑิตยสถาน* 36,2 (เม.ย.-มิ.ย. 2554): 310-323.

⁴⁸ สัมภาษณ์ บรรจบ บรรณรุจิ, ภาควิชาอักษรศาสตร์ สาขาศาสนา ศาสนา ศาสนา สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน, 27 กุมภาพันธ์ 2557.

1.9.3.4 อรรถกถาเวสสันดรชาดกภาษาไทย ใช้ฉบับที่กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในงานฉลองพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปีในหนังสือ*นิบาตชาดก เล่ม 9* พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2540 เป็นหลัก และอาจใช้ฉบับมหาวิทยาลัย ในหนังสือ*พระสูตรและอรรถกถาแปลชุดททกนิกาชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 3* พิมพ์ครั้งที่ 4 เมื่อ พ.ศ. 2543 เพิ่มเติมด้วย

1.9.4 *มหาชาติคำหลวง* กัณฑ์ที่ 8-13 ใช้ข้อมูลจากฉบับกรมศิลปากร ในหนังสือ *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1* จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2540

1.9.5 การศึกษาภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ศึกษาจากวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น เรื่อง*มหาชาติคำหลวง* และเรื่องยวนพ่ายโคลงฉันท์ ฉบับของกรมศิลปากร ในหนังสือ*วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1* จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2540 รวมทั้งศึกษาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์

1.9.6 แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ใช้แนวคิดในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท เนื่องจากเรื่องเวสสันดรชาดกปรากฏอยู่ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

บทที่ 2

ความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกก่อนสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและภูมิหลังของ เรื่องมหาชาติคำหลวง

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกก่อนสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และภูมิหลังของเรื่องมหาชาติคำหลวงเพื่อเป็นพื้นฐานความเข้าใจเรื่องเวสสันดรชาดกก่อนกล่าวถึงหัวข้ออื่นๆ ต่อไป ดังนี้

2.1 ความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกก่อนสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

คนไทยรับรู้เรื่องเวสสันดรชาดกมาตั้งแต่สมัยทวารวดี เมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาพร้อมกับคัมภีร์พระพุทธศาสนาภาษาบาลี เรื่องเวสสันดรชาดกน่าจะเข้ามาสู่ประเทศไทยพร้อมกับนิบาตชาดกเรื่องอื่นๆ ด้วย ดังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีว่าบันทึกเรื่องราวของนิบาตชาดกเรื่องต่างๆ ไว้ในภาพจำหลักบนใบเสมา ได้แก่ ภาพจารึกเรื่องนิบาตชาดกที่วัดศรีชุม ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะมีถึง 500 พระชาติ ตามที่กล่าวไว้ในศิลาจารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 ว่า “พระเจดีย์สูงใหญ่รอบนั้นฉลักรหินห้าร้อยชาติ”¹ เรื่องมโหสถชาดกที่ปรากฏในภาพจำหลักบนใบเสมาที่เมืองฟ้าแดดสูงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ เรื่องนารถชาดก เตมียชาดก วิชुरชาดก มโหสถชาดก และภริทัตชาดกในภาพจำหลักบนใบเสมาที่บ้านกุดโจ่ง จังหวัดชัยภูมิ แม้ว่าหลักฐานทางโบราณคดีเหล่านี้จะไม่ปรากฏหลักฐานอื่นใดเกี่ยวกับการรับรู้เรื่องมหาเวสสันดรชาดกก็ตาม แต่แสดงให้เห็นว่าเรื่องเวสสันดรชาดกน่าจะเป็นที่รู้จักในดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเช่นเดียวกับนิบาตชาดกเรื่องอื่นๆ ด้วย² แต่อาจยังไม่นิยมมากกว่าเรื่องอื่น ต่อมาเรื่องเวสสันดรชาดกกลายเป็นชาดกเรื่องสำคัญมากที่สุดในบรรดาชาดกทั้งหมดในหมู่คนไทย ดังเห็นจากคำเรียกด้วยการยกย่องว่ามหาชาติแตกต่างจากการเรียกชาดกอีก 9 เรื่องในมหานิบาต³

ต่อมาในสมัยสุโขทัยเรื่องเวสสันดรชาดกรู้จักแพร่หลาย ดังปรากฏหลักฐานกล่าวถึงเรื่องเวสสันดรชาดกในศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาบาลี ด้านที่ 1 เปรียบเทียบทานบารมีของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไท) ว่าเหมือนกับทานของพระเวสสันดร⁴ ในศิลาจารึกนครชุมกล่าวถึงการอันตรธานของเรื่องเวสสันดรชาดกว่าจะเป็นชาดกเรื่องแรกที่สูญหายไป ความว่า “พระมหาชาติหาคน

¹ “ศิลาจารึกวัดศรีชุม,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), หน้า 59.

² วชิราภรณ์ พุกฤษฏ์กาญจน์, ลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในร้อยเวสสันดรชาดก (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 7.

³ ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติ (พระนคร: สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2524), หน้า 2.

⁴ “ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), หน้า 190.

สวดแลมิได้”⁵ ในประชุมจาริกสุโขทัยครั้งที่ 14 จาริกวัดเขมา กล่าวถึงการสละทรัพย์สร้างหนังสือ ไบลาณเรื่องมหาเวสสันดร⁶ และในไตรภูมิพระร่วง กล่าวถึงเรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่เสวยพระชาติ เป็นพระเวสสันดร⁷ ในสมัยสุโขทัยจึงรู้จักเรื่องเวสสันดรชาดกแล้วและมีการเทศน์มหาชาติ

ก่อนมีมหาชาติคำหลวงมีความนิยมฟังเทศน์มหาชาติซึ่งเรียกว่าเทศน์คาถาพันแพร่หลายอยู่ในอาณาจักรสุโขทัย แล้วจึงเข้ามาสู่อาณาจักรอยุธยาต่อมา⁸ และมีความเชื่อเกี่ยวกับการฟังเทศน์มหาชาติด้วย ได้แก่ ความเชื่อว่าเรื่องมหาชาติเป็นพระพุทธพจน์ ความเชื่อเรื่องปัญญาอันตรธาน (อันตรธาน 5 ประการ) ของพระพุทธศาสนา ได้แก่ ปริยัติอันตรธาน คือ ความสูญสิ้นการเล่าเรียน พระปริยัติ ปฏิบัติอันตรธาน คือ ความสูญสิ้นการปฏิบัติธรรม ปฏิเวธอันตรธาน คือ ความสูญสิ้นการตรัสรู้หรืออริยมรรค อริยผล สังฆอันตรธาน คือ ความสูญสิ้นภิกษุสงฆ์ และธาตุอันตรธาน คือ ความสูญสิ้นพระสารีริกธาตุ⁹ ในหมวดปริยัติอันตรธานกล่าวว่าเมื่อพระไตรปิฎกสูญสิ้น พระอภิธรรมจะสูญสิ้นก่อนตามด้วยพระสูตรตันตปิฎก ต่อมาชาดกและพระวินัยปิฎกก็สูญสิ้น โดยเรื่องเวสสันดรชาดกจะสูญสิ้นไปก่อนชาดกเรื่องอื่นๆ ความเกรงกลัวนี้จึงทำให้พยายามรักษาชาดกเรื่องนี้ไว้ และความเชื่อเรื่องอาณิสสรของการฟังเทศน์มหาชาติว่าหากฟังเทศน์มหาชาติจบทั้ง 13 กัณฑ์ในวันเดียวจะได้พบพระศรีอาริย์ซึ่งมีที่มาจากเรื่องมาลัยสูตร ทำให้เวสสันดรชาดกมีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือที่นำไปสู่ยุคอุดมคติของคนไทย¹⁰ และตอบสนองค่านิยมความสุขในอุดมคติของคนในสังคมไทยที่มีมาแต่สมัยสุโขทัย คือ การได้พบพระศรีอาริย์¹¹ ความเชื่อดังกล่าว รวมทั้งความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่นที่เชื่อเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดของคนสมัยอยุธยา ทำให้เรื่องเวสสันดรชาดกเป็นที่นิยมในหมู่พุทธศาสนิกชนชาวไทยอย่างแพร่หลายในสมัยอยุธยาตอนต้นก่อนการแต่งมหาชาติคำหลวง

2.2 ภูมิหลังของเรื่องมหาชาติคำหลวง

ในหัวข้อนี้แบ่งเป็นหัวข้อย่อย ได้แก่ ที่มาของเรื่อง ผู้แต่ง สมัยที่แต่งและปีที่แต่ง เนื้อหา กลวิธีการแปล รูปแบบคำประพันธ์ และภาษา ดังนี้

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 84.

⁶ ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติ, หน้า 7.

⁷ พญาสิทธิ, ไตรภูมิพระร่วง, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: องค์การการค้าของคุรุสภา, 2545), หน้า 254.

⁸ ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติ, หน้า 19.

⁹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, “อันตรธานปริวรรต ปริจเฉทที่ 29,” ใน ปฐมสมโพธิกถา (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2537), หน้า 515-525.

¹⁰ วชิราภรณ์ พุกษ์สุกาญจน์, ลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในรายยาวมหาเวสสันดรชาดก, หน้า 12.

¹¹ อังอร สุพันธ์วัฒน์, “อุดมคติแห่งความสุขในสมัยสุโขทัย: ภาพสะท้อนจากจารึก,” ใน รัก ทุกข์ สุข โศก ในงานวรรณกรรมไทย: ภาพสะท้อนจากอดีตสู่ปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊ค, 2551), หน้า 13-16.

2.2.1 ที่มาของเรื่อง

มหาชาติหรือเวสสันดรชาดกเป็นเรื่องการเสวยพระชาติของพระโพธิสัตว์เป็นพระเวสสันดรซึ่งเป็นพระชาติสุดท้ายก่อนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เรื่องเวสสันดรชาดกปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาชั้นพระไตรปิฎกและอรรถกถา ในคัมภีร์ชั้นพระไตรปิฎกปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายชาดก ส่วนในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาปรากฏอยู่ในอรรถกถาของคัมภีร์ชาดก¹² ในอรรถกถาเวสสันดรชาดกของคัมภีร์ชาดกมีเนื้อเรื่องเพิ่มเข้ามาที่ไม่ปรากฏในเวสสันดรชาดก เช่น ในนครกัณฑ์ มีเนื้อหาที่เพิ่มเข้ามา คือ พระเจ้าสมุชชัยตรัสเชิญพระเวสสันดรถึง 2 ครั้งจึงทรงยอมรับราชสมบัติ พระเวสสันดรกระทำประทักษิณบรรณศาลา พระเวสสันดรกลับเข้าพระนครและพระเวสสันดรปรารถนาถึงทรัพย์ที่จะนำมาบริจาคทาน¹³ เป็นต้น

นอกจากนี้ ค่านิยมเกี่ยวกับความสุขในอุดมคติที่มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงอยุธยาตอนต้น คือ การได้เป็นพระพุทธเจ้า¹⁴ สถาปนพระมหากษัตริย์มีแนวคิดเปรียบพระมหากษัตริย์เป็นพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ เพื่ออธิบายสถานภาพของพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นบุคคลผู้บรรลุความสุขสูงสุดตามอุดมคติในพระพุทธศาสนาผ่านการแต่งวรรณคดีเรื่อง*มหาชาติคำหลวง* โดยในช่วงก่อนที่จะแต่ง*มหาชาติคำหลวง* สมัยอยุธยาตอนต้นมีเทศน์มหาชาติเป็นคาถาบาลีสั้นหรือเทศน์คาถาพันเช่นเดียวกับในสมัยสุโขทัย เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเกรงว่าประชาชนจะฟังเทศน์คาถาพันไม่เข้าใจ จึงโปรดเกล้าฯ ให้แต่ง*มหาชาติคำหลวง*ด้วยคำประพันธ์ไทยจนจบเรื่อง เพื่อให้ประชาชนได้บุญมากหากเข้าใจเนื้อความในชาดก¹⁵ เรื่อง*มหาชาติคำหลวง*จึงเป็นเวสสันดรชาดกเพียงเรื่องเดียวของไทยที่แต่งเพื่อใช้สวด สำนวนอื่นๆ แต่งให้พระสงฆ์เทศน์ทั้งสิ้น

2.2.2 ผู้แต่ง สมัยที่แต่ง และปีที่แต่ง

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่ง*มหาชาติคำหลวง*เพื่อให้สัปบุรุษสวดให้อุบาสกอุบาสิกาฟังเช่นเดียวกับธรรมเนียมการอ่านเรื่องเวสสันดรชาดกที่พระเจ้าติโลกราชจัดให้มีขึ้นในล้านนา¹⁶ ขณะที่พระองค์ประทับอยู่ที่เมืองพิษณุโลก¹⁷ ดังข้อความใน*พระราชพงศาวดารเรื่องพระเจ้าประทุมสุริยวงศ์* สมุดไทยเล่มที่ 14 กล่าวถึงผู้แต่งเรื่อง*มหาชาติ*

¹² ศิริพร เศรษฐพิสุทธิ, *ลักษณะเด่นของมหาชาติกลอนเทศน์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน)* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 20.

¹³ อุมารวรรณ รุยาพร, *ลักษณะเด่นของมหาชาติพระราชานิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 35.

¹⁴ อิงอร สุพันธ์วิณิช, “อุดมคติแห่งความสุขในสมัยสุโขทัย: ภาพสะท้อนจากจารึก,” หน้า 16-19.

¹⁵ พระวรวงศ์วิสิฐ, *วรรณคดีไทย* (กรุงเทพมหานคร: โครงการหนังสือหายาก ศูนย์ภาษาและวรรณคดีไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 107.

¹⁶ พระบริหารเทพธานี, *พงศาวดารชาติไทยสมัยศรีอยุธยา ภาคแรก* (พระนคร: บพิธ, 2514), หน้า 102.

¹⁷ ธนิต อยู่โพธิ์, *ตำนานเทศน์มหาชาติ*, หน้า 8.

คำหลวงว่า “ใน จ.ศ. 844 ปีชาล จัตวาตก สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถให้ชุมนุมสงฆ์สภสังฆวาสและนักปราชญ์ราชบัณฑิตทั้งปวงผูกพระมหาชาติคำหลวงพิสดารทั้ง 13 กัณฑ์ ประดับด้วยคาถาพันบริบูรณ์”¹⁸ แสดงว่าผู้แต่งมหาชาติคำหลวง คือ เหล่านักปราชญ์ราชบัณฑิตในราชสำนักของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา ประกอบด้วยทั้งฝ่ายพระสงฆ์และฝ่ายฆราวาสผู้ที่มีความรู้ภาษาบาลี และมีความรู้เรื่องเวสสันดรชาดกเป็นอย่างดี อีกทั้งเชี่ยวชาญทางการประพันธ์ด้วย จึง “ผูกพระมหาชาติคำหลวงฉบับพิสดารทั้ง 13 กัณฑ์” ครบถ้วนบริบูรณ์อย่างยิ่งใหญ่ และจากหลักฐานโคลงบานแพนงที่ปรากฏอยู่ในหนังสือมหาชาติคำหลวงฉบับของสำนักพระราชวัง ยังกล่าวถึงการสวดมหาชาติคำหลวงว่าใช้สวดในเทศกาลวันเข้าพรรษา ทั้งช่วงต้น กลาง และปลายพรรษา ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงมีพระราชศรัทธาเสด็จฟังการสวดทุกครั้ง¹⁹

พระบริหารเทพธานีกล่าวว่าเป็นไปได้ที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวงบางกัณฑ์ คือ กัณฑ์ทศพร แต่ไม่ได้อธิบายเพิ่มเติมไว้²⁰ ส่วนในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ก็กล่าวว่า “ศักราช 844 ชาลศก ท่านให้เล่นการมหรสพ 15 วัน ฉลอง พระศรีรัตนมหาธาตุแล้วจึงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวงจบบริบูรณ์”²¹ การใช้คำว่า “พระราชนิพนธ์” เช่นนี้ ทำให้ข้อสันนิษฐานว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวงน่าจะเป็จริง และเมื่อเหล่านักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งมหาชาติคำหลวงเสร็จแล้ว น่าจะทูลเกล้าฯ เพื่อขอพระราชทานคำวินิจฉัยตรวจแก้เป็นขั้นตอนสุดท้าย เพราะนำมาอ่านถวายต่อหน้าพระที่นั่งเพื่อให้ทรงต่อเติมแก้ไขจนเป็นที่ยุติและให้พวกราชบัณฑิตร่วมกันประดิษฐ์ทำนองสวด²² นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาบทขอพระเกียรติในเรื่องยวนพ่ายโคลงดั้นที่กล่าวว่าพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ทำนองกลอนเป็นเลิศและทรงรอบรู้เรื่องราวทางพระพุทธศาสนา²³ และทรงมีพระราชประสงค์ให้แต่งวรรณคดีเรื่องนี้ขึ้น ข้อสันนิษฐานว่าพระองค์เป็นผู้ร่วมประพันธ์มหาชาติคำหลวงก็มีความเป็นไปได้ ถ้าวาทรงเกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์วรรณคดีเรื่องนี้อย่างมาก

ส่วนสมัยที่แต่งมหาชาติคำหลวง มีหลักฐานว่าคณะกวีแต่งเรื่องมหาชาติคำหลวงในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา ในจุลศักราช 844 ตรงกับปีพุทธศักราช 2025 ดังปรากฏข้อความในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ที่กล่าวไปก่อนหน้าแล้ว

¹⁸ ประจักษ์ ประภาพิตยากร, สมณภิธานมหาเวสสันดรชาดก (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสยามพัฒนา, 2522), หน้า 6, อ้างถึงใน วชิราภรณ์ พุกษ์สุกาญจน์, 2544: 13.

¹⁹ ภาชิต จิตรภาษา, “มหาชาติคำหลวง,” ศิลปวัฒนธรรม 17,1 (พฤศจิกายน 2538): 92-93.

²⁰ พระบริหารเทพธานี, พงศาวดารชาติไทยสมัยศรีอยุธยา ภาคแรก, หน้า 102.

²¹ “พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), หน้า 217.

²² ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติ, หน้า 8.

²³ ชลดา เรื่องรักย์ลิขิต, วรรณคดีอยุธยาตอนต้น: ลักษณะร่วมและอิทธิพล (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ตำราผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 84.

เนื้อความในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ แม้ไม่ระบุอย่างชัดเจนเกี่ยวกับระยะเวลาของการเริ่มแต่ง*มหาชาติคำหลวง* แต่กล่าวถึงปีที่แต่ง*มหาชาติคำหลวง*แล้วเสร็จในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โดยช่วงที่เริ่มแต่งไม่น่าจะห่างไกลจากปีพุทธศักราช 2,000 มากนัก เพราะเป็นระยะเวลาที่มีความเชื่อเกี่ยวกับการอันตรธานของพระพุทธศาสนาในช่วงจำนวนปี 100, 150 และ 1,000²⁴ อีกทั้งช่วงเวลาแตงน่าจะเป็นระยะที่บ้านเมืองมีความสุขสงบ เนื่องจากพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่มาขอเป็นพระราชไมตรีแล้ว²⁵

ต่อมาเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าในปี 2310 ต้นฉบับหนังสือ*มหาชาติคำหลวง*สูญหายไป 6 กัณฑ์ คือ กัณฑ์หิมพานต์ ทานกัณฑ์ จุลพน มัทรี สักรบรรพ และฉกษัตริย์ ในสมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยแห่งกรุงรัตนโกสินทร์แต่งซ่อมกัณฑ์เหล่านี้ขึ้นในปี 2358 โดยอาศัยเค้าเดิมที่เหลือจากอยุธยา การแต่งซ่อมจึงเป็นผลงานระหว่างกวี 2 สมัย คือ กวีสมัยกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและกวีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เนื่องจากพบว่ามีส่วนนวนและคำโคลงเก่าๆ และบางกัณฑ์ คือ ทานกัณฑ์มีฉันทลักษณ์บางส่วนใหม่กว่าฉันทลักษณ์ที่มีปรากฏอยู่ในสมัยอยุธยา²⁶ *มหาชาติคำหลวง*กัณฑ์ที่แต่งซ่อมจากของเก่าที่มีมาตั้งแต่ในสมัยอยุธยา ได้แก่ หิมพานต์ ทานกัณฑ์ จุลพน มัทรี และฉกษัตริย์ ยกเว้นกัณฑ์สักรบรรพที่แต่งขึ้นใหม่ทั้งหมด²⁷

2.2.3 เนื้อเรื่องย่อ

มหาชาติคำหลวง กัณฑ์ที่ 1-7 เริ่มต้นกล่าวถึงมูลเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องมหาเวสสันดรชาดกแก่พุทธสาวก คือ เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปเทศนาธรรมโปรดพระราชบิดาที่กรุงกบิลพัสดุ์ เหล่าพระญาติบางคนยังมีทิฐิมานะไม่ยอมทำความเคารพพระพุทธองค์ จึงทรงบันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตกเพื่อทำลายทิฐิมานะของพระญาติทั้งหมด พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าฝนนี้เคยมีมาก่อนเมื่อพระองค์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร บรรดาสาวกจึงกราบทูลอาราธนาให้พระองค์ทรงเทศนาโปรดพวกตน พระพุทธเจ้าจึงทรงเล่าเรื่องราวของพระเวสสันดร เริ่มจากพระนางมุสตีชยายาของพระอินทร์จุติจากสวรรค์ขึ้นดาวดึงส์ไปเกิดยังโลกมนุษย์ พระอินทร์ประทานพรให้พระนาง 10 ประการ เมื่อพระนางมุสตีจุติไปเกิดยังโลกมนุษย์แล้วได้อภิเษกกับพระเจ้าสุญชัย มีพระราชโอรส

²⁴ นิยะดา เหล่าสุนทร, “มหาชาติคำหลวง: การศึกษาเชิงประวัติ,” ใน *พินิจวรรณการ* (กรุงเทพมหานคร: แม่คำผาง, 2539), หน้า 43.

²⁵ “พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์,” ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1*, หน้า 217.

²⁶ ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, *วรรณคดีอยุธยาตอนต้น: ลักษณะร่วมและอิทธิพล*, หน้า 84.

²⁷ ชลธิรา กลัดอยู่, “ฉันทลักษณ์ในมหาชาติคำหลวง,” ใน *เมืองโบราณ 1,3* (เมษายน- มิถุนายน 2518): 26. และชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์ทศพรและหิมพานต์: รำลึกคำอาจารย์สอน,” ใน *ร้อยปีสี่ศาสตราจารย์* (กรุงเทพมหานคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555), หน้า 131-157.

พระนามว่าพระเวสสันดร ต่อมาพระเวสสันดรทรงครองราชสมบัติสืบต่อจากพระเจ้าสุทนต์
 พระเวสสันดรพระราชทานช้างปัจจัยนาครซึ่งเป็นช้างคู่บุญและเป็นช้างคู่บ้านคู่เมืองให้แก่พราหมณ์
 เมืองกลิงคราษฎร์ จึงถูกประชาชนเนรเทศออกจากเมืองสีพี ก่อนเสด็จออกจากพระนครพระเวสสันดร
 ทรงบริจาคสัตตสดกมหาทาน แล้วเสด็จออกจากเมืองไปพร้อมกับพระนางมัทรี พระโอรสชาติ และ
 พระธิดากันทา ระหว่างทางพระราชทานสิ่งของ คือ รัตนะ 7 ประการ รถ และม้า เมื่อเดินทางมาถึง
 เมืองเจตราช กษัตริย์เจตราชอัญเชิญให้พระองค์ครองเมืองเจตราชภูร์ แต่พระเวสสันดรทรงปฏิเสธ
 แล้วมุ่งมั่นเดินทางไปยังป่าหิมพานต์ในเขาวงกต เมื่อถึงป่าหิมพานต์กษัตริย์ทั้ง 4 พระองค์ออกบวช
 ฝ่ายชูชกเดินทางมายังป่าหิมพานต์ตามคำสั่งของนางอมิตตดาผู้เป็นภรรยาเพื่อขอพระชาติและ
 พระกัณฑ์ไปเป็นทาสรับใช้นาง โดยพราหมณ์บุตรและอจตุธาบอกรางแก่ชูชก เนื้อเรื่องต่อจากนี้อยู่
 ในกัณฑ์ที่ 8-13 ซึ่งผู้วิจัยจะนำมาศึกษา มีเนื้อเรื่องย่อ ดังนี้

2.2.3.1 กัณฑ์ที่ 8 กัณฑ์กุมาร ชูชกเดินทางมาถึงสระโบกขรณีในตอนพลบค่ำ
 แต่เกรงว่าพระนางมัทรีจะทัดทานไม่ให้พระเวสสันดรพระราชทานสองกุมาร จึงพักแรมที่เนินผาไถ่
 อาศรม ในเวลาใกล้รุ่งพระนางมัทรีสุบินว่าถูกชายร่างกำยำค้ำพระเนตร อีกทั้งยังตัดพระหัตถ์
 แล้วผ่าพระอุระและเชือดเอาดวงพระทัยของพระนางไป พระนางขอให้พระเวสสันดรทำนายฝันให้
 พระเวสสันดรทรงทราบว่าจะมีเหตุการณ์ใดเกิดขึ้นแต่ไม่ทรงบอกพระนางมัทรี ทรงปลอบพระทัย
 พระนางมัทรีว่าไม่มีเหตุร้ายอันใด รุ่งเช้าเมื่อพระนางมัทรีออกไปเก็บผลไม้แล้ว ชูชกเข้ามาขอ
 พระราชทานกุมารทั้งสองกุมารทั้งสองหนีไปซ่อนตัวในสระโบกขรณีด้วยความกลัว ต่อมา
 พระเวสสันดรโน้มน้าวสองกุมารให้ขึ้นจากสระโบกขรณี แล้วนำมาพระราชทานแก่ชูชกพร้อมทั้ง
 กำหนดค่าตัวไว้ เมื่อชูชกหกล้มสองกุมารหนีกลับมาหาพระเวสสันดร ทำให้พระเวสสันดรทรงพิโรธ
 ชูชกที่ทำร้ายกุมารทั้งสอง ต่อมาทรงตัดอาลัย ส่วนชูชกพาสองกุมารจากไป

2.2.3.2 กัณฑ์ที่ 9 กัณฑ์มัทรี พระนางมัทรีมุ่งหน้าเดินทางกลับอาศรมหลังจาก
 เก็บผลไม้ในป่าได้แล้ว ระหว่างทางมีพญาราชสีห์ เสือเหลืองและเสือโคร่งซึ่งเป็นร่างแปลงของเทพดา
 มานอนขวางทางไว้ พระนางทรงอ่อนวอนขอให้สัตว์ทั้งสามหลีกทางให้จนเทพดาแปลงยอมหลีกทาง
 เมื่อพระนางมัทรีเสด็จถึงพระอาศรม แต่ไม่พบกุมารทั้งสองออกมาต้อนรับอย่างเคยจึงถามกับ
 พระเวสสันดร แต่พระเวสสันดรทรงนิ่งเฉยและทำอุบายแกล้งหึงหวงกล่าวตัดพ้อ ทำให้พระนางมัทรี
 ออกค้นหาพระโอรสและพระธิดาจนทั่วป่าหิมพานต์แต่ไม่พบ ทรงเหน็ดเหนื่อยและเสียพระทัยมากจึง
 ถึงวิสัยญญาภาพ พระเวสสันดรช่วยแก้ไขให้พระนางฟื้นคืนพระสติและตรัสเล่าความจริงให้ฟัง พระนาง
 มัทรีจึงอนุโมทนาในปิยบุตรทานของพระเวสสันดร

2.2.3.3 กัณฑ์ที่ 10 กัณฑ์สักรบรรพ พระอินทร์เกรงว่าหากมีคนมาทูลขอ
 พระนางมัทรี พระเวสสันดรก็จะพระราชทานให้ ซึ่งจะทำให้พระเวสสันดรเสวยทุกข์เวทนายิ่งขึ้น ท้าว

สักกเทวราชจึงแปลงเพศเป็นพราหมณ์มาทูลขอพระนางมัทรี เมื่อทำวสัฏกะรับพระราชทานพระนางมัทรีแล้วก็ถวายพระนางคืนแก่พระเวสสันดร พร้อมทั้งแสดงพระองค์และประทานพร 8 ประการแก่พระเวสสันดร

2.2.3.4 กัณฑ์ที่ 11 กัณฑ์มหาราช ชูชกตั้งใจพาสองกุมารเดินทางกลับไปหานางอมิตตดาวยังเมืองกลิงคราษฎร์ ตกค่ำชูชกผูกเปลนอนเหนือคาคบไม้เพื่อให้พ้นภัยหนีจากสัตว์ร้าย แต่ปล่อยให้สองกุมารนอนอยู่บนพื้นดิน เทวดาแปลงเป็นพระนางมัทรีและพระเวสสันดรมาปรนนิบัติสองกุมาร ครั้นใกล้รุ่งก็จากไป ชูชกพาสองกุมารเดินทางหลงเข้าไปยังนครเขตตรนครหลวงของแคว้นสีพี และเดินทางผ่านหน้าพระที่นั่งของพระเจ้าสญชัย พระเจ้าสญชัยทอดพระเนตรเห็นจึงให้นำชูชกเข้าเฝ้า ทรงจำได้ว่าเป็นพระนัดดาซาลีและกัณหา จึงให้ไถ่ตัวสองกุมาร ต่อมาชูชกต้องแตกตายจากการบริโภคอาหารมากเกินไป

2.2.3.5 กัณฑ์ที่ 12 กัณฑ์กษัตริย์ พระชาลีนำทางพระเจ้าสญชัยและไพร่พลไปยังเขาวงกตเพื่อทูลเชิญพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับพระนคร เมื่อกษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์พบกันต่างเศร้าโศกที่ต้องพลัดพรากกันจึงถึงวิสัยวิญญูภาพ พวกไพร่พลก็พากันโศกเศร้าจนสิ้นสติไปทุกคน พระอินทร์จึงบันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตกลงมา เมื่อกษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์และไพร่พลทั้งหมดฟื้นคืนสติ เหล่าเสนาอำมาตย์จึงทูลเชิญให้พระเวสสันดรลาผนวชและทูลเชิญให้เสด็จกลับเพื่อครองราชสมบัติตามเดิม

2.2.3.6 กัณฑ์ที่ 13 นครกัณฑ์ พระเวสสันดรและพระนางมัทรีทรงลาผนวชแล้วเสด็จกลับพระนคร เมื่อกลับถึงพระนคร พระเวสสันดรโปรดให้ปล่อยสรรพสัตว์จากการจองจำ ต่อมาพระอินทร์บันดาลให้ฝนรัตนะและฝนทองคำตกในเมืองสีพี ทำให้พระเวสสันดรมีทรัพย์พระราชทานแก่ชาวเมือง พระเวสสันดรเสวยราชสมบัติจนสิ้นพระชนม์ แล้วไปบังเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต เมื่อพระพุทธรองค์ตรัสเล่าเรื่องในอดีตชาติจบแล้ว ตอนท้ายกัณฑ์กล่าวถึงการกลับชาติมาเกิดของบุคคลต่างๆ ในสมัยพุทธกาล

จากที่กล่าวมาข้างต้น เห็นได้ว่า เรื่องมหาชาติคำหลวงมีขนบการดำเนินเรื่องเช่นเดียวกับการเล่านิทานชาดกที่มีส่วนประกอบ คือ ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ และการประชุมชาดกหรือสมโณานกล่าวคือ เนื้อหาในช่วงกัณฑ์ที่ 1-7 คือ ส่วนของปัจจุบันวัตถุและอดีตวัตถุส่วนแรก ส่วนในกัณฑ์ที่ผู้วิจัยศึกษา คือ กัณฑ์ที่ 8-13 อยู่ในส่วนของอดีตวัตถุส่วนหลังและประชุมชาดก การนำเสนอเนื้อหาเช่นนี้นำเสนอเนื้อหาตามลำดับ ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจแนวคิดสำคัญซึ่งเป็นคำสอนในพระพุทธศาสนา โดยง่าย การประชุมชาดกในตอนท้ายของนครกัณฑ์เสนอแนวคิดเรื่องกรรมอย่างชัดเจน ดังจะเห็นว่ากำเนิดใหม่ของตัวละครในสมัยพุทธกาลสัมพันธ์กับการกระทำในอดีต เช่น อำมาตย์ผู้แต่งเครื่องสัตตกมมหาทานเกิดเป็นอนาถบิณฑิกเศรษฐี เนื่องจากเป็นผู้ช่วยพระเวสสันดรบริจาคสัตตกมมหา

ทาน เทวดาที่ดูแลพระชาติเกิดเป็นพระกัจจายนะเถระเนื่องจากเคยดูแลให้พระชาติปราศจากโรค และตัวละครพระเวสสันดรเกิดเป็นพระพุทธรู้จักก็เนื่องมาจากผลของกุศลกรรมที่เคยทำมาในอดีตชาติ เป็นต้น เรื่องนี้จึงสะท้อนแนวคิดเรื่องทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว และผลของกรรมอย่างชัดเจน

เนื้อเรื่องของ*มหาชาติคำหลวง* แสดงการบำเพ็ญบารมีที่ยิ่งใหญ่อันทำได้ยากของพระโพธิสัตว์เวสสันดร คือ การบริจาคบุตรทาราทาน พระชาติที่กำเนิดเป็นพระเวสสันดรของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธรู้จักจึงเป็นพระชาติที่สำคัญและยิ่งใหญ่

2.2.4 กลวิธีการแปลแต่ง

กวีแต่ง*มหาชาติคำหลวง* จากบทบาลีเป็นภาษาไทยโดยยกข้อความภาษาบาลีที่เป็นคำข้อความช่วงสั้นๆ หรือประโยคมาตั้งไว้สลับกับการแปลเป็นร้อยกรองภาษาไทย กวีมีกลวิธีการแปล 2 ลักษณะ คือ แปลโดยยึดตามบทบาลีเป็นหลัก และแปลแต่ง ดังนี้

2.2.4.1 แปลโดยยึดตามบทบาลีเป็นหลัก คือ การแปลภาษาไทยตามบทบาลีอย่างเคร่งครัด *มหาชาติคำหลวง* จึงมีเนื้อความสอดคล้องกับอรรถกถาเวสสันดรชาดกในพระไตรปิฎก เมื่อเปรียบเทียบระหว่าง*มหาชาติคำหลวง* กับ*เวสสันดรชาดกฉบับชินวร* พบว่าเนื้อความใน*มหาชาติคำหลวง* แปลโดยยึดตามความหมายของบทบาลีที่มีอยู่แต่เดิมในเรื่องเวสสันดรชาดกเป็นหลัก ดังตัวอย่าง

ตาราง 1 เปรียบเทียบ*มหาชาติคำหลวง* กับ*เวสสันดรชาดกฉบับชินวร* ตอนพระเวสสันดรกล่าววาทะรักพระโพธิญาณยิ่งกว่าสองกุมารร้อยพันแสนเท่า

มหาชาติคำหลวง	เวสสันดรชาดกฉบับชินวร
<p>อมโภ พรหมณ ปุตเตหิ เม สตคุณน สหสสุ คุณน สตสหสสุคุณน สพพญญุตถาณเมว ปิยตรึ พระมหาบุรุษราช ก็มีพระสาสนดงนี้ ดูกร ชีชูชกาจารย์ อันว่าสรรเพชดาชานนี้เปน ที่รัก แห่งกุนักในสงสารมีประมาณ บ่น้อย ด้ร้อยเท่าพันแสนทวี กว่าสองกุมารกุมาริ ๒๘ ๒๙</p>	<p>แนะนำพรหมณผู้เจริญ พระสัพพัญญุตญาณย่อม เป็นที่รักยิ่งกว่าบุตรบุตรีเป็นที่รักกว่าร้อยเท่าพัน เท่าแสนเท่า^{๒๙}</p>

²⁸ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 194-201.

²⁹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวิวัฒน์, “เวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร,” ใน *เวสสันดรชาดกฉบับชินวร* (กรุงเทพมหานคร: โสภณพิพรรฒธนากร, 2528), หน้า 156.

ตาราง 2 เปรียบเทียบมหາชาติคำหลวงกับเวสสันดรชาดกฉบับชินวร ตอนพระเวสสันดรทรงบริจาค
พระนางมัทรีแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพร้าหมณ์

มหາชาติคำหลวง	เวสสันดรชาดกฉบับชินวร
มทที่ หตเถ คเหตุวาน ธกัฎมเบื่องหัตถาให้ มหิชิ อันมีลักษณะเชื้อชาติบวรวงษ์นั้น อุทกสสุ กมณชลุ ธกัทายกุนทีอันเต็มด้วยน้ำทักษิโณทก ยกยอมามาเมื่อนั้น ³⁰	ทรงจับพระกรพระนางมัทรี (ด้วยพระหัตถ์ข้าง หนึ่ง) จับพระเต้าน้ำ (ด้วยพระหัตถ์ข้างหนึ่ง) ³¹

2.2.4.2 แปลแต่ง คือ การแปลตามบทบาทซึ่งเป็นพระพุทธรูปและเรียบเรียง
เพิ่มเติมบางส่วนด้วย โดยการขยายความ การเพิ่มความ การเปลี่ยนความ และการตัดความ
มหາชาติคำหลวงจึงมีเนื้อความบางส่วนแตกต่างไปมากกว่าที่ปรากฏในอรรถกถาเวสสันดรชาดกใน
พระไตรปิฎก ดังที่จุฑารัตน์ ไชยสวัสดิ์ ศึกษากลวิธีการแปลแต่งในมหາชาติคำหลวงเปรียบเทียบกับ
อรรถกถาเวสสันดรชาดก พบว่ากลวิธีที่กวีใช้แปลแต่งมหาชาติคำหลวง ได้แก่ การเพิ่มความ
การเปลี่ยนความ และการตัดความ³² ซึ่งกลวิธีการแปลแต่งที่สำคัญและสัมพันธ์กับการนำเสนอภาพ
พระโพธิสัตว์ในมหาชาติคำหลวง ได้แก่ การขยายความ การเพิ่มความ และการเปลี่ยนความ

2.2.4.2.1 การขยายความ* คือ การขยายความออกไปมากกว่าที่มีอยู่ในบท
บาลีของเรื่องเวสสันดรชาดก ได้แก่ การขยายความการบำเพ็ญทานบารมีเพื่อการปรารถนาบรรลु
พระโพธิญาณ ขยายความความรู้สึกลึกล้ำก่อนพระเวสสันดรจะบำเพ็ญบิณฑุตรทาน ขยายความ
ความรู้สึกลึกล้ำโศกและโกรธของพระเวสสันดร ขยายความพรรณนาป่าสามโยชน์ ขยายความกองทัพ
ที่แต่งไปรับพระเวสสันดรและขณะพระเวสสันดรเสด็จเข้าเมืองสีพี และขยายความเหตุการณ์อัศจรรย์
เมื่อพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบิณฑุตรทาน ขยายความความงามของพระนางมัทรีเมื่อทรงเครื่อง
ทรงของนางกษัตริย์ เป็นต้น ดังตัวอย่าง

กวีบรรยายขยายความกองทัพที่พระเจ้าสญชัยจัดเตรียมไปรับพระเวสสันดรกลับมาครองราช
สมบัติที่เมืองสีพี ปรากฏในกัณฑ์มหาราชา ดังนี้

³⁰ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักรบรรพ” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร:
กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 251.

³¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวิวัฒน์, “เวสสันดรชาดก กัณฑ์สักรบรรพ,” ใน เวสสันดรชาดกฉบับชินวร
(กรุงเทพมหานคร: โสภณพิพรรฒธนากร, 2528), หน้า 207.

³² จุฑารัตน์ ไชยสวัสดิ์, มหาชาติคำหลวง: การแปลเพื่อการรับรู้สาร (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553), หน้า 44-148.

* จุฑารัตน์ ไชยสวัสดิ์ จัดการขยายความไว้เป็นส่วนหนึ่งของการเพิ่มความ แต่ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะแยกอีกลักษณะหนึ่งได้
จึงแยกออกมาเพื่อให้เห็นชัดเจน

ปตติเสนาโย สำเนียงคือพลสงคราม รามพิไชยไวยพิชิต หมู่หนึ่งฤทธิ์บรรจง หมู่หนึ่งรงค์บรรเจาศ หมู่หนึ่งเลิศด้วยฝีมือ ฤๅด้วยฝีมือ แอนเอาศึกก็ได้บมิ คลาศ อาจเอาศึกก็ได้บมิแล้ว ย่อมพลแผ้วผลาญมาห ย่อมพลผ่าผลาญมาร ฤทธิการรเบิก ก็เกรอกขบพนนก็ดูร้าว ก็กร้าวขบพนนก็ดูแรง ย่อมพลแขง ตรีเบ็งลำสนน ย่อมพลชั้นตรีเบ็งลำสนน ย่อมพลชั้นตรีเบ็งลำสู บัรูถรู้ถ้อย หมู่หนึ่งสอยสัทรูตายนับ หมู่หนึ่งสับสัทรูตายรนาบ ย่อมพลปราบบรปักษ์ เลทวยหาญเจ้าจอมจักรนันนโสดหลายลำ เล็งดูล่ำลบินลบันน ดูตรหมนนตร หมิน ดูรยีนรยัต ดูลซัดลซึน ดูลป็นลปลาน ย่อมพลลานพลเลือก ย่อมพลสัก เงือกสักงู หน้าหลงดูไหลดาศ อาจารย์บรอดอวตรบอบ ย่อมพลลานพลเลือก ย่อม พลสักเงือกสักงู หน้าหลงดูไหลดาศ อาจารย์บรอดอวตรบอบ ย่อมพลขอบพล ชั้น์ ย่อมพลสรนนพลสระ ย่อมพลชะระพลเชรอด ย่อมพลเฉอดผลฉาน ย่อมพล ชาญพลช่ยว ย่อมพลร่ยวพลแรง ย่อมพลแขงพลเข้ม ย่อมพลเล้มพลเหลา ย่อม พลเกลทพลแกแล้ว ย่อมพลแผ้วพลผ่า ย่อมพลกว่าพลแก่วน ย่อมพลแล่นพลล่ำ อาจปล้ำเอาลาภ ปราบกุมภกรรฐ์ปรนนขุนขร กำธรรทูตแผลงตรีภูฎก็เอน ผลัก พระเมรุก็ท่าว ผลักผาด้าวกัทบ ตรหลบเอาดาวมากิน ตรหลบเอาดินก็ได้ด้วยฉับ จับเอาเดือนแลตรวัน เทียวทนนบาดานชาญทุกทวีป ด้วยเร็วรีบบให้ห่าง ย่าง ตีนดยวกัจับ สบอากาศก็จวบ รวบเอาสุราโลยโลกย์ ไตรภพโอมสงสาร แม้สัทรู ประมาณด้วยพนน ทนถึงหมิ่นถึงแสนแดนถึงล้าน อาจป้อองปานเดจดยว สู้ต่อลยวต่อลาว ใจบอ้าวบอ่อน ใจบหย่อนบหยุด ที่จะยูทธิในรณรงค์³³

บทบาทที่ว่า “ปตติเสนาโย” มาจากคำว่า ปตติ (พลทหารเดินเท้า)³⁴ รวมกับคำว่า เสนาโย (กองทัพ)³⁵ *มหาชาติคำหลวง* ยกบทบาทนี้ตั้งแล้วแปลขยายความออกไปอีกมาก แสดงให้ ภาพกองทัพที่ไปอัญเชิญพระเวสสันดรอย่างยิ่งใหญ่ มีทหารจำนวนมากซึ่งล้วนแต่เป็นผู้มีฤทธิ์ที่น่า เกรงขามของข้าศึกศัตรู การขยายความดังกล่าวเกิดจากวิมู่งแสดงฝีมือทางการประพันธ์และแสดง ความรู้เกี่ยวกับกองทัพ ขณะเดียวกันก็เพื่อเชิดชูว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ ขบวนการที่ ที่มีเหล่าทหารกล้าจำนวนมากเช่นนี้ เน้นให้เห็นความสำคัญของการบริจาทานของพระเวสสันดรที่ ชอบธรรมจนเป็นที่ยอมรับอย่างเด่นชัด ไม่ว่าจะเป็นการพระราชทานช้างปัจจัยนาคและการบริจาท สองกุมาร พระเจ้ากรุงสยชัยและชาวเมืองสีพีจึงอัญเชิญพระเวสสันดรให้กลับมาครองราชสมบัติอย่าง สมพระเกียรติ

³³ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มหาราช,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 276.

³⁴ *พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 5* (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, 2536), หน้า 2124.

³⁵ นาคะประทีป, *ปาลี-สยาม อภิธาน* (กรุงเทพมหานคร: ศุภสภาลาดพร้าว, 2516), หน้า 310.

2.2.4.2.2 การเพิ่มความ คือ การเพิ่มเนื้อความมากกว่าที่ปรากฏในบทบาลี เรื่องเวสสันดรชาดก เพื่อสื่อความหมายใหม่ที่เน้นย้ำความหมายเดิมให้ชัดเจนขึ้น ได้แก่ การเพิ่มความปรารถนาพระโพธิญาณแล้วนำสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ การเพิ่มความพระเวสสันดรจะตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้า การเพิ่มความพระเวสสันดรคือผู้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้า เป็นต้น ดังตัวอย่าง

เมื่อพระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารแก่ชูชก พระองค์ตรัสเรียกสองกุมารให้ขึ้นจากสระโบกขรณี กวีเพิ่มความเข้ามานอกเหนือจากที่มีในบทบาลี ดังนี้

ชาติปาริ ตรีสสามิ พ้อจะชีข้ามจากชรามรณชาติ ด้วยอำนาจทานสอง
กระษัตริย์ อุทริสิส สเทวกิ พ้อก็จะยอสุวรรณคัมภุชโยภยสูบพโมภษณฤพานแล
นาเจ้า³⁶

บทบาลีว่า “อุทริสิส สเทวกิ” แปลความได้ดังนี้ อุทริสิส แปลว่า ยกขึ้น³⁷ ส่วน สเทวกิ แปลว่า โลกและเทวดา³⁸ ซึ่งไม่ได้กล่าวว่าจะนำมามนุษย์และเทวดาสู่พระนิพพาน การเพิ่มความเข้ามาตอนนี้ ทำให้เข้าใจอุดมการณ์ที่สูงส่งของพระเวสสันดรอย่างเด่นชัดมากกว่าที่มีมาในบทบาลีเดิม แสดงว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีเพื่อนำสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์อย่างแท้จริง คือ การเข้าถึงพระนิพพาน ไม่ต้องเวียนว่ายในวัฏสงสารอันเป็นเหตุแห่งความทุกข์ที่ไม่สิ้นสุด จึงเน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ผู้มีพระเมตตาต่อสรรพสัตว์

2.2.4.2.3 การเปลี่ยนความ คือ การแปลความเปลี่ยนไปจากความหมายในบทบาลี เป็นการใช้คำหรือข้อความใหม่เพื่อสื่อความหมายต่างจากความหมายเดิม การเปลี่ยนความ ได้แก่ เปลี่ยนความแสดงความปรารถนาพระโพธิญาณ เปลี่ยนความคำเรียกพระเวสสันดร เปลี่ยนความคำบรรยายทานบารมี และเปลี่ยนความคำเรียกพระพุทธรเจ้าในสโมธาน เป็นต้น ดังตัวอย่าง

เมื่อชูชกจะขอสองกุมารจากพระเวสสันดร กวีเปลี่ยนคำที่ชูชกเรียกพระเวสสันดรที่แสดงว่าพระเวสสันดรทรงปรารถนาตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้าแตกต่างออกไปจากความหมายของบทบาลี ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

³⁶ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 197.

³⁷ *พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 2* (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, 2536), หน้า 736.

³⁸ *พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 4* (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, 2536), หน้า 1731.

1) ตู๋ อันว่าท้าวผู้จะหวงงเปนพระพุทโใจบริสุทธิ์หน่อไ้³⁹

ก่อนขอพระราชทานสองกุมาร ชุชกกกล่าวสรรเสริญพระเวสสันดรว่าทรงมีน้ำพระทัยกว้างขวางดุจแม่น้ำทั้ง 5 กวีแปลบทบาลี “ตว” ซึ่งหมายถึง “ทวน”⁴⁰ ว่า “ท้าวผู้จะหวงงเปนพระพุทโใจบริสุทธิ์หน่อไ้” การแปลด้วยการตีความหมายคำศัพท์ของบทบาลีเน้นว่าพระเวสสันดรทรงปรารถนาพระโพธิญาณ ซึ่งเสริมให้เห็นความยิ่งใหญ่ของการบำเพ็ญปิยบุตรทานบารมี

นอกจากนี้ การเปลี่ยนความก็ใช้กับการบรรยายทานบารมีของพระเวสสันดร เพื่อแสดงว่าพระองค์ทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ ปรากฏในกัณฑ์สักรบรรพ ดังนี้

2) สพพญุตญาณเมว ปิยตรั อิทั เม ทวน สพพญุตญาณปฏิเวธส

แต่ตุรัรักพระโพธิญาณ เหตุการณ์โสดงใจจเใจ อำนวยให้แท้ที่รัก เป็นบรมตถ
อัคคทาน ดังนี้⁴¹

เมื่อพระเวสสันดรทรงบริจาคพระนางมัทรีแก่พราหมณ์แปลง พระเวสสันดรกล่าวว่า พระองค์ทรงรักพระโพธิญาณ กวีแปลภาษาไทยเปลี่ยนไปจากความหมายเดิมของบทบาลี กล่าวคือบทบาลีว่า “ทวน” แปลว่า ทาน⁴² แต่กวีแปลว่า “บรมตถอัคคทาน” ซึ่งแสดงว่าการบริจาคทานทานของพระเวสสันดรเป็นทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ แม้การบริจาคทานดังกล่าวนี้เป็นเพียงการบริจาคทานชั้นอุทานบารมีก็ตาม

การแต่งมหาชาติคำหลวง กวียกบทบาลีมาตั้งแล้วแปลเป็นภาษาไทยด้วยคำประพันธ์ไทย กวีมีกลวิธีการแปลทั้งการแปลตามบทบาลีอย่างเคร่งครัด และการแปลแต่งตามบทบาลีและเรียบเรียงเพิ่มเติมด้วย ซึ่งสัมพันธ์กับการนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดร นอกจากนี้ ยังทำให้ตีความถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอีกด้วย ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวต่อไป

2.2.5 รูปแบบคำประพันธ์

มหาชาติคำหลวง กัณฑ์ที่ 8-13 แต่งด้วยคำประพันธ์ชนิดร้อยเป็นหลัก และมีการแต่งคำประพันธ์ชนิดอื่นแทรกเข้ามาในร้อย ได้แก่ โคลงและกาพย์ อีกทั้งร้อยก็มีกลบทด้วย ดังตัวอย่างการแต่งร้อยที่มีกลบทสะบัดสะบั้ง ปรากฏในกัณฑ์มหาราช ซึ่งเป็นตอนพรรณนากองทัพที่พระเจ้าสุยจัตเตรียมไปรบเสด็จพระเวสสันดรกลับมาครองราชสมบัติที่เมืองสีพี ดังนี้

³⁹ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 190.

⁴⁰ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 4, หน้า 1606.

⁴¹ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักรบรรพ,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 252.

⁴² พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 4, หน้า 1669.

แลม้านเรศต่างต่าง มีหมู่ต่างหมู่แดง ย่อมม้าแรงม้าเร็ว หมูม้าเหล่า
ม้าเลือก หมูม้าเผือกม้าผ่อง เห็จฟ้าฟองหุฟง หมูม้าปลั่งม้าปลอด ดินคอ
ขอดคอขด หมูม้าหมดม้าหม่น อนนรู้หล่นมิรู้ล้า หมูม้าหล่อม้าเหลือง
คุมเลื่องมลาก หมูม้าเนาค้ำนัล จบทุกดินทุกดาน⁴³

2.2.6 ภาษา

ภาษาที่ใช้แต่งมหานาคำหลวง ได้แก่ ภาษาไทยโบราณ ภาษาบาลีและสันสกฤต และภาษา
 เขมร

คำภาษาไทยโบราณในมหานาคำหลวง มีความเก่าแก่ร่วมสมัยกับสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยา
 ซึ่งพบในวรรณคดีอยุธยาเรื่องอื่นด้วย ภาษาไทยโบราณเป็นคำที่ใช้ในชีวิตประจำวันทั่วไปในสมัย
 อยุธยา บางคำไม่มีใช้ในปัจจุบันหรือปรากฏใ้ช้อยู่ในภาษาถิ่นเท่านั้น⁴⁴

ส่วนการใช้คำภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตมีการผูกศัพท์ที่มีลักษณะใหม่และแปลก นิยมใช้
 คำภาษาสันสกฤตมากกว่าภาษาบาลี⁴⁵ กวีใช้ภาษาสันสกฤตเพื่อแปลคาถาบทบาลี นอกจากนี้ ยังใช้
 ภาษาบาลีและสันสกฤตสร้างคำซ้อนซึ่งสร้างภาพและความรู้สึกทางสุนทรียะให้แก่ผู้ฟังอีกด้วยซึ่งเน้น
 ย้ำภาพและความหมายให้แจ่มชัดยิ่งขึ้น⁴⁶

นอกจากนี้ มหานาคำหลวงยังใช้คำเขมรด้วย การใช้คำภาษาเขมรมีทั้งคำที่ใ้ช้อยู่ใน
 ชีวิตประจำวันทั่วไปในภาษาไทย ได้แก่ กลุ่มคำราชาศัพท์ และคำศัพท์พิเศษที่ไม่ใ้ช้ใน
 ชีวิตประจำวัน⁴⁷ กวียังนิยมใช้คำว่า “นิ” หมายถึง นี ในภาษาเขมรเติมท้ายคำเป็นจำนวนมาก นิยม
 ใช้คำว่า “ศรี” ประกอบคำคุณศัพท์ คำนามทั่วไป และคำนามที่เป็นชื่อคน ใช้ “ค” นำหน้าคำว่า
 “ใน” เป็น “คใน” และเติม “ร” เข้าในคำเพื่อให้เกิดเสียงไพเราะ เป็นต้น⁴⁸

⁴³ “มหานาคำหลวง กัณฑ์มหาราช,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร:
 กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 274.

⁴⁴ ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, วรรณคดีอยุธยาตอนต้น: ลักษณะร่วมและอิทธิพล, หน้า 125-126.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 126.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 131.

⁴⁷ ธเนศ เวิร์กภาดา, “การใช้คำเขมรในมหานาคำหลวง,” ภาษาและวรรณคดีไทย 14 (ธันวาคม 2540): 45-49.

⁴⁸ ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, วรรณคดีอยุธยาตอนต้น: ลักษณะร่วมและอิทธิพล, หน้า 127.

ตัวอย่าง

โสมนัสสปโต ท้าวธกัมีปริดาภิรมย์ ชมชื่นหื่นหรรษา ศรีทธาธิการบาล
กมลจิตร วิสิตโสมนัสสาภินันท์ อำพลด้วยเบญจพิธิปริติโสแด⁴⁹

จากตัวอย่าง เห็นได้ว่ากวีเลือกใช้คำภาษาไทยโบราณ ภาษาบาลีและสันสกฤต ตลอดจนภาษาเขมรมาใช้บรรยายความตอนพระเวสสันดรทรงยินดีเมื่อจะบำเพ็ญบิณฑบาตทานบารมี ซึ่งความหลากหลายของภาษามีประโยชน์ในการประพันธ์ กวีใช้คำภาษาต่างๆ รับประทานสัมผัส ทำให้เกิดเสียงที่ไพเราะ ได้แก่ ปริดาภิรมย์-ชมชื่น, หรรษา-ศรีทธา, กมลจิตร-วิสิต, โสมนัสสาภินันท์-อำพล นอกจากนี้การใช้ภาษาดังกล่าวยังให้ความหมายที่แจ่มชัด โดยเฉพาะภาษาบาลีสันสกฤตทำให้กวีนำเสนอความชื่นชมยินดีของพระเวสสันดรอย่างล้าลึก เริ่มต้นจากปริดาภิรมย์ (ยินดี) หรรษา (มีความสุข) ศรีทธาธิการ (มีศรีทธาอย่างยิ่ง) บาลกมลจิตร (จิตใจชื่นบาน) วิสิตโสมนัสสาภินันท์ (ความยินดีที่ก่อให้เกิดความเบิกบานในอย่างยิ่ง) และเบญจพิธิปริติ (ความยินดีอย่างยิ่ง 5 ประการ) ภูมิรู้ด้านภาษาจึงทำให้กวีแต่ง *มหาชาติคำหลวง* อย่างยิ่งใหญ่และนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรผู้เปี่ยมด้วยศรัทธาต่อการบำเพ็ญทานบารมีที่จับใจผู้ฟังและผู้อ่าน

กวีใช้ภาษาหลากหลายแสดงว่ากวีร่ำรวยและมีภูมิรู้ทางด้านภาษาเป็นอย่างดี ซึ่งเกิดประโยชน์ทางวรรณศิลป์ในการเลือกใช้คำที่สื่อทั้งความหมายและมีความไพเราะ กวีจึงแต่งเรื่อง *มหาชาติคำหลวง* เป็นวรรณคดีที่ยิ่งใหญ่ ทำให้เรื่องเล่าของพระโพธิสัตว์เวสสันดรเป็นเรื่องที่มีความศักดิ์สิทธิ์และจับใจผู้อ่านและผู้ฟัง

เรื่องเวสสันดรชาดกมีมาในอาณาจักรไทยก่อนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถตั้งแต่สมัยทวารวดีจนกระทั่งในสมัยสุโขทัย ซึ่งประชาชนนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกก่อนการแต่ง *มหาชาติคำหลวง* อยู่แล้ว สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยังทรงเกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์และการเสพวรรณคดีเรื่องนี้ด้วยการสร้างสรรค์ตัวบท *มหาชาติคำหลวง* มีองค์ประกอบที่ส่งเสริมให้นำเสนอเรื่องราวของพระเวสสันดรโพธิสัตว์อย่างยิ่งใหญ่และจับใจ เหมาะสมกับการเป็นวรรณคดีเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ที่เอื้อต่อการอธิบายสถานภาพพระมหากษัตริย์ผู้ทรงอยู่เบื้องหลังการประพันธ์เวสสันดรชาดกจึงควรกับการแปลแต่งเป็นวรรณคดีคำหลวงประจำรัชกาลของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอย่างยิ่ง ความเข้าใจดังกล่าวนี้เป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ภาพพระโพธิสัตว์และกลวิธีการนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรและของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถใน *มหาชาติคำหลวง* ในบทต่อไป

⁴⁹ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 186.

ลำดับต่อไป ผู้วิจัยจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์กับพระพุทธเจ้า และพระมหากษัตริย์กับพระพุทธเจ้า เพื่อสร้างความเข้าใจอันจะเป็นแนวทางวิเคราะห์ภาพความเป็นพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรและสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในมหานิทานชาดาคำหลวง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทที่ 3

แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์กับพระพุทธเจ้าและพระมหากษัตริย์กับพระพุทธเจ้า

อิทธิพลของการนับถือพระพุทธศาสนาทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยปรับใช้แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์มาเป็นนโยบายทางการเมืองการปกครองตั้งแต่ในสมัยสุโขทัยและยังดำรงอยู่อย่างเข้มแข็งในสมัยอยุธยาตอนต้น¹ และปัจจุบันก็ยังพบว่าคติการเปรียบพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์ก็ยังมีอยู่ ดังหลักฐานจากวรรณคดีไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน² กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ทรงมีแนวพระราชดำริเปรียบพระองค์เป็นพระโพธิสัตว์ และทรงสั่งสมทศบารมีธรรมของพระโพธิสัตว์เพื่อบรรลุพระโพธิญาณ³

สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยใช้แนวคิดในพระพุทธศาสนามาอธิบายสถานภาพพระมหากษัตริย์ ได้แก่ แนวคิดเรื่องพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ และพระจักรพรรดิราช⁴ โดยไม่แยกจากกันอย่างเด็ดขาด เพราะไม่ขัดแย้งกัน แต่ส่งเสริมบารมีและสถานภาพพระมหากษัตริย์ให้สูงส่งยิ่งขึ้นในบริบทสังคมและวัฒนธรรมที่นับถือพระพุทธศาสนา

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์กับพระพุทธเจ้าและพระมหากษัตริย์กับพระพุทธเจ้า เพื่อเป็นแนวทางวิเคราะห์ภาพความเป็นพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรและของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ อีกทั้งทำให้เข้าใจวัฒนธรรมในสังคมไทยที่เชิดชูพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้า ดังรายละเอียดต่อไป

3.1 แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์กับพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท

คำว่า “โพธิสัตว์” ในงานวิจัยนี้ ใช้ความหมายตามประพจน์ อัสววิรุฬหการซึ่งศึกษาความหมายของคำดังกล่าวในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่าพระโพธิสัตว์ คือ บุคคลที่กำลังจะตรัสรู้ บุคคลที่มุ่งหมายจะบรรลุอนุตรสัมโพธิญาณ และบุคคลผู้มีแก่น คือ โพธิ⁵

¹ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยศึกษา โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 47.

² ประคอง นิมมานเหมินท์, “ภาพพระมหากษัตริย์ไทยจากวรรณคดีของพระเกียรติ,” วารสารภาษาและวรรณคดีไทย 16 (ธันวาคม 2542): 1-25. และ อาทิตย์ ชีรวณิชกุล, ทานและทานบารมี: ความสำคัญที่มีต่อการรังสรรค์วรรณคดีไทยพุทธศาสนา (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), หน้า 269-275.

³ ผาสุข อินทรารู, “พระโพธิสัตว์บารมีกับอุดมการณ์สร้างสรรค์สังคม,” ตำรวชิการ 2,3 (2546): 28.

⁴ เอนก มากอนันต์, แนวคิดเรื่องคติจักรพรรดิราชของชนชั้นนำไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2172- 2349 (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), 2550, หน้า 16.

⁵ ประพจน์ อัสววิรุฬหการ, โพธิสัตว์จรรยา : มรรคาเพื่อมหาชน (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงาน วิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 51.

การเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์เป็นช่วงเวลาเพื่อบำเพ็ญบารมีให้สมบูรณ์ ช่วงชีวิตของพระโพธิสัตว์ คือ ระยะเวลาที่ยังไม่ตรัสรู้ ซึ่งมีได้หมายเพียงปัจจุบันชาติแต่หมายถึงอดีตชาติย้อนหลังกลับไปอีกนับไม่ถ้วน พระโพธิสัตว์อุบัติเป็นสัตว์เดรัจฉานจนกระทั่งพัฒนาเป็นเทวดาและมนุษย์ เพราะการบรรลุสัพพัญญุตญาณซึ่งเป็นความรู้แจ้งในสิ่งทั้งปวงของพระพุทธเจ้าต้องใช้เวลายาวนานทำให้เกิดแนวคิดเรื่อง การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ให้สมบูรณ์ก่อนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า⁶ การเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์จึงมีความสำคัญเพราะเป็นช่วงเวลาของการบำเพ็ญบารมีที่จะนำไปสู่การตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

คุณลักษณะของพระโพธิสัตว์ที่จะนำไปสู่การตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ได้แก่ ปรารถนาที่จะบรรลุพระโพธิญาณ บำเพ็ญบารมีที่จะนำไปสู่การตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และมีบุญญาบารมี ดังนี้

3.1.1 ปรารถนาที่จะบรรลุพระโพธิญาณ

พระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบุญบารมียิ่งใหญ่มาแล้ว คือ กระทำทานอันยิ่งแต่พระพุทธเจ้า* ย่อมตั้งความปรารถนาที่จะบรรลุพระโพธิญาณหรือตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วช่วยให้ผู้อื่นข้ามวิภวสงสารหรือหลุดพ้นไปด้วยกัน⁷ การตั้งความปรารถนาที่จะบรรลุพระโพธิญาณทำให้การบำเพ็ญกุศลหรือบุญทั้งปวงเป็นการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ทั้งสิ้น⁸ ซึ่งเกื้อหนุนให้พระโพธิสัตว์มีความมุ่งมั่นบำเพ็ญบารมีอย่างไม่ย่อท้อจนกว่าจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แม้ว่าจะยากลำบากมากเพียงใดก็ตาม และแสดงความตั้งใจที่จะช่วยเหลือผู้อื่นเมื่อตนบรรลุพระโพธิญาณแล้ว ดังนี้

ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท พระโพธิสัตว์จะขอบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าก่อนช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ไปด้วยกัน ดังใน *ขุททกนิกาย อปทาน อรรถกถา* เรื่องสุเมธโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้าสมณโคดมที่ได้รับคำพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าที่ปึงกรว่าจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า สุเมธโพธิสัตว์ตั้งความปรารถนาพระโพธิญาณและจะนำสรรพสัตว์พ้นทุกข์ไปด้วยกันว่า

จะมีประโยชน์อะไรแก่เราด้วยลูกผู้ชายผู้มีรูปร่างแข็งแรงข้ามฝั่งไปผู้เดียว เราบรรลุสัพพัญญุตญาณแล้ว จักให้มนุษย์พร้อมทั้งเทวดา ข้ามฝั่งไปด้วย⁹

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32-33.

* การถวายทานแด่พระพุทธเจ้า นำมาซึ่งผลบุญอันประเสริฐมากอย่างยิ่ง ทำให้พระโพธิสัตว์มีโอกาสรับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า จึงมีความมุ่งมั่นบำเพ็ญบารมีต่อไปจนกว่าจะบรรลุเป้าหมายตามพุทธพยากรณ์ คือ ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

⁷ ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, *โพธิสัตว์จรยา : มรรคาเพื่อมหาชน*, หน้า 121-122.

⁸ อาทิตย์ ชีวณิชย์กุล, *ทานและทานบารมี: ความสำคัญที่มีต่อการรังสรรค์วัฒนธรรมคดีไทยพุทธศาสนา*, หน้า 80.

⁹ *พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย อปทาน เล่มที่ 8 ภาคที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2544), หน้า 36-37.*

นอกจากนี้ ใน *ขุททกนิกาย ชาดก อรรถกถา* พระโพธิสัตว์ก็ตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธรเจ้า ดังใน *นอภิตติชาดก* กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นบัณฑิตแล้วออกบวช เมื่อจะบำเพ็ญทานบารมีได้ตั้งจิตขอบรรลุพระโพธิญาณ ดังนี้

เราเห็นยาจกวันนี้ เราต้องให้ทานทำมโนรถของเราให้ลุล่วงที่สุด
ถือใบหมากเม่าหนึ่งนั้นไปใส่ในภาชนะของท้าวเธอ มิได้เหลือไว้เพื่อตนเลยด้วยคิด
ว่าทานของเรานี้ จงเป็นปัจจัยแห่งพระสัพพัญญุตญาณดังนี้¹⁰

พระโพธิสัตว์เป็นผู้ที่มุ่งตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้า ชีวิตการเป็นพระโพธิสัตว์จึงมีความสำคัญได้
ชื่อว่าเป็นหน่อพระพุทธรเจ้าหรือสืบเชื้อสายมาจากพระพุทธรเจ้า ซึ่งมีความหมายว่าเป็นผู้มีเชื้อแห่ง
ความเป็นพุทธะที่มุ่งบำเพ็ญบารมีให้สมบูรณ์เพื่อการบรรลุพระโพธิญาณต่อไป ดังใน *อรรถกถา*
ขุททกนิกาย อปทาน เรื่องสุเมธโพธิสัตว์ ผู้รจนาคำแทนชื่อสุเมธดาบสว่า “*พุทธางกูร*”¹¹ และใน
อรรถกถา ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เรียกสุเมธดาบสว่า “*หน่อเนื้อพุทธางกูร*”¹²

3.1.2 บำเพ็ญบารมีเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้า

พระพุทธรเจ้าทรงเป็นอริยบุคคลผู้ประเสริฐสุดเหนือสรรพสิ่งตามอุดมคติในพระพุทธศาสนา
ส่วนพระโพธิสัตว์เป็นบุคคลผู้กำลังสั่งสมบารมีเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์จะตรัสรู้
เป็นพระพุทธรเจ้าต้องสั่งสมบารมีให้ครบสมบูรณ์ เพื่อทำลายกิเลสให้หมดสิ้นและยกสภาพจิตให้สูงส่ง
บริสุทธิ์ จนเป็นสัพพัญญูหรือผู้รู้แจ้งทุกสิ่งอย่าง วิถีชีวิตของพระโพธิสัตว์จึงเป็นวิถีชีวิตเพื่อการสั่งสม
บุญบารมีซึ่งแตกต่างจากคนธรรมดา การบำเพ็ญบารมีธรรมของพระโพธิสัตว์ที่จะนำไปสู่การตรัสรู้
เป็นพระพุทธรเจ้า มีดังนี้

ทศบารมีเป็นธรรมที่พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญเพื่อความเป็นพระพุทธรเจ้า คือ ต้องบำเพ็ญให้
สมบูรณ์ครบ 30 ทศ การบำเพ็ญธรรมของพระโพธิสัตว์เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น อีกทั้ง
ต้องพัฒนาจากธรรมะที่ง่ายสุดหรือระดับล่างไปสู่ธรรมะที่ยากที่สุดหรือระดับสูงในแต่ละบารมี ทำให้
การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ต้องใช้เวลายาวนาน

พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญบารมี 10 ประการ และบำเพ็ญให้สมบูรณ์ตั้งแต่ขั้นต้น ขั้นกลาง และ
ขั้นสุด รวมทั้งหมดเป็นบารมี 30 ทศ ดังกล่าวไว้ใน *ขุททกนิกาย อปทาน อรรถกถา* ว่าเมื่อสุเมธ

¹⁰ พระสูตรและอรรถกถาแปล *ขุททกนิกาย ชาดก* เล่มที่ 3 ภาคที่ 6, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 286.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.

¹² พระสูตรและอรรถกถาแปล *ขุททกนิกาย พุทธวงศ์* เล่มที่ 9 ภาคที่ 2, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 221.

โพธิสัตว์ได้รับคำพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าที่ปางแล้วก็ตั้งใจบำเพ็ญบารมี 10 ประการ และพิจารณาการบำเพ็ญบารมี 30 ทศ ดังนี้

สุเมธดาบสนั้นกระทำการตกลงอย่างนี้ว่า เราจักได้เป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน เพื่อที่จะใคร่ควรถึงธรรมที่กระทำให้เป็นพระพุทธเจ้า จึงคิดว่าธรรมอันกระทำให้เป็นพระพุทธเจ้าอยู่ที่ไหนหนอ อยู่เบื้องบนหรือเบื้องล่าง หรืออยู่ในทิศใหญ่และทิศน้อย เมื่อคิดคั่นธรรมธาตุทั้งสิ้นไปโดยลำดับ ก็ได้เห็นทานบารมีข้อที่ 1 [...] ไม่เหลียวแลทรัพย์ ยศ บุตร และภรรยา หรืออวัยวะน้อยใหญ่ ให้สิ่งที่เขาต้องการอยากได้หมด แยกจากผู้มาถึง กระทำมิให้มีส่วนเหลือ [...] ศีลบารมีข้อที่ 2 [...] กระทำให้มันก่อน จงถึงความเป็นศีลบารมี [...] เนกขัมมบารมีข้อที่ 3 [...] คือ การออกจากกามเท่านั้น [...] ปัญญาบารมีข้อที่ 4 [...] อย่าได้เว้นใครๆ เลย ไม่ว่าจะเป็นคนชั้นต่ำ ชั้นกลาง และชั้นสูง พึงเข้าไปหาบัณฑิตแม่ทั้งหมด ใต้ถามปัญหา [...] วิริยบารมีข้อที่ 5 [...] เป็นผู้มีความเพียรในอริยาบททั้งปวง ในภพทุกภพ เป็นผู้มีความเพียรไม่ย่อหย่อน [...] ขันติบารมีข้อที่ 6 [...] เป็นผู้อดทนได้ทั้งในการนับถือ ทั้งในการดูหมิ่น [...] สัจจบารมีข้อที่ 7 [...] อย่าได้ละสัจจะกล่าวมุสาวาทเลย [...] อธิษฐานบารมีข้อที่ 8 [...] ไม่หวั่นไหวในการอธิษฐาน คือ การตั้งใจมั่นของตน [...] เมตตาบารมีข้อที่ 9 [...] เป็นผู้มึนจิตเป็นอย่างเดียวด้วยเมตตาจิตในสัตว์ทั้งปวงอยู่ [...] อุเบกขาบารมีข้อที่ 10 [...] พึงวางใจเป็นกลางทั้งในสุขและทั้งในทุกข์ [...] ทานสุเมธดาบส จึงพิจารณาสมมติงบารมี คือ บารมี 10 อุปบารมี 10 และ ปรมัตถบารมี 10¹³

บารมี 10 ประการของพระโพธิสัตว์เป็นการบำเพ็ญกรรมดีที่สอดคล้องกับหลักกุศลกรรมบท 10 ซึ่งเป็นหลักธรรมของคนดีทั่วไป ประกอบด้วย การเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดเพ้อเจ้อ เบียดเบียน ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา และมีความเห็นชอบ¹⁴ แต่การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่ต้องพัฒนาจากบารมีระดับล่างสู่บารมีระดับกลางและระดับสูง ทำให้พระโพธิสัตว์พัฒนาจากคนดีเป็นพระพุทธเจ้า

อนึ่ง การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์แต่ละพระชาติจะบำเพ็ญครบทั้ง 10 ประการ เพียงแต่ในแต่ละพระชาติจะบำเพ็ญบารมีใดบารมีหนึ่งเป็นเยี่ยมกว่าบารมีอื่น ดังมหานิบาตชาดกในขุททกนิกาย ชาดก แสดงอดีตชาติ 10 พระชาติสุดท้ายของพระสมณโคดมที่บำเพ็ญบารมีในฐานะ

¹³ พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย อปทาน เล่มที่ 8 ภาคที่ 1, หน้า 49-59.

¹⁴ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 11 ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539), หน้า 362-363.

พระโพธิสัตว์ ได้แก่ *เตมีย์ชาดก* บำเพ็ญเนกขัมมบารมีเป็นเยี่ยม *มหาชนกชาดก* บำเพ็ญวิริยบารมีเป็นเยี่ยม *สุวรรณสามชาดก* บำเพ็ญเมตตาบารมีเป็นเยี่ยม *เนมิราชชาดก* บำเพ็ญอุชิฐฐานบารมีเป็นเยี่ยม *มโหสถชาดก* บำเพ็ญปัญญาบารมีเป็นเยี่ยม *ภุริทัตชาดก* บำเพ็ญศีลบารมีเป็นเยี่ยม *จันทกุมารชาดก* บำเพ็ญขันติบารมีเป็นเยี่ยม *นารทชาดก* บำเพ็ญอุเบกขาบารมีเป็นเยี่ยม *วิหุรชาดก* บำเพ็ญสัจจบารมีเป็นเยี่ยม และ *เวสสันดรชาดก* บำเพ็ญทานบารมีเป็นเยี่ยม

บารมี 10 ประการที่พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไป อธิบายได้ดังนี้

1) ทานบารมี คือ การให้พระโพธิสัตว์บริจาคสิ่งของต่างๆ ให้บริบูรณ์และเสียสละทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นของตน จำแนกได้ 3 ประเภท คือ อามิสทาน (การให้สิ่งของต่างๆ) อกัยทาน (การให้ความเป็นมิตร ไม่เบียดเบียนกัน) และธรรมทาน (การให้ธรรม การแสดงธรรม) โดยลักษณะของสิ่งที่ให้ทาน คือ พาทิรทาน (ของที่ให้เป็นของนอกร่างกาย) และอัมมัตติกทาน (ของที่ให้เป็นร่างกายของตนเอง)

การบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นขั้นตอนแรกที่แสดงความศรัทธาและนำเข้าสู่กระแสภาวะแห่งการบำเพ็ญตนเพื่อความหลุดพ้น¹⁵ ทานบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นไปเพื่อบำเพ็ญพระโพธิญาณ และต้องบำเพ็ญเบญจมหาบริจาค คือ ทรัพย์ อวัยวะ ชีวิต บุตรและภรรยา โดยลักษณะการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ คือ ผู้ให้ มีจิตอันบริสุทธิ์ ทั้งก่อนให้ หลังให้ และขณะให้ สิ่งของที่ให้เป็นสิ่งของที่ดี จำเป็นต้องใช้ หรือเป็นของที่มีอยู่ โดยมุ่งเน้นที่การบรรเทาทุกข์แก่ผู้มาขอเป็นสำคัญ และผู้รับไม่จำกัดว่าจะเป็นคนชั้นต่ำ กลาง หรือสูง อาจเป็นผู้ซึ่งใจยากไร้ ไม่มีทรัพย์ เดินทางไกล หรือผู้มาขอ และไม่เน้นว่าเป็นผู้มีคุณธรรม เพราะการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์มุ่งเน้นการเสียสละออกจากตัวตน ไม่เน้นที่ความสำคัญของผู้รับทาน¹⁶

2) ศีลบารมี คือ การรักษาศีลให้บริสุทธิ์ มีเจตนาคิดระวังรักษาความประพฤติทางกายและวาจาให้เรียบร้อยดีงามปราศจากโทษ ศีลบารมีเป็นเครื่องปราบกิเลสอย่างหยาบ ศีลของพระโพธิสัตว์จำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ วาริตตศีล คือ ศีลที่มีลักษณะการบำเพ็ญด้วยการงดเว้น และจาริตตศีล คือ ศีลที่เป็นความประพฤติอันดีงาม

3) เนกขัมมบารมี ได้แก่ การสละบ้านเรือนออกบวช เป็นการหลีกเลี่ยงจากบ้านเรือนเพื่อแสวงหาความหลุดพ้นโดยไม่อภัย การออกบวชเป็นการละภาระเพื่อสั่งสมความพร้อมเพื่อบรรลุภูมิธรรมขั้นสูงขึ้นไป ถือเป็น การบำเพ็ญบารมีด้วยการออกจากกาม ทั้งจากการสละบ้านเรือนและการบำเพ็ญสมาธิจนบรรลุฌาน เนกขัมมบารมีจึงหมายถึงรวมถึงเนกขัมมะทางใจโดยไม่จำเป็นต้องออกบวช

¹⁵ อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล, *ทานและทานบารมี: ความสำคัญที่มีต่อการรังสรรค์วรรณคดีไทยพุทธศาสนา*, หน้า 67.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 67, 78 และ 80.

4) **ปัญญาบารมี** คือ ความรู้ ความเฉลียวฉลาด เป็นการแสวงหาความรู้ เพื่อความหยั่งรู้ เหตุผล ทำให้เกิดความเข้าใจสภาพของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

5) **วิริยบารมี** คือ ความเพียรพยายามไม่ท้อถอย มีความแก้แค้น ความบากบั่น และความอุตสาหะในการสร้างชาติ

6) **ขันติบารมี** คือ ความอดทน อดทนตั้งรับกับความทุกข์ทุกอย่าง มีความทนทานควบคุมตนเองให้อยู่ในกรอบแนวทางที่ตั้งไว้ เพื่อไปสู่จุดหมายอันถูกต้อง

7) **สัจจบารมี** คือ ความจริง ได้แก่ ไม่พูดเท็จ พูดจริง ทำจริง และจริงใจ ไม่แปรผันจากความซื่อตรง

8) **อธิษฐานบารมี** คือ ความตั้งใจมั่น ได้แก่ การตั้งใจมั่นต่อความปรารถนาที่ตั้งไว้ มีความตั้งใจเด็ดเดี่ยว วางจุดหมายแห่งการกระทำของตนเองไว้แน่นอนและดำเนินตามนั้นอย่างแน่วแน่

9) **เมตตาบารมี** คือ ความมีจิตเมตตาปรารถนาสุข ดับโทสะพยาบาท ประกอบด้วยความรักใคร่ ความปรารถนาดี และความคิดเกื้อกูลให้สรรพสัตว์ทั้งหลายมีความสุขความเจริญ

10) **อุเบกขาบารมี** คือ ความมีจิตมัธยัสถ์เป็นกลาง วางใจเป็นกลาง สงบราบเรียบสม่ำเสมอ เที่ยงธรรมไม่เอนเอียงไปด้วยความยินดียินร้าย ความชอบ ความชัง หรืออคติต่างๆ

3.1.3 มีบุญญาบารมี

พระโพธิสัตว์อุบัติเป็นสัตว์เดรัจฉานจนกระทั่งเป็นมนุษย์เพื่อสั่งสมบุญญาบารมีอย่างนับไม่ถ้วน พระโพธิสัตว์จึงมีบุญญาบารมีมาก แม้จะเกิดเป็นมนุษย์แต่จะมีลักษณะเหนือกว่ามนุษย์ปกติธรรมดา ซึ่งลักษณะพิเศษเหล่านี้จะเกิดอย่างสมบูรณ์กับพระพุทธเจ้า แต่พระโพธิสัตว์อาจจะไม่สมบูรณ์ขึ้นอยู่กับบุญญาบารมี การมีลักษณะบางประการทำนองเดียวกับพระพุทธเจ้า สะท้อนว่าพระโพธิสัตว์เป็นผู้มีบุญญาบารมีและเป็นบุคคลที่ยิ่งใหญ่ใกล้เคียงกับพระพุทธเจ้า บุญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ ได้แก่ มีธรรมสมุธาน 8 ประการ มีรูปลักษณะพิเศษ และกำเนิดในตระกูลสูง ดังนี้

3.1.3.1 มีธรรมสมุธาน 8 ประการ ธรรมสมุธานเป็นคุณสมบัติที่เกิดจากพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีมา จะเกิดขึ้นอย่างครบถ้วนสมบูรณ์กับพระโพธิสัตว์ในพระชาติที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ประกอบด้วยธรรม 8 ประการ¹⁷ คือ

¹⁷ พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่มที่ 9 ภาคที่ 2, หน้า 209-210.

- 1) มนุสสสตติ หมายถึง การเป็นมนุษย์
- 2) ลิงคสมปตติ หมายถึง การมีเพศสมบูรณ์ คือ เป็นเพศชาย
- 3) เหตุ หมายถึง การมีเหตุปัจจัยเกื้อหนุน ได้แก่ อินทรีย์ 5 ประกอบด้วย ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญาแก่กล้า
- 4) สตถารทสสนิ หมายถึง การได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง
- 5) ปพพชชา หมายถึง การเป็นนักบวช
- 6) คุณสมปตติ หมายถึง การมีคุณสมบัติพร้อมมูล คือ สมบัติ 8 และอภิญา 5
- 7) อธิกาโร หมายถึง การได้ทำบุญยิ่งใหญ่ คือ ทำบุญถึงขั้นสละชีวิตมาแล้ว
- 8) ฉนุทตา หมายถึง การมีความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าอย่างแรงกล้า มีความพยายามทำสิ่งที่ยากด้วยใจที่กล้าหาญ ประกอบด้วยฉันทะ อุทสาหะ พยายาม และการลงมือทำ

พระโพธิสัตว์มีธรรมสโมธาน 8 ประการ กล่าวไว้ใน *ขุททกนิกาย อปทาน อรรถกถา* เรื่องสุเมธโพธิสัตว์ ดังนี้

ความปรารถนาที่ยิ่งใหญ่จะสำเร็จได้ เพราะประชุมธรรม 8 ประการไว้ได้ คือ ความเป็นมนุษย์ 1 ความถึงพร้อมด้วยเพศ 1 เหตุ 1 การได้เห็นพระศาสดา 1 การได้บรรพชา 1 ความสมบูรณ์ด้วยคุณ 1 การกระทำอันยิ่งใหญ่ 1 ความเป็นผู้มีฉันทะ 1 [...] สุเมธดาบสได้ประชุมธรรม 8 ประการนี้ไว้ได้หมด¹⁸

พระโพธิสัตว์ที่มีธรรมสโมทานครบถ้วนจะตั้งมั่นต่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่วแน่ ธรรมสโมธาน 8 ประการเป็นองค์ธรรมที่ทำให้พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีในขั้นสูงสุดจนทำให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า กล่าวคือ การเกิดเป็นมนุษย์ทำให้สร้างความดีเต็มทีมากกว่าภาวะอื่น¹⁹ การเกิดเป็นเพศชายทำให้มีความเข้มแข็งอดทนมากกว่าเพศหญิงจึงบำเพ็ญบารมีให้เต็มเร็วยิ่งขึ้น การได้รับคำพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าทำให้พระโพธิสัตว์มีความมุ่งมั่นบำเพ็ญบารมีให้เต็มต่อไป พระโพธิสัตว์จะได้รับคำพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าก็ต่อเมื่อบำเพ็ญบารมีขั้นสูงมาแล้ว การเป็นนักบวชจะต้องไม่ครอง

¹⁸ พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย อปทาน เล่มที่ 8 ภาคที่ 1, หน้า 37-39.

¹⁹ พระมหาภูมิภุชญาณี, อุดมการณ์พระโพธิสัตว์ในการพัฒนาชีวิตและสังคม (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547), หน้า 30.

เรือนและเว้นจากกาม²⁰ คือ โลภะ โทสะ และโมหะ การทำบุญสำคัญถึงขั้นยอมสละแม้ชีวิตแสดงความปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง ส่วนการมีอินทรีย์ 5 การได้สมบัติ 8 และอภิญญา 5** และการปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าอย่างแรงกล้า เป็นองค์ธรรมที่เกื้อหนุนการบำเพ็ญบารมีให้เต็มแม้จะต้องบำเพ็ญบารมีอย่างยากลำบาก ในบางพระชาติพระโพธิสัตว์อาจมีธรรมสมโณธานไม่ครบทั้ง 8 ประการ ขึ้นอยู่กับบุญบารมีที่สั่งสมมา เช่น ยังไม่ได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า ไม่ได้เสวยพระชาติเป็นมนุษย์ เป็นต้น

ธรรมสมโณธาน 8 ประการนี้หากเกิดขึ้นอย่างครบถ้วนจะทำให้เป็น “นียตโพธิสัตว์” คือ พระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน แต่หากเกิดขึ้นไม่ครบถ้วนก็จะเป็นเพียง “อนียตโพธิสัตว์” คือ พระโพธิสัตว์ที่ยังไม่มีความแน่นอนว่าจะตรัสรู้หรือไม่ ดังนั้น พระชาติที่พระโพธิสัตว์จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าจึงมีธรรมสมโณธานครบถ้วน

3.1.3.2 มีรูปลักษณะพิเศษ พระโพธิสัตว์มีความงาม 32 ประการเพราะบำเพ็ญบุญบารมีมาในอดีตชาติ ความงาม 32 ประการเอื้อต่อการประพฤติธรรมของพระโพธิสัตว์ให้เป็นไปโดยสะดวก²¹ ทำให้เกิดศรัทธาแก่ผู้พบเห็นเพราะไม่อาจมีในมนุษย์ทั่วไป ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการสั่งสอนและเผยแผ่ธรรม

ความงาม 32 ประการยังเป็นเครื่องทำนายบอกให้รู้ชีวิตของพระโพธิสัตว์ 2 คติ คือ ถ้าครองเรือนจะเป็นพระจักรพรรดิราช ถ้าออกบวชจะเป็นพระพุทธเจ้า ดังกล่าวไว้ใน *มหาปทานสูตร ทีฆนิกาย มหาวรรค* ซึ่งเป็นเรื่องของพระวิปัสสีโพธิสัตว์ เมื่อประสูติทรงได้รับคำทำนายว่า

ขอเดชะ ก็พระราชา कुमार นี้ประกอบด้วยมหาปุริสลักษณะ 32 ประการ เหล่าไหน อันเป็นเหตุให้มีคติเป็นสองเท่านั้น ไม่เป็นอย่างอื่น คือ ถ้าครองเรือนจักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นพระราชาโดยธรรม เป็นใหญ่ในแผ่นดิน มีมหาสมุทร 4 เป็นขอบเขต ทรงชนะแล้วมีพระราชอาณาจักรมั่นคงสมบูรณ์ด้วยแก้ว 7 ประการ คือ จักรแก้วๆ ครอบครองแผ่นดินมีสาคร 4 เป็นขอบเขต

** สมบัติ 8 ได้แก่ รูปมาน 4 และอรุปมาณ 4 ส่วนอภิญญา 5 ได้แก่ อทิวิธิญาณ คือ ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ , ทิพโสตญาณ คือ ความรู้ที่ทำให้มีหูทิพย์, ทิพจักขุญาณ คือ ความรู้ที่ทำให้มีตาทิพย์, เจตโดยปริยญาณ คือ ความรู้ที่ทำให้รู้ใจคนอื่น และบุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือ ความรู้ที่ทำให้ระลึกถึงชาติหนหลังของตนเอง

²⁰ บรรจบ บรรณรุจิ, *พระโพธิสัตว์ในนิกายเถรวาท* (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, 2529), หน้า 26.

²¹ ประโยชน์ สังกลิน, *พระสัมมาสัมพุทธเจ้า: การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2540), หน้า 24.

ถ้าเสด็จออกผนวชเป็นบรรพชิต จะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มีหลังคา
คือกิเลสอันเปิดแล้วในโลก²²

ความงาม 32 ประการสะท้อนว่าพระโพธิสัตว์บำเพ็ญทานบารมีมาในอดีตชาติ ดังใน*ลักขณ
สูตร ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค* กล่าวถึงการประพาศธรรมที่ทำให้มีความงาม 32 ประการแต่ละอย่างโดย
ละเอียด เช่น ในอดีตชาติพระโพธิสัตว์เป็นผู้ไม่มีความโกรธและให้ทานผ้าเนื้อละเอียดจำนวนมาก
เป็นผู้เสียสละอย่างยิ่ง ทำให้ทรงมีพระฉวีสีทองในพระชาติปัจจุบัน ถ้าครองเรือนจะเป็นพระจักรพรรดิ
ราช ถ้าออกบวชจะได้ผ้าทรงอย่างดีและเสวยความสุขอย่างไม่หมดสิ้น ดังนี้

พระมหาบุรุษทรงอธิษฐานความไม่โกรธ และได้ให้ทาน คือ ผ้าเป็นอัน
มากล้วนแต่มีเนื้อละเอียดมีสี ดำรงอยู่ในภพก่อนๆ ทรงเสียสละ เหมือนฝนตกทั่ว
แผ่นดิน ครั้นทรงทำกุศลกรรมนั้นแล้ว จุติจากโลกมนุษย์โลก เข้าถึงเทวโลก เสวย
วิบากอันเป็นผลกรรมที่ทรงทำไว้ดี มีพระฉวีเปรียบด้วยทอง ดุจพระอินทร์
ผู้ประเสริฐกว่าเทวดา ย่อมครอบงำในโลก ถ้าเสด็จครองเรือน ไม่ปรารถนาที่จะทรง
ผนวช ก็จะมีทรงปกครองแผ่นดินใหญ่ ทรงได้รับตะ 7 ประการ และความเป็นผู้มี
พระฉวีสะอาดละเอียดงาม ครอบงำประชุมชนในโลกนี้ ถ้าทรงผนวชก็ได้ผ้า
สำหรับทรงครองเป็นเครื่องนุ่งห่มอย่างดี และเสวยผลกรรมที่เป็นประโยชน์ที่ทรง
ทำไว้ในภพก่อน ความหมดสิ้นแห่งผลกรรมที่พระองค์ทำไว้หาไม่มี²³

การมีความงามครบถ้วนทั้ง 32 ประการ ทำให้ผู้นั้นชื่อว่าเป็นมหาบุรุษ²⁴ พระโพธิสัตว์จะมี
ความงาม 32 ประการครบถ้วนในพระชาติที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทุกพระองค์จึงเป็น
ผู้ถึงพร้อมด้วยความงาม 32 ประการ ส่วนในพระชาติที่เป็นพระโพธิสัตว์ยังไม่ตรัสรู้ การมีความงาม
32 ประการขึ้นอยู่กับบุญบารมีที่บำเพ็ญมา ความงาม 32 ประการจึงแสดงถึงบุญบารมีที่
พระโพธิสัตว์บำเพ็ญมาในอดีตชาติ

นอกจากนี้ พระโพธิสัตว์ยังมีความงามย่อยอีก 80 ประการ คือ สิริและความงามแห่งอวัยวะ
น้อยใหญ่ในร่างกายเพราะบำเพ็ญบุญบารมีมา ดังใน *ปฐมสมโพธิกถา* กล่าวว่าสิทธิธณะโพธิสัตว์
นอกจากมีความงาม 32 ประการแล้วก็มี ความงาม 80 ประการอีกด้วย ดังนี้

²² พระสูตรและอรรถกถา แปล ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ 2 ภาคที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราช
วิทยาลัย, 2543), หน้า 18.

²³ พระสูตรและอรรถกถา แปล ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ 3 ภาคที่ 2, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 21-22.

²⁴ พงศมุตฺร วิชามูล, *ศึกษามหาบุรุษลักษณะของพระพุทธเจ้า* (วิทยานิพนธ์ปริณามหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550), หน้า ข.

[...] จึงได้พระมหาบุรุษลักษณะนี้ สิริเป็นมหาบุรุษลักษณะพร้อมครบทั้ง 32 ประการ ไซ้แต่ว่าเท่านั้น พระราชกุมารนี้ ประกอบด้วยพระอสีตยานุพยัญชนะ พระลักษณะน้อยอีก 80 ทศ²⁵

ความงาม 80 ประการนี้ พระโพธิสัตว์อาจมีไม่ครบถ้วนขึ้นอยู่กับบุญญาบารมี แต่ในพระชาติที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าจะมีครบถ้วน พระพุทธเจ้าทุกพระองค์จึงมีความงาม 80 ประการอย่างสมบูรณ์ ดังในขุททกนิกาย อปทาน กล่าวถึงพระพุทธเจ้าที่ปึงกร ความว่า “สุขเมธดาบสสี่มตาทั้งสอง ขึ้นมองดูพระวรกายของพระทศพลผู้เสด็จดำเนินมาตามทางที่ตกแต่งไว้ ซึ่งถึงความงามด้วยพระรูปโฉม อันประดับด้วยมหาปุริสลักษณะ 32 ประการ สวยงามด้วยพระอนุพยัญชนะ 80”²⁶

3.1.3.3 กำเนิดในตระกูลสูง การสั่งสมบุญบารมีมามากทำให้พระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้ากำเนิดในตระกูลสูง โดยก่อนจุติพระโพธิสัตว์จะพิจารณาความเหมาะสม 5 ประการ ได้แก่ กาล ทวีป ประเทศ ตระกูล และผู้ที่จะเป็นพระชนนี เรียกว่า มหาวิโลกนะ²⁷ กล่าวคือ ต้องเป็นกาลที่คนมีอายุมากกว่า 100 ปี เป็นชมพูทวีป เป็นประเทศที่เหมาะสม กำเนิดในตระกูลสูง ได้แก่ กษัตริย์หรือพราหมณ์ และพระชนนีจะต้องเป็นผู้บำเพ็ญบารมีมานานนับแสนกัป ดังในมรุตวิลาสินี อรรถกถา ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ กล่าวถึงการอุบัติของสิทธัตถะโพธิสัตว์ ดังนี้

ครั้งนั้น พระมหาสัตว์ แม้มุกเทวดาทั้งหลายทูลอ้อนวอนขอ ก็ได้ประทาน ปฎิญาคุ้มครองแก่เทวดาทั้งหลาย แต่ทรงตรวจดู มหาวิโลกนะ 5 ประการ คือ กำหนดกาล ทวีป ประเทศ ตระกูล พระชนมาอายุของพระชนนี [...] ชื่อว่ากาลสมควร บัดนี้มีมนุษย์ทั้งหลายมีอายุร้อยปี [...] ทวีป ทรงเห็นว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมบังเกิดในชมพูทวีปเท่านั้น ธรรมดาชมพูทวีปเป็นทวีปใหญ่ประมาณ ห้าหมื่นโยชน์ [...] ประเทศว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายบังเกิดในประเทศไหนหนอ ก็ทรงเห็นมัชฌิมประเทศ [...] ตระกูลว่า ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลายบังเกิดในตระกูลที่โลกสมมติ บัดนี้ ตระกูลกษัตริย์เป็นตระกูลที่โลกสมมติ จำเราจักบังเกิดในตระกูลกษัตริย์นั้น พระราชาพระนามว่าสุทโธทนะจักเป็นพระชนกของเรา [...] พระชนนีว่า สตรีนี้กลองสุราเหลวไหลจะเป็นพุทธมารดาไม่ได้ จะต้องเป็นสตรีมีศีล

²⁵ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, “ลักษณะปริศนาหกปริวรรต ปริงเฉทที่ 4,” ใน ปฐมสมโพธิกถา (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2537), หน้า 77.

²⁶ พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย อปทาน เล่มที่ 8 ภาคที่ 1, หน้า 34.

²⁷ พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่มที่ 9 ภาคที่ 2, หน้า 144-145.

5 ไม่ขาด ดังนั้นพระราชเทวีพระนามว่าหม่ายานี้ก็เป็นเช่นนี้ พระนางเจ้าน้ำจึก
เป็นชนนีของเรา²⁸

พระโพธิสัตว์อุบัติในตระกูลสูง ได้แก่ กษัตริย์หรือพราหมณ์ การอุบัติในชาติตระกูลสูงแสดง
ว่าพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีมามาก กล่าวคือ พระโพธิสัตว์เคยเสวยพระชาติเป็นสัตว์ เทวดา และ
มนุษย์ ดังใน *ขุททกนิกาย ชาดก อรรถกถา* แสดงอดีตชาติของพระสมณโคดมทรงเคยเสวยพระชาติ
เป็นสัตว์ เช่น ภูริทัตตชาดก (พญานาคชื่อภูริทัต) กุกกุรชาดก (สุนัข) กรุงกมฺมิชาดก (กวาง) มหาหัง
สชาดก (พญาหงส์ทอง) เป็นต้น เสวยพระชาติเป็นเทวดา เช่น มหานารทกัสมปชาดก (ท้าวมหาพรหม) มัญญกุณฑลชาดก (เทพบุตร) เป็นต้น เสวยพระชาติเป็นมนุษย์ เช่น มหาโพธิชาดก
(พราหมณ์) สุราโฆชนชาดก (เศรษฐี) สังกัจจชาดก (บุตรของปุโรหิต) โสณนันทชาดก (บัณฑิต) อุมมา
ทันตีชาดก (โอรสกษัตริย์) กุสชาดก (กษัตริย์) มหาสุตโสมชาดก (กษัตริย์) เนมิราชาดก (กษัตริย์)
เป็นต้น เห็นได้ว่าแม้พระโพธิสัตว์จะเสวยพระชาติเป็นมนุษย์ก็มีหลายสถานะ การเสวยพระชาติเป็น
กษัตริย์ซึ่งเป็นตระกูลสูงสุดในสังคมจึงสะท้อนว่าพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีมามาก และสถานภาพ
กษัตริย์เอื้อให้พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีที่จะนำไปสู่การตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างสะดวกเพราะเป็น
ผู้มีความพร้อมทั้งอำนาจและทรัพย์ พระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบุญบารมีมามากจึงย่อมกำเนิดเป็นคน
ในตระกูลกษัตริย์ซึ่งจะเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่หรือพระจักรพรรดิราชต่อมา

จากที่กล่าวมาตามแนวคิดในพระพุทธศาสนา พระโพธิสัตว์มีคุณสมบัติ คือ ปรารถนาที่จะ
บรรลุพระโพธิญาณ บำเพ็ญบารมีเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และมีบุญบารมี การเป็น
พระโพธิสัตว์มีความสำคัญอย่างยิ่งใหญ่ เพราะเป็นผู้มีอุดมการณ์สูงส่งต้องการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า
แล้วโปรดสัตว์ให้พ้นทุกข์ ชีวิตของพระโพธิสัตว์ยังเป็นช่วงเวลาของการบำเพ็ญบารมีที่ทำให้ตรัสรู้เป็น
พระพุทธเจ้า อีกทั้งพระโพธิสัตว์เป็นผู้สั่งสมบุญบารมีมานับไม่ถ้วน จึงเป็นผู้มีบุญบารมีมากซึ่ง
เป็นคุณสมบัติที่ทำให้พระโพธิสัตว์แตกต่างจากคนทั่วไปกลายเป็นผู้มีความพิเศษอันควรแก่ศรัทธา
และเคารพบูชาของพุทธศาสนิกชน

3.2 แนวคิดเรื่องพระมหากษัตริย์กับพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในพระพุทธศาสนาพบว่าพระกษัตริย์มีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า คือ พระโพธิสัตว์
เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์หรือราชาของสัตว์เพื่อบำเพ็ญบารมี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น
พระมหากษัตริย์ในพระชาติที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และพระมหากษัตริย์กับพระพุทธเจ้าเป็นมหา
บุรุษและธรรมราชาเช่นเดียวกัน ดังนี้

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 144-145.

3.2.1 พระโทธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์หรือราชาของสัตว์

ในพระพุทธศาสนาถือว่าพระโทธิสัตว์อุบัติในตระกูลกษัตริย์และเป็นกษัตริย์ต่อมาจำนวนมาก และพระโทธิสัตว์เหล่านี้ทรงบำเพ็ญบารมีทั้ง 10 ประการ โดยเฉพาะการบำเพ็ญทานบารมีและเนกขัมมบารมีอย่างเด่นชัด เช่น

ใน*ชนสันธชาดก* เมื่อพระโทธิสัตว์ทรงครองราชสมบัติต่อจากพระราชบิดา ทรงรับสั่งให้สร้างโรจนานและสงเคราะห์ผู้ยากไร้ ดังนี้

พระโทธิสัตว์ได้ครองราชสมบัติ รับสั่งให้สร้างโรจนานหกแห่ง คือ ที่ประตูพระนครทั้งสี่ด้าน ที่กลางพระนคร และที่ประตูพระราชวัง บริจาคพระราชทรัพย์วันละหกแสน ทรงบำเพ็ญมหาทานจนลือกระฉ่อนไปทั่วชมพูทวีป รับสั่งให้เปิดประตูเรือนจำไว้เป็นนิจ²⁹

ใน*หัตถิปาลชาดก* กล่าวถึงพระโทธิสัตว์ทรงละทิ้งราชสมบัติออกบวช และพามหาชนออกบรรพชาเป็นฤๅษีด้วย ดังนี้

แล้วถวายบังคมพระราชกราบไหว้บิดาพาบริวารของตน ละทิ้งราชสมบัติในพระนครพาราณสี ออกไปด้วยตั้งใจว่า เราจักบรรพชา มหาชนออกไปพร้อมกับหัตถิปาลกุมาร ด้วยคิดว่า ขึ้นชื่อว่าบรรพชานี้ คงจะงดงามดี ได้มีบริษัทติดตามไปประมาณหนึ่งโยชน์³⁰

นอกจากนี้ ใน*ขุททกนิกาย ชาดก* ยังมีเรื่องราวที่พระโทธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชาของสัตว์ โดยเป็นผู้สังเกตุการณ์ ใช้ปัญญาแนะนำคนที่อยู่ใต้ปกครอง เช่น

เรื่องอัครกษัตริย์กล่าวถึงพระโทธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาหนู รู้ทันสุนัขจิ้งจอกที่มาทำที่คุ้มครองฝูงหนู แต่แท้จริงแล้วไม่มีความสัสดี แอบตะครุบหนูตัวหลังเพื่อนกิน ความว่า

พระโทธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาหนูอยู่ในป่า ครั้งนั้นเมื่อเกิดไฟไหม้ป่า หมาจิ้งจอกตัวหนึ่ง [...] เห็นฝูงหนูนั้น คิดว่าเราจักลวงกินหนูเหล่านี้ [...]

²⁹ พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 3 ภาคที่ 6, หน้า 162.

³⁰ พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 3 ภาคที่ 7, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 254.

พระยาหนุหันกลับมาเยือนแล้วกล่าวว่า เจ้าหมาอัคคิกภรทวาเซเจ้าเล่ห์ จุกบนหัวของเจ้า มิได้มีไว้เพื่อความซื่อสัตย์สุจริตยุติธรรม แต่มีไว้เพราะเหตุแห่งปากท้อง³¹

เรื่องโคธชาดกกล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาเหี้ย กล่าวตักเตือนบุตรไม่ให้ไปคลุกคลีกับกิ้งก่าซึ่งสกุลต่ำกว่า แต่บุตรไม่เชื่อฟัง ต่อมากิ้งก่าบอกที่อยู่อาศัยของฝูงเหี้ยให้นายพรานรู้ นายพรานจุดไฟเผาที่อยู่ของฝูงเหี้ย ทำให้เกิดความพินาศแก่ฝูงเหี้ยเพราะการคบคนชั่ว ความว่า

พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในกำเนิดเหี้ย ครั้นเติบโตใหญ่แล้ว มีเหี้ยหลายร้อยเป็นบริวาร พำนักอยู่ในโพรงใหญ่ใกล้ฝั่งแม่น้ำ บุตรของพระโพธิสัตว์นั้น ชื่อว่าโคธปิลลิกะ ทำความสนิทสนมเป็นเพื่อนเกลอกันกับกิ้งก่า [...] เมื่อกิ้งก่าได้รับความลำบาก [...] กิ้งก่ากล่าวว่า ฉันรู้จักที่อาศัยของเหี้ยหลายร้อยตัว ท่านจงหาไฟและฟางมาเถิด [...] ความพินาศอย่างใหญ่หลวงเกิดแก่ฝูงเหี้ย พระโพธิสัตว์รู้ว่าเพราะอาศัยกิ้งก่าภัยจึงบังเกิดขึ้น ตัวนี้แล้วกล่าวว่า ขึ้นชื่อว่าการคลุกคลีกับคนชั่วไม่พึงกระทำ³²

นอกจากนี้ ในบางพระชาติ เมื่อราชาของสัตว์บำเพ็ญบารมีก็จะตั้งจิตขอเป็นพระพุทธเจ้าด้วยดังใน เรื่องฉัททันตชาดก กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาช้างฉัททันต์ สละงาเพื่อหวังจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแม้ต้องสิ้นชีวิต ความว่า

พระโพธิสัตว์นั้นเป็นหัวหน้าช้าง แห่งช้าง 8,000 เชือก และบูชาพระปัจเจกพุทธเจ้า 500 องค์ [...] แต่นางสุภัทธานั้นประสงค์จะให้ท่านฆ่าข้าพเจ้าให้ตายอย่างเดียว ได้ผูกเวรไว้ เพราะเก็บความพยาบาทแม่เพียงเล็กน้อยไว้ในใจ [...] ที่นั่นพญาช้างจึงให้นายพรานนำงาเหล่านั้นมาถือไว้ แล้วกล่าวว่า สหายพราน เราให้งาเหล่านี้แก่ท่าน ไซ้ว่าเราจะไม่รักของเราก็ดำรงไว้ ทั้งเรามีได้ปรารถนาความเป็นท้าวสักกะ เป็นมาร เป็นพรหมเลย แต่เพราะงาคือ พระสัพพัญญุตญาณนั้น เรารักกว่างาคู่นี้ตั้งร้อยเท่าพันเท่า ขอบุญนี้จงเป็นปัจจัย แห่งการได้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณ³³

จากที่กล่าวมา ผู้เป็นใหญ่เหนือผู้อื่นและทำหน้าที่ปกครองคนหมู่มากสัมพันธ์กับการอุปบัติของพระโพธิสัตว์

³¹ พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 3 ภาคที่ 2, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 503-504.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 561-563.

³³ พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 3 ภาคที่ 7, หน้า 379-401.

3.2.2 พระโพธิสัตว์เป็นพระมหากษัตริย์ในพระชาติที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

ในพระชาติที่พระโพธิสัตว์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ยังทรงอุบัติเป็นกษัตริย์ก่อนจะทรงผนวช ดังในพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต สถานภาพกษัตริย์จึงมีความสัมพันธ์กับการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าของพระโพธิสัตว์

พระพุทธเจ้าในอดีตหลายพระองค์ทรงถือกำเนิดในตระกูลกษัตริย์และเป็นกษัตริย์ต่อมา ดังใน *ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ อรรถกถา* กล่าวถึงวงศ์พระโกณฑัญญ์พุทธเจ้า พระพุทธเจ้าในอดีตพระองค์ที่ 3 ใน 24 พระองค์ว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นทรงมีพระโคตรเป็นโกณฑัญญ์โคตร เขาว่า พระองค์มีปราสาท 3 หลังนารื่นรมย์อย่างยิ่ง ชื่อว่า รามะปราสาท สุรามะปราสาท สุภะปราสาท ทั้ง 3 หลังนั้นมีสตรีฝ่ายนาฏิกะ ผู้ชำนาญการพ้อนรำ การขับร้องและการบรรเลงประจำอยู่ถึงสามแสนนาง พระองค์มีพระมหเสสิพระนามว่า รุจิเทวี มีพระโอรสพระนามว่า วิชิตเสนะ ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่หมื่นปี³⁴

พระพุทธเจ้าสมณโคดมผู้ทรงเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบันทรงมีกำเนิดในตระกูลกษัตริย์และทรงเป็นกษัตริย์ก่อนที่จะทรงผนวช ดังที่ *ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ อรรถกถา* กล่าวไว้ดังนี้

ชาวนครทั้งสอง พาพระมหาบุรุษไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ วันนั้นนั้นแล หมู่เทพในชั้นดาวดึงส์ร่าเริงยินดีว่า โอรสของพระเจ้าสุทโธทนมหาราชในกรุงกบิลพัสดุ์จักประทับนั่ง ณ โคนโพธิพฤกษ์เป็นพระพุทธเจ้า [...] ครั้งนั้น พระมหาบุรุษ ทรงมีพระชันษา 16 พรรษาตามลำดับ [...] พระราชาทรงพระดำริว่า ลูกของเราเจริญวัยแล้ว จำเราจะให้ยกฉัตรแก่ลูก จักเห็นสิริราชสมบัติ ท้าวเธอก็ทรงส่งสาสน์แก่เจ้าศากยะทั้งหลายว่า ลูกเราเจริญวัยแล้ว เราจักสถาปนาลูกเราไว้ในสิริราชสมบัติ³⁵

ส่วนพระพุทธเจ้าในอนาคตซึ่งจะมาตรัสรู้ต่อไปจะถือกำเนิดในตระกูลกษัตริย์และทรงเป็นกษัตริย์ ดังใน *คัมภีร์อนาคตวงศ์* กล่าวถึงพระอนาคตพุทธเจ้าบางพระองค์ไว้ เช่น

พระธรรมราชาพุทธเจ้า ปราภฏใน *คัมภีร์อนาคตวงศ์* ความว่า

³⁴ พระสูตรและอรรถกถาแปล *ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่มที่ 9 ภาคที่ 2*, หน้า 312-313.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 700-704.

ดูก่อนพระธรรมเสนาบดี สารีบุตร ผู้เจริญ เมื่อศาสนาของพระราม สัมมาสัมพุทธเจ้า ล่วงไปแล้ว ในกัปนั้น คนทั้งหลาย บังเกิดมีอายุ 5 หมื่นปี ในกาลนั้น พระเจ้าปัสเสนทิโกศล จักเป็นพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ธรรมราช³⁶

พระนารทสัมพุทธเจ้า ปรากฏใน*คัมภีร์อนาคตวงศ์* ความว่า

ดูก่อนพระธรรมเสนาบดี สารีบุตร ผู้เจริญ ในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ ได้เสด็จอุบัติเป็นพระราชบุตรองค์หนึ่ง มีมหาเทวี ทรงพระนามว่า ลัมพัสสาเทวี ฯ พระราชาทรงมีพระโอรสและพระธิดา 2 พระองค์³⁷

พระสุมังคลสัมพุทธเจ้า ปรากฏใน*คัมภีร์อนาคตวงศ์* ความว่า

ดูก่อนพระธรรมเสนาบดี สารีบุตร ผู้เจริญ ในอดีตกาล ข้างปาสิเลยย โปธิสัตว์ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงพระนามว่า มหาปนาทะ ทรงครองราชสมบัติ ในพื้นปฐพีชมพูทวีปทั้งสิ้นแล้ว³⁸

นอกจากมีเรื่องราวที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์หรือราชาของสัตว์ในชาติแล้ว ในพระชาติที่พระโพธิสัตว์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าก็ทรงมีกำเนิดในตระกูลกษัตริย์และเป็นกษัตริย์ก่อนที่จะทรงผนวชต่อมาด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้มีกำเนิดในตระกูลกษัตริย์และเป็นกษัตริย์นั้น ภายหลังต่อมาอาจเป็นพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้

3.2.3 พระมหากษัตริย์กับพระพุทธเจ้าต่างเป็นมหาบุรุษและธรรมราชา

พระมหากษัตริย์ที่เป็นพระจักรพรรดิราชและพระพุทธเจ้าต่างก็ทรงเป็นมหาบุรุษและธรรมราชา ดังนี้

3.2.3.1 พระมหากษัตริย์และพระพุทธเจ้าต่างเป็นมหาบุรุษ พระมหากษัตริย์และพระพุทธเจ้าต่างทรงเป็นมหาบุรุษจากการมีความงาม 32 ประการและการเป็นผู้แก้แค้นแก่คนหมู่มาก ดังต่อไปนี้

พระจักรพรรดิราชชื่อว่าเป็นมหาบุรุษทางโลก ไม่มีพระราชคนใดเป็นเลิศเทียบเท่าได้ ส่วนพระพุทธเจ้าทรงเป็นมหาบุรุษทางธรรม ชื่อว่าสูงส่งยิ่งกว่าพระจักรพรรดิราช ตามคติความเชื่อใน

³⁶ พระคัมภีร์อนาคตวงศ์ แปลโดย ประภาส สุระเสน (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์สุรวัฒน์, 2540), หน้า 96.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 132.

พระพุทธศาสนา พระจักรพรรดิราชและพระพุทธเจ้าจึงเป็นมหาบุรุษผู้เกิดยากเพราะต้องสังสมบารมีมาแล้วเป็นลำดับจากบารมีที่นำไปสู่บารมีขั้นสูงสุด ซึ่งแสดงออกด้วยการมีความงาม 32 ประการ และการเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก

พระจักรพรรดิราชและพระพุทธเจ้าทรงมีความงาม 32 ประการเหมือนกันตามคติเรื่องมหาบุรุษซึ่งกล่าวมาแล้ว พระจักรพรรดิราชและพระพุทธเจ้ายังทรงเป็นมหาบุรุษจากการเป็นผู้เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก ดังใน *ไตรภูมิพระร่วง* กล่าวว่าบุญญาบารมีของพระจักรพรรดิราชทำให้ประชาชนในบ้านเมืองมีแต่ความสุข ไม่มีความทุกข์จากโรคภัยไข้เจ็บและความอดอยาก บริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ และเสื้อผ้าอาภรณ์อันงดงาม³⁹ พระจักรพรรดิราชจึงเป็นที่พึ่งแก่สรรพสัตว์ เป็นผู้เกื้อกูลแก่ประชาชนในแผ่นดินให้พ้นจากความทุกข์นานาประการ

ส่วนพระพุทธเจ้าเป็นอัครนิรมนุษย์ผู้เกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลความสุขแก่คนหมู่มาก เป็นผู้ค้นพบหลักธรรมและเผยแผ่หลักธรรมเพื่อช่วยเหลือให้เหล่าสรรพสัตว์พ้นทุกข์ในหลายระดับอย่างไม่จำกัด ดังใน *มธุรัตถวิลาสินี อรรถกถา ขุททกนิกาย พุททวงศ์* กล่าวว่า “เหล่านาคสุบรรณ และเหล่ากนิทรพร้อมทั้งเทพคนธรรพ์ มนุษย์ และรากษส พากันชม **พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงเกื้อกูลและอนุเคราะห์ชาวโลกพระองค์นั้น**”⁴⁰ และกล่าวถึงพระสิขีพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าพระองค์ที่ 20 ว่า “**พระองค์มีพระชนม์มียืนถึงเพียงนั้น ทรงยังหมู่มชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆะ**”⁴¹

3.2.3.2 พระมหากษัตริย์และพระพุทธเจ้าต่างเป็นธรรมราชา พระจักรพรรดิราชเป็นใหญ่ในธรรมทางโลก ทรงเป็นผู้ประพடுத்தธรรมและปกครองบ้านเมืองด้วยธรรม ส่วนพระพุทธเจ้าทรงเป็นใหญ่ในธรรมทางโลกธรรม ในพระพุทธศาสนาธรรมราชา มีอยู่ 2 พระองค์ คือ พระจักรพรรดิราชและพระพุทธเจ้า โดยธรรมที่ทำให้พระเจ้าจักรพรรดิราชเป็นธรรมราชา คือ จักรวรรดิวัตร ทรงเป็นผู้รักษาและปกป้องประชาชนและสรรพสัตว์ ส่วนพระพุทธเจ้าทรงรักษาและปกป้องชนทั้งผองด้วยธรรมเพื่อรักษากายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม หรือโลกุตระธรรม 9 ประการ ประกอบด้วย มรรค 4 ผล 4 และนิพพาน 1 ดังกล่าวไว้ใน *จกักวัดติสูตร อรรถกถา* ดังนี้

บทว่า ธมมิโก ความว่า พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นธัมมิกะ
ด้วยอำนาจกุศลธรรมบถ 10 ส่วนพระตถาคตทรงเป็นธัมมิกะด้วยอำนาจ

³⁹ พญาลีไท, *ไตรภูมิพระร่วง*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: องค์การคำของคุรุสภา, 2545), หน้า 99-148.

⁴⁰ *พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย พุททวงศ์ เล่มที่ 9 ภาคที่ 2*, หน้า 113.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 620.

โลกุตระธรรม 9. บทว่า ธมมราชา ความว่า พระตถาคตชื่อว่าเป็นธรรมราชาเพราะ
หมายความว่า ทำมหาชนให้ยินดี ด้วยโลกุตระธรรม 9 นั้นแล⁴²

นอกจากนี้ ใน*วิทิตชาดก*ซึ่งเป็นชาดกนอกนิบาต กล่าวว่าพระเจ้าจักรพรรดิราชาเป็นธรรมราชา
เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า เพราะปฏิบัติธรรมเหมือนพระพุทธเจ้า เช่น พระจักรพรรดิราชาไม่แสวงหา
ประโยชน์เฉพาะตน ประกอบกิจการต่างๆ ด้วยดีเพื่อดูแลคุ้มครองสัตว์ทั้งหลายดุจสมเด็จพระสรร
เพชญ์พุทธเจ้ามีพระกรุณาอันยิ่งแก่สัตว์ทั้งหลายดุจพระพุทธเจ้า รักษาสัตว์ทั้งหลายอันเป็น
ราษฎรแห่งพระองค์ด้วยดี จึงได้รับการสักการะจากผู้คนเช่นเดียวกับที่ฝูงชนสักการบูชาสมเด็จพระ
พระสรรเพชญ์พุทธเจ้า และได้รับซึ่งการสักการะบูชาจากสัตว์ทั้งหลายเพราะเป็นผู้ปรารถนาความสุข
ดุจสมเด็จพระพุทธเจ้า เป็นต้น ดังนี้

อันว่าสมเด็จพระบรมกษัตริราชพระองค์ใด มิได้เฉพาะประโยชน์แห่ง
พระองค์ ตกแต่งการด้วยดีต่างๆ เพื่อจะรักษาซึ่งสัตว์ทั้งหลาย ดุจสมเด็จพระ
พระสรรเพชญ์พุทธเจ้านั้น [...] อันว่าสมเด็จพระบรมกษัตริราชมีพระกรุณา
อันมากประดิษฐานไว้ซึ่งสัตว์ทั้งหลาย ในที่อันจะบริบูรณ์ด้วยประโยชน์ใน
ชั้นตสมามณฑล ดุจสมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธเจ้านั้น [...] อันว่าสมเด็จพระบรม
กษัตริราชพระองค์ใดรักษาซึ่งสัตว์ทั้งหลายในราษฎรแห่งพระองค์ อันว่า
ประชาราษฎรทั้งหลายทั้งปวงมาด้วยดีแล้ว จักกระทำซึ่งสักการบูชาซึ่งสมเด็จพระ
พระบรมกษัตริราชพระองค์นั้นดุจคนทั้งหลายทั้งปวงอันกระทำสักการบูชา
ซึ่งสมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธเจ้านั้นแล [...] อันว่าสมเด็จพระบรมกษัตริราช
รับเอาแล้วซึ่งเครื่องสักการบูชาแต่สัตว์ทั้งหลายอย่าพึงเบียดเบียนด้วยกายด้วย
วาจาซึ่งสัตว์ทั้งหลาย อันปรารถนาสุขดุจสมเด็จพระพุทธเจ้านั้น⁴³

พระมหากษัตริย์ที่เป็นพระจักรพรรดิราชาและพระพุทธเจ้าต่างทรงเป็นมหาบุรุษและธรรม
ราชา กษัตริย์จึงเป็นฐานะทางสังคมที่แสดงการมีบุญญาบารมีทำนองเดียวกับพระพุทธเจ้า
กษัตริย์ผู้ทรงเป็นพระจักรพรรดิราชาอาจจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไปได้

กล่าวได้ว่าในพระพุทธศาสนา พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์และราชาของสัตว์
การเป็นใหญ่กว่าผู้อื่นและการเป็นผู้ปกครองจึงอาจจะเป็นการอุปนิสัยของพระโพธิสัตว์ นอกจากนี้
ในพระชาติที่พระโพธิสัตว์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้ายังทรงอุปนิสัยในตระกูลกษัตริย์และทรงเป็นกษัตริย์

⁴² พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต เล่มที่ 1 ภาคที่ 3, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 40.

⁴³ *วิทิตชาดก*ว่าด้วยราชธรรม 38 คาถา (กรุงเทพมหานคร: พระจันทร์, 2470), หน้า 28-34, อ้างถึงใน *ปริชา
ซังขวัณณิน*, 2542: 68-71.

อีกทั้งพระมหากษัตริย์และพระพุทธรูปต่างก็ทรงเป็นมหาบุรุษและธรรมราชา แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีบุญญาบารมีที่สัมพันธ์กับการตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปและมีบุญญาบารมีทำนองเดียวกับพระพุทธรูป ซึ่งน่าจะเป็นที่มาของการเชิดชูพระมหากษัตริย์ในสังคมไทยเป็นพระพุทธรูป ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวต่อไปในบทที่ 7

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์กับพระพุทธรูป และพระมหากษัตริย์กับพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดความเข้าใจคุณสมบัติและความสำคัญของพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ทรงปรารถนาที่จะบรรลุพระโพธิญาณ บำเพ็ญทศบารมี และมีบุญญาบารมี แสดงว่าเป็นบุคคลที่แตกต่างจากคนธรรมดาทั่วไป และการปฏิบัติเป็นพระโพธิสัตว์นำไปสู่การตรัสรู้เป็นพระพุทธรูป นอกจากนี้ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระมหากษัตริย์หรือราชาของสัตว์เพื่อบำเพ็ญบารมี ในพระชาติที่พระโพธิสัตว์จะตรัสรู้ก็ทรงอุบัติในตระกูลกษัตริย์และทรงเป็นกษัตริย์สถานภาพกษัตริย์จึงสัมพันธ์กับการตรัสรู้พระพุทธรูป อีกทั้งพระมหากษัตริย์ยังทรงเป็นมหาบุรุษและธรรมราชาเช่นเดียวกับพระพุทธรูป แสดงว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีบุญญาบารมีทำนองเดียวกับพระพุทธรูปที่อาจจะตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปต่อไปได้ ความเข้าใจดังกล่าวมีประโยชน์เป็นแนวทางวิเคราะห์ภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรและสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ผู้วิจัยจะนำมาปรับใช้ในบทต่อไป

บทที่ 4

ภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรในมหานาคาคำหลวง

ผู้วิจัยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์กับพระพุทธเจ้า และพระมหากษัตริย์กับพระพุทธเจ้าในบทที่ผ่านมา พบว่าตามแนวคิดในพระพุทธศาสนาพระโพธิสัตว์เป็นผู้สั่งสมบุญญาบารมีมาในอดีตชาตินับไม่ถ้วน และในพระชาติปัจจุบันพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีต่อเพื่อให้บรรลุพระโพธิญาณ พระโพธิสัตว์อาจเสวยพระชาติเป็นพระมหากษัตริย์หรือราชาของสัตว์ในพระชาติที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าก็พบว่าพระโพธิสัตว์ทรงอุบัติในตระกูลกษัตริย์และเป็นพระมหากษัตริย์ อีกทั้งพระมหากษัตริย์และพระพุทธเจ้าต่างทรงมีบุญญาบารมีทำนองเดียวกันจากการเป็นมหาบุรุษและธรรมราชาเหมือนกัน ผู้ถือกำเนิดในตระกูลกษัตริย์และเป็นกษัตริย์จึงอาจเป็นพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไป

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะนำแนวคิดดังกล่าวมาเป็นแนวทางวิเคราะห์ภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรในมหานาคาคำหลวง เพื่อตอบคำถามว่ามหานาคาคำหลวงนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรอย่างไร

ภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดร จำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ ภาพพระโพธิสัตว์ที่มหานาคาคำหลวงปรากฏตรงกับเวสสันดรชาดก และภาพพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏเฉพาะในมหานาคาคำหลวงดังต่อไปนี้

4.1 ภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่มหานาคาคำหลวงปรากฏตรงกับเวสสันดรชาดก

เรื่องมหานาคาคำหลวงมีที่มาจากเรื่องเวสสันดรชาดกในพระไตรปิฎก มหานาคาคำหลวงจึงนำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งปรากฏตรงกับเวสสันดรชาดก เมื่อพิจารณากับบรรดภาพเวสสันดรชาดก พบว่าภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่มหานาคาคำหลวงปรากฏตรงกับเวสสันดรชาดก มีทั้งหมด 5 ภาพ ได้แก่ พระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาพระโพธิญาณ พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญทศบารมี พระโพธิสัตว์ผู้มีบุญญาภิหาร พระโพธิสัตว์ผู้เป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์ และพระโพธิสัตว์ผู้มีคำเรียกที่หมายถึงพระโพธิสัตว์ ดังนี้

4.1.1 พระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาพระโพธิญาณ

ในบรรดภาพเวสสันดรชาดกกล่าวว่าพระเวสสันดรทรงปรารถนาพระโพธิญาณแล้วนำสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ เมื่อพระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารแก่ชูชก พระองค์ตรัสกับสองกุมารว่าทรงปรารถนาบรรลุพระนิพพานแล้วนำพาสัตว์โลกและเทวดาให้เข้าถึงพระนิพพานด้วยกัน ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

ดูกรพ่อชาติปิยบุตรของพ่อเอ๋ย ไยเจ้ายังนั่งเฉยอยู่เล่าจงขึ้นมา ทั้งสองลูก
 ยางงบำเพ็ญทานบารมีพ่อที่เจาะจง ช่วยกันโสรจสรงหฤทัยพ่อให้เย็นฉ่ำ ทั้งสอง
 เจ้าจงกระทำตามพ่อสั่ง จงเป็นดั่งยานนาวาของบิดาไม่หวั่นไหว พ่อจักข้ามไปจาก
 ภพสาครชลาธาร ให้พ้นฟากฝั่งชาติกันดารจตุรโหม ยังสัตว์โลกกับทั้งเทวดาให้
 ข้ามด้วย จงช่วยพ่อนะลูกยา¹

ต่อมาเมื่อพระเวสสันดรพระราชทานพระนางมัทรีแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์
 พระเวสสันดรก็กล่าวว่าทรงพระราชทานพระนางมัทรีเพราะทรงปรารถนาพระโพธิญาณ ปรากฏใน
 กัณฑ์สักกบรรพ ดังนี้

พระมหาสัตว์ได้ตรัสแก่พราหมณ์ว่า ท่านพราหมณ์เอ๋ย มีอยู่สิ่งเดียว
 คือ พระสัพพัญญุตญาณเท่านั้นแหละ ที่เรารักกว่ามัทรี ขอทานของเรานี้จึงเป็น
 ปัจจัยให้ได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณเถิด²

ในมหาชาติคำหลวง พระเวสสันดรทรงปรารถนาพระโพธิญาณ พิจารณาจากช่วงชีวิต
 หลังจากทรงออกผนวชก่อนเสด็จกลับไปครองราชสมบัติเมืองสีพี ขณะเป็นนักบวชพระเวสสันดรทรง
 บำเพ็ญปิยบุตรทานบารมีเพื่อให้บรรลุพระโพธิญาณและเมื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าจะนำสรรพสัตว์ให้
 พ้นทุกข์เข้าถึงพระนิพพานไปด้วยกัน ปรากฏในกัณฑ์กุมาร เมื่อพระเวสสันดรขอร้องให้สองกุมารเป็น
 เรือสำเภาพาพระองค์ข้ามสังสารวัฏ แล้วพระองค์จะพาสรรพสัตว์ข้ามพ้นสังสารวัฏเช่นกัน ความว่า

ยานนาวาว เม โหล สองเจ้าแพงเกตรา แก่พ่อผู้จะปรารถนาเป็น
พระพุทธนั้นน อจลา ภวสาครเ พยงแผ่นดินบตรอาล ข้ามสงสารเสมอ
 อรรณพนั้นน ชาติปาร์ ตริสสามิ พ่อจะขี่ข้ามจากชรามรณชาติ ด้วยอำนาจ
 ทานสองกระษัตริย์ อุทธริสส์ สเทวกั พ่อก็จะยอสุวรรณคัมมนุษย์โลกย์ สู้บโทมกษ
 นฤพาน แลนาเจ้า³

ตอนพระราชทานสองกุมาร พระเวสสันดรตรัสกับสองกุมารว่า “พ่อผู้จะปรารถนาเป็น
 พระพุทธนั้นน” และ “พ่อก็จะยอสุวรรณคัมมนุษย์โลกย์ สู้บโทมกษนฤพาน” สะท้อนว่า นอกจาก
 พระเวสสันดรทรงปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้าผู้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว ก็ยังทรงมีพระเมตตา

¹ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร,” ใน นิบาตชาดก เล่ม 9 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 330.

² “อรรถกถาเวสสันดรชาดก กัณฑ์สักกบรรพ,” ใน นิบาตชาดก เล่ม 9 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 366.

³ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 197.

ยิ่งใหญ่ คือ การนำพาสรรพสัตว์ทั้งหลายให้พ้นทุกข์จากการเวียนว่ายในสังสารวัฏโดยการเข้าถึงพระนิพพานไปด้วยกันอีกด้วย ความปรารถนาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่มีอุดมการณ์สูงส่งอย่างยิ่ง จึงทำให้พระองค์พระราชทานสองกุมารแก่ชูชกแม้เป็นการบำเพ็ญทานบารมีที่ทำได้ยาก

ในกัณฑ์สักกบรรพ พระเวสสันดรทรงปรารถนาพระโพธิญาณอย่างไม่คลาดเคลื่อน จึงทรงบริจาคพระนางมัทรีแก่พราหมณ์แปลงด้วยความยินดีหลังจากบริจาคสองกุมารไปเพียงวันเดียว ดังนี้

โภ พราหมณ คุกรพตมาจารย์ใจจำเริญ อรสเทอนทวยลออ ย่อม
 พิงภอจิตรเห้า* แต่บเทาดวงสร้อยสรัพ ด้ร้อยเท่า แสนส่วรแลฯ สพพญญุต
 ฌาณเมว ปยตรํ อิทํ เม ทานํ สพพญญุตฌาณปฎิเวธสส แต่ตุร่ารัก
พระโพธิญาณ เหตุการณ์โสดจุงเงาใจ อำนวยให้แท้ที่รัก เปนบรมัตถอัครทาน
 ดั่งนี้ฯ⁴

พระเวสสันดรทรง “ร่ารัก” พระโพธิญาณอย่างยิ่ง คำว่า “ร่ารัก” หมายถึง รักเพียงแต่พระโพธิญาณสิ่งเดียว ความปรารถนาดังกล่าวนี้นี้จึงเป็นเหตุผลักดันให้พระองค์ทรงบริจาคพระนางมัทรีเพื่อบำเพ็ญทานบารมีให้สมบูรณ์ยิ่งกว่าเดิม ความรักที่พระเวสสันดรมีต่อสองกุมารมากแล้ว แต่ก็ไม่อาจเทียบกับการรักที่ทรงมีต่อพระนางมัทรีซึ่งมีมากกว่าเป็นแสนเท่า ดังความว่า “แต่บเท่าดวงสร้อยสรัพ ด้ร้อยเท่า แสนส่วรแล” ท้ายสุดการบริจาคพระนางมัทรีทำให้เห็นว่าความรักยิ่งใหญ่ที่สุดของพระเวสสันดร คือ ความปรารถนาบรรลุพระโพธิญาณ จึงทำให้พระเวสสันดรทรงบริจาคทานทานที่ทำได้ยากซึ่งคนทั่วไปทำไม่ได้

แม้พระเวสสันดรพ้นจากสถานภาพนักบวช ก็ยังทรงปรารถนาพระโพธิญาณอย่างมั่นคง ดังปรากฏในนครกัณฑ์ เมื่อเสด็จกลับถึงเมืองสีพี แล้วพระอินทร์บันดาลให้ฝนรัตนะตกลงมา พระเวสสันดรทรงรับสั่งให้เสนาอำมาตย์เก็บรัตนะที่ตกนอกบริเวณบ้านเรือนประชาชนมาไว้ในพระคลังเพื่อบริจาคทานสร้างบุญญาบารมีให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไป ดังนี้

อวเสสํ อาตราเปตวา ว่าอันเสศสัรบพิธรัตน นอกจงหวัดธกำหนดนั้นน
 ว่าไส้ อตตโน เคาหวตถุสมิ ธเนน สทธิ โกฎจาคาเรสุ โอภิราเปตวา ธก็ให้อมาตยมา

⁴ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักกบรรพ,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 252.

* เห้า หมายถึง เร้า, เร้าอารมณ์ โปรดดู ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง* (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2549), หน้า 673.

หล่อไว้ในลำพงคอง คฤหาสน์นันทน์ อุปลุกเปลี ธกัโให้โกษาธิบดีลำดับค่านับ
นี้ไว้ จะให้เป็นพระราชทาน เพ่อมสมภารจะเป็นพระพุทโ โสดแล⁵

เนื้อความว่า “เพ่อมสมภารจะเป็นพระพุทโ โสดแล” สะท้อนว่าพระเวสสันดรทรงบริจาค
วัตถุทานเพื่อสั่งสมบุญญาบารมีให้บรรลุนพระโพธิญาณ แม้ว่ากลับคืนสู่สถานภาพกษัตริย์เช่นเดิม
แล้วก็ทรงตั้งพระทัยปรารถนาพระโพธิญาณไม่เสื่อมคลาย จึงทรงบำเพ็ญทานบารมีแก่สรรพสัตว์
กว้างขวางมากขึ้น การตั้งความปรารถนาพระโพธิญาณทำให้เห็นว่าการบำเพ็ญวัตถุทานของ
พระเวสสันดรมิใช่เพียงการบำเพ็ญธรรมะเพื่อขจัดความเห็นแก่ตัว แต่เป็นไปเพื่อการตรัสรู้เป็น
พระพุทโเจ้า

พระเวสสันดรทรงปรารถนาพระโพธิญาณและจะนำสรรพสัตว์พันทุกชีไปด้วยกัน สะท้อน
ว่าทรงมีพระคุณสมบัติสำคัญของพระโพธิสัตว์ที่เกิดจากการบำเพ็ญบารมีที่ยิ่งใหญ่มาแล้วในอดีตชาติ
การบริจาคทานของพระเวสสันดรจึงล้วนเป็นการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ และทรงมี
พระปณิธานอันมั่นคงที่จะช่วยเหลือสรรพสัตว์อย่างแท้จริง สะท้อนว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่มีความ
ยิ่งใหญ่และมีความสำคัญซึ่งตรัสรู้เป็นพระพุทโเจ้าต่อมา

4.1.2 พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญทศบารมี

พระเวสสันดรทรงตั้งพระทัยปรารถนาพระโพธิญาณ ทำให้ทรงสั่งสมทศบารมีเพื่อให้เป็น
ปัจจัยต่อการบรรลุพระโพธิญาณ พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทศบารมีอย่างครบถ้วน โดยบำเพ็ญทาน
บารมีเด่นชัดกว่าบารมีอื่น

4.1.2.1 บำเพ็ญทศบารมีครบถ้วน พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทศบารมีครบทุก
ประการ⁶ ซึ่งเป็นลักษณะการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่ทุกพระชาติจะบำเพ็ญทศบารมีอย่าง
ครบถ้วน⁷ สะท้อนว่าพระเวสสันดรมีวิถีชีวิตอย่างเดียวกับของพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นขั้นตอนของการเป็น
พระโพธิสัตว์ คือ การตั้งความปรารถนาที่จะบรรลุพระโพธิญาณเพื่อนำสรรพสัตว์ให้พันทุกชีและ
บำเพ็ญธรรม ชีวิตของพระเวสสันดรจึงมีความยิ่งใหญ่และมีความสำคัญต่อการตรัสรู้เป็นพระพุทโเจ้า
แม้พระเวสสันดรจะเป็นมนุษย์แต่ก็แตกต่างจากคนทั่วไปอย่างยิ่ง

⁵ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรม
และประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 322.

⁶ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, “ดุสิตปริวรรต ปริเฉทที่ 2,” ใน *ปฐมสมโพธิกถา*
(กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2537), หน้า 39-40.

⁷ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราธิวัฒน์, “คำนำ,” ใน *เวสสันดรชาดกฉบับชินวรา* (กรุงเทพมหานคร:
โสภณพิพรรฒ ธนากร, 2528), หน้า ค.

ในอรรถกถาเวสสันดรชาดก นำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญทศบารมี ซึ่งมหาชาติคำหลวงนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ดังกล่าวนี้ไว้ด้วย ดังนี้

ตาราง 3 แสดงภาพพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญทศบารมีของพระเวสสันดรในมหาชาติคำหลวง

ภาพพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญทศบารมี	เหตุการณ์บำเพ็ญบารมี
1. ทานบารมี	-บริจาคสองกุมาร -บริจาคพระนางมัทรี -พระราชทานเครื่องบริโภครัตนนะ และสิ่งของแก่ประชาชน นักบวช และสรรพสัตว์ตลอดพระชนม์ชีพ
2. ศีลบารมี	ขณะทรงบรรพชาทรงรักษาศีลอย่างเคร่งครัด
3. เนกขัมมบารมี	ทรงบรรพชาเป็นดาบสประทับอยู่ในเขาวงกต
4. ปัญญาบารมี	-พระราชทาน 2 กุมารแก่ชุกพราหมณ์ด้วยพระวิจารณ์ญาณ -ทรงบรรเทาความรักและความโศกจากการทอดพระเนตรเห็นชุกทำร้ายสองกุมารด้วยพระปัญญา
5. วิริยบารมี	อุตสาหะบูชาเพลิงเพื่อบำรุงเตโชกสิณภาวนา
6. ขันติบารมี	-เมื่อพราหมณ์ตีพระโอรสทั้ง 2 ก็ทรงอดกลั้นความโกรธต่อพราหมณ์ -เมื่อพระราชบิดาตรัสสั่งให้เนรเทศจากพระนครเพราะคำกล่าวโทษของชาวเมืองสีพี มิได้พิโรธพระราชบิดา
7. สัจจบารมี	เมื่อตรัสปฏิญาณจะให้บุตรทานแก่พราหมณ์ก็ทรงบริจาคให้ด้วยความสัตย์ ไม่หลอกลวง
8. อธิษฐานบารมี	-ทรงสมานทานมัน มิได้มีพระหฤทัยเสนาหาอาลัยในพระราชบุตรอันทรงสละให้เป็นทาน -เมื่อทอดพระเนตรเห็นเหล่าเสนาซึ่งสำคัญว่าเป็นข้าศึก ทรงสะดุ้งว่าจะได้รับมรณภัย เมื่อพระนางมัทรีทูลเล่าโลมพระทัย จึงเสด็จลงจากยอดบรรพต กระทำพระทัยมันมิได้หวั่นไหว
9. เมตตาบารมี	ทรงแผ่พระเมตตาทั่วไปแก่สรรพสัตว์จตุบาทวิบาทในเขาวงกต
10. อุเบกขาบารมี	ทรงตัดความเสนาหาในพระปิยบุตรและมิได้โกรธแก่พราหมณ์ตั้งพระทัยไม่รักไม่ชังแก่ผู้ใด

4.1.2.2 บำเพ็ญทานบารมีด้วยการบริจาค การบำเพ็ญทศบารมีของพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีอันเป็นลักษณะเด่นของเรื่อง พิจารณาจากตั้งแต่ก่อนจุติจากสวรรค์ พระอินทร์

อาราธนาพระเวสสันดรให้เสด็จลงมา “แม่เมื่อโพธิญาณ”⁸ ซึ่งมีความหมายว่าพระองค์ทรงสั่งสมบุญญาบารมีมาในอดีตชาติก่อนหน้าแล้วและการอุบัติในพระชาติปัจจุบันเพื่อสั่งสมพระโพธิญาณต่อไป ทำให้เมื่อประสูติจากพระครรภ์ของพระนางผุสดีทรงบริจาคทรัพย์เพื่อบำเพ็ญทานบารมีทันที และตั้งพระทัยว่าจะบริจาคทานทั้งทรัพย์ภายนอกและทรัพย์ภายใน สำหรับทรัพย์ภายนอก พระเวสสันดรทรงบริจาควัตถุทาน ได้แก่ พระราชทานพระนมแก่บริวารที่เกิดพร้อมกันกับพระองค์ทั้งหกหมื่นคน ทรงเปลื้องเครื่องประดับให้แก่พระนม เมื่อพระเวสสันดรครองราชสมบัติแล้วก็พระราชทานช้างปัจจัยนาคนาคซึ่งเป็นช้างคู่บุญของพระองค์แก่พราหมณ์เมืองกลิงคราชภูร์ และก่อนเสด็จออกจากเมืองสีพีไป เขาวงกตก็ทรงบริจาคสัตตสดกมหาทาน นอกจากนี้ ระหว่างเดินทางไปเขาวงกตยังพระราชทานสิ่งของมีค่าต่างๆ ที่มีจนหมดสิ้น ไม่ว่าจะเป็นรถ ม้า รัตนะ 7 ประการ และสรรพทรัพย์ทั้งหลาย ส่วนทรัพย์ภายในทรงตั้งพระทัยว่าจะพระราชทานตามความต้องการของผู้ขอ ไม่ว่าจะเป็นพระหทัย พระมังสะ พระโลหิต พระเศียร พระเนตร และพระขนมชีพ แม้จะมีผู้นำพระองค์ไปเป็นทาส หรือชาวสีพีจะฆ่าพระองค์แล้วหั่นเป็น 7 ส่วน พระเวสสันดรก็ทรงตั้งพระทัยมุ่งมั่นบริจาคทานไม่เสื่อมคลาย ดังที่ทรงกล่าวว่า “เราขอยินให้สิ้นสุดทานบารมี”⁹ และ “เราบ่เหน้อยทาน”¹⁰ จึงเห็นว่าการออกผนวชทรงมีความศรัทธาต่อการบำเพ็ญทานบารมีให้ถึงที่สุดอย่างยิ่งอยู่แล้ว

ระหว่างที่พระเวสสันดรทรงออกผนวชและประทับอยู่ที่เขาวงกตจนกระทั่งเสด็จกลับมาครองราชสมบัติที่เมืองสีพีจนสิ้นพระชนม์นั้น พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีด้วยการบริจาค ได้แก่ วัตถุทาน บุตรทาน และทาทาน โดยทรงบำเพ็ญทานบารมีอย่างต่อเนื่องตามที่สถานภาพนักบวชและสถานภาพกษัตริย์เอื้ออำนวย ดังนี้

4.1.2.2.1 บริจาควัตถุทาน ใน *อรรถกถาเวสสันดรชาดก* เมื่อพระเวสสันดรเสด็จกลับมาครองราชสมบัติที่เมืองสีพีแล้ว พระเวสสันดรทรงบริจาควัตถุทานอย่างต่อเนื่อง เมื่อเสด็จถึงเมืองสีพีพระองค์พระราชทานเครื่องบริโภคนาน 100 แก่ประชาชนซึ่งพระเจ้าสุทโธทัญทรงจัดเตรียมไว้ให้ นอกจากนี้ ยังพระราชทานรัตนะที่ตกนอกบริเวณบ้านเรือนแก่ประชาชนที่เป็นเจ้าของที่เหลือนั้นให้นำมาเก็บในท้องพระคลังเพื่อบริจาคทาน และพระองค์ทรงบำเพ็ญทานบารมีตลอดพระชนมายุ ปรากฏในนครกัณฑ์ ความว่า

ครั้นวันรุ่งขึ้นพระเวสสันดรเจ้าจึงพระราชทานพระบรมราชานุญาตว่า
 ฝนรัตนะเจ็ดประการตกอยู่ที่หน้าบ้านและหลังบ้านแห่งตระกูลใด จงเป็นของ
 ตระกูลนั้นทั้งหมด ส่วนที่เหลือให้นำมาเก็บในท้องพระคลังร่วมกับพระราชทรัพย์

⁸ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์หิมพานต์” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 54.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

ในพระราชมนเทียรสถานแห่งพระองค์ ทรงตั้งไว้ในฝ่ายพระราชกุศลทานบริจาค
[...] ครั้นพระเวสสันดรอสมิณวงศ์มหาราชมีพระปัญญาฉลาดทรงบำเพ็ญทาน
วัตรตลอดพระชนมายุ ครั้นสวรรคตแล้วก็ได้อุบัติในดุสิตภพ¹¹

ในมหาชาติคำหลวง พระเวสสันดรทรงบริจาควัตถุทานอย่างกว้างขวางและไม่มีประมาณแก่
สรรพสัตว์ เมื่อทรงยอมรับการอัญเชิญให้ครองราชสมบัติดั้งเดิมและเสด็จกลับเมืองสีพี พระเวสสันดร
ทรงบริจาควัตถุทานแก่ประชาชน ได้แก่ เครื่องบริโศค ทรัพย์ และสิ่งของ ดังปรากฏในนครกัมภ์
ทรงบริจาควัตถุทานจำนวน 100 เพื่อเลี้ยงดูประชาชนให้อิ่มหน้าสำราญ ซึ่งเกิดขึ้นจาก
พระเจ้าสุทนต์ทรงรับสั่งให้อำมาตย์จัดเตรียมไว้ให้ ดังเนื้อความที่ปรากฏตั้งแต่ในกัณฑ์มหาราชแล้ว
ความว่า

เยน มคเคน เอหิติ ที่ใดกนนตารกลางมูลมารค เอารสรราชเจ้าจักมา
คาเม คาเม สดี กุมภา หมูไทรเตือนแต่ง แลร้อยแห่งทุกทาน* เมรยสส สุราย
จ ตวงเต็มสุราบานไซรแซร ให้กินแต่เต็มใจ มคคมิ ปติตา จนตุ จงสุประดับใน
ทุกที่ ถ้วนถ้องถึรถยา เยน มคเคน เอหิติ ทางใดพญาธรรมชอบ เจ้าจักคอบคั้น
เมืองเล่าแล มัสา ปูวา จ สงกุลโย เข้าพองแดกงานเนื่องนมมาก เนื้อนง
หลากหลายพรรค กุมมาสา มจณส์ยุตา สังขยาไซ้ขนมนมนขนมถั่ว เนื้อปลาอั่ว
อากยรณ มคคมิ ปติตา จนตุ แลคนท้าวไทยท่วยรยงรอบสองข้างขอบ
มรรคา เยน มคเคน เอหิติ ทางใดพงาเอารสรราช เจ้าจักยาตรยงบูร สปิ เศล
ทอิ ซีรี นมเนอยทอิหมลมนนมาก ถ้วนทุกภาคพอล อิมเทอญ กงคปิฎจา
พหูสุรา กำเสาจรบลรคเอมโอช เข้าฟ้างโสดสรารับแต่งเทอญ¹²

เมื่อพระเวสสันดรเดินทางกลับเมืองสีพีทรงบริจาควัตถุทานที่พระราชบิดารับสั่งให้
จัดเตรียมไว้แก่ผู้ยากไร้และประชาชนทั้งหลายโดยไม่จำกัดและทั่วถึง การให้จำนวนมาก เป็นสิ่งของที่ดี
คือ มีรสชาติโอชา และให้ตามที่คนยากไร้ต้องการ ดังเนื้อความระบุว่าทรงบริจาควัตถุทานแก่ผู้คนที่
“กนนตาร” ตามความ “เต็มใจ” และให้บริโศคจน “อิม” แสดงว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทาน
บารมีโดยปราศจากเงื่อนไข เสริมให้เห็นพระเมตตาอันไร้ขอบเขต แม้ว่าสิ่งของที่ให้ทานนี้จะมีสุรา

¹¹ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก นครกัมภ์,” ใน นิบาตชาดก เล่ม 9 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 404.

*เวสสันดรชาดกฉบับชินวร แปลเนื้อความตอนนี้ว่า “จัดหม้อสุรา 100 หม้อทุกประตูบ้าน” มหาชาติคำหลวงใช้ถ้อยคำ
ว่า “ร้อยแห่งทุกทาน” ที่ความว่า จัดสิ่งของนำไปไว้ในสถานที่ 100 แห่ง คือ สิ่งของจำนวนอย่างละ 100 นั่นเอง

¹² “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มหาราช,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 278-279.

ด้วยซึ่งเป็นของมีนเมา แต่เป็นการให้ตามความต้องการของผู้ขอ เพื่อมุ่งขจัดความตระหนี่ในพระทัยของพระองค์ให้หมดสิ้น จึงแสดงการบริจาคทานของพระโพธิสัตว์อีกลักษณะหนึ่งเช่นกัน

พระเวสสันดรยังทรงบริจาคครัตนะจำนวนมากที่ตกบริเวณบ้านเรือนแก่ประชาชนผู้เป็นเจ้าของ ส่วนรัถนะที่ตกนอกบริเวณบ้านเรือนประชาชน ทรงให้อำมาตย์นำมาเก็บไว้ในพระคลังเพื่อใช้บำเพ็ญทานบารมีต่อไป และพระราชทานสิ่งของแก่นักบวชและสรรพสัตว์ตลอดพระชนม์ชีพอย่างกว้างขวาง ดังกล่าวว่า “เสด็จพระทยาทานทายาทย์ อนนอาจให้บิณฑิต โดยอำนาจดิผู้มาขอ [...] แก่ฝูง **ซีชินตบสวียโยคิณอาหาร พรหมณาจารย์สปลัตร์**”¹³ การบำเพ็ญวัตถุทานอย่างไม่จำกัดไปจนกระทั่งสิ้นพระชนม์ เป็นการสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อให้เกิดประโยชน์ส่วนรวมทั้งในปัจจุบันและอนาคต ประโยชน์ในปัจจุบัน คือ การสั่งสมบารมีเพื่อให้บรรลุพระโพธิญาณจากการสงเคราะห์สรรพสัตว์ที่ทุกข์ยากลำบาก ส่วนประโยชน์ในอนาคต คือ เป็นปัจจัยที่ทำให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และนำสรรพสัตว์พ้นจากความทุกข์ในสังสารวัฏไปด้วยกัน

อนึ่ง การบำเพ็ญวัตถุทานของพระเวสสันดรยังสอดคล้องกับหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ที่ดีด้วย กล่าวคือ ทรงเป็นที่พึ่งสูงสุดของประชาชนผู้ยากไร้และมีความเดือดร้อนทุกหมู่เหล่า¹⁴ เป็นพระราชามีอำนาจสูงสุดที่ดำเนินนโยบายกระจายความสุขความเจริญให้แก่ประชาชนอย่างเท่าเทียมกัน เพื่อป้องกันการเกิดความไม่เป็นธรรม¹⁵ ดังเห็นว่าการบำเพ็ญวัตถุทานของพระเวสสันดรเมื่อคืนสู่สถานภาพกษัตริย์ ซึ่งเป็นฐานะที่มีความพร้อมทั้งทางเศรษฐกิจและอำนาจส่งเสริมให้เกิดความสุขสงบของบ้านเมือง ได้แก่ พระราชทานรัถนะที่ตกบริเวณบ้านเรือนแก่ประชาชนผู้เป็นเจ้าของ และพระราชทานแก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า โดยเฉพาะคนยากไร้ ที่เสริมสร้างให้เกิดความสุขสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ป้องกันความขัดแย้งวุ่นวาย และการบริจาคทานแก่นักบวชส่งเสริมการสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชน ทำให้คุณงามความดีทั้งปวงดำรงอยู่ในสังคมอย่างมั่นคง ซึ่งเป็นการพอกพูนความสุขแก่สังคมทางอ้อม

4.1.2.2.2 บริจาคบุตรทาน ระหว่างที่พระเวสสันดรทรงผนวชและบำเพ็ญเพียรภาวนาอยู่ในป่าหิมพานต์ ทรงบริจาคสองกุมารแก่ชุกก การบำเพ็ญทานบารมีด้วยการเสียสละสิ่งอันเป็นที่รักยิ่งซึ่งสละได้ยาก แสดงความปรารถนาที่จะบรรลุพระโพธิญาณอย่างแน่วแน่และทรงมีวิถีชีวิตที่ยิ่งใหญ่อย่างเด่นชัด

¹³ “มหาชาติคำหลวง นครกัมภ์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 322.

¹⁴ ปรีชา ช่างขวัญยืน, *ธรรมรัฐ-ธรรมราชา* (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 91-92.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 94-95.

ในอรรถกถาเวสสันดรชาดกกล่าวถึงพระเวสสันดรทรงบริจาคปิยบุตรทานไว้แก่กัณฑ์
กุมาร ดังนี้

ลำดับนั้นพระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์เป็นมิ่งมงคลรัฐชาวสีพีประชาภิกร ทรง
พาขัตติยบวรปิยบุตรคือพระชาลีกัณหามาประทานแก่เต่าชราเป็นบุตรทานบารมี
ครั้งนี้เสร็จแล้วท้าวเธอก็ปรีดีชื่นชมซึ่งทานอันอุดมในบุตรกมทานาน¹⁶

การบริจาคสองกุมารดังกล่าวนี้ เมื่อพระเวสสันดรทอดพระเนตรเห็นชุกทำร้ายสองกุมาร
โดยไม่เกรงพระทัย ทำให้พระเวสสันดรทรงเศร้าโศกเป็นทุกข์เพราะความรักและความผูกพันที่มีต่อ
สองกุมาร ทำให้พระเวสสันดรทรงกริ้วชุกอย่างยิ่ง จึงคิดจะฆ่าชุก แล้วนำสองกุมารคืนมา
แต่พระเวสสันดรก็ทรงวางอุเบกขาญาณ ใคร่ครวญถึงการประเพณีการบำเพ็ญทานบารมีของ
พระโพธิสัตว์ และตระหนักในเหตุแห่งทุกข์ จนดับความทุกข์และความโกรธได้ ต่อมาเมื่อสองกุมาร
เสด็จหนีชุกซึ่งหกล้มกลับมาหาพระเวสสันดร แม้ว่าพระเวสสันดรจะดับกิเลสในคราวแรกได้แล้ว
แต่ความทุกข์ก็กลับเกิดขึ้นกับพระองค์อีกครั้ง ซึ่งแสดงว่าการบำเพ็ญปิยบุตรทานครั้งนี้เป็นสิ่งที่ทำได้
ยาก แม้เกือบจะสำเร็จแต่ก็ยังไม่อาจสำเร็จได้ง่าย ในคราวนี้พระเวสสันดรทรงใคร่ครวญถึงการ
บำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ และทรงดับความทุกข์เพราะความเส่งหาด้วยพระปัญญาและอุเบกขา
ญาณ จึงบำเพ็ญบุตรทานสำเร็จ ความสะเทือนอารมณ์ตอนพระราชทานสองกุมารนี้เป็นสิ่งที่จับใจ
ทำให้เห็นว่าปิยบุตรทานเป็นทานบารมีที่ทำได้ยาก เป็นการบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่

มหาชาติคำหลวง นำเสนอพระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมารแก่ชุก ปรากฏในกัณฑ์กุมาร
ดังนี้

ตโต กุมารเ อาทาย ถัดนั้นนารถนายก ธก็เอาสองโบทกด้วยศรัทธา
ท่านแล ชาลี กณหาชินิ จุโภ คือ ชาลีล้ำโลก กัณหาโยคเยววยศ พอนั้นน
พราหมณสส อทา วิตโต มีหุทัยขมชื่น ยกยื่นให้แก่พราหมณนั้นน บุตตเก ทาน
มุตตมึ สองสายใจจอมราช เวนด้วยสาธูศรัทธา ท่านแล¹⁷

พระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารแก่ชุกเนื่องจากทรงปรารถนาที่จะบรรลุประโพธิญาณ
แม้พระชาลีและพระกัณหาจะเป็นที่รักของพระองค์อย่างมาก ดังที่กวีกล่าวว่า “ชาลีล้ำโลก กัณหาโยค
เยววยศ พอนั้นน” แต่ทรงบริจาคทานด้วยความเต็มพระทัย แสดงว่าพระเวสสันดรทรงเลื่อมใสศรัทธา
ต่อการบำเพ็ญปิยบุตรทานอย่างยิ่งเพื่อเป็นปัจจัยให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทรงมีความกล้าหาญที่จะ
ขจัดความยึดมั่นถือมั่น ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้พระเวสสันดรตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในเวลาต่อมา

¹⁶ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร,” ใน นิบาตชาดก เล่ม 9, หน้า 332.

¹⁷ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 199.

อีกทั้งเป็นการบำเพ็ญทานบารมีที่คนทั่วไปทำไม่ได้ พระเวสสันดรจึงเป็นพระโพธิสัตว์ผู้ยิ่งใหญ่ที่แตกต่างและห่างไกลจากคนธรรมดาอย่างยิ่ง

ในมหานิทานคำหลวงยังคงแสดงว่าการบริจาคบุตรทานทำให้พระเวสสันดรทรงเผชิญกับความทุกข์พระทัยอย่างยิ่งเพราะความรักความผูกพันที่มีต่อสองกุมาร การทอดพระเนตรเห็นชูกทำร้ายสองกุมารอย่างไร้ความปราณีทำให้พระอารมณ์ที่เคยผ่องใสกลับขุ่นมัวชั่วขณะ ซึ่งกระทบต่อความตั้งพระทัยบำเพ็ญทานบารมี แม้ทรงกริ้วและต้องการทำร้ายชูก แต่ท้ายสุดก็ทรงดับความทุกข์และความโกรธด้วยพระปัญญาจากการตระหนักเห็นความจริงในหลักอริยสัจ 4 ประการ ได้แก่ ทุกข์ สาเหตุแห่งทุกข์ การดับทุกข์ และหนทางแห่งการดับทุกข์ ทรงเห็นว่าความทุกข์เกิดจากพระองค์ เสนหาสองกุมาร เมื่อให้ทานแล้วไม่ควรจะเป็นทุกข์ จึงทรงวางอุเบกขา ไม่ทุกข์ร้อนต่อการกระทำต่างๆ ของชูกที่ทำร้ายสองกุมาร ความทุกข์อันหนักหน่วงที่เกิดจากความรักความผูกพัน และความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนจึงคลายจากพระทัยอย่างหมดสิ้น สภาพจิตของพระองค์จึงกลับคืนสู่ภาวะสงบ ไม่มีความหวั่นไหวใดๆ อีกต่อไปและตั้งมั่นในประเพณีการบริจาคทานของพระโพธิสัตว์อย่างแน่วแน่มั่นคง การบำเพ็ญบุตรทานอย่างกล้าหาญ คือ การกล้าให้สิ่งที่คนทั่วไปไม่อาจให้ได้ และการใช้พระปัญญาอันล้ำลึกก้าวข้ามอารมณ์ความรู้สึกของปุถุชนไปด้วยการชมอารมณ์ความรู้สึกเพื่อตัดกิเลส ซึ่งทำให้ทรงบริจาคสองกุมารสำเร็จ แสดงว่าการบริจาคบุตรทานเป็นการบำเพ็ญบารมีที่ยิ่งใหญ่มากเพราะเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก บุตรทานจึงมีเป็นวีรกรรมที่มีความสำคัญอันเป็นปัจจัยที่ทำให้พระเวสสันดรตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ต่อมาพระนางมัทรีทรงอนุโมทนาทานทำให้การบริจาคบุตรทานสัมฤทธิ์ผลสมบูรณ์ การบำเพ็ญบุตรทานจึงสะท้อนว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ผู้ยิ่งใหญ่และน่าศรัทธาอย่างจับใจ

4.1.2.2.3 บริจาคทาน พระเวสสันดรพระราชทานพระนางมัทรีแก่พระอินทร์ซึ่งแปลงเป็นพราหมณ์อีกครั้ง ซึ่งพระนางมัทรีทรงเห็นชอบต่อการบำเพ็ญทานครั้งนี้ ซึ่งทำให้การบำเพ็ญทานบารมียิ่งใหญ่ คือ เป็นทานบารมีที่ทำได้ยากและพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานทานอย่างสมบูรณ์ ใน*อรรถกถาเวสสันดรชาดก*กล่าวไว้ในในกัณฑ์สักรบรรพ ดังนี้

จอมติลกสีพีรัฐทรงกุมหัตถ์พระมัทรี ทรงจับพระกุนทีหลังอุทก ได้ทรงยกพระนางให้เป็นทานแก่พราหมณ์แล้ว [...] ฝ่ายพระมิ่งมัทรีเล่า จะได้มีพระพักตร์อันเง่างอดหรือว่าอืดออด ทรงพระกันแสงนั้นหามีได้ พระนางทรงเพ่งดูพระราชสามีเต็มพระนัยนา โดยพระกิริยาดุขฎิภาพ ด้วยทรงเคารพเชื่อถือว่าท้าวเธอนั้น ทรงทราบซึ่งสิ่งประเสริฐ ดังนี้¹⁸

¹⁸ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก กัณฑ์สักรบรรพ,” ใน *นิบาตชาดก เล่ม 9*, หน้า 366.

ในมหาชาติคำหลวงพระเวสสันดรทรงบริจาคพระนางมัทรีแก่พราหมณ์แปลงหลังจากทรงบริจาคสองกุมารแก่ชุกเพียงวันเดียว ปรากฏในกัณฑ์สักรบรรพ ดังนี้

มทธี หตเถ คเหตุวาน ธกัฎุมเบื่องหัตถาไทมหิซี อันมีลักษณะเชื้อชาติ
 บวรวงษ์นั้น อุทกสสุ กมณฺหฺลฺ อภิทายกฺุมทออันเต็มด้วยน้ำทักษิโณทก ยกยอมา
 เมื่อนั้น พราหมณฺสสุ อทา ทานํ ท้าวธจับจ่ายเปนทาน ให้ด้วยทานด้วยหีน
 ให้ด้วยขึ้นด้วยชม บปรารมปรารพยเลย¹⁹

ต่อมาหลังจากการบำเพ็ญบิณฑุตรทานเพียงวันเดียว พระเวสสันดรทรงบริจาคพระนางมัทรีแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์ ในตอนนี้ก็กล่าวว่พระนางมัทรี “มีลักษณะเชื้อชาติบวรวงษ์” แสดงว่าทรงเป็นพระมเหสีผู้มีชาติกำเนิดสูงส่งและมีพระสิริโฉมงดงาม จึงยอมเป็นที่รักของพระเวสสันดรอย่างยิ่ง แต่พระเวสสันดรทรงบริจาคพระนางมัทรีแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์ด้วยความยินดี ชื่นชม และไม่วิตก ดังเนื้อความว่า “ให้ด้วยทานด้วยหีน ให้ด้วยขึ้นด้วยชม บปรารมปรารพยเลย” แสดงว่าพระเวสสันดรทรงปรารถนาที่จะบำเพ็ญทานบารมีแม้จะทำได้ยากนั้อย่างแน่วแน่

การบริจาคทานของพระเวสสันดรแม้ว่าจะทรงบริจาคสองกุมารแล้ว เน้นย้ำให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงปรารถนาบรรลุพระโพธิญาณอย่างหนักแน่น อีกทั้งทรงมีพระทัยที่ปราศจากกิเลส ทรงมุ่งสละพระองค์ให้พ้นจากความยึดมั่นถือมั่นเพื่อการบรรลุอุดมการณ์สูงสุดซึ่งเป็นโลกุตรสุขอันเที่ยงดังกล่าว การบริจาคพระนางมัทรีซึ่งเป็นพระมเหสีที่พระองค์ทรงเสน่หาอย่างมากแก่ผู้อื่นโดยง่าย แสดงการบำเพ็ญทานบารมีที่ทำยากเนื่องมาจากความศรัทธาและความปรารถนาที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง จึงสะท้อนว่าพระเวสสันดรทรงมีวิถีชีวิตแตกต่างจากคนธรรมดา ทรงมุ่งมั่นบำเพ็ญทานบารมีให้ถึงที่สุด เพื่อทำลายกิเลสไม่ให้เหลือ การบริจาคทานทำให้เห็นว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ผู้ไม่เคยเสื่อมศรัทธาในการบริจาคทานแม้ว่าจะบริจาคได้ยาก เพราะทรงมุ่งที่จะเป็นพระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง และพระนางมัทรีทรงเห็นชอบต่อการบริจาคครั้งนี้ ทำให้พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบิณฑุตรทานอย่างสมบูรณ์

การบำเพ็ญบิณฑุตรทานซึ่งเป็นการสละสิ่งที่รักที่สุด ทำให้เห็นว่าพระเวสสันดรก้าวข้ามความยึดมั่นถือมั่นของปุถุชนทั่วไป คือ ความยึดมั่นถือมั่นในสรรพสิ่งซึ่งเป็นบ่วงที่พันการให้ต้องเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสาร พระเวสสันดรทรงบริจาคบิณฑุตรทานด้วยความยินดีอย่างยิ่งเพื่อปลดแอกพระองค์ออกจากความทุกข์อันแท้จริง ไม่ต้องหวนกลับมาเผชิญอย่างไม่สิ้นสุด และมุ่งโลกุตรสุขในภพหน้า คือ พระนิพพานและการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าผู้นำสรรพสัตว์ให้หลุดพ้นจากความทุกข์ใน

¹⁹ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักรบรรพ,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 251.

วิญญูสงสารไปด้วยกัน การบริจาคทานชั้นสูงจึงแสดงว่าพระโพธิญาณเป็นสิ่งมีค่าสูงสุดเหนือความรัก ความผูกพันของพ่อกับลูกหรือสามีกับภรรยา เป็นการเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์อันถือเป็นความรักที่ยิ่งใหญ่ที่สุด และเนื่องจากใน*อรรถกถาชาดกเรื่องเวสสันดรชาดก* เป็นเพียงเรื่องเดียวที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบุตรทารทาน²⁰ การบำเพ็ญปิยบุตรทารทานจึงเชิดชูวิถีชีวิตของพระโพธิสัตว์ในพระชาติสุดท้ายที่ยิ่งใหญ่และสำคัญซึ่งควรแก่การยกย่อง อีกทั้งสร้างความประทับใจอย่างมาก อันนำมาสู่ความศรัทธาในพระพุทธเจ้าผู้สูงสุดเหนือสรรพสิ่งจากการบำเพ็ญทานบารมีที่ยากยิ่งเพื่อขจัดอวิชชาทั้งปวงให้หมดไปโดยสิ้นเชิงในอดีตชาติที่เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรโพธิสัตว์

พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญศบารมีเพราะทรงปรารถนาที่จะบรรลुพระโพธิญาณ โดยทานบารมีเป็นบารมีที่ทรงบำเพ็ญเด่นชัดกว่าบารมีอื่น ได้แก่ บำเพ็ญวัตถุทานแก่สรรพสัตว์อย่างสม่ำเสมอตลอดพระชนม์ชีพซึ่งสัมพันธ์กับการทำหน้าที่ของกษัตริย์ผู้ดูแลบ้านเมืองให้สงบสุข และบำเพ็ญบุตรทารทานอันเป็นการบำเพ็ญทานบารมีที่ทำได้ยากเพื่อขจัดความยึดมั่นถือมั่นให้หมดสิ้นและสั่งสมบุญญาบารมีเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า วิถีชีวิตของพระโพธิสัตว์เวสสันดรในพระชาติสุดท้ายจึงยิ่งใหญ่ มีความสำคัญ และน่าศรัทธาอย่างมาก

4.1.3 พระโพธิสัตว์ผู้มีบุญญาภิหาร

พระเวสสันดรทรงมีบุญญาภิหารที่น่าอัศจรรย์ใจ แสดงว่าทรงเป็นผู้มีบุญญาบารมีที่ไม่อาจมีผู้ใดเทียบเท่า เพราะทรงสั่งสมมาตั้งแต่ในอดีตชาติมานับไม่ถ้วน ภาพพระโพธิสัตว์ดังกล่าวทำให้พระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ผู้นำศรัทธาอย่างยิ่ง บุญญาภิหารของพระเวสสันดรพิจารณาจากการมีบุญญาบารมีที่น่าอัศจรรย์ และความสำเร็จที่เกิดขึ้นตามความปรารถนาของพระองค์

ใน*อรรถกถาเวสสันดรชาดก* แสดงว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ผู้มีบุญญาภิหาร ได้แก่ ในกัณฑ์กุมาร หลังจากพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญปิยบุตรทารทานบารมี สรรพสัตว์เกิดความอัศจรรย์ใจไม่ทำกิริยาตามธรรมชาติของตน ในกัณฑ์ฉกษัตริย์ ฝนโบกขรพรรษตกลงมาช่วยให้กษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์และไพร่พลได้สติจากการถึงวิสัยญาณภาพ และในนครกัณฑ์ ป่าระยะสามโยชน์ล้วนมีแต่ความงดงามและสุขสงบ อีกทั้งฝนรัตนะตกในเมืองสีพี ดั่งในนครกัณฑ์ กล่าวถึงเหตุการณ์ฝนรัตนะตกในเมืองสีพีว่า “*ท้าวสักกเทวราชได้ยังฝนรัตนะเจ็ดประการให้ตกลงในขณะนั้น*”²¹

²⁰ อาทิตย์ ชีรวณิชกุล, *ทานและทานบารมี: ความสำคัญที่มีต่อการรังสรรค์วรรณคดีไทยพุทธศาสนา* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), หน้า 103.

²¹ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก นครกัณฑ์,” ใน *นิบาตชาดก เล่ม 9*, หน้า 404.

ในมหาชาติคำหลวงนำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ผู้มีบุญญาภิหารจากเหตุการณ์ แสดงบุญญาภิหารของพระเวสสันดรตามที่มีใน*เวสสันดรชาดก* ดังเหตุการณ์ฝนร้ตนะในเมืองสีพี ซึ่ง ในมหาชาติคำหลวงนอกจากมีฝนร้ตนะแล้วยังมีฝนทองคำอีกด้วย ปรากฏในนครกัณฑ์ ดังนี้

สกุโก อันว่าท้าวพนนตา สดุดรตนวสสิ ยงงพระรชชารา มหาสัปตพิธ
 รัตนทงหลาย ปุเรนโต อินทรก็ผาย ให้ตกเต็มตราบัด ปุริมวตถุญ จ หน้า
 วงกษัตริย์เปื่องบูรพมุลมาก ปจฉิมวตถุญ จ ปลากบัตจิมทิสท่ายคลวง ราชนิ
 เวสนสส แห่งวงหลวงเรือนราช แก้วแก้วสาดเปนเปลว กฏิปุปมาณิ พอพยง
 เออรรธมางค์ วสสาเปสิ ก็วางให้ตกไหลคักลงมา คคคณเมโฆ วิย ครุวนาดุจ
 เมฆพยูห์ จรก็ลู่ขึ้นกลางคักคณ ปจวี ปุเรนโต ก็ให้เต็ม ธรรณิตลพยบพัน วสสิ
 ก็ตกล้นลงพยงฝ่งแล สกลนคเร ชาณูปุปมาณิ วสสาเปสิ แล้วอินทรก็ให้
 ตกท่วนคร ที่ลุ่มตอนดลาราบ ชรบาบสิ้นเสมอกัน สำคัญพยงเข้าแลฯ [...]

 เทโว เมาะ สกุโก อันว่าเจ้าพิมานเมืองฟ้า ถ้วนหน้ารยกพระอินทร วสสิ ยงง
 สรสินธราฯ พรรษาสวรรคไหลหล่อ ท่อธารฟ้าตราบัด ชาตรุปมยี่ เมาะ
 สุวณณมยี่ ย่อมไรร้ตนะแก้วแก้ว เพลวปลาบเนื่อนพคุณ ปาวสสิ ก็ให้บังอร
 นองเนือง ท่วทั้งเมืองบมินาน²²

ฝนร้ตนะและฝนทองคำตกลงมาบริเวณพระราชาวังและทั่วพระนครสีพีจำนวนมาก ฝนร้ตนะ ตกลงมาจากฟ้ากองสูงเท่าเขา และต่อมาฝนทองคำบริสุทธิ์ตกลงมากองสูงเท่าเอวตามความประสงค์ ของพระเวสสันดรที่ทรงขอประทานพรจากพระอินทร์เพื่อให้มีทรัพย์ไว้บริจาคตานต่อไป สะท้อนให้ เห็นว่าพระโพธิสัตว์ทรงมีบุญญาบารมีมาก จึงเกิดสิ่งอัศจรรย์ตามความต้องการที่ไม่อาจเกิดทั่วไป บุญญาภิหารดังกล่าวทำให้พระเวสสันดรเป็นผู้ที่น่าศรัทธาและยิ่งใหญ่ห่างไกลจากคนทั่วไป อีกทั้ง ทรงมีอำนาจช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์อย่างแท้จริง ดังที่การตกของฝนร้ตนะและฝนทองคำทำให้ พระเวสสันดรมีทรัพย์เพื่อใช้บริจาคตาน ช่วยให้สรรพสัตว์ที่ยากไร้พ้นจากความลำบาก

การเป็นผู้มีบุญญาภิหารเป็นคุณสมบัติที่ทำให้พระโพธิสัตว์เวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ ยิ่งใหญ่และน่าศรัทธา อีกทั้งแสดงว่าทรงสั่งสมบุญญาบารมีมาอย่างยาวนานหลายพระชาติ การเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยบุญญาบารมีจึงเป็นคุณลักษณะที่แสดงว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์พระชาติสุดท้าย ซึ่งจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมาอย่างเด่นชัด

²² “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 321-322.

4.1.4 พระโพธิสัตว์ผู้เป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์

พระเวสสันดรทรงเป็นที่พึ่งของผู้ยากไร้และสรรพชีวิตซึ่งเป็นลักษณะการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีไปพร้อมกับการช่วยเหลือสรรพสัตว์ การบริจาคทานของพระเวสสันดรเป็นที่พึ่งแก่ผู้อื่นด้วย ใน *อรรถกถาเวสสันดรชาดก* พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีไปพร้อมกับการเป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์ให้พ้นจากความลำบากและความทุกข์ยาก ได้แก่ การพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคแก่คนยากไร้เมื่อพระเวสสันดรเสด็จกลับมาครองราชสมบัติที่เมืองสีพี นอกจากนี้การบำเพ็ญปิยบุตรทานของพระเวสสันดรก็ช่วยเหลือชูชกและพระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์จากความลำบาก และเมื่อพระเวสสันดรเสด็จกลับมาถึงเมืองสีพี ยังทรงให้ปลดปล่อยสรรพสัตว์จากการจองจำ ทำให้สรรพสัตว์พ้นจากความน่าเวทนา พระเวสสันดรจึงทรงเป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์ ดังใน *นครกัณฑ์* พระเวสสันดรทรงให้ปล่อยสัตว์ทั้งหลายจากเครื่องจองจำ แม้แต่แมวก็นำปล่อย ความว่า “และรับสั่งให้ปล่อยสัตว์ทั้งหลายเสียจากเครื่องจองจำ อย่างต่ำแม่แต่แมวก็นำปล่อยไป”²³

ใน *มหาชาติคำหลวง* พระเวสสันดรทรงเป็นที่พึ่งแก่สรรพสัตว์ด้วยการบริจาคและการมีพระเมตตากรุณา ได้แก่ การบริจาควัตถุทานที่ช่วยเหลือประชาชน นักบวช และสรรพสัตว์จากความลำบากนานาประการ ดังการพระราชทานเครื่องบริโภคแก่ประชาชนเมื่อพระเวสสันดรเสด็จกลับมาถึงเมืองสีพีทำให้ประชาชนที่อดอยากอิมหันสำราญ การพระราชทานรัตนะช่วยเหลือผู้ยากไร้ และการพระราชทานสิ่งของแก่นักบวชและสรรพสัตว์ก็เกื้อกูลแก่สรรพชีวิต ทำให้ผู้ขอพึงพอใจ ดังความว่า “เสด็จพระทยาทานทายาทต์ อนนอาจให้มิมิต *โดยอำนาจผู้มาขอ ทานี่ เมาะ อปปริยนต์ มหาทานี่ ทานอนนพิงพอใจสัตว์ถ้วนหน้า ทุกท่วฟ้าแดนดิน*”²⁴

ส่วนการบำเพ็ญบุตรทาน ช่วยเหลือชูชกให้พ้นจากความลำบากตามที่ชูชกต้องการนำสองกุมารไปเป็นทาสของภรรยา ทำให้ชูชกสมความปรารถนาและไม่เป็นทุกข์ ดังที่พระเวสสันดรทรงรำพึงว่า “อันว่ากูก็บพิงกทำการ อนนมาแห่งพราหมณ์เปนอำถุวร *ควรกูทำจงพลน ทนที่ปรารถนา พราหมณ จงชอบใส่ ปุจฉิสสามิ นนติ จินเตตวา มากูจะถามโดยถ้อยความจงถึ ที่ดำเนอรอย่าให้ พราหมณนี่เปนจรทุกจรเทอญ*”²⁵

การบริจาคทานช่วยเหลือพระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์จากความขาดแคลน ดังที่พราหมณ์แปลง กล่าวว่า “*ยาจิโต มยา แลข้ามาขอเป็นลามก ภริยี่ ซึ่งเมียท้าวธคาบนี้จึงได้ เทหิ ออย่าไว้ เลอยณพอ เร่งเกื้อก่อการธรรม ให้ด้วยพลันทันแคลน เม แก่ข้าผู้มาถึงแดนดงใหญ่*”²⁶

²³ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก นครกัณฑ์,” ใน *นิบาตชาดก เล่ม 9*, หน้า 403.

²⁴ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 322.

²⁵ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 189-190.

²⁶ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักการบรรพ,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 250.

นอกจากนี้ เมื่อพระเวสสันดรเสด็จกลับเมืองสีพี ทรงรับสั่งให้ปลดปล่อยนักโทษและสรรพสัตว์จากการจองจำ แม้แต่แมวก็ทรงให้ปล่อย ซึ่งทำให้สัตว์ทั้งหลายพ้นจากความเวทนา พระเมตตาของพระเวสสันดรจึงทำให้พระองค์เป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ ดังความว่า “สพฺพสฺสฺตเต พนฺธนา วิสขฺขา เบลี ท้าวรกฺกึให้ปล่อยปลาศ สบสฺสัตว์ชาติ์ทั้งหลาย อนฺตมโส วิหารุ อูปาทาย อนนมิบังควร คือ วิหาร สัตว์สงสาร บำโนจ ด่งงนฺน พนฺธนา จากกรจรหมันนจำจอง *อย่าให้สัตว์ทั้งผองเพทนา*”²⁷

พระโพธิสัตว์เวสสันดรทรงเป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์ซึ่งช่วยคลายความทุกข์ให้แก่สรรพชีวิต คุณสมบัติเช่นนี้ทำให้พระองค์แตกต่างจากมนุษย์ทั่วไป การเป็นที่พึ่งเสริมให้เห็นถึงพระเมตตาและความกรุณาที่มีต่อผู้อื่นมากกว่าตนเอง อันเกื้อหนุนให้พระโพธิสัตว์ทรงใฝ่การบำเพ็ญบารมีไม่เสื่อมคลาย เรื่องเล่าของพระเวสสันดรจึงเป็นเรื่องพระโพธิสัตว์ที่จับใจผู้อ่านและผู้ฟังอย่างยิ่ง

4.1.5 พระโพธิสัตว์ผู้มีคำเรียกที่หมายถึงพระโพธิสัตว์

พระเวสสันดรมีคำเรียกที่หมายถึงพระโพธิสัตว์ แสดงว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ผู้มีความพิเศษและแตกต่างจากคนธรรมดา

ใน*อรรถกถาเวสสันดรชาดก*ใช้คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงพระโพธิสัตว์ 2 ลักษณะ คือ “โพธิสัตว์” และ “มหาสัตว์” เช่น พระเวสสันดรโพธิสัตว์เจ้า²⁸ พระโพธิสัตว์ชัตติยฤาษี²⁹ พระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์³⁰ พระมหาสัตว์³¹ พระมหาสัตว์โพธิสมภาร³² พระมหาสัตว์เวสสันดร³³

ใน*มหาชาติคำหลวง* ใช้คำเรียกพระเวสสันดรดังกล่าวเหมือนกัน เช่น พระโพธิสัตว์³⁴ พระบรมโพธิสัตว์³⁵ พระมหาสัตว์³⁶ สมเด็จพระมหาสัตว์³⁷ พระมหาสัตว์อุดมบรมราชาฤาษี³⁸

²⁷ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 321.

²⁸ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร,” ใน *นิบาตชาดก เล่ม 9*, หน้า 322

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 324.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 332.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 322.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 330.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 337.

³⁴ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 191.

³⁵ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์ มัทรี,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 240.

³⁶ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 215.

³⁷ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักรบรรพ,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 252.

³⁸ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มัทรี,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 235.

4.2 ภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่ปรากฏเฉพาะในมหาชาติคำหลวง

ภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่ปรากฏเฉพาะในมหาชาติคำหลวง คือ พระเวสสันดรทรงเป็นพระพุทธรูป ซึ่งไม่ปรากฏในเรื่องเวสสันดรชาดก ภาพพระเวสสันดรเป็นพระพุทธรูปเกิดจากกวีรู้ว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปในเวลาต่อมา ภาพดังกล่าวทำให้เรื่องเล่าของพระเวสสันดรมีบทบาทสรรเสริญทั้งวีรกรรมที่ยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์และพระเกียรติคุณของพระพุทธรูปไปพร้อมกัน ได้แก่ พระโพธิสัตว์ผู้มีรูปลักษณะคล้ายพระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ผู้มีบุญญาบารมีที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปต่อไป และพระโพธิสัตว์ผู้มีคำเรียกที่หมายถึงพระพุทธรูป ดังนี้

4.2.1 พระโพธิสัตว์ผู้มีรูปลักษณะคล้ายพระพุทธรูป

พระเวสสันดรในขณะเป็นนักบวช ทรงมีรูปลักษณะดุจพระพุทธรูปสมณโคดมตอนขณะเหล่าพญามารแล้ว ดังในกัณฑ์ฉกษัตริย์เมื่อพระเจ้าสญชัยพบพระเวสสันดรที่ป่าหิมพานต์เป็นครั้งแรก ความว่า

ตตททส กุมาร โส อันว่าท้าวสญไชยราชบพิตรผาดเห็นแล้ว
ซึ่งพระลูกแก้วสิเนหา ขัตติยวราราชกุมาร รมมรูป สมานิต ธารถือเพชรบรรพชิต
บรรพชาภิจจุภาฐ มีมนะสารุสำรวมหมั่นน นิสินนต์ ปณณสาลาญ ธนัณนเอา
อรุพัช บัทรเฉอเลอลาดปู ฟ่างประตุศาลาศรม ฌายนต์ อุกุโตภย พยงพระศรี
สยมภูวพิตร เมื่อมารวิชิตริวิเชตร เหตุพันไทยพิบัติอุปทวปีทา อนนบมานมา
แต่ที่ใดที่หนึ่งนัณน โสดเลอยฯ³⁹

พระเจ้าสญชัยเห็นว่าพระเวสสันดรในเพศบรรพชิตมีลักษณะเหมือนพระพุทธรูปสมณโคดมขณะเหล่าพญามารแล้ว ซึ่งเป็นตอนที่พระพุทธรูปสมณโคดมด้วยบุญญาบารมี จึงเอาชนะอวิชชาทั้งหลาย ทำให้ตรัสรู้ในเวลาต่อมา รูปลักษณะคล้ายพระพุทธรูปสะท้อนว่าพระเวสสันดรทรงเป็นตัวแทนของพระพุทธรูป เพื่อเน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปในพระชาติต่อมานั่นเอง

4.2.2 พระโพธิสัตว์ผู้มีบุญญาบารมีที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปต่อไป

พระเวสสันดรทรงมีบุญญาบารมีที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปต่อไป เน้นให้เห็นว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่และสำคัญเพราะเป็นผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธรูป ภาพดังกล่าวนี้เกิดจากกวีรู้ว่าพระเวสสันดรตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปสมณโคดมต่อมา พิจารณาจากในนครกัณฑ์ กวีกล่าวว่าพระเวสสันดรจะตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปหลายครั้ง เช่น ตอนพรรณนาป่าสามโยชน์ ดังนี้

³⁹ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์ฉกษัตริย์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 291.

มหาสดตสฺส เตเชน หิมวณเต อรณฺเณ โภจิจ วาพมิโค วา ปกฺขิจ วา
ภิกฺขุจ สดตฺตํ น วิเหเจสิ อํนว่าสํตฺวํทังหลาย หมายเป็นต้นว่าคชสีห์ หมีแรด
แผนผาดผก กับด้วยพนพิทคอนนอจ ก็มีได้พาธพาธา ประชาชนคนผู้หนึ่ง
ซึ่งมาในหิมพานต์ ด้วยบุญญาธิการเดชะ ฐผู้จะได้ตรัสเป็นพระพุทธ ในโลกย
นี้⁴⁰

เมื่อกษัตริย์ 6 พระองค์เสด็จประพาสป่าหิมพานต์ สรรพสัตว์ในป่าระยะสามโยชน์ไม่ทำร้าย
ข้าราชการที่ตามเสด็จพระเวสสันดร ไม่ทำร้ายกันตามนิสัยปกติ และอยู่ด้วยกันอย่างสุขสงบ
ภิกขุกล่าวว่เกิดจาก “บุญญาธิการเดชะ ฐผู้จะได้ตรัสเป็นพระพุทธในโลกยนี้” พลาณภาพแห่งบุญญา
บารมีที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไปของพระเวสสันดรจึงทำให้เหล่าสรรพสัตว์มีแต่ความสุขสงบซึ่ง
เห็นว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ซึ่งจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

เมื่อพระเวสสันดรเสด็จกลับถึงเมืองสีพีแล้ว ทรงให้ปลดปล่อยสรรพสัตว์จากการจองจำ
ภิกขุกล่าวว่สรรพสัตว์ทั้งหลายพ้นจากการจองจำอันน่าเวทนาเพราะ “บุญญาภาพพระแพศย์นดรลูก
ให้ ฐผู้จะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า ในโลกยนี้”⁴¹ และหลังจากฝนทองคำตกมีเนื้อความกล่าวว่
“พระแพศย์นดรผู้มีเดชะ ทำวธจะได้ตรัสเป็นพระบรมินาน คในกาลพรุกนี้”⁴² สะท้อนว่พระโพธิสัตว์
สมบุรณ์ด้วยทศบารมี และเป็นผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไป พระเวสสันดรจึงเป็นพระโพธิสัตว์ที่
ถึงพร้อมด้วยบุญญาบารมียิ่งใหญ่ ทำให้ทรงเป็นที่พึ่งของสรรพชีวิตให้พ้นจากความทุกข์ยากลำบาก
มีแต่ความสุขสงบ ดังที่สัตว์ต่างๆ พ้นความเวทนาจากการจองจำ อีกทั้งฝนรัตนะและฝนทองคำตกลง
มาในเมืองสีพีที่ทำให้พระเวสสันดรมีทรัพย์ไว้บริจาทานช่วยเหลือสรรพสัตว์ต่อไป

พระเวสสันดรทรงเป็นผู้มีบุญญาบารมีที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไป เน้นให้เห็นว่
พระองค์เป็นนิยตโพธิสัตว์ซึ่งตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในพระชาติต่อมา พระชาติที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญ
บารมีในพระชาติสุดท้ายจึงยิ่งใหญ่และสำคัญ เพราะเป็นช่วงเวลาของการบำเพ็ญบารมีซึ่งเป็นปัจจัยที่
ทำให้พระเวสสันดรบรรลุพระโพธิญาณอันเป็นอุดมการณ์สูงสุดในพระพุทธศาสนา

4.2.3 พระโพธิสัตว์ผู้มีคำเรียกที่หมายถึงพระพุทธเจ้า

พระเวสสันดรมีคำเรียกที่หมายถึงพระพุทธเจ้าผู้รู้แจ้ง ผู้เป็นที่พึ่งของสามโลกและผู้เป็นใหญ่
ในสามโลก การเรียกพระเวสสันดรเป็นพระพุทธเจ้าล่วงหน้าเช่นนี้ เพื่อเน้นว่พระเวสสันดรเป็นผู้ที่
ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา

⁴⁰ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 315-316.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 321.

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 322.

พระเวสสันดรทรงเป็นผู้รู้แจ้งสรรพสิ่ง จากกวีเรียกพระเวสสันดรด้วยคำที่หมายถึงผู้รู้แจ้ง คือ มีคำว่า “สรรเพชญ์” ประกอบอยู่ เช่น พระสรรเพชญ์⁴³ พระสรรเพชญ์เพชรภาพ⁴⁴ พระศรีสรรเพชญ์เสด็จภูมิบาล⁴⁵ เป็นต้น

พระเวสสันดรเป็นที่พึ่งของสามโลก จากกวีเรียกพระเวสสันดรว่า **ตนไตรนารถ**⁴⁶ และ**เจ้าจอมไทรภวนารถพระบาทแพศยันดร**⁴⁷

พระเวสสันดรเป็นใหญ่ในโลกทั้งสาม จากกวีเรียกพระเวสสันดรว่า **เจ้าไทรภพภูเบศร์**⁴⁸ **เจ้าไทรภพโลกเมาลี**⁴⁹ และ**จอมดิลกไทรโลกย์**⁵⁰

พระเวสสันดรเป็นพระพุทธรูปเจ้าเป็นลักษณะเด่นของเรื่อง*มหาชาติคำหลวง* ซึ่งไม่ปรากฏในเรื่อง*เวสสันดรชาดก*และ*อรรถกถาเวสสันดรชาดก* และพบน้อยมากในมหาชาติสำนวนอื่น กล่าวคือพบในกาพย์มหาชาติแต่ไม่มาก ส่วนมหาชาติภาษาไทยสำนวนกลอนเทศน์ไม่ปรากฏ ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวต่อไปในหัวข้อกลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดร

มหาชาติคำหลวง นำเสนอพระเวสสันดรเป็นบุคคลเดียวกับพระพุทธรูปเจ้า ทำให้ออกจากเรื่องเล่าของพระเวสสันดรแสดงการบำเพ็ญบารมีที่ยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นในอดีตชาติของพระพุทธรูปเจ้าแล้ว ก็ยังสรรเสริญพระเกียรติคุณของพระพุทธรูปเจ้าอีกด้วย

มหาชาติคำหลวง นำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่ปรากฏตรงกับใน*เวสสันดรชาดก* และที่ปรากฏเฉพาะใน*มหาชาติคำหลวง* เห็นได้ว่าพระเวสสันดรทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่และสำคัญจากการบำเพ็ญบารมีอย่างครบถ้วนเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ โดยทรงบำเพ็ญบุตรทานบารมีที่ทำได้ยากในปุถุชนอย่างเด่นชัดและจับใจ ส่วนภาพพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏเฉพาะใน*มหาชาติคำหลวง* ได้แก่ พระเวสสันดรเป็นพระพุทธรูปเจ้าและมีบุญบารมีที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้าต่อไปตามที่กวีผู้แต่ง*มหาชาติคำหลวง*รู้ว่าพระเวสสันดรตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้าในพระชาติต่อมา ซึ่ง แสดงว่าการเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์เวสสันดรมีความสำคัญต่อการบรรลุพระโพธิญาณของพระพุทธรูปเจ้าพระองค์ปัจจุบันอย่างยิ่ง

⁴³ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 189.

⁴⁴ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 318.

⁴⁵ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 184.

⁴⁶ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มัทรี,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 231.

⁴⁷ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 322.

⁴⁸ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์ฉกษัตริย์” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 301.

⁴⁹ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 307.

⁵⁰ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักรบรรพ” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 252.

ลำดับต่อไปผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นว่าภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรในมหาชาติคำหลวง
เกิดจากการนำเสนอด้วยกลวิธีใด

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทที่ 5

กลวิธีการเล่าเรื่องเพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรใน มหาชาติคำหลวง

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงกลวิธีการเล่าเรื่องเพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดร ซึ่งทำให้เรื่องเล่าของพระเวสสันดรในมหาชาติคำหลวงแสดงการบำเพ็ญทานบารมีเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณในพระชาติสุดท้ายก่อนจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า อีกทั้งทำให้มหาชาติคำหลวงมีภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรเป็นพระพุทธเจ้าและผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าซึ่งไม่ปรากฏในเวสสันดรชาดก

กลวิธีการเล่าเรื่อง คือ วิธีการเล่าเรื่อง¹ การศึกษากลวิธีการเล่าเรื่องศึกษาจากองค์ประกอบของเรื่องเล่า เพื่อให้เข้าใจว่าวิธีการนำเสนอเรื่องเล่าทำอย่างไร เรื่องเล่าในงานบันเทิงคดีมีองค์ประกอบ คือ โครงเรื่อง ตัวละคร แนวคิด ฉาก กลวิธีการเล่าเรื่อง ผู้เล่าเรื่อง และวิธีการนำเสนอเรื่อง² มหาชาติคำหลวงเป็นตัวแทนเรื่องเล่าเรื่องหนึ่ง (Narrative text) มีผู้เล่าเรื่องราวของพระเวสสันดรในรูปแบบร้อยกรอง ผู้วิจัยมุ่งวิเคราะห์ผู้เล่าเรื่อง มุมมองการเล่าเรื่อง และวิธีการเล่าเรื่องเป็นสำคัญตามแนวทางของศาสตร์เรื่องเล่า (Narratology) ที่หมายถึงทฤษฎีของตัวแทนเรื่องเล่า³ ซึ่งศึกษารวมชาติ รูปแบบ องค์ประกอบของเรื่องเล่าและพยายามแสดงลักษณะสมรรถนะของเรื่องเล่า⁴ เพื่อให้เข้าใจกลวิธีนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรอย่างกระจ่างชัด

กลวิธีการเล่าเรื่องเพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดร มี 3 กลวิธี ได้แก่ ผู้เล่าเรื่อง มุมมองการเล่าเรื่อง และวิธีการเล่าเรื่อง ดังนี้

5.1 ผู้เล่าเรื่อง

ผู้เล่าเรื่อง (narrator) หมายถึง ผู้ที่เล่าเรื่องแต่ซึ่งเป็นเพียง “เสียง” บนกระดาน⁵ ผู้เล่าเป็นผู้ผลิตอุดมการณ์ของเรื่องเล่าหรือตัวแทนเรื่องเล่า⁶ ควบคุมเนื้อเรื่อง ตัวละคร และเปิดเผยให้ผู้อ่าน

¹ Chris Baldick, *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms* (New York: Oxford University Press, 2004), p.165, อ้างถึงใน มารศรี สอทิพย์, 2551: 9.

² อีราวดี ไตลิ่งคะ, *ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2546), หน้า 2.

³ Mieke Bal, *Narratology introduction to the theory of narrative*, 2nd edition (Toronto: University of Toronto Press, 1997), p.3.

⁴ Gerald Prince, *Dictionary of Narratology* (Lincoln: University of Nebraska Press, 2003), p. 66.

⁵ ฌ็อง-ปีแยร์ โกลเดินชไตน์, *การอ่านนวนิยาย* แปลโดย วลัย วิวัฒน์ศรี, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 54.

⁶ Monika Fludernik, *An Introduction to narratology* (London : Routledge, 2009), p.7.

ทราบรายละเอียดของตัวละครอย่างลุ่มลึกมากขึ้น⁷ อีราวตี ไตลิ่งคะ อธิบายว่า ผู้เล่าแบ่งได้ 2 ประเภท คือ เป็นตัวละครในเรื่อง (internal narrator) และไม่ใช่ตัวละครในเรื่อง (external narrator)⁸ การรู้จักตัวละครโดยผู้เล่าเรื่องทำให้เชื่อถือว่าตัวละครมีคุณลักษณะเช่นนั้นจริง เป็นการนำเสนอลักษณะนิสัยของตัวละครทางตรง⁹ จึงทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังเห็นลักษณะนิสัยของตัวละครอย่างตรงไปตรงมา

ผู้เล่าเรื่อง*มหาชาติคำหลวง* คือ พระพุทธเจ้า พระอรหันตภิกษุซึ่งเป็นผู้รจน*อรหันตภิกษุเวสสันดรชาดก* และกวีผู้แต่ง*มหาชาติคำหลวง* ผู้วิจัยจะกล่าวถึงพระพุทธเจ้าและกวี ซึ่งเป็นผู้เล่าเรื่องที่สำคัญต่อการนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรใน*มหาชาติคำหลวง* ทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังเชื่อว่าเป็นเรื่องจริงของพระพุทธเจ้าซึ่งเกิดขึ้นในอดีตชาติเมื่อพระองค์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรซึ่งเป็นการบำเพ็ญบารมีเป็นพระโพธิสัตว์พระชาติสุดท้าย

5.1.1 พระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่าเรื่อง

ในคติการนำเสนอชาดกทั่วไป พระพุทธเจ้าซึ่งไม่ใช่ตัวละครในเรื่องทรงเป็นผู้เล่าเรื่องอดีตชาติของพระองค์เอง ตั้งแต่มูลเหตุของการเล่าเรื่องหรือปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุหรือเรื่องราวในอดีตชาติ และสโมทานหรือประชุมชาดก พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้เล่าเรื่องที่มีส่วนสำคัญทำให้องค์ประกอบต่างๆ ของเรื่อง*เวสสันดรชาดก*สอดร้อยเข้าด้วยกันอย่างสมบูรณ์ โดยไม่อาจละเลยหรือตัดองค์ประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งออกไปจากเรื่องเพราะแสดงรายละเอียดที่จำเป็น ทำให้ทุกองค์ประกอบของเรื่องสัมพันธ์กัน เกิดโอกาสและบุคคลเหมาะสม ทุกอย่างในเรื่องประมวลเข้าด้วยกันเรื่อง*เวสสันดรชาดก*จึงมีเอกภาพสมบูรณ์ แสดงเรื่องราวของพระเวสสันดรที่บำเพ็ญบิณฑบาตบารมีจนสำเร็จ จึงนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรผู้บำเพ็ญบิณฑบาตบารมีในพระชาติสุดท้ายที่สมบูรณ์และจับใจอย่างยิ่ง

เรื่อง*มหาชาติคำหลวง* เป็นชาดกที่มีพระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่าเรื่องซึ่งเป็นบุคคลตามอุดมคติสูงสุดในพระพุทธศาสนา จึงชักจูงให้ผู้อ่านและผู้ฟังเชื่อว่าการบำเพ็ญบารมีในพระชาติสุดท้ายของพระเวสสันดรซึ่งนำมาสู่การตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในเวลาต่อมาเป็นเรื่องจริงเพราะเป็นพระพุทธรูปที่พระพุทธเจ้าทรงเล่ามาแต่เดิม

ใน*มหาชาติคำหลวง* พระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่าเรื่องของพระเวสสันดรตามที่มิได้อยู่แล้วใน*เวสสันดรชาดก* คือ กล่าวถึงพระเวสสันดรประทับอยู่ในป่าหิมพานต์ ทรงบำเพ็ญบิณฑบาตบารมี

⁷ ฌ็อง-ปีแยร์ โกลแต็งชไตน์, การอ่านนวนิยาย แปลโดย วัลยา วิวัฒน์ศร, หน้า 59-60.

⁸ อีราวตี ไตลิ่งคะ, ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง, หน้า 31-40.

⁹ Rimmon-Kenan, Shlomith, *Narrative Fiction: Contemporary Poetics* (New York: Methuen, 1983) p.59-70 อ้างถึงใน อีราวตี ไตลิ่งคะ, หน้า 54-55.

เพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ ต่อมาพระเจ้าสมุชชัยอัญเชิญพระเวสสันดรเสด็จกลับเมืองสีพี เมื่อเสด็จถึงเมืองสีพีทรงบำเพ็ญวัตถุทานแก่ผู้ยากไร้และสรรพสัตว์ กระทั่งสวรรคตแล้วเสด็จสู่สวรรคาลัยชั้นดุสิต ท้ายสุดมีประชุมชาดกกล่าวว่พระเวสสันดรมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้า ส่วนตัวละครอื่นก็กำเนิดใหม่ในสมัยพุทธกาลตามผลกรรม เรื่องราวดังกล่าวแสดงวีรกรรมการสั่งสมบุญญาบารมีที่ยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ซึ่งจับใจผู้อ่านและผู้ฟัง อีกทั้งเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริงเพราะพระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่าเรื่องนี้ไว้

พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้เล่าเรื่องใน*มหาชาติคำหลวง* สืบเกิดจากมีเนื้อความระบุว่และคำสรรพนามที่ระบุว่พระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่าเรื่อง และยกพระพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสกับสาวกเป็นหลักฐานประกอบการเล่าเรื่อง ดังต่อไปนี้

5.1.1.1 มีเนื้อความและคำสรรพนามที่ระบุว่พระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่าเรื่อง
ในเรื่อง*เวสสันดรชาดก*เมื่อพระพุทธเจ้าจะทรงเล่าเรื่อง มีเนื้อความที่ระบุอย่างชัดเจนว่ความต่อไปนี้ พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้เล่า ซึ่งใน*มหาชาติคำหลวง* ก็ปรากฏลักษณะเช่นนี้ตาม*เวสสันดรชาดก* แสดงให้เห็นว่เรื่อง*มหาชาติคำหลวง*มีพระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่า เรื่องพระเวสสันดรจึงเป็นเรื่องจริง ใน*มหาชาติคำหลวง*พบว่กวีมักจะต้องบทยาลีว่ “*ตมตถ์ ปกาเสนโต สตถา อาห*” แปลว่ “*สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่*” จากนั้นกวีก็จะแปลภาษาไทยแสดงว่เนื้อความต่อไปนี้พระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่า พิจารณาจากการใช้สำนวนแปล เช่น

-ตมตถ์ ปกาเสนโต สตถา อาห อันว่พระศาสดา จสำแดงจรยาปิฎก
พระดิลก บันพุลคาถา ดังงนี้¹⁰

-ตมตถ์ ปกาเสนโต สตถา อาห อันว่พระอนันตทิวร อมรแมนมานุชย
ปรมุธาญลี ก็มีพระเสาวนีกะสิขากามทั้งหลาย ดังงนี้¹¹

-ตมตถ์ ปกาเสนโต สตถา อาห ฯ สตถา อันว่พระศาสดาบพิตร จะปกา
สิตคาถา แก่กษิณาศรพยทงหลาย ดังงนี้¹²

¹⁰ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 194.

¹¹ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มัทรี” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 224.

¹² “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักรบรพ” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 251.

-ตมตถึ ปกาเสนโต สตถา อาท อันว่าพระสาสดากัจะสำแดงอรรณฺสนธิ
พระทศพลกับันทูลคาถา ดงงนี้¹³

-ตมตถึ ปกาเสนโต สตถา อาทฯ สตถา อันว่าพระชินนทรอมรณรนายก
ดิลกธรรมธำรง มีพุทธฎีกาแก่สงฆ์ ทงหลาย ดงงนี้¹⁴

-ตมตถึ ปกาเสนโต สตถา อาท อันว่าพระโลกเชษฐาจารย์ กัมีพุทธ
โองการพระคาถา ใหักษิณาศรทงหลายพง ดงงนี้¹⁵

พระพุทธเจ้าทรงเล่าการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร ทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังเชื่อว่าเป็นเรื่องในอดีตชาติของพระองค์เองเมื่อครั้งที่เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรซึ่งทรงมุ่งมั่นบำเพ็ญทานบารมีเพราะทรงปรารถนาบรรลुพระโพธิญาณ ในสถานภาพนักบวชพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบุตรทานและทารทานซึ่งเป็นทานบารมีแห่งเบญจมหาบริจาคเพื่อการบรรลुพระโพธิญาณ พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ขยายขอบเขตสู่ทานบารมีที่สละได้ยาก ต้องเสียสละอย่างสูงซึ่งเกิดถึง 2 ครั้ง แสดงว่าทรงศรัทธาต่อการบำเพ็ญทานบารมีไม่เปลี่ยนแปลง ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่มีภาวะห่างไกลจากคนธรรมดา และการบำเพ็ญทานบารมีอันยิ่งในพระชาติสุดท้ายมีความสมเหตุสมผลอย่างมากต่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในพระชาติต่อมา พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้เล่าการบำเพ็ญทานบารมีดังกล่าว จึงทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังเชื่อว่าเรื่องของพระเวสสันดรเป็นการบำเพ็ญทานบารมีเพื่อการบรรลुพระโพธิญาณซึ่งเป็นอดีตชาติของพระองค์ที่เกิดขึ้นจริง ดังตัวอย่าง

ขณะเป็นนักบวช พระพุทธเจ้าทรงเล่าว่าพระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมารแก่ชุก ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดงงนี้

ตมตถึ ปกาเสนโต สตถา อาท อันว่าพระสาสดา จสำแดงจรรยาปิฎก
พระดิลก บันทูลคาถา ดงงนี้ [...] ปจวี อุณฺนาเทนโต พุราหมณฺสส ปิยปุตตานั
อทาสิ ธกัให้แผ่นดินจินจล ท่ววมณฺทลจักรวาท ธกัให้สองสารแก่
พราหมณฺนนนา¹⁶

¹³ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มหาราช” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 270-271.

¹⁴ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์ฉกษัตริย์” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 290.

¹⁵ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์ ” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 317.

¹⁶ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 194-199.

พระพุทธเจ้าทรงเล่าว่าพระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารแก่ชูชก ดังที่มีเนื้อความกำกับว่า “อันว่าพระสาสตา จลำดับจรรยาปิฎก พระดิลก บันทูลคาถา ดังนี้” แสดงว่าในอดีตชาติที่พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรนั้น แม้ทรงเสนาหาสองกุมารมาก แต่ก็ทรงเสียสละสองกุมารให้แก่ชูชก พระเวสสันดรจึงทรงบำเพ็ญบุตรทานที่ยิ่งใหญ่เพราะมีศรัทธาอย่างเต็มเปี่ยมและมั่นคงต่อการบรรลุพระโพธิญาณ แตกต่างจากคนธรรมดาที่มีความยึดมั่นถือมั่น ไม่อาจบริจาคลูกของตนให้แก่ผู้อื่นโดยง่าย พระพุทธเจ้าจึงเป็นผู้เล่าที่ทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังเห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบุตรทานบารมีด้วยการเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แม้ต่อมาการพระราชทานสองกุมารแก่ชูชกจะทำให้พระเวสสันดรหวนไหวเพราะความยึดมั่นถือมั่น แต่ก็ทรงใช้พระปัญญาดับโทสะพยาบาท ตั้งมั่นในการบำเพ็ญบุตรทานบารมีจนสำเร็จ การบำเพ็ญบุตรทานที่ยิ่งใหญ่ซึ่งมีพระบรมศาสดาในพระพุทธศาสนาเป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราวเช่นนี้ ทำให้อดีตชาติของพระพุทธองค์ที่เป็นพระเวสสันดรเป็นเรื่องซึ่งเคยเกิดขึ้นจริง

การบริจาคสองกุมารแก่ชูชกของพระเวสสันดร พระพุทธเจ้ายังทรงเล่าว่าเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณและนำสรรพสัตว์ข้ามวัฏสงสารไปด้วยกัน แสดงว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาพระโพธิญาณและมีพระเมตตาอย่างยิ่งใหญ่ ไม่หวังรอดพ้นเพียงคนเดียว แต่ต้องการโปรดสัตว์นำพาให้พ้นทุกข์ไปด้วยกันอีกด้วย ปรากฏในกัมมัทกุมาร ดังนี้

ตมตถิ ปกาเสนโต สตถา อาห อันทว่าพระสาสตา จลำดับจรรยาปิฎก
พระดิลก บันทูลคาถา ดังนี้ [...] ขาติปารี ตรีสสามิ พอจะซีข้ามจากชรามรณ
ชาติ ด้วยอำนาจทานสองกระษัตริณี อุทธริสส์ สเทวกิ พอกก็จะยอสุวรรณค์
มนุษย์โลกย์ สู้บโหมกษณฤพาน แลนาเจ้า¹⁷

พระพุทธเจ้าทรงบรรยายคำพูดของพระเวสสันดรที่ตรัสเรียกสองกุมารให้เสด็จขึ้นจากสระโบกขรณี พิจารณาจากเนื้อความว่า “พระดิลกบันทูลคาถา ดังนี้” พระพุทธเจ้าทรงเล่าว่าพระเวสสันดรตรัสกับสองกุมารว่า “พอจะซีข้ามจากชรามรณชาติ” แสดงว่าการบำเพ็ญบุตรทานบารมีของพระเวสสันดรเพื่อเป็นปัจจัยทำให้พระองค์ข้ามพ้นจากความทุกข์ในการเวียนว่ายตายเกิดอย่างสิ้นเชิง และ “พอกก็จะยอสุวรรณค์มนุษย์โลกย์” แสดงเป้าหมายอันยิ่งใหญ่ของการบำเพ็ญทานบารมี คือ นอกจากทำให้พระเวสสันดรทรงพบกับโลกุตระสุขที่แท้จริงแล้ว ก็ยังมีพระมหากรุณาต่อสรรพสัตว์ ทรงต้องการนำสรรพชีวิตพ้นจากความทุกข์ในวัฏสงสารไปด้วยกัน อุดมการณ์ที่สูงส่งเช่นนี้ทำให้เห็นว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ผู้ยิ่งใหญ่เพราะไม่หวังรอดพ้นเพียงพระองค์เดียวอย่างชัดเจน ซึ่งแสดงลักษณะของพระโพธิสัตว์ตามแนวคิดในพระพุทธศาสนาอย่างเด่นชัด พระพุทธเจ้าทรงเล่าการพระราชทานสองกุมารเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณและนำสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ไปด้วยกัน

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 194-197.

ชี้ให้เห็นว่าพระเวสสันดรมีความสัมพันธ์ของพระโพธิสัตว์อย่างแท้จริง พระชาติที่เป็นพระเวสสันดรจึงเป็นการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นปัจจัยทำให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

ต่อมาเพียงวันเดียว พระพุทธเจ้าทรงเล่าว่าพระเวสสันดรพระราชทานพระนางมัทรีแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์ แม่ทรงเสนาหาพระนางมัทรีมากกว่าสองกุมาร ซึ่งเน้นย้ำว่าพระเวสสันดรทรงศรัทธาต่อการบำเพ็ญทานบารมีไม่ถดถอยและทรงต้องการบำเพ็ญทานบารมีให้สมบูรณ์ ปรากฏในกัณฑ์สักรบรรพ ดังนี้

ตมตถิ ปกาเสนโต สตถา อาท ฯ สตถา อันว่าพระสาสดา
บพิตร จะปกาสิตคาถา แก่กษิณาศรพยทงหลาย ดั่งนี้ มทที ทตเถ คเหตุ
วาน ธกัฎุมเบื่องหัดธาไทม์หิชิ อันมีลักษณะเชื้อชาติบวรวงษ์นั้น อุทกสส
กมณทลลุ ธกัทยากุณท้ออันเต็มด้วยน้ำทักษิโณทก ยกยอมมาเมื่อนั้น¹⁸

พระพุทธเจ้าเล่าว่าพระเวสสันดรพระราชทานพระนางมัทรีแก่พราหมณ์แปลง พิจารณาจากเนื้อความว่า “อันว่าพระสาสดาบพิตร จะปกาสิตคาถา แก่กษิณาศรพยทงหลาย ดั่งนี้” พระพุทธเจ้าทรงบรรยายว่าพระเวสสันดรทรงกุมพระหัตถ์พระนางมัทรี ความว่า “ธกัฎุมเบื่องหัดธาไทม์หิชิ” นอกจากนั้น พระเวสสันดรยังทรงถือคนโทน้ำมาหลั่งน้ำทักษิโณทกอีกด้วยซึ่งแสดงการพระราชทานอย่างสมบูรณ์ ทำให้เห็นว่าพระองค์พระราชทานพระนางมัทรีให้เป็นสิทธิ์แก่พราหมณ์แปลงอย่างแท้จริงเช่นเดียวกับการพระราชทานสองกุมารแก่ชูชก ดังความว่า “ธกัทยากุณท้ออันเต็มด้วยน้ำทักษิโณทกยกยอมมาเมื่อนั้น” การพระราชทานพระนางมัทรีสำเร็จและเป็นการให้ที่สมบูรณ์เช่นนี้ แสดงว่าพระเวสสันดรทรงศรัทธาต่อการบำเพ็ญทานบารมีเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณอย่างแท้จริง และเน้นย้ำว่าทรงมีพระทัยสูงส่งบริสุทธิ์ ไร้กิเลสทั้งปวงครอบงำหนักแน่นยิ่งขึ้น นอกจากการพระราชทานสองกุมารซึ่งทำได้ยากยิ่งมาแล้ว พระพุทธเจ้าทรงเล่าการพระราชทานพระนางมัทรีแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์ของพระเวสสันดร แสดงว่าพระชาติที่พระองค์เป็นพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่

ตอนพระราชทานพระนางมัทรี พระพุทธเจ้ายังทรงเล่าว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการพระราชทานพระนางมัทรีของพระเวสสันดรก็มีความสำคัญเป็นการบำเพ็ญทานบารมีเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเช่นเดียวกับการพระราชทานสองกุมาร ปรากฏในกัณฑ์มัทรี ดังนี้

¹⁸ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักรบรรพ” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 251.

ตมตถ์ ปกาเสนโต สตถา อาท ๓ สตถา อันว่าพระสาสดา บพิตร จะปกา สิตคถา ถัก์กษินาศรพยทงหลาย ด่งนี้ [...] โภ พรหมณ ดุรพถจถาจารยจ จำเรญ อรสเทอนทวยลออ ย่อมพ้งภอจิตรเห้า แต่บเท้าดวงสร้อยสรพ์ ด้ร้อยเท้า แสนส่วรแลฯ สพพญญุตถณเมว ปยตริ อิทิ เม ทานิ สพพญญุตถณณปฏิเวธสส แต่ตุร่ารักพระโพธิญาณ เหตุการณโสิดจุงเจอะใจ อำนวยให้แท้ที่รัก เปนบรมัตถ อักคทาน ด่งนี้¹⁹

นอกจากนี้ ในประชุมชาดกและตอนท้ายของสโมธาน ก็มีเนื้อความระบุว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่าเรื่อง*เวสสันดรชาดก* ซึ่งเน้นว่าเรื่อง*เวสสันดรชาดก*เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าไว้และเป็นเรื่องในอดีตชาติของพระองค์ ปรากฏในนครกัณฑ์ ดังนี้

สตถา อิมิ คถาสทสสปฏิมถติตติ มหาเวสสันดรธมมเทสนน อหริตวา อันว่าพระสาสดาจารย์ น้าวเอาตำนานพระมหาแพศยันดรธมมเทศนา อนนประดับนิตด้วยพระคถาพนนหนึ่ง จิงบัณชुरแก่สงฆ์ทงหลาย ด่งนี้ เหว ภิขเว พุเพติ มม ญาติสมาคเม มหาเมโฆ โปกขรวรสสิ วสสิเยวติ วตวา ดุกร ภิขุทงหลาย ในเมื่อชุมชนพระญาติกากร แห่งพระมนีวรตถาคต ในเมื่อกำหนด บุรพชาติ อันว่ามหาเมฆสาดท่าผนสวรร์ค อนนชื้อว่าโปกขรพรโรชทกตกลมมาบนาน ด้วยประการ ด่งนี้ฯ ชาตกั สโมธานสิ จิงพระพุทธเจ้าชุมนุมพระชาติชาฎก อนนพระติลกหากดำรัสตรัสแห่งพระพุทธฤทัย ด้วยพิชยพุทธัญญาณ ด่งนี้ฯ [...] เวสสันตโร ส่วนพระแพศยันดรราช อนนธญอในทศชาติว่าทานบารมีศีล บิริสุทท น อญโธ ปุคคโล ไซ่บุทคลผู้อื่น ผู้ไกล อหิเอว คือ พระบรมไตรโลกย นารถถาคต อนนมียศแห่งพุทธสมบัตติ²⁰

ก่อนสโมธานมีเนื้อความระบุว่าเรื่อง*เวสสันดรชาดก*มีพระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่า โดยเป็นชาดกที่มีพระคถาทั้งหมด 1,000 พระคถา ความว่า “อันว่าพระสาสดาจารย์ น้าวเอาตำนาน พระมหาแพศยันดรธมมเทศนา อนนประดับนิตด้วยพระคถาพนนหนึ่ง จิงบัณชुरแก่สงฆ์ทงหลาย ด่งนี้” เนื้อความดังกล่าวนี้ ยืนยันว่าเรื่อง*เวสสันดรชาดก*มีพระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่า นอกจากนี้ก่อนสโมธานก็มีเนื้อความระบุว่าพระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่อง*เวสสันดรชาดก*ไว้ ความว่า “ชาตกั สโมธานสิ จิงพระพุทธเจ้าชุมนุมพระชาติชาฎก อนนพระติลกหากดำรัสตรัสแห่งพระพุทธฤทัย ด้วยพิชยพุทธัญญาณ ด่งนี้ฯ” ทำให้ส่วนสโมธานต่อมาซึ่งกล่าวว่าพระเวสสันดรมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้าเป็นเรื่องจริง พระเวสสันดรจึงเป็นพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 252.

²⁰ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 323-324.

ต่อมาหลังจากสโมธาน ซึ่งเป็นเนื้อความตอนท้ายของเรื่อง*มหาชาติคำหลวง* ก็มีเนื้อความที่ระบุนึกครั้งว่า เรื่อง*เวสสันดรชาดก*มีพระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่า ซึ่งเน้นให้ผู้อ่านและผู้ฟังเชื่อเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เวสสันดรอย่างสนิทใจกระทั่งในตอน*สวดมหาชาติคำหลวง*จบ อันจะทำให้ได้รับอานิสงส์ตามความเชื่อเรื่องการฟัง*สวดมหาชาติ* ปรากฏในนครกัณฑ์ ดังนี้

อิม มหาเวสสันดรชาดกั อนนชื้อพระมหาแพศยันดรชาติชาฎก เอว
โดยพระมุนีนารณายกบรรพตสร้ง บริบูรณ์ธรรม เท่านั้นแล²¹

การระบุนี้อความว่าเรื่อง*เวสสันดรชาดก*เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าไว้ ความว่า “อนนชื้อพระมหาแพศยันดรชาติชาฎก โดยพระมุนีนารณายกบรรพตสร้ง บริบูรณ์ธรรม เท่านั้นแล” เน้นย้ำว่าเรื่อง*เวสสันดรชาดก*เป็นเรื่องจริงซึ่งพระพุทธเจ้าทรงเล่าไว้ด้วยพระองค์เอง มีผลต่อการผูกศรัทธาจากผู้อ่านและผู้ฟังว่าเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้าซึ่งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์พระชาติสุดท้าย ขณะเดียวกันก็ทำให้คนอยากฟัง*สวดมหาชาติคำหลวง*ในครั้งอื่นอีกต่อไปด้วย

นอกจากนี้ การบรรยายความด้วยการใช้สรรพนามบุรุษที่ 1 เน้นว่าเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระเวสสันดรเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้าซึ่งสัมพันธ์กับการเล่าเรื่องที่มีพระพุทธเจ้าผู้รู้แจ้งเป็นผู้เล่าเรื่อง ส่งผลให้ผู้อ่านและผู้ฟังศรัทธาในพระโพธิสัตว์มากยิ่งขึ้น และเชื่อว่าพระชาติที่เป็นพระเวสสันดรเป็นช่วงเวลาเพื่อสั่งสมบุญญาบารมีที่นำมาสู่การตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา ดังปรากฏในกัณฑ์*สักรบรรพ* เมื่อพระเวสสันดรทรงบริจาคพระนางมัทรีแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์ ดังนี้

วุตตปิ เจต เหตุการณ์นั้นเที่ยงแท้ พระผู้แปรปราบพลมาร จึงแสดงสาร
แก่สรภาพทงหลาย ดงนี้ ชาลี กณหาชินิ ธิต คื่อ ชาลีล้าโลก กัณหาโยคเยววยศ
พอนั้น มทที ปติพพต ฑงพนิตาดวงบริจาค ผู้เพ็ญยาก็ยังปฏิทานแล จชขมาโน
น จินตลลือ อำนวยทานทางพุทธพงษ์ บลางหลากพระไทรุมรอนในพายหลังท่านแล
โพธิยาเยว การณา ปรรณายังสมบัติอื่น ฤเรื่องรินใจจิตร ท่านแลฯ น เม
เทศสา อุโก ปุตตา ส่วนสองตรุณน้อยหน่อทงคู่ เปนที่ชูขึ้นจิตร ท่านแล มทที
เทวี น อบปิยา อิกโณมนางผู้เพ็ญล้าเคญ เทียรยอมเปนที่รัก ท่านใช้ สพพณณุตติ
ปิย มยห้ แต่ตุร่ารักพระโพธิญาณ ยกยอดเยววยโยค อันจะได้ปัทโมกขนฤพาน
นั้นแลฯ²²

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 325.

²² “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์*สักรบรรพ*” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 252.

ความที่ยกมาข้างต้น หลังจากพระเวสสันดรทรงบริจาคพระนางมัทรีแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์ พระพุทธเจ้าทรงบรรยายเรื่องตอนนี้ สืบได้จากความว่า “เหตุการณ์นั้นเที่ยงแท้ พระผู้แปรปราบพลมาร จึงแสดงสารแก่สราพทงหลาย ดงนี้” เมื่อพระพุทธเจ้ากำลังเล่าเรื่องดังกล่าวอยู่ การใช้สรรพนามบุรุษที่ 1 ว่า “ดู” ตามบทบาลีว่า “มยหิ” หมายถึง ข้าพเจ้า²³ จึงหมายถึงตัวของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่คำพูดของพระเวสสันดร แสดงว่าในพระชาติที่เป็นพระเวสสันดรนั้น พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญทานเพราะทรงปรารถนาพระโพธิญาณ การบำเพ็ญทานของพระเวสสันดรจึงเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้าจริง ทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังศรัทธาต่อพระโพธิสัตว์ผู้มีอุดมการณ์สูงส่งและพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นบุคคลในอุดมคติสูงสุดของพระพุทธศาสนา

เนื้อความและการใช้สรรพนามที่ 1 ระบุว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่าเรื่องทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังเห็นว่าเรื่องมหาชาติคำหลวงเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าไว้ซึ่งมีมาแต่เดิมตามเวสสันดรชาดก เรื่องของพระเวสสันดรที่บำเพ็ญปิยบุตรทานเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณและนำสรรพสัตว์พันทุกชนิดในสังสารวัฏไปด้วยกันจึงเป็นเรื่องจริง อีกทั้งพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้เล่าว่าพระเวสสันดรตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา ทำให้เรื่องเล่าของพระเวสสันดรเป็นเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่สำคัญและยิ่งใหญ่ซึ่งผูกศรัทธาของผู้อ่านและผู้ฟังอย่างเหนียวแน่น

5.1.1.2 ยกพระพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสกับสาวกเป็นหลักฐานประกอบการเล่าเรื่อง เรื่องมหาชาติคำหลวง นอกจากมีเนื้อความที่ระบุว่าพระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องแล้ว ก็มีการยกพระพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสกับสาวกเป็นหลักฐานประกอบการเล่าเรื่อง ทำให้เรื่องราวของพระเวสสันดรในมหาชาติคำหลวงเป็นเรื่องที่มีพระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่าซึ่งเป็นเรื่องจริงของพระองค์ตอนที่เสวยพระชาติเป็นพระชาติสุดท้าย พบว่าในมหาชาติคำหลวง ใช้สำนวนแปลพระพุทธพจน์ที่ตรัสกับสาวกจากบทบาลี ว่า “ภิกขเว” ซึ่งเป็นอาลปะนะเรียกภิกษุสาวก บทบาลีนี้ก็มีผู้แต่งมหาชาติคำหลวงเพิ่มเติมเข้ามาเอง เนื่องจากไม่ปรากฏในเรื่องเวสสันดรชาดกและอรรถกถาเวสสันดรชาดก เพื่อแสดงว่าเรื่องเวสสันดรชาดกมีพระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่าให้สงฆ์สาวกฟัง เช่น

- ภิกขเว ดูกรภิกษุบริพาร²⁴
- ภิกขเว ดูกรอาริยกุลบุตรอนนพิสุทธศีลสัตย์²⁵

²³ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, 2536), หน้า 488.

²⁴ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักการบรรพ” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 257.

²⁵ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มหाराช” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 271.

- ภิกขเว ดูกรสวากยบุตร ผู้วิสุทธศีลสังวร²⁶

- ภิกขเว ดูราพทเธารส พิริยบ่าเพ็ญพรตพรหมจรรยา²⁷

นอกจากนี้ แม้จะไม่มีบทบาทสักคำกับว่าพระพุทธเจ้าตรัสกับสงฆ์สาวก ก็มีการเพิ่มเนื้อความว่า “ดูกรภิกษุ” หรือ “ดูกรสงฆ์” เข้ามาอีกด้วย เพื่อแสดงว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่าเรื่องในมหาชาติ คำหลวงอย่างเด่นชัดยิ่งขึ้น ซึ่งพบในมหาชาติคำหลวงตลอดเรื่องอย่างสม่ำเสมอ เช่น

-ตโต กุมारे อาทาย ดูกรภิกษุณิกร²⁸

-ตโต กุมารรา ปกคามิ ดูกรสงฆ์ สองสุรยวงษ์ก็คลาไคลไปด้วยพรหมณ์แล²⁹

-สพพมติ ตอ อรณญมติ ดูกรสงฆ์ ป่าสามโยชนตรการ³⁰

ส่วนตอนสโมธานท้ายเรื่องมหาชาติคำหลวง ก็พบว่ากวียกพระพุทธพจน์ที่ตรัสกับสาวกเป็นหลักฐานประกอบ เพื่อเน้นย้ำนอกจากเนื้อความที่ระบุว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่าเรื่อง ซึ่งทำให้เห็นว่าเรื่องมหาชาติคำหลวงมีพระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่าและเป็นเรื่องของพระองค์ที่เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรในอดีตชาติ การบำเพ็ญทานบารมีในครั้งนั้นทำให้พระองค์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา ดังนี้

สตถา อิมิ คาสสทสสปฎิณณจิตติ มหาเวสสันดรธมมเทสนา อหริตวา อันว่าพระศาสดาจารย์ น้าวเอาตำนานพระมหาแพศยันดรธมมเทสนา อนนประดับนิด้วยพระคาถาพจนหนึ่ง จึงบังอรแก่สงฆ์ทั้งหลาย ดังนี้ เอวัง ภิกขเว ปุพเพติมม ญาติสมาคเม มหาเมโฆ โปกขรวรสสิ วสสิเยวาติ วตวา ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อชุมนุมพระญาติการ แห่งพระมุนีวรรตภาคต ในเมื่อกำหนดบุรพชาติ อันว่ามหาเมฆสาดท่าฝนสุวรรณค์ อนนชื่อว่า โปกขรพรรโฆทกตกลงมาบนาน ด้วยประการ ดังนี้ฯ ชาตกั สโมธานะสิ จึงพระพุทธเจ้าชุมนุมพระชาติชาฎก อนนพระติลภากดำรัสตรัสแห่งพระพุทธฤทัย ด้วยพิชยพุทธัญญาณ ดังนี้ฯ [...] เวสสันดรโ ส่วนพระแพศยันดรราช อนนธอในทศชาติว่าทานบารมีศีลบริสุทธ น อดโยม ปุคคโล ไขบุคคลผู้อื่น ผู้ไกล อหังเอว คือ พระบรมไตรโลกยনারถธภาคต อนนมียศแห่งพุทธสมบัติ สมมาสมพุทโธ อนนตรัสแก่สรรเพชดาชาญ โหติ ก็มี

²⁶ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์ฉกษัตริย์” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 289.

²⁷ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 298.

²⁸ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 199.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 202.

³⁰ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 316.

กาลต่อบัดนี้ แล เวสสันดร โลกนาโถ เอวัง ชาเรถ ชาตกำฯ ภิกขเว ดูกรภิกษุ
บริพัร อารยโยคัพจร โส เวสสันดร อันว่าพระแพศยันดรราชาชาอนนเปน
จุธาธิบดี ศรีสมมติเทพเจ้าจอมกษัตริย์โลกนาโถ อนนได้ตรัสแก่สรรเพชญ์
พุทธอุดมทิพจักษ์ แลเปนพำนักนิแกโลกยสงสาร³¹

ก่อนสโมธานมีเนื้อความที่เป็นพระพุทพจน์ซึ่งตรัสกับสงฆ์สาวกว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลายใน
เมื่อชุมชนพระญาติการ แห่งพระมุนีวรดภาค ในเมื่อกำหนดบุรพชาติ อันว่ามหาเมฆสาดท่าฝน
สวรรณค์ อนนชื่อว่าไปกขรพรโรชกตกลมาบนาน ด้วยประการ ดั่งนี้” แสดงว่าสโมธานต่อไปจากนี้
พระพุทเจ้าตรัสเล่าแก่สงฆ์สาวก ในสโมธานที่กล่าวว่าพระเวสสันดรตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้าจึงเป็น
เรื่องจริงเพราะพระพุทเจ้าทรงเล่าไว้ และตอนสโมธานก็พบว่าพระพุทพจน์ที่ตรัสกับสาวกซึ่งเป็น
การแสดงว่าพระเวสสันดรตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้าอย่างแท้จริง ความว่า “ดูกรภิกษุบริพัร อารย
โยคัพจร โส เวสสันดร อันว่าพระแพศยันดรราชาชาอนนเปนจุธาธิบดี ศรีสมมติเทพเจ้าจอม
กษัตริย์โลกนาโถ อนนได้ตรัสแก่สรรเพชญ์พุทธอุดมทิพจักษ์ แลเปนพำนักนิแกโลกยสงสาร” เน้นว่า
พระเวสสันดรตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้าต่อมาจริง ทำให้เรื่องเวสสันดรชาดกเป็นช่วงเวลาของการบำเพ็ญ
บารมีของพระโพธิสัตว์ที่สำคัญและยิ่งใหญ่ซึ่งเป็นปัจจัยต่อการตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้า

การยกพระพุทพจน์ที่ตรัสกับสาวกเป็นหลักฐานประกอบ ทำให้เรื่องมหาชาติคำหลวงเป็น
เรื่องที่มีพระพุทเจ้าเป็นผู้เล่า เรื่องเวสสันดรชาดกที่พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบารมีบารมีเพื่อ
การตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้าในเวลาต่อมาจึงเป็นอดีตชาติของพระพุทเจ้าที่เกิดขึ้นจริง ซึ่งแสดงว่า
พระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่สำคัญและยิ่งใหญ่เพราะเป็นผู้บำเพ็ญทานบารมีที่ทำให้ตรัสรู้เป็น
พระพุทเจ้า

5.1.2 กวีเป็นผู้เล่าเรื่อง

นอกจากพระพุทเจ้าเป็นผู้เล่าเรื่องแล้ว มหาชาติคำหลวงก็ยังมีกวีเป็นผู้เล่าเรื่องอีกด้วย
กวีเล่าเรื่องต่อจากพระพุทพจน์ ทำให้เนื้อความส่วนที่กวีเล่าเสมือนเป็นส่วนหนึ่งของพระพุทพจน์
ซึ่งทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังคงเชื่อว่าสิ่งที่กวีเล่านี้เป็นอดีตชาติของพระพุทเจ้าจริงที่มีมาแต่เดิม

กวีเป็นผู้เล่าเรื่องที่เน้นย้ำว่าพระเวสสันดรทรงปรารถนาพระโพธิญาณเด่นชัดยิ่งขึ้นซึ่งเป็น
ภาพของพระเวสสันดรที่ปรากฏอยู่แล้วในเวสสันดรชาดก กวีเน้นว่าพระเวสสันดรทรงปรารถนา
พระโพธิญาณอีกหลายตอนนอกเหนือจากตอนพระราชทานสองกุมารและพระนางมัทรี ดังกวีเล่าว่า
พระเวสสันดรรับสั่งให้เสนาอำมาตย์นารัตนะที่ตกนอบบริเวณบ้านเรือนประชาชนมาเก็บไว้ในพระคลัง
เพื่อพระราชทานสร้างบุญญาบารมีให้ตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้า ดังตัวอย่างในนครกัมภ์ ดังนี้

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 323-325.

ภิกขเว ดูกรภิกษุณิกกร [...] อวเสสส์ อาตราเปตวาทว่าอันเสศสัตตพิธรัตน นอก
จงหวัดธกำหนดนั้นน ว่าไส้ อตตโน เคะหวตตุสมิ ธเนน สทธี โภฏฐาจาคาเรสุ
โอภิราเปตวา ธกีให้อมาตยมาหล่อไว้ในลำพงคลง คฤหราชันน ทาน อูปภูจเปลิ
ธกีให้โกษาธิบตีลำดับค่านันไไว้ จะให้เปนพระราชทานเพ่อมสมภารจะเปนพระพุทธ
โสดแล³²

กวีบรรยายว่าพระเวสสันดรให้เสนาอำมาตย์นับจำนวนทรัพย์ไว้บริจาทานเพื่อสร้างบุญญา
บารมีให้เป็นพระพุทธเจ้า ความว่า “เพ่อมสมภารจะเปนพระพุทธ” ซึ่งเป็นเนื้อความที่ไม่ได้กล่าวไว้ใน
เวสสันดรชาดก กวีเล่าเนื้อความดังกล่าวสะท้อนว่าการบริจาทานในสถานภาพกษัตริย์เป็นการ
สั่งสมบารมีเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ เน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงปรารถนาพระโพธิญาณซึ่ง
เป็นคุณสมบัติที่ทำให้พระโพธิสัตว์มุ่งมั่นบำเพ็ญบารมีจนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ดังที่
พระเวสสันดรตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา แม้ความตอนนี้กวีเป็นผู้เล่าแต่ก็เล่าต่อจากพระพุทธเจ้า
ดังเนื้อความแสดงว่าพระพุทธเจ้าตรัสเล่าแก่สาวก ความว่า “ดูกรภิกษุณิกกร”

กวีเป็นผู้เล่าเรื่องที่แสดงภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่ปรากฏเฉพาะในมหาชาติ
คำหลวง คือ พระเวสสันดรเป็นพระพุทธเจ้า ได้แก่ มีรูปลักษณะคล้ายพระพุทธเจ้า มีบุญญาบารมีที่จะ
ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไป และมีคำเรียกที่หมายถึงพระพุทธเจ้า ดังนี้

กวีนำเสนอพระเวสสันดรที่มีรูปลักษณะคล้ายพระพุทธเจ้าผ่านมุมมองของพระเจ้าสุชัยที่ทรง
เห็นว่าพระเวสสันดรทรงมีรูปลักษณะคล้ายพระพุทธเจ้าขณะขณะเหล่าพญามารแล้ว ซึ่งในบทบาทนี้เรื่อง
เวสสันดรชาดกและอรรถกถาเวสสันดรชาดกในพระไตรปิฎกไม่ได้กล่าวไว้ ปรากฏในกัณฑ์ฉกษัตริย์
ดังนี้

ภิกขเว ดูกรภิกษุสรพาภ [...] ตตถททส กุมาร โส อันว่าท้าวสญไชยราช
บพิตรผาดเห็นแล้วซึ่ง พระลูกแก้วสิเนหา ขัตติยวราชกุมาร รมมรูป สมชาติธ
ถือเพศบรรพชิตบรรพชากิจอุกาฐ มีมนะสารุ้สารวมหมั่นน นิสินนต ปณณสาลาย์
ธนนนเอาอรุพัช บัตรณเอเลอลาดปู พ่างประตุศาลาศรม ฌายนต อุกุโตภย พยง
พระศรีสมภูวบพิตร เมื่อมารวิชิตรวิเชตร เหตุพันไทยพิบัติอุปทวปีทา อนนบมาน
มาแต่ที่ใดที่หนึ่งนันน โสตเลอยา³³

พระเจ้าสุชัยทรงเห็นว่าพระเวสสันดรตอนเป็นนักบวชทรงมีรูปลักษณะเหมือนพระพุทธเจ้า
สมณโคดมขณะขณะเหล่าพญามารแล้ว กวีเพิ่มเติมความนอกจากที่มีอยู่เดิมในเรื่องเวสสันดร

³² “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 320-322.

³³ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์ฉกษัตริย์,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 291.

ชาดกว่า “*พยางพระศรีสยมภูวบพิตร เมื่อมารวิจิตรวิเชตร*” แสดงว่าพระเวสสันดรมีรูปลักษณะคล้าย พระพุทธเจ้า เพื่อให้เห็นว่าพระเวสสันดรเป็นบุคคลเดียวกับพระพุทธเจ้า เนื่องจากกวีรู้ว่า พระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในเวลาต่อมา ซึ่งเป็นการสรรเสริญทั้ง พระโพธิสัตว์เวสสันดรที่ยิ่งใหญ่ขณะเดียวกันก็ยกย่องพระพุทธเจ้าด้วย กวีเล่าเรื่องเป็นส่วนหนึ่งต่อ จากที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าไว้ ดังความว่า “*ดูกรภิกษุสราพก*” การนำเสนอว่าพระเวสสันดรมีรูปลักษณะ คล้ายพระพุทธเจ้าจึงเชื่อถือได้ว่าจริง

กวียังเป็นผู้เล่าว่าพระเวสสันดรทรงมีบุญญาบารมีที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไป ซึ่งพบ ทั้งหมด 3 ตอน คือ ในกัณฑ์ฉกษัตริย์ ตอนพรรณนาป่าสามโยชน์ ในนครกัณฑ์เมื่อพระเวสสันดรรับสั่ง ให้ปลดปล่อยสรรพสัตว์จากการจองจำ และตอนหลังฝนรั้นและฝนทองคำตก ดังตัวอย่าง

*ภิกขเว ดูกรภิกษุนิกร [...] สพพสตะ พนธนา วิชชชาเปสิ ท้าวรก็ให้ปล่อย
ปลาศ สบสัตว์ชาติ ทั้งหลาย อนตมโส วิหาริ อุปาทาย อนนมิบังควร คือ วิหาร สัตว์
สงสาร บำโนจ ดงนันทน พนธนา จากกรจรหมันนจำจอง อย่าให้สัตว์ทั้งผองเพทนา
มม ปุตุตสส ปุณญานุกาเวน ด้วยบุญญานุกาพ พระแพศยันตรลูกให้ ธผู้จะได้ตรัส
เปนพระพุทธเจ้า ในโลกยนี้³⁴*

ในนครกัณฑ์ เมื่อพระเวสสันดรรับสั่งให้เสนาอำมาตย์ปลดปล่อยนักโทษและสรรพสัตว์จากการ จองจำ กวีบรรยายเพิ่มเติมมากกว่าที่มีในเรื่อง *เวสสันดรชาดก* เดิมว่า “*พระเวสสันดรลูกให้ธผู้จะได้ ตรัสเปนพระพุทธเจ้าในโลกยนี้*” แสดงว่าพระโพธิสัตว์เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยทศบารมีที่จะตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้าต่อไปหรือนิยตโพธิสัตว์ ซึ่งเน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่และ สำคัญ ตามที่กวีรู้ว่าพระเวสสันดรตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าสมณโคดมในเวลาต่อมา ความดังกล่าวแม้กวี จะเป็นผู้เล่า แต่ก็เล่าต่อจากพระพุทธพจน์ ทำให้เชื่อว่าพระพุทธเจ้าทรงเล่าไว้แต่เดิม ดังที่ยก พระพุทธพจน์ที่ตรัสกับสาวกประกอบการเล่าเรื่องราว “*ดูกรภิกษุนิกร*”

กวียังเป็นผู้เล่าที่ใช้คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงพระพุทธเจ้าซึ่งไม่ปรากฏใน *เวสสันดรชาดก* จึงนำเสนอพระเวสสันดรเป็นบุคคลเดียวกับพระพุทธเจ้า เน้นให้เห็นว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่ตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา ดังนี้

³⁴ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 321.

ภิกขเว ดูกรภิกษอรหันต์ สรรพบาปบั่นเด็ด ตสมิ เวสสันตเร ในเมื่อ
พระสรรเพชญ์แพศยันดร ภูจวฑฒเน อนนให้อิมอรเอมใจ สิวินิ ขนานิ ในห้องแห่ง
ราชภูมณทล³⁵

ในนครกัณฑ์ เมื่อพระเวสสันดรเสด็จกลับถึงเมืองสีพี กวีใช้คำเรียกพระเวสสันดรว่า “พระสรรเพชญ์แพศยันดร” ซึ่งขยายความออกไปตามความหมายของบทบาทในเรื่อง เวสสันดรชาดกว่า “เวสสันตเร” แปลว่า ในเมื่อพระเวสสันดร คำเรียกพระเวสสันดรที่กวีใช้นี้นำเสนอว่าพระเวสสันดรเป็นพระพุทธเจ้า ตามที่กวีรู้ว่าพระเวสสันดรคือผู้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา ซึ่งเห็นว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่และสำคัญ แม้กวีจะเล่าความออกไปมากกว่าที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าไว้ แต่กวีก็เล่าต่อจากพระพุทธเจ้า ทำให้เสมือนว่าเป็นพระพุทธพจน์ ดังที่ยกพระพุทธพจน์ที่ตรัสกับสาวกประกอบการเล่าเรื่องว่า “ภิกขเว ดูกรภิกษอรหันต์ สรรพบาปบั่นเด็ด”

ตมตถิ ปกาเสนโต สตถา อาหา สตถา อันว่าพระวิสุทธิเทพทศพลอนนต
ญาณยศยั้งธ จึงเสด็จแสดงอรรถตรัสแก่สังฆชดม [...] ต สุตวา มหาสโต อันว่า
พระมหาสัตว์ ครันนไดยินคำพลพฤษทามาตย ไร่อาราธนาบับวง สันรวงด้วย
เคารพย เพื่อจะให้เจ้าไตรภพโลกเมาลี เป็นกษัตริสุร เสวยราชาบริบูรณดัง
แก่นันน³⁶

ในกัณฑ์ฉกษัตริย์ กวีใช้คำเรียกพระเวสสันดรว่า “เจ้าไตรภพโลกเมาลี” ซึ่งขยายออกไปจากพระพุทธพจน์ นำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระพุทธเจ้าผู้เป็นใหญ่ในสามโลก แม้กวีจะเป็นผู้เล่าแต่ก็เล่าต่อจากพระพุทธพจน์ สืบเนื่องจากเนื้อความที่บอกว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้เล่าไว้แต่เดิม ความว่า “อันว่าพระวิสุทธิเทพทศพลอนนตญาณยศยั้งธ จึงเสด็จแสดงอรรถตรัสแก่สังฆชดม” ความส่วนที่กวีเล่าจึงเสมือนเป็นพระพุทธพจน์ ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังเชื่อว่าเป็นเรื่องของพระเวสสันดรโพธิสัตว์

กล่าวได้ว่า มหาชาติคำหลวง มีพระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่าเรื่องซึ่งทำให้เชื่อว่าเรื่องพระเวสสันดรเป็นอดีตชาติของพระองค์เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ พระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่าว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบิณฑุตรทานเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณแล้วนำสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ไปด้วยกัน ซึ่งเป็นเรื่องการบำเพ็ญทานบารมีที่จับใจ ทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังเชื่อว่าเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์จริง นอกจากนี้ ก็ยังมีกวีเป็นผู้เล่าเรื่องต่อจากพระพุทธเจ้าอีกด้วย สิ่งที่กวีเล่าจึงเป็นเรื่องจริงที่เชื่อถือได้ เพราะเป็นส่วนหนึ่งของพระพุทธพจน์ที่มีมาแต่เดิม กวีเล่าเรื่องเน้นย้ำว่าพระเวสสันดรทรงปรารถนา

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 322.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 307.

พระโพธิญาณหนักแน่นยิ่งขึ้น และนำเสนอว่าพระเวสสันดรเป็นพระพุทธรเจ้า อีกทั้งเป็นผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้าต่อไป

5.2 มุมมองการเล่าเรื่อง

มุมมอง (Point of view) คือ การเล่าเรื่องจากสายตาหรือทัศนะของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง³⁷ มหาชาติคำหลวงเล่าเรื่องจากมุมมองของผู้เล่าเรื่องและตัวละครอื่น มุมมองที่มีต่อพระเวสสันดร นำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่และสำคัญซึ่งบำเพ็ญปัญจบุตรทานเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ อีกทั้งทรงเป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์ ส่วนมุมมองที่มีต่อตัวละครอื่นซึ่งมีบทบาทช่วยเหลือพระเวสสันดรมีภาพบวก เพื่อส่งเสริมการบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดร ส่วนตัวละครที่ทำให้พระเวสสันดรต้องเผชิญกับความทุกข์มีภาพลบ เพื่อให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ทำได้ยากในพระชาติสุดท้าย

5.2.1 มุมมองที่มีต่อพระเวสสันดรในการเล่าเรื่อง

มุมมองของพระพุทธรเจ้าและกวีซึ่งเป็นผู้เล่าเรื่องที่มีต่อพระเวสสันดรในการเล่าเรื่อง มุมมองของพระเวสสันดรที่มีต่อตนเองในการเล่าเรื่อง และมุมมองของตัวละครอื่นที่มีต่อพระเวสสันดรในการเล่าเรื่อง นำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่ยิ่งใหญ่จากการบำเพ็ญปัญจบุตรทานที่สะท้อนอารมณ์อย่างยิ่ง ดังนี้

5.2.1.1 มุมมองของพระพุทธรเจ้าที่มีต่อพระเวสสันดรในการเล่าเรื่อง

พระพุทธรเจ้าเป็นผู้เล่าเรื่องแบบผู้รู้ (Omniscient) คือ แสดงทัศนะ ความคิดเห็น ติความ วิเคราะห์ได้ สามารถถ่ายทอดอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของตัวละครได้ รู้ความคิดของตัวละคร³⁸ พระพุทธรเจ้าจึงรู้ทุกความเป็นไปของพระเวสสันดร มุมมองของพระพุทธรเจ้าที่มีต่อพระเวสสันดรในการเล่าเรื่อง ได้แก่ พระเวสสันดรทรงบริจาคบุตรทานด้วยความศรัทธา พระเวสสันดรทรงบริจาคบุตรทานที่ยิ่งใหญ่และทำได้ยากเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้า และพระเวสสันดรทรงบริจาคบุตรทานด้วยพระปัญญา

พระพุทธรเจ้ามีทัศนะต่อการบริจาคบุตรทานของพระเวสสันดรว่าทรงบริจาคบุตรทานด้วยความศรัทธา ทรงชื่นชมยินดีในทานบารมีอย่างยิ่ง และทรงบริจาคทานอย่างง่ายดาย แม้การบริจาคบุตรทานทำได้ยาก คนทั่วไปไม่อาจทำได้ แต่พระเวสสันดรกลับทรงยินดีที่จะบำเพ็ญทานบารมี แสดงว่าพระเวสสันดรทรงใฝ่พระทัยต่อการบำเพ็ญทานบารมีอย่างแท้จริง ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

³⁷ อีราวดี ไตลังคะ, ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง, หน้า 28.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

พราหมณสส อทา ทานํ ท้าวธจับจ่ายเป็นทาน ให้ด้วยหาญด้วยหีน
ให้ด้วยขึ้นด้วยชม บปรารมภ์ปรารพยเลอย [...] ตโต กุมารเ อาทาย ถัดนั้นนนารถ
 นายก ธิ์เอาสองโบตกด้วยศรัทธาท่านแล ซาลี กณหาชินิ จุโภ คือ ซาลีล้าโลก
 กัณหาโยคเยวยศ พอนั้นน พราหมณสส อทา วิตโต มีหฤทัยชมขึ้น ยกยื่นให้แก่
 พราหมณนั้นน ปุตตะเก ทานมุตตมํ สองสายใจจอมราช เวนด้วยสารถุศรัทธา ท่าน
 แล³⁹

เนื้อความว่า “ท้าวธ” เป็นเสียงการเล่าเรื่องโดยพระพุทธเจ้า เมื่อพระเวสสันดรพระราชทาน
 สองกุมารแก่ชูชก พระพุทธเจ้าเห็นว่าพระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารด้วยความชื่นชมอย่างยิ่ง
 ไม่ทรงคิดหรือตรัสให้มากความแต่อย่างใด ดังความว่า “ให้ด้วยหาญด้วยหีน ให้ด้วยขึ้นด้วยชม บปราร
มภ์ปรารพยเลอย” และ “มีหฤทัยชมขึ้น” อีกทั้งพระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารด้วยความ
 ศรัทธา ความว่า “เวนด้วยสารถุศรัทธา” ซึ่งนำเสนอพระเวสสันดรทรงปรารถนาบำเพ็ญปิยบุตรทาน
 อย่างยิ่ง ทรงมีพระทัยอยู่เหนือความยึดมั่นถือมั่นในความผูกพันระหว่างพ่อกับลูก จึงทรงบริจาคสอง
 กุมารที่ทำได้ยากอย่างง่ายดายและยินดีเป็นที่สุดซึ่งคนธรรมดาไม่อาจทำได้

มุมมองของพระพุทธเจ้าต่อการพระราชทานสองกุมารซึ่งทำให้พระเวสสันดรทรงเผชิญกับ
 ความทุกข์อย่างสาหัส เน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีด้วยการบริจาคสองกุมารแก่
 ชูชกที่ยิ่งใหญ่ เพราะต้องก้าวข้ามความทุกข์จากการทอดพระเนตรเห็นชูชกทำร้ายสองกุมารซึ่งทำได้
 ยากไป ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

มหาสตตสส ปุตเต อารพภ พลวโสโก อุบฺปชฺชิ อํนว่าโสگانล พหลด้วย
 ก่าลงอนนเสนทแก่สองพงาเอารสรัดน ก็เกอดแก่พระโพธิสัตว์ มากแล [...]
 หทยวตถุ อุน्हํ อโหสิ อํนว่าโสกาตฺร จํารูลหฤทัยพัศตุ ก็เกอดแก่
 พระโพธิสัตว์ มากสอด นาสิกาย อปฺปโหนตฺยา ในเมื่อท้าวธละทุกรอุกรอีก
 คคึกคั่นคางใจ เจ็บนักในพันปรมาณ ท้าวธก็บมิหายใจ หนพระฆรรณเข้าออกได้
 สอดเลอย⁴⁰

พระพุทธเจ้าแสดงว่าเมื่อพระเวสสันดรทอดพระเนตรเห็นชูชกทำร้ายสองกุมาร
 พระเวสสันดรเกิดความโศกเศร้าเพราะความเสนาหาที่ทรงมีต่อสองกุมารอย่างยิ่ง ความโศกเกิดขึ้นกับ
 พระเวสสันดร “มากแล” และ “มากสอด” อีกทั้งกล่าวว่าทรงรู้สึก “เจ็บนักในพันปรมาณ”
 แสดงว่าพระเวสสันดรทรงเศร้าโศกและเป็นทุกข์อย่างยิ่ง ความทุกข์ดังกล่าวของพระเวสสันดรทำให้

³⁹ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 199.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 207-215.

การบำเพ็ญปิยบุตรทานเป็นเรื่องจับใจ เพราะเป็นทานบารมีที่ทำได้ยาก ต้องต่อสู้กับกิเลสในพระทัย ซึ่งเป็นสิ่งที่คนธรรมดาไม่อาจทำได้ ต่อมาพระเวสสันดรทรงหักห้ามพระทัยตัดกิเลสให้สิ้นจนบำเพ็ญปิยบุตรทานสำเร็จ จึงแสดงว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่

พระพุทธเจ้าแสดงว่าพระเวสสันดรทรงปรารถนาพระสัพพัญญุตญาณจึงทรงบริจาคสองกุมารแก่ชุกเพื่อบำเพ็ญทานบารมี ปรากฏในกัณฑ์มัทรี ดังนี้

ยี่ ปน รณณา มหาปจวี อุณาเทตวา พราหมณสส ปิยบุตรเตสุ ทินเนสุ ยาว
พรหมโลกา อันว่าพระสัพพัญญุตญาณใด อนนองค์อุกฤษฐาไศรอย สยมพุทธพงษ์
โพธิสัตว์ประสงค์แสงหวงง ต่ สพพลญุตญาณ ซึ่งพระสัพพัญญุตญาณนั้น
มนต์อนนมุ่งถวิล ปิยบุตรเตสุ ในเมื่อปางปีนปีโยรส ฤททางจรจดอมขวัญ รณณา
เมาะ เวสสันดรเรน ทินเนสุ อันว่าพระเพศยันดรดาบศ ทรงพระประทานทศธรรมิก
แก่ชุกพรหมณนิกริราชท้าว⁴¹

พระพุทธเจ้าแสดงว่าพระเวสสันดรทรงปรารถนาพระสัพพัญญุตญาณ ความว่า “อันว่าพระสัพพัญญุตญาณใด อนนองค์อุกฤษฐาไศรอย สยมพุทธพงษ์ โพธิสัตว์ประสงค์แสงหวงง ต่ สพพลญุตญาณ” ซึ่งนำเสนอพระเวสสันดรทรงมุ่งพระโพธิญาณอย่างยิ่ง อีกชี้ให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีซึ่งเป็นทศบารมีของพระโพธิสัตว์เพราะทรงปรารถนาพระโพธิญาณ ดังความว่า “ทรงพระประทานทศธรรมิก” ซึ่งนำเสนอพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญปิยบุตรทานบารมีเพราะทรงปรารถนาที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

มุมมองของพระพุทธเจ้าที่มีต่อพระเวสสันดรยังแสดงว่าการบริจาคทานของพระเวสสันดรเกิดขึ้นด้วยพระปัญญา ทรงใช้พระปัญญาอันประเสริฐล้าลึกทำให้การบริจาคบุตรทานสำเร็จ อีกทั้งการบริจาคทานและวัตถุทานของพระเวสสันดรก็เกิดขึ้นจากพระปัญญาที่ทรงมองเห็นประโยชน์ของการบรรลुพระโพธิญาณแล้วนำสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ไปด้วยกันทั้งสิ้น

เมื่อสองกุมารหนีกลับมาหาพระเวสสันดรเพราะชุกหกล้ม แล้วกราบทูลความโหดร้ายของชุก อีกทั้งชุกก็ตามตีสองกุมารไม่หยุดหย่อน ทำให้พระเวสสันดรทรงเศร้าโศกอย่างยิ่ง การบำเพ็ญปิยบุตรทานที่จะเกือบจะสำเร็จจึงไม่สำเร็จ เพราะกิเลสจากความรักความผูกพันทำให้พระเวสสันดรกลับเป็นทุกข์อีกครั้ง พระเวสสันดรทรงใช้พระปัญญาบรรเทาความโศกเศร้า ทรงวางพระทัยในอุเบกขาญาณ จึงตัดกิเลสจนบำเพ็ญบุตรทานสำเร็จในเวลาต่อมา ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

⁴¹ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์ มัทรี,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 223.

โส ตถารูป โสภ อตตโน ฌาณพลเน วิโนเทตวา ธกับริรเทากำเตา
 โสگانลด้วยปรีชาพลแห่งพระองค์ ท่านนั้น⁴²

พระพุทธเจ้าแสดงว่าพระเวสสันดรทรงดับความทุกข์จากการทอดพระเนตรเห็นชุกทำร้ายสองกุมารด้วยพระปัญญา ดังความว่า “ด้วยปรีชาพลแห่งพระองค์” แม้การพระราชทานปิยบุตรทานของพระเวสสันดร ทำให้พระองค์ทรงเผชิญกับความโศกที่สาหัสอย่างยิ่ง แต่ด้วยพระปัญญาทำให้ทรงข้ามพ้นจากความทุกข์ดังกล่าวอย่างสิ้นเชิง การบำเพ็ญปิยบุตรทานของพระเวสสันดรจึงเป็นการบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ พระองค์ทรงดับกิเลสด้วยความรู้แจ้ง คือ หลักอริยสัจ 4 ประการ ได้แก่ การตระหนักรู้ถึงความทุกข์ สาเหตุแห่งทุกข์ การดับทุกข์ และหนทางของการดับทุกข์ พระเวสสันดรทรงเห็นถึงความทุกข์ที่กำลังเผชิญอยู่ว่าเป็นทุกข์ที่ไม่ควรเกิดขึ้น เมื่อความทุกข์เกิดขึ้นแล้วทำให้ทรมานอย่างยิ่ง ความทุกข์นี้เกิดจากความรักต่อสองกุมาร พระองค์จึงไม่อาจทนได้เมื่อชุกทำร้ายสองกุมาร เมื่อตระหนักรู้เช่นนี้ทำให้พระเวสสันดรทรงดับทุกข์ด้วยพระปัญญา ด้วยการวางพระทัยในอุเบกขาญาณ ละความเสนาหาคือสองกุมาร ในที่สุดทรงตัดกิเลสและบรรเทาความโศกได้ พระปัญญาอันประเสริฐจึงทำให้พระเวสสันดรทรงมีชัยชนะเหนือความยึดมั่นถือมั่น แล้วบำเพ็ญปิยบุตรทานสำเร็จตามที่ตั้งพระทัยไว้ได้ ปิยบุตรทานบารมีจึงทำให้พระเวสสันดรตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา

5.2.1.2 มุมมองของกวีที่มีต่อพระเวสสันดรในการเล่าเรื่อง ผู้เล่าเรื่องใน *มหาชาติคำหลวง* ยังมีกวีด้วย กวีเป็นผู้เล่าเรื่องต่อจากพระพุทธเจ้า มุมมองของกวีที่มีต่อพระเวสสันดรในการเล่าเรื่อง มุ่งแสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ กวีใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อให้เห็นความสำคัญของวัตถุกานที่จับใจ แสดงการบำเพ็ญทานบารมีแม้ทำได้ยาก แต่พระเวสสันดรก็ทรงบริจาควาง่าย ดังตัวอย่าง

เมื่อพระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์ขอพระนางมัทรี พระเวสสันดรทรงบริจาควาง่ายดาย กวีแสดงว่าพระเวสสันดรทรงบริจาควาทานเหมือนการให้ทาส ซึ่งกวีเล่าต่อจากพระพุทธเจ้า ปรากฏในกัณฑ์ สักรบรรพ ดังนี้

มทที ปริจจชตสส ในเมื่อไ้ธประสาทเมียรักราชเปนทานนั้นน เมทนิ
 สมกมลแผ่ดินดานไหวหวั่นร้องก้องป่นประตริพยทั่วแล [...] ท้าวอวยทาน
ทำเทียมทาษ แด่ประดาษอินทรพราหมณ์นั้น⁴³

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 215.

⁴³ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักรบรรพ,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 251-252.

ในมุมมองของกวีเห็นว่าพระนางมัทรีเป็นพระมเหสีซึ่งเป็นที่รักของพระเวสสันดรอย่างมาก ดังความว่า “เมียรัก” การบริจาคทานครั้งนี้จึงเป็นการบำเพ็ญทานบารมีที่ทำได้ยาก เกิดจากการเสียสละที่ยิ่งใหญ่เพื่อละกิเลสเพราะความศรัทธาที่จะบริจาคทาน อีกทั้งกวีเห็นว่าการบำเพ็ญทานบารมีนี้พระเวสสันดรพระราชทานพระนางมัทรีดูการพระราชทานทาสในเรือน ดังความว่า “ท้าวอวยทานทำเทียมทาส” ซึ่งเน้นว่าพระเวสสันดรทรงเสียสละสิ่งที่สละได้ยากอย่างง่ายดาย ไม่คิดถึงเล หวงแหวน แม้จะเป็นสิ่งที่มีค่ามาก แสดงว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานด้วยความศรัทธาอย่างชัดเจน เพราะทรงปรารถนาที่จะบรรลุพระโพธิญาณ

5.2.1.3 มุมมองที่พระเวสสันดรมีต่อตนเองในการเล่าเรื่อง มุมมองของพระเวสสันดรในการบำเพ็ญปิยบุตรทานบารมี แสดงให้เห็นว่าพระองค์มีคุณลักษณะของพระโพธิสัตว์ กล่าวคือ ทรงรักในพระโพธิญาณอย่างสูงสุด พิจารณาจากในกัณฑ์กุมาร เมื่อพระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารแก่ชุก และพระราชทานพระนางมัทรีแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์เพื่อการบรรลุพระโพธิญาณแล้วนำสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ไปด้วยกัน

อมโภ พราหมณ ปุตเตหิ เม สตคุณน สหสสุณน สตสหสสุณน
สพพญุตถาณเมว ปิยตรี พระมหาบุรุษราช ก็มีพระสาสนดงนี้ ดูกร ชีชุกา
จารย์ อันว่าสรรพเพศดาชานนี้เป็นที่รัก แห่งกุนักในสงสารมีประมาณ บ่น้อย
ได้ร้อยเท่าพันแสนทวี กว่าสองกุมารกุมารี่นี้แล⁴⁴

เมื่อพระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารแก่ชุก พระองค์กล่าวว่าการพระราชทานปิยบุตรทานนั้น เพราะทรงรักพระโพธิญาณอย่างมาก ซึ่งมากกว่าสองกุมารถึงร้อยพันแสนเท่า อันแสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่มุ่งหมายต่อพระโพธิญาณอย่างมั่นคงเหนือกว่าความรักใดๆ

ต่อมาเมื่อพระเวสสันดรพระราชทานพระนางมัทรีแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์ พระองค์แสดงว่าการพระราชทานพระนางมัทรีนั้น ก็เพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ ดังความว่า

สพพญุตถาณเมว ปิยตรี อิหิ เม ทานํ สพพญุตถาณปฏิเวธสส
แต่ดูรัรักพระโพธิญาณ เหตุการณ์โสดจุงเจาะใจ อำนวยให้แท้ที่รัก เปนบรมัตถ
อัคคทาน ดงงนี้⁴⁵

คำพูดดังกล่าวของพระเวสสันดรย้ำให้เห็นว่าพระองค์ทรงปรารถนาพระโพธิญาณอย่างยิ่ง แม้คำพูดลักษณะนี้ พระเวสสันดรจะทรงเคยกล่าวไว้ในตอนพระราชทานสองกุมารมาแล้ว ตอนที่

⁴⁴ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 194-201.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 252.

พระราชทานพระนางมัทรีก็ทรงมีความคิดเช่นเดิม ซึ่งย้าให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงรักพระโทธิญาณเหนือสิ่งอื่นใดแม้กระทั่งพระนางมัทรีซึ่งเป็นภรรยาผู้ประเสริฐ ก็ทรงสละบำเพ็ญทานบารมีโดยไม่เสียดายและทรงยินดียิ่ง

5.2.1.4 มุมมองของตัวละครอื่นที่มีต่อพระเวสสันดรในการเล่าเรื่อง

ตัวละครอื่นอาจจะเชื่อถือไม่ได้ ผู้อ่านผู้ฟังจึงต้องพิจารณาด้วยว่าตัวละครที่พูดเป็นใคร มีบทบาทอย่างไรในการดำเนินเรื่อง เพราะอาจมีความเข้าใจไม่ถูกต้องและมีอคติ⁴⁶ ตัวละครอื่นที่มีโอกาสใกล้ชิดกับพระเวสสันดร ล้วนมีมุมมองต่อการบริจาทานของพระเวสสันดรในทิศทางที่ตีสอดคล้องกัน ตัวละครอื่นเห็นแต่คุณสมบัติที่ดีของพระเวสสันดร นำเสนอพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีเพื่อการบรรลุพระโทธิญาณอย่างแท้จริง ได้แก่

- พระเวสสันดรทรงปรารถนาพระโทธิญาณ
- พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ทำได้ยาก
- พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่เหมาะสม
- พระเวสสันดรทรงมีพระทัยกว้างขวางและเป็นที่ยิ่งของสรรพสัตว์

พระนางมัทรีเห็นว่าพระเวสสันดรทรงปรารถนาพระโทธิญาณ ส่วนเทวดาเห็นว่าไม่มีผู้ใดปรารถนาพระโทธิญาณอย่างยิ่งเทียบเท่ากับพระเวสสันดร

พระนางมัทรีเห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญปิยบุตรทานที่ยิ่งใหญ่และทรงปรารถนาพระโทธิญาณ แม้พระนางมัทรีซึ่งเป็นแม่ที่รักลูกมากและไม่อยู่รับรู้ตอนพระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมารแก่ชูชก แต่ก็ทรงอนุโมทนาทานของพระเวสสันดร ทรงเห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่อย่างสมบูรณ์เพื่อสั่งสมทานบารมีให้บรรลุพระโทธิญาณ ปรากฏในกัณฑ์มัทรี ดังนี้

เทว ข้าแต่บพิตรโพธิพงษ์ อนุโมทามิ ปวรา ข้อยขออนุโมทนา
 ปุตุตเก ซึ่งพระปิยบุตรบริจาค เต เมาะ ตยา แห่งพระบรมสากยาภินิหาร
 ทานมุตตมัม ซึ่งพระบรมทานอนนอุดม ทตวา จิตต์ ปสาเทหิ ให้อแล้ว
ปลาสนาการ เพิ่มพ่องพระทานบารมี โสดแล ภัยโย ทานัม ทโท ภว พระไทย
ทำนองถ่องทวี คุณทางที่จะบำเพ็ญพระโทธิญาณ นันนแล⁴⁷

⁴⁶ อีราวดี ไตลิ่งคะ, ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง, หน้า 56.

⁴⁷ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มัทรี,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 241.

คำพูดของพระนางมัทรีที่ทรงกล่าวอนุโมทนาปิยบุตรทว่าพระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารโดยไม่เสียดายเพื่อสั่งสมบุญญาบารมีให้มากขึ้น ดังความว่า “ให้แล้วปลาสนาการ เพิ่มผ่องพระทานบารมี โสธแล” และพระเวสสันดรทรงตั้งพระทัยปรารถนาบรรลुพระโพธิญาณ ดังความว่า “พระไทยทำนองถ่องทวี คุณทางที่จะบำเพ็ญพระโพธิญาณ นั้นนแล” แสดงว่าการบริจาคบุตรทของพระเวสสันดร มิใช่เพราะไม่ทรงเสน่หาสองกุมาร แต่เพื่อบำเพ็ญทานบารมีให้ตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้า ซึ่งเป็นความหมายที่แท้จริงและความสำคัญของการบริจาคทานที่ทำได้ยากยิ่ง แม้พระนางมัทรีจะเป็นพระมารดาของสองกุมารและไม่ได้อยู่รับทราบตอนพระเวสสันดรบริจาคสองกุมารแก่ชูชก แต่ก็ทรงเห็นว่าพระเวสสันดรบริจาคสองกุมารด้วยพระทัยอันบริสุทธิ์เพื่อเป็นปัจจัยให้ตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้า จึงนำเสนอพระเวสสันดรเป็นผู้บำเพ็ญปิยบุตรทานบารมีที่ยิ่งใหญ่

ต่อมาเทวดาก็เห็นว่าพระเวสสันดรทรงปรารถนาอย่างยิ่ง ไม่มีผู้ใดปรารถนาพระโพธิญาณอย่างแรงกล้าเทียบเท่ากับพระองค์ ปรากฏในกัณฑ์สักรบรรพ ดังนี้

สพเพ เทวานุโมทนตติ พร้อมเพรียงสรรเสริญทานท้าว ช่วย
อนุโมทนาทานท้าวจักรพาฬ ดั่งนี้ ทุกกริ หิ กโรติ โส สมเด็จพระเพศยันดร
ดวงดิลกชยอมยก พระมหิษรี แก้วชिरพราหมณ์ นั้นแลฯ [...] ทุกกริ กम्मกพพตี
องคอรียสรูปบุรุษ อันสัมปยุตด้วยปริชามาน ปรารถนาพวงโพธิญาณ เทียบเทียม
ปานหนึ่งจอมหล้านั้นแล⁴⁸

เหล่าเทวดากล่าวว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานทานบารมีด้วยพระปัญญาอันประเสริฐกว่าคนธรรมดา เนื่องจากทรงปรารถนาพระโพธิญาณอย่างแรงกล้าที่ไม่มีใครเทียบเท่า ดังความว่า “องคอรียสรูปบุรุษ อันสัมปยุตด้วยปริชามาน ปรารถนาพวงโพธิญาณ เทียบเทียมปานหนึ่งจอมหล้านั้นแล ปรารถนาพวงโพธิญาณ เทียบเทียมปานหนึ่งจอมหล้านั้นแล” ซึ่งนำเสนอพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานทานบารมีจากการต่อสู้กับกิเลสทั้งหลายด้วยพระปัญญาอันประเสริฐและทรงปรารถนาที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้าอย่างเด่นชัด

เทวดาซึ่งเป็นตัวละครที่น่าเชื่อถือเพราะมีฐานะสูงส่งและประเสริฐกว่ามนุษย์ธรรมดา เห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ทำได้ยากและทรงปรารถนาพระโพธิญาณไม่มีผู้ใดเทียบเท่า ส่วนพระชาติก็เห็นว่าเมื่อพระเวสสันดรทรงบริจาคพระองค์และพระกัณหาแก่ชูชก พระเวสสันดรต้องเผชิญกับเคราะห์ร้ายอย่างไร้

⁴⁸ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักรบรรพ,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 253-254.

หลังจากพระเวสสันดรพระราชทานพระนางมัทรีแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์ เทวดา ซึ่งกล่าวสาธุการในทานบารมีของพระเวสสันดร เห็นว่าพระองค์ทรงบำเพ็ญปิยบุตรทานทานที่ทำได้ยาก ปรากฏในกัณฑ์สักรบรรพ ดังนี้

สพเพ เทวานุโมทนาตติ พร้อมเพรียงสรรเสริญทานท้าว ช่วยอนุโมนาทาน
 ทัวจักรพาฬ ดั่งนี้ ทุกกร์ ทิ กโรติ โส สมเด็จพระเพศยันดรดวงดิลก ทยอมยก
 พระมหิขรี แก้วชिरพราหมณ์ นั้นแลฯ ทูททำ ททานานัน อันว่าบุตรทานบริจาค
บุคคลยากจะอวยได้ ยอยกไว้แต่ท่านนั้น⁴⁹

เหล่าเทวดาสรรเสริญพระเวสสันดรว่าทรงบริจาคทานทานและบุตรทานที่ทำได้ยาก ดั่งเนื้อความว่า “บุคคลยากจะอวยได้ ยอยกไว้แต่ท่านนั้น” แสดงว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญปิยบุตรทานทานที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งคนทั่วไปทำไม่ได้ มีเพียงพระเวสสันดรผู้เป็นสัพบุรุษเท่านั้นที่ทำได้ เสริมให้เห็นภาพพระเวสสันดรผู้บำเพ็ญทานบารมีที่จับใจอย่างยิ่ง

นอกจากนี้ การบรรยายความเศร้าโศกและเป็นทุกข์พระทัยของพระเวสสันดรผ่านมุมมองของพระชาติซึ่งเป็นผู้อยู่ร่วมเหตุการณ์ เน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงเผชิญกับภาวะดังกล่าวอย่างแท้จริง พระชาติเห็นว่าพระเวสสันดรทรงเป็นทุกข์ ทรงถอนพระอัสสาสะอันร้อนดุจไฟเผาอยู่ภายในพระทัย อีกทั้งทรงมีพระเนตรที่เศร้าหมอง และมีน้ำพระเนตรไหลไม่หยุด แสดงความรู้สึกเป็นทุกข์อย่างยิ่งของพระเวสสันดร การบำเพ็ญปิยบุตรทานจึงเป็นทานบารมีที่ทำได้ยาก ปรากฏในกัณฑ์มหाराช พระชาลิกกราบทูลพระเจ้าสุชัย ดังนี้

ทุกขสส ทหย์ อาลี ข้าแต่ท้าวผู้ปู่ ลูกท้าวอยู่เปนทุกข์ ใจบคุชสักอัน
 เลอย พ้อฮา อโล อุนหปี อสสสิ อนึ่ง ท้าวธถอยใจใหญ่ ใครใจหลวงระลวง คือ
 ไฟฟอกนนั้น โรหณีเหว ตมพกชี อันว่าพระเนตรทงสองบัดนี้หมองดูแดง
 ดุจแสงดาวโรหินี แลณท้าว ปิตา อสสุนิ วตตยิตี อันว่าพระราชบิดามีน้ำตา
 ไหลหล่ง พียงน้ำคร่งแสงฉนน แลพ้อฮาฯ⁵⁰

คำพูดของพระชาติแสดงว่าพระเวสสันดรทรงเผชิญกับความทุกข์ที่หนักยิ่ง ความอัดอั้นภายในพระทัย ทำให้ต้องทรงถอนพระอัสสาสะระบายความอัดอั้นที่ร้อนดุจไฟเผาอยู่ภายในพระอุระ พระชาลิกกล่าวว่า “ท้าวธถอยใจใหญ่ ใครใจหลวงระลวง คือ ไฟฟอกนนั้น” แสดงความหนักพระทัยอันเนื่องมาจากความทุกข์ที่สาหัสของพระเวสสันดร ลมหายใจร้อนดุจไฟเผาแสดงอาการของความทุกข์ร้อนในพระทัยของพระเวสสันดรที่ทับถมอย่างมาก พระเนตรของพระเวสสันดรยัง

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 253-254.

⁵⁰ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มหाराช,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 268.

หม่นหมองดูจมน้ำครั่ง แสดงภาพการกระแสงจมน้ำพระเนตรเป็นสายเลือด สื่อถึงความทุกข์ในพระทัยที่สาหัส พระเวสสันดรจึงต้องใช้ความพยายามและพระปัญญาก้าวพ้นภาวะดังกล่าวนี้ไป กว่าจะบำเพ็ญทานบารมีจนสำเร็จในเวลาต่อมา มุมมองของพระชาติถ่ายทอดความรู้สึกเป็นทุกข์อันข้ามได้ยาก จึงนำเสนอพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่และทรงปรารถนาพระโพธิญาณเป็นสิ่งสำคัญยิ่งกว่าความสุขทางโลกอย่างความผูกพันระหว่างพ่อกับลูก

นอกจากนี้ พระชาติและพระเจ้าสฤชัยเห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญปิยบุตรทานบารมีที่เหมาะสม ซึ่งแสดงว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ ปิยบุตรทานบารมีจึงเป็นการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ที่สมบูรณ์ ทำให้พระเวสสันดรตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา

พระชาติกราบทูลพระเจ้าสฤชัยว่าพระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมารแก่ชูชกอย่างถูกต้องเหมาะสม เนื่องจากเป็นการบริจาทานที่ผู้ให้สิ่งของตนเองมีและเป็นสิ่งที่ผู้ขอต้องการ ปรากฏในกัณฑ์มหาราช ดังนี้

โส ปิตา คือ พระราชบิดาตนดูข้านี้ แล ฌพ่อ ทชชา เมาะ ททยาสิ
อนนจะพึงเกื้อก่อกรุณาทายาทานเต็มใจ ก็ นาม ธนฺ แลจะมีสิ่งสินใดภายนอก
พราหมณสุส แลจะให้แก่พราหมณ์เฝ้าผอกหงอกหลง สนองต่างองค์ดูนี้
ณท้าวฯ⁵¹

พระชาติทรงรู้ว่าพระเวสสันดรไม่มีสิ่งของใดพระราชทานแก่ชูชก นอกจากพระองค์และพระกัณหา ความว่า “แลจะมีสิ่งสินใดภายนอก แลจะให้แก่พราหมณ์เฝ้าผอกหงอกหลง” แสดงให้เห็นว่าการบริจาคปิยบุตรทานของพระเวสสันดรเป็นการบริจาคสิ่งที่มีอยู่ซึ่งสอดคล้องกับที่ผู้ขอคือชูชกต้องการอีกด้วย การบริจาคสองกุมารจึงเป็นการบริจาคอย่างชอบธรรมและเหมาะสม ทำให้ข้อขัดแย้งทางศีลธรรมของปิยบุตรทานคลี่คลาย และปิยบุตรทานเป็นการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์เพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า มุมมองดังกล่าวของพระชาติจึงทำให้พระเจ้าสฤชัยและอำมาตย์เมืองสีพีเข้าใจการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร

เมื่อพระชาติชี้แจงการบำเพ็ญปิยบุตรทานของพระเวสสันดร พระเจ้าสฤชัยทรงกล่าวว่าพระองค์เองก็สรรเสริญการบำเพ็ญทานบารมีดังกล่าว อีกทั้งไม่ทรงนินทาการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร ดังความว่า “ดูกรราชผู้เปนนหลาน ทานพ่อเจ้ากุสรรเสริญทุกเมื่อได้ น จ นินทามไปตกา เราบห่อนนินทาทาน ท้าวใจอารยุดมหนักน”⁵² พระเจ้าสฤชัยทรงรู้และเข้าพระทัยปิยบุตร

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 268.

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 268.

ทานบารมี นำเสนอว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบุตรทานที่เหมาะสมและเป็นการบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่

ส่วนชูชกและพระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์เห็นว่าพระเวสสันดรมีพระทัยกว้างขวางและเป็นที่ยิ่งของสรรพสัตว์ ส่วนชาวเมืองสีพีก็เห็นว่าพระเวสสันดรทรงเป็นที่พึ่งของตนเองเช่นกัน

ก่อนขอพระราชทานสองกุมารจากพระเวสสันดร ชูชกกล่าวว่าพระเวสสันดรมีพระทัยกว้างขวางดุจแม่น้ำทั้ง 5 ที่สรรพสัตว์อาศัยดื่มกินโดยไม่เคยแห้งเหือดไป เช่นเดียวกับเมื่อพราหมณ์แปลงจะขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดรก็สรรเสริญพระเวสสันดรเช่นเดียวกับชูชก พระอินทร์กล่าวสรรเสริญพระเวสสันดรว่าทรงมีน้ำพระทัยกว้างดุจแม่น้ำทั้ง 5 ซึ่งสรรพสัตว์ทั้งหลายที่กระหายอาศัยบริโภคโดยที่แม่น้ำก็ไม่เคยแห้งเหือดไป ปรากฏในกัณฑ์สักรบรพ ดังนี้

โภ เวสสันดร ข้าแต่พระแพศยันดรราชาธิราช ยถา วาริวโห เมาะ ยถา อุทก วาโห ดงงฤ ดงงนทีแท้ ท้าวกล่าวคลายคคก อนนบมิฐู้บรู้อ่าง ชิวมาโน อันมิ รอดบ้างคคกลาน ปถจสุ มหานทีสุ ในแม่น้ำน่านห้าประการ คงคา ยมนา อจิรวดี สรรภูมิมหานทีสงขาคตสุ อนนธกล่าวคือประवालคงคา ยมนา อจิรวดี สรรภู มหิมหานทีเที่ยงมั่น แลแม่น้ำนั้นนโสต ปูโร เมาะ อุทกน ปูโร อนนโจชจรร ด้วยอุทกอนนธอีก สนุทมาโน อนนภุกไหลหล่งแกมถ้งมาบมิชาติ โอนตตาทิโต อนนมิแต่เอาที่อฏฐา สมญาชื่อโนตตต ชเนหิ แลทวยสบสัพสัตว์ฝูงคน ปีปาสิเกหิ อนนครนทรหาย เครื่องจะตายลำบาก อดปากแห้งหนักหนา ตันที อาคนตวา ก็มายงแม่น้ำนั้นนบมิน้อย นับด้วยร้อยด้วยพนน อุทกั โอสัญจิตวา โภยกันตัก เต็มใจ นทีใส สุทชาติ หตเถหิ วา ด้วยมือสาจเสนงโยยก็ดี ภาชเนหิ วา ด้วยให้ โภยกัลลอม บ้างก็แช่ขอมโชรมาอบ ปิวมาโน กินหลายคาบหลายครา น ชียติ ก็บมิฐู้คลารู้คลาศ ก็บปิฐู้ แปลนหาดเห็นชาย สพพกาลั กินต่อตายก็มีฐู้สิ้นฐู้สุด ตวิ อันว่าทำวธผู้จะหวังเปนพระพุทศ ใจบริสุทศหน่อไต้ น ชียติ ก็บมิฐู้ไรฐู้ร้อย ก็บมิฐู้ถอยฐู้ถด แลภพระยศด้วยพระทาน ให้ด้วยหาญโจมจ่าย ให้ด้วยง่ายบมิคิด สพพกาลั เนานอนนิตยทุกเมื่อ เพื่อฤแล้วดงงนั้น⁵³

พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์ กล่าวสรรเสริญน้ำพระทัยของพระเวสสันดรกับแม่น้ำทั้ง 5 ซึ่งมีความลึกและเต็มไปด้วยกระแสที่ไหลล่งอยู่ตลอดเวลา ฝูงสัตว์และคนที่กระหายอดอยากต่างบริโภคน้ำจากแม่น้ำอย่างสำราญหลายต่อหลายครั้งกระทั่งตาย แต่น้ำในแม่น้ำก็ไม่เคยหมดสิ้นไป เช่นเดียวกับน้ำพระทัยของพระเวสสันดรที่กว้างขวาง จึงทรงบริจาคทานไม่ถดถอย ทรงกล้าที่จะให้

⁵³ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักรบรพ,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 250.

ทาน และให้ทานโดยง่ายตลอดเวลา มุมมองดังกล่าวนำเสนอพระเวสสันดรทรงมีพระราชศรัทธาต่อ การบำเพ็ญทานบารมีอย่างยิ่ง ทำให้สรรพสัตว์อาศัยพึ่งพาพระองค์ได้

ต่อมาเมื่อชุกพบพระเจ้าสุยชัยที่เมืองสีพีชุกกล่าวว่าพระเวสสันดรทรงเป็นที่พึ่งของคน ทุกข์ยากด้วยการบริจาคทาน จึงทำให้ตนเองได้รับพระราชทานสองกุมารมาด้วยความชอบธรรม ปรากฏในกัณฑ์มหาราช ดังนี้

โย ยาจต์ ปติภูจาสี อันว่าพระแพศยันดรตนใดตนหนึ่ง เปนที่พึ่งแก่
 ยาจกนั้นน ภูตานิ ธรณีริว ดุจแผ่นดินอนนกว้าง สัตว์ท้าวท่างอาไศรยทุกแห่ง
 แล โส เม เม เวสสนุโตร ราชา ท้าวธนั้นแลเลิศ นีต้ายเกิดข้าขอเห็น
 ทานนั้นน ปุตเตทาสี วเน วส ฐเสด็จอยู่ในวรวงกฎ ให้สองราชเอารสนี้แก่กูด้วย
 ขอบใส่ โย ยาจต์ คติ อาสี บพิตรท้าวตนใดใจดี ชาวสีพีสรวมสู่นั้นน สนวนตีนัว
 สาคโร ดุจสาครควิวคว่าง ทางน้ำหล่งไหลถึงทุกแห่งนั้นน⁵⁴

ชุกเห็นว่าพระเวสสันดรทรงเป็นที่พึ่งของคนยากไร้ดุจแผ่นดินที่กว้างขวางซึ่งสัตว์ตัวทุกแห่ง อาศัยพึ่งพิง ดังความว่า “อันว่าพระแพศยันดรตนใดตนหนึ่ง เปนที่พึ่งแก่ยาจกนั้นน ดุจแผ่นดินอนน กว้าง สัตว์ท้าวท่างอาไศรยทุกแห่ง” แสดงว่าพระเวสสันดรทรงมุ่งมั่นบำเพ็ญทานบารมีมาอย่าง ต่อเนื่อง พระเมตตาที่กว้างขวางของพระเวสสันดรทำให้ทรงบริจาคทานโดยง่ายแม้แต่การ พระราชทานสองกุมารเพื่อคลายความทุกข์ยากลำบากให้แก่ชุก พระองค์จึงเป็นที่พึ่งแก่ยาจกผู้ ยากไร้ ไม่ว่าจะเป็ชชุกและสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์เสมอมา มุมมองของชุกเสริมให้เห็นว่า พระเวสสันดรทรงมุ่งมั่นและเลื่อมใสต่อการบำเพ็ญทานบารมีเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ ซึ่งเป็น อุดมการณ์และวิถีชีวิตของพระโพธิสัตว์ ชุกยังกล่าวอีกว่าพระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารแก่ ตนเองอย่างชอบธรรม ดังความว่า “ฐเสด็จอยู่ในวรวงกฎให้สองราชเอารสนี้แก่กูด้วยขอบใส่” ย้ำให้ เห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ด้วยการบริจาคสองกุมารอย่างเหมาะสมและเต็ม พระทัยเพราะทรงปรารถนาพระโพธิญาณ ในตอนเดียวกันนี้ ชุกยังกล่าวอีกว่าพระเวสสันดรทรงเป็น บุคคลที่ผู้ขอจะไปสู่ ดังความว่า “บพิตรท้าวตนใดใจดี ชาวสีพีสรวมสู่นั้นน ดุจสาครควิวคว่าง ทางน้ำ หล่งไหลถึงทุกแห่งนั้นน” แสดงว่าพระเวสสันดรทรงเป็นศูนย์กลางแห่งพระเมตตาและทรงเป็นที่พึ่ง แก่สรรพชีวิตด้วยการบริจาคทานอย่างสม่ำเสมอ จึงนำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ผู้มุ่งมั่น และมีศรัทธาในการบำเพ็ญทานบารมีพร้อมกับการเป็นที่พึ่งของสรรพชีวิต

เวลาต่อมาชาวเมืองสีพียอมรับการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร ปรากฏในนครกัณฑ์ ดังความว่า “ท้าวประชาชนทุกพรรค ร้องรับขวัญรับมิ่ง ปวดตืดถ ถึงสุดดีผมเกล้า อัญเชิญเจ้ากุมาร

⁵⁴ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มหาราช,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 266.

ครองครอบห่อ แลดูข้าท่านจะพึงใบบุณย ท้าวผู้มีคุณลี้ยงโลกนี้”⁵⁵ ซึ่งแสดงว่า พระเวสสันดรทรงมีบุญญาบารมีมากจากการบำเพ็ญปิยบุตรทานและวัตถุทาน อีกทั้งทรงมี ศรัทธาที่จะบำเพ็ญทานบารมีต่อเนื่องสืบไป จึงทรงเป็นที่พึ่งของประชาชนได้

นอกจากนี้ ตัวละครที่ไม่เข้าใจการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร คือ อำมาตย์เมืองสีพี แต่มีฐานะที่เชื่อถือไม่ได้ เพราะไม่อยู่ในเหตุการณ์พระราชทานสองกุมาร และมีอคติต่อพระเวสสันดร ตั้งแต่การพระราชทานช้างปัจจัยนาคแล้ว การจำกัดมุมมองด้านลบของอำมาตย์เมืองสีพีต่อ พระเวสสันดรทำให้พระชาติซึ่งอยู่ในเหตุการณ์พระราชทานสองกุมารโดยตรง ทรงอธิบายการบำเพ็ญ ทานบารมีดังกล่าว ทำให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่เหมาะสม ปรากฏในกัณฑ์ มหาราช ความว่า

ทุกภูมิต โภ รณณา ดูกรชาวพ้อมนตรีมุข ท้าวธฤทเทจจริง ดั่งนี้
สพฺเชน ชรมเสลินา เปนฤชี่มีเมียร ศรัทธาเสยสันโดชนันน ถถึ นุ ปุตตเก ทชฺชา
ดงงฤแลมาให้ลูกเต้าต่างตาแก่พราหมณชชกนี้ อรณเณ อวรุทโธเก เขาขับหนี
ไปป่า เร่งร้ายกว่ากินเมืองเมื่อแก่นันน อิมิ โภนโต นิสามเถ ดูกรฝูงมนตรีไพร่
ฟ้า ท้าวหน้าเร่งรัดพงกล่าวนี้ยวณเตตถ สماعيل ผุงลูกขุนเท่าใด มาชุมในตรี
มุขนี้ ถถึ เวสสนตโร ราชชา ท้าวฤชี่นันนโสธ มาอุกโธดณนใด ดั่งนี้ ปุตเตทา
สิ วเน วสิ อยู่เปนชีชาวป่า มาลาให้สองกษัตริย์นี้ชอบฤ ทาสี ทาสิจ
โส ทชฺชา อันว่าพระแพศยันดรเปนเจ้า ควรครอกเค้าเปนทาน ชอบใส่ อสสิ
จสสตรีถถึ หนึ่งควรให้ม้าสามาญ ม้าโยงยานรรฐรวศนันน หตถิลยจ กุลยชริ
ทชฺชา ช้างขนิพลายสาญ ควรเปนทานแก่ยจกใส่ ถถึ โส ทชฺช ทารเกติ เหตุใด
แลท่านเจ้ามาให้ลูกเต้าสองสงวนชอบฤฯ⁵⁶

อำมาตย์กล่าวติเตียนพระเวสสันดรอย่างรุนแรงว่าเป็นคนโหด ดั่งเนื้อความว่า “ท้าวฤชี่นันน โสธ มาอุกโธดณนใด ดั่งนี้” และคิดว่าพระเวสสันดรบริจาคทานไม่เหมาะสม ควรพระราชทาน สิ่งของอย่างอื่น ได้แก่ แกะ ม้าและช้าง การพระราชทานสองพระกุมารเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง แม้ว่า พระเวสสันดรจะถูกขับหนีออกไปจากเมืองสีพี แต่ก็ประพด็ร้ายแรงกว่าตอนที่ทรงปกครองบ้านเมือง ดั่งเนื้อความว่า “เร่งร้ายกว่ากินเมือง” อีกทั้งอำมาตย์คิดว่าพระเวสสันดรควรพระราชทานสิ่งของอื่น การพระราชทานสองกุมารเป็นเรื่องที่น่าสงสัยว่าชอบธรรมหรือไม่ ความคิดของอำมาตย์เมืองสีพีต่อ การบำเพ็ญปิยบุตรทานของพระเวสสันดรดังกล่าวเป็นการรับรู้ที่จำกัด คือ ไม่ทราบว่พระเวสสันดร พระราชทานสิ่งของอื่นจนหมดสิ้นก่อนออกผนวชแล้ว อำมาตย์เมืองสีพีจึงเป็นคนโง่เขลาที่ไม่เข้าใจ

⁵⁵ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 320.

⁵⁶ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มหาราช,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 267.

การบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ ทำให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมียิ่งใหญ่ที่มีเพียงพระโพธิสัตว์เท่านั้นที่ทำได้เพราะทรงมองเห็นประโยชน์ภายใต้พระปัญญาที่เป็นเลิศกว่ามนุษย์ธรรมดา การยอมรับการบำเพ็ญทานบารมีของอำมาตย์เมืองสีพีในภายหลังแสดงว่าพระโพธิสัตว์บำเพ็ญทานบารมีอย่างชอบธรรมและยิ่งใหญ่เกินกว่าที่คนทั่วไปจะเข้าใจโดยง่าย

มุมมองของพระพุทธเจ้า ของกวี ของพระเวสสันดรเอง และของตัวละครอื่นที่มีต่อพระเวสสันดรในการเล่าเรื่อง นำเสนอว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ผู้ยิ่งใหญ่ซึ่งบำเพ็ญบุตรทานทานบารมีที่ทำได้ยากเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า อีกทั้งทรงเป็นผู้บำเพ็ญทานบารมีด้วยการเป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์ ขณะเดียวกันแม้ตัวละครบางตัวจะมีมุมมองด้านลบต่อพระเวสสันดร แต่ก็เพื่อเผยให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่เหมาะสม ซึ่งต่อมาตัวละครเหล่านี้ก็ยอมรับในการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร จึงนำเสนอพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบุตรทานที่เหมาะสมเป็นทานบารมีที่ยิ่งใหญ่และสมบูรณ์อย่างแท้จริง ซึ่งทำให้พระองค์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

5.2.2 มุมมองที่มีต่อตัวละครอื่นในการเล่าเรื่อง

มุมมองต่อตัวละครอื่นแสดงคุณลักษณะที่ส่งเสริมให้พระเวสสันดรบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่เพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ พบว่าตัวละครที่มีบทบาทช่วยเหลือพระเวสสันดรจนบำเพ็ญทานบารมีสำเร็จล้วนมีภาพที่ดี ส่วนตัวละครที่มาทำให้การบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรสั้นคลอนจะมีภาพลบเพื่อแสดงว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ ดังต่อไปนี้

5.2.2.1 มุมมองที่มีต่อพระนางมัทรีในการเล่าเรื่อง

พระนางมัทรีเป็นตัวละครที่อยู่ใกล้ชิดพระเวสสันดรมากที่สุดตั้งแต่เสด็จออกจากเมืองสีพีจนกระทั่งกลับไปครองราชสมบัติดั้งเดิม พระนางมัทรีทรงสนับสนุนให้พระเวสสันดรบำเพ็ญบุตรทานทานบารมีอย่างสมบูรณ์ อีกทั้งเชิดชูการบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดร กล่าวคือ พระนางมัทรีทรงเสียดสละพระองค์ดูแลพระเวสสันดรและสองกุมารอย่างไม่ย่อท้อจากการออกแสวงหาผลไม้ในป่ามาเป็นอาหาร ทำให้พระเวสสันดรและสองกุมารทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ในป่าหิมพานต์ พระเวสสันดรจึงทรงมีโอกาสบำเพ็ญบุตรทานทานในเวลาต่อมา พระนางมัทรียังทรงอนุโมทนาในบุตรทานของพระเวสสันดรที่ทำให้การบำเพ็ญทานบารมีสมบูรณ์และเป็นทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ หลังจากนั้นเมื่อพระเวสสันดรพระราชทานพระนางมัทรีแก่พราหมณ์แปลง พระนางไม่ทรงมีกิริยาวิตก ไม่ทรงกล่าวโทษพระเวสสันดร แต่ทรงยินดีต่อการบริจาคทานครั้งนี้ ซึ่งสนับสนุนให้พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่อีกครั้ง

มุมมองของผู้เล่าเรื่อง ได้แก่ พระพุทธเจ้าและกวี และมุมมองตัวละครอื่นที่มีต่อพระนางมัทรีในการเล่าเรื่อง นำเสนอพระนางมัทรีทรงมีชาติกำเนิดสูงส่ง และเป็นหญิงประเสริฐด้วยความงามและ

คุณธรรม คุณสมบัติเหล่านี้ทำให้พระนางมัทรีเป็นผู้สนับสนุนพระเวสสันดรในการบำเพ็ญทานบารมี อีกทั้งแสดงว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ ดังนี้

ผู้เล่าเรื่องและตัวละครอื่นเห็นว่าพระนางมัทรีเป็นผู้มีกำเนิดสูงส่ง ทรงเป็นพระราชธิดาของพระเจ้ากรุงมัทราชผู้มีพระเกียรติยศเกรียงไกรพระนางมัทรีจึงเป็นสตรีคู่บุญของพระเวสสันดร ดังที่ทรงสนับสนุนให้พระเวสสันดรบำเพ็ญบุตร ทารทานอย่างสมบูรณ์

ผู้เล่าเรื่องเห็นว่าพระนางมัทรีทรงเป็นพระราชธิดาผู้ยิ่งใหญ่ของท้าวมัทราชซึ่งเป็นกษัตริย์ที่มีพระยศใหญ่ในหมู่กษัตริย์ คุณสมบัติดังกล่าวนี้แสดงว่าพระนางมัทรีเป็นหญิงที่ประเสริฐและมีบุญมาก ปรากฏในกัณฑ์มัทรี ดังนี้

มทที อันว่าพระมัทรีศรีสุนทรางค์ วราโรหา วรฐุปารมยศ เห็นลำเภาเทศ
พิมลเบญจางค์ ลักษณะเลิศฟ้า ราชบุตตี เป็นบรมราชธิดาอดุลดวงสวัสดิ
แห่งท้าวมัทราชชาติเชื้อสมมติพงษ์ ยสสสินี กอปกฤติบริวารยศยงภู่เลื่อง ทุกแมน
เมืองหมู่กษัตริย์⁵⁷

ส่วนพระเวสสันดรก็ทรงเห็นว่าพระนางมัทรีมีชาติกำเนิดสูงส่ง ทรงเป็นพระราชธิดากษัตริย์ มีพระราชทรัพย์ และเป็นผู้เป็นเลิศในแผ่นดินและแผ่นฟ้า แสดงว่าพระนางมัทรีเป็นผู้ที่มีบุญและเป็นหญิงประเสริฐอย่างแท้จริง ปรากฏในกัณฑ์มัทรี ดังนี้

นनु มทที วราโรหา ดูกรเจ้ามัทรี นางมีศรีสาวหนุ่ม หน้าช่วยชุ่มใจชาย
ทุกแห่งแล ราชบุตตี ยสสสินี แล้วก็เป็นลูกสาวกษัตริย์ แสนสมบัติเหลือแหล่
ดินฟ้าแต่ต้นนางเลิศแลฯ⁵⁸

พระนางมัทรีเป็นสตรีที่มีกำเนิดสูงส่ง คือ ทรงเป็นธิดาของกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ จึงเป็นผู้มีพระคุณสมบัติคู่ควรเป็นพระมเหสีของพระเวสสันดร พระนางจึงเป็นคู่บุญที่สนับสนุนให้พระเวสสันดรได้บริจาคที่ยิ่งใหญ่ถึง 2 ครั้งอย่างสมบูรณ์ จากการเสียสละพระองค์ดูแลพระเวสสันดร และสองกุมาร การอนุโมทนาทานปิยบุตรทาน และการเห็นชอบในการบริจาคทานทาน ขณะเดียวกันก็แสดงว่าพระนางมัทรีเป็นหญิงที่มีคุณค่า ทรงมีพระเกียรติยศคู่ควรกับพระเวสสันดรทุกประการ แต่พระเวสสันดรก็เสียสละพระนางบำเพ็ญทานบารมีโดยไม่เสียดาย แสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่

⁵⁷ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มัทรี,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 242.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 231.

ผู้เล่าเรื่องและตัวละครอื่นนำเสนอพระนางมัทรีทรงมีพระสิริโฉมงดงามอย่างยิ่ง ขณะเดียวกันก็เป็นผู้มีคุณธรรมอีกด้วย คุณสมบัติดังกล่าวนี้แสดงว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานทานที่ยิ่งใหญ่ และทำให้พระนางมัทรีเป็นผู้สนับสนุนพระเวสสันดรในการบำเพ็ญปิยบุตรทานอย่างสมบูรณ์ ดังนี้

มุมมองของผู้เล่าเรื่องที่มีต่อพระนางมัทรี นำเสนอพระนางมัทรีทรงมีพระสิริโฉมงดงามโดดเด่นอย่างยิ่งจนเป็นที่ชื่นชมของเทวดา ปรากฏในนครกัณฑ์ ดังนี้

สา มหฺที อันว่าเจ้ามัทรีอรุณคเหพีพิทยลักษณ์ ราชบุตตี อนนเปนลูกรัก
ราชธิดา มหากษัตราธิราช พระบาทท้าวมหัทธเทพ สีหนุหตาตา เมาะ ปรมสุคนฺธ
อามลเกน อดตโน อดตมงฺควาลิตา เจ้ากัสระเสพยศิโรรัตน์ อามลเกน ด้วย
อมลกปัทมบวททอง รองพานมาศ รจิตร ปรมสุคนฺธ อนนหอมพิพิธจรงฺคนธ์
จรบลรศกัจจร สุจิตถา เมาะ สงฺขวณฺณน สุจิตถน นินวาสิตา นางกัทรงพัตรา
ภรณฺพาดแครง ศรแสงใสสุทชชาติ อนนขาตรดาษดุจสังข์ สพพาลงการวิภูสิตา
เมาะ สพเพหิ อภรณฺเหหิ วิภูสิตสรีราฯ วิภูสิตสรีรา ทรงสรรพางคประดับ สำหรั
ราชกระษัตริย์ ศรีสำอาง เอาโฉม สพเพหิ อภรณฺเหหิ โรมด้วยแก้วแก้วสิ่ง อนนงาม
ยัรงฺจนา โสภากัทตรพิมพิโพธ กัทิสา แลนางพญานันน โสตงามตงงฤ อจฉรา อิว
คือ เทพเพหิ ศรีอัปสรสาวสวรรค์ อโสมถ ใครเห็นขวัญตาโลก โฉมเยวโยคสสรม
ดาวดีสา เปนที่ชมแก่เทวนิกร ในนครไตรตรังษ์ พิกพพูน⁵⁹

เมื่อพระนางมัทรีเปลี่ยนเครื่องทรงของนางกษัตริย์แล้ว ผู้เล่าเรื่องกล่าวถึงความงามอันยิ่งของพระนางมัทรีว่าดูจเทพธิดาบนสวรรค์ หากใครพบเห็นก็นับว่าเป็นขวัญตา อีกทั้งความงามของพระนางเป็นที่ชื่นชมของเทวดา แสดงว่าพระนางเป็นสตรีที่มีบุญเหนือกว่าสตรีใด พระนางจึงเป็นนางแก้วคู่บุญที่ช่วยเหลือพระเวสสันดรในการบริจาคทานอย่างสมบูรณ์ซึ่งไม่มีสตรีธรรมดาคนใดในโลกจะทำได้ อย่างไรก็ตาม อีกทั้งความงามที่พิเศษและเหนือใครเช่นนี้ แสดงว่าพระนางเป็นสตรีที่มีค่าต่อพระเวสสันดรอย่างยิ่ง แต่พระเวสสันดรก็ทรงสละพระนางมัทรีบำเพ็ญทานอย่างง่ายดาย จึงแสดงว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานทานบารมีที่ยิ่งใหญ่เพราะทรงปรารถนาพระโพธิญาณยิ่งกว่าความรัก ความผูกพันระหว่างสามีกับภรรยา

นอกจากพระนางมัทรีทรงมีพระสิริโฉมงดงามอย่างยิ่งแล้ว ในบางขณะมุมมองของตัวละครอื่นที่มีต่อพระนางมัทรีก็นำเสนอพระนางมัทรีเสื่อมจากความงาม ซึ่งเน้นว่าพระนางมัทรีทรงเสียสละพระองค์ดูแลพระเวสสันดรและสองกุมาร ทรงให้ความสำคัญต่อความสุขของพระสวามีและลูกยิ่งกว่าความงาม คุณสมบัติเช่นนี้ทำให้พระนางมัทรีเป็นทั้งแม่และเมียที่ดี และสนับสนุนการบำเพ็ญทาน

⁵⁹ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 314.

บารมีของพระเวสสันดร เพราะไม่ทรงเห็นแก่ความสุขส่วนตน ดังพระชาลิกกราบทูลพระเจ้าสุยชัย
ปรากฏในกัณฑ์มหาราช ดังนี้

บพิตร ออกนางตุโตรดตรอม บัดนี้ผอมเหลืองหลากแล อาหารดี ทุมปผล
เพราะเพื่อแสวงหาลูกไม้ มาถวายแต่ให้ทรงธรรม บพิตรนั้นน วาตาดเปน สุขุมาลี
ปทุม หมดจดมิวฯ เทว บพิตร ทำผู้ผ่านเจ้าอยู่หัว ปทุม อิว เมาะ ยถา ปทุม ดังฤ
ดงดอกบวบานแบ่ง ขึ้นแข่งน้ำเรื่องไร มาณเวน แลกรไทชายมาณพนายผู้หนึ่ง
หมดดเล ปริมทิตต์ แลเอามาคลายเคลื่อนซึ่งมีอมน บงามฉรรแสงเศร้า ทูณณมิ
ลาต บัดนี้ เห็นห้วยเศร้าหายสรด โทติ ก็มีในดอกบงกช นันนโสด สา อมมา อันว่า
ออกนางนงโพทให้เทพี แม่มัทรีดูข้าน้อยนารถ สุขุมาลี อันมีสมบุรณ์ใสสรระอาจ
สุขุมาลัย เนื่อรุธาญทองแห่ง ทูณณมิลาต อ้าบัดนี้ ก็เห็นห้วยแห่งแห่งพระองค์ วา
ตาดเปน ด้วยลมลงดงแดด เดอรแจ้งแจจ้งาย โทติ ก็มีหลายคราหลายคราบ
ดูประดาบสาหส เอวเมว ดุดอกบงกชบววมาศ แลมาลูอำนาจในมือชาย อยู่มนน
ทานมนนทัดถือเหล่น อยู่มนนเคล้ามนนคลี่ไปมา ให้ห้วยแล อมมาย ปตนู เกสา
อันว่าเกसानิลพยงพู่ ข้องพฤษอยู่ดูบาง แลนาท้าว วิจรัตนยา พุทธาวเน บุกป่าดง
พงกว้าง โดยด่านข้างซรงมไพโร วเน วาหมิคากิณเณ ดงไตพามฤคมาก เนื้อเปื้อ
หลาก หลายพรรคอยู่แล ชคคทีปนิเสวิต เล็บงอนงามอน่ง เขาชัยพล่งเปลวแสง
ส่องแล⁶⁰

พระชาลิกกล่าวว่าพระนางมัทรีทรงเสื่อมจากความงามเพราะตรากตรำแสวงหาผลไม้มาเป็น
อาหารแก่พระเวสสันดรและสองกุมาร พระนางดูจดอกบัวที่ถูกเคลื่อนเล่นจนเหี่ยว ผิวพรรณทิ้งดงาม
ดูจทองคำเมื่อต้องลมแดดหลายคราก็สิ้นความงาม พระเกษามีสีด้าและหนาเป็นพวงก็เกี่ยวกับกิ่งไม้
จนดูบางเพราะเดินบุกป่าแสวงหาผลไม้ พระนางมัทรีมีรูปลักษณะสิ้นจากความงามดังกล่าว แสดงว่า
พระนางมัทรีทรงให้ความสำคัญแก่พระสวามีและลูกยิ่งกว่าตนเอง แม้แต่ความงามซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ
ของสตรี คุณสมบัติดังกล่าวของพระนางมัทรีจึงสนับสนุนให้พระเวสสันดรบำเพ็ญบุญบารมี
ต่อมา

มุมมองของผู้เล่าเรื่องและตัวละครอื่นที่มีต่อพระนางมัทรี ยังแสดงว่าพระนางมัทรีเป็นหญิงที่
ประเสริฐด้วยคุณธรรมอย่างเด่นชัด ได้แก่ เป็นเพื่อนคู่ทุกข์คู่ยาก รักดีต่อพระสวามี มีศีล และทรงมี
ความศรัทธาต่อการบำเพ็ญทานบารมีเสมอกับพระเวสสันดร ดังนี้

⁶⁰ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มหาราช,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 273.

ในมุมมองของผู้เล่าเรื่องที่มีต่อพระนางมัทรี แสดงว่าพระนางมัทรีทรงเป็นเพื่อนคู่ทุกข์ของพระเวสสันดร เนื่องจากพระนางเสด็จตามพระเวสสันดรมาประทับยังป่าหิมพานต์ แม้จะมีความเป็นอยู่ลำบากไม่เหมือนประทับอยู่ในพระราชวัง แต่พระนางก็ดูแลพระเวสสันดรอย่างดี แสดงว่าพระนางเป็นภรรยาที่ดีของพระเวสสันดร ปรากฏในกัณฑ์สักรบรพ ดังนี้

น เม เทสสา อุโภ ปุตตา ส่วนสองตรุณน้อยหนอทงคฺ เปนที่ชูขึ้นจิตร์
ท่านแล มหที เทวี น อปปียา อิกโณมนางผู้เพื่อนลำเคญ เทียรยอมเปนที่รักท่าน
ไซ้⁶¹

พระนางมัทรีทรงเป็นคู่ทุกข์คู่ยากที่ดูแลความเป็นอยู่ของพระเวสสันดรและสองกุมาร สนับสนุนให้พระเวสสันดรทรงมีโอกาสบำเพ็ญบิณฑุทธาทาน อีกทั้งแสดงว่าพระนางมัทรีเป็นหญิงที่มีคุณค่าต่อพระเวสสันดรอย่างยิ่ง แต่พระเวสสันดรก็ทรงบริจาคพระนางแก่พราหมณ์แปลง คุณสมบัติของพระนางมัทรีดังกล่าวนี้จึงทำให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงมีศรัทธาที่จะบำเพ็ญทานบารมีอย่างแท้จริง

ส่วนพระเวสสันดรทรงเห็นว่าพระนางมัทรีเป็นภรรยาผู้รักดีคู่พระไมตรีของพระองค์ พระนางมัทรีจึงเป็นเมียที่ดีและมีคุณค่าของพระเวสสันดร การบริจาคพระนางมัทรีจึงมิใช่การบริจาค เพราะพระเวสสันดรไม่ทรงรักพระนาง แต่เป็นการบริจาคเพื่อสละความยึดมั่นถือมั่นสู่การบรรลุพระโพธิญาณอย่างแท้จริง ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

เวสสนโตร อาห พระแพศยันดรราช ก็มีพระสาสนสนองพราหมณ์
ดังนี้ สเจ ตวํ นิจฺจเส ทฏฺจํ ฌิตฺธิบเคร่าถ่า เห็นหนุ่มหน่านางเมือง มิ่งนันท มม
ภริยํ ปติพพตฺ เป็นเมียมิ่งไมตรี ย่อมรักดีโดยราชไซ้⁶²

ส่วนพระอินทร์เห็นว่าพระนางมัทรีเป็นผู้มีศีล ซึ่งแสดงว่าพระนางเป็นสตรีที่ประเสริฐ ขณะเดียวกันคุณสมบัติเช่นนี้ทำให้พระนางมัทรีเป็นผู้คอยดูแลพระเวสสันดรและสองกุมารตลอดมา ซึ่งส่งเสริมให้พระเวสสันดรมีโอกาสบำเพ็ญทานบารมีหลายครั้ง ปรากฏในกัณฑ์สักรบรพ ดังนี้

สีลวตี มหที ยาจิตวา ก็ขอเจ้ามัทรีอันมีศีลอันชอบ กอปรด้วยสรรพ
ลักษณะ แก่เจ้าจอมจักรโสด⁶³

⁶¹ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักรบรพ,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 252.

⁶² “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 193.

⁶³ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักรบรพ,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 247.

นอกจากนี้ พระอินทร์ก็เห็นว่าพระนางมัทรีเป็นผู้มีศรัทธาต่อการบำเพ็ญทานบารมีเสมอกับพระเวสสันดร พระนางมัทรีจึงอนุโมทนาทานปิยบุตรทานและทรงเห็นชอบในการบำเพ็ญทานทานของพระเวสสันดร ซึ่งทำให้พระเวสสันดรทรงบริจาคปิยบุตรทานอย่างสมบูรณ์ ปรากฏในกัณฑ์สักรบรรพ ดังนี้

เอว้ ตูถญจ มทที จ พระผู้ยอดยศโกคัย คู่ควรไ้อรเทพี เทพอัษร สัตริ
นั้นแล สมานมนเจตสา แต่ดวงจิตรมีพระราชศรัทธา เสมอกันคุณนั้นแล⁶⁴

พระชาลียังเห็นว่าพระนางมัทรีมีจริยวัตรสันโดษดุจพระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งเน้นให้เห็นว่าในสถานภาพนักบวช พระนางมัทรีทรงตั้งมั่นอยู่ในศีลอย่างเคร่งครัด ทรงมีความสันโดษตามวิถีของนักบวช ปรากฏในกัณฑ์มหาราช ดังนี้

เกเสสุ ชฎี พนธิตวา บพิตร ออกนางตูปนเจ้า ย่อมห่อเกล้าชฎาธาร
ทุกเมื่อไ้ กจเฉ ชลลมธารยิ มีเสทาทางสอง รักรงรองหมองหม่นแล จมม
วาสี ฉมา เสดิ นุ่งหงงเสื่อนอนแผ่น ไ้ไม้แท่นปูอาศน์แล ชาตเวท นมสสติ
ไหว้พระเพลองอรเอก เจื่อนปรตเยกสัพพุทธเลศนนั้นน⁶⁵

พระชาลีกล่าวว่าพระนางมัทรีทรงมีพระจริยวัตรสันโดษดุจพระปัจเจกพุทธเจ้า ดังความว่า “นุ่งหงงเสื่อนอนแผ่น ไ้ไม้แท่นปูอาศน์แล ชาตเวท นมสสติ ไ้ไหว้พระเพลองอรเอก เจื่อนปรตเยกสัพพุทธเลศนนั้นน” เน้นให้เห็นว่าพระนางมัทรีเป็นหญิงประเสริฐ ทรงมีศีล และรักสันโดษเล็กน้อย คุณสมบัติเช่นนี้สอดคล้องกับเพศนักบวช ซึ่งสนับสนุนให้พระเวสสันดรทรงบริจาคทานอย่างสมบูรณ์ เพราะพระนางมัทรีเองก็เป็นสตรีที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น มีความมกน้อย ทำให้พระนางอนุโมทนาทานในปิยบุตรทานและเห็นชอบต่อการบริจาคทานทาน พระนางมัทรีจึงเป็นตัวละครคู่ขนานกับพระเวสสันดร ซึ่งสนับสนุนการบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่สู่การบรรลุพระโพธิญาณ

5.2.2.2 มุมมองที่มีต่อพระชาลีและพระกัณหาในการเล่าเรื่อง พระชาลีและพระกัณหาเป็นพระราชโอรสและพระราชธิดาผู้เป็นที่เสนาหาของพระเวสสันดรอย่างยิ่ง มีฐานะเป็นวัตถุทานที่สนับสนุนการบำเพ็ญทานบารมี และเชิดชูการบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่และชอบธรรมของพระเวสสันดร กล่าวคือ สองกุมารยอมเสด็จขึ้นจากสระโบกขรณี ทำให้พระเวสสันดรบำเพ็ญปิยบุตรทานสำเร็จ ต่อมาชุกชกโบายตีสองกุมาร พระชาลีทรงอ่อนวอนพระเวสสันดรขอพบพระนางมัทรีซึ่งออกแสวงหาผลไม้ในป่าก่อนให้ชุกชกพาจากไป และขอให้พระเวสสันดรพระราชทานพระองค์เพียงคน

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 254.

⁶⁵ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มหาราช,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 273.

เดียวแก่ชูชก เพราะพระนางกัณหาชังพระเยาว์ ไม่อาจอดทนต่อความทุกข์ได้ ส่วนพระนางกัณหาทรงขอให้พระเวสสันดรอย่าพระราชทานพระองค์แก่ชูชก แต่พระเวสสันดรก็ไม่ทรงทำตาม แสดงให้เห็นว่าการบำเพ็ญบุญกุศลเป็นทานบารมีที่สละได้ยาก พระเวสสันดรต้องทรงก้าวข้ามความรักความผูกพันอันเป็นความรักส่วนตนของบุคลุชนทั่วไปเพื่อบำเพ็ญทานบารมีให้บรรลุพระโพธิญาณ และด้วยขัตติยมานะ พระชาลีและพระกัณหาทรงยอมเดินทางไปกับชูชก ทำให้พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบุญกุศลทานบารมีสำเร็จ ต่อมาพระชาลียังทรงปกป้องพระเวสสันดรจากคำนิทนาการบำเพ็ญบุญกุศลทานของเหล่าเสนาอำมาตย์ แสดงให้เห็นว่าการบริจาคบุญกุศลทานของพระเวสสันดรมีความชอบธรรมและเหมาะสม

ผู้เล่าเรื่องและตัวละครอื่นมีมุมมองต่อพระชาลีและพระกัณหาในภาพบวกทั้งสิ้น ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวนี้เน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่อย่างเด่นชัด ได้แก่มีรูปลักษณะงดงาม และเป็นผู้ช่วยพระเวสสันดรบำเพ็ญทานบารมี ดังนี้

ในมุมมองของตัวละครอื่นที่มีต่อพระชาลีและพระกัณหา เห็นว่าทั้งสองพระองค์มีรูปลักษณะที่งดงามซึ่งเป็นลักษณะของผู้มีบุญ ลักษณะเช่นนี้สัมพันธ์กับที่สองกุมารเป็นผู้ฉลาดช่วยเหลือให้พระเวสสันดรบำเพ็ญทานบารมีสำเร็จและช่วยให้พระเวสสันดรกลับคืนไปครองราชสมบัติที่เมืองสีพีอย่างสมพระเกียรติ ขณะเดียวกันก็แสดงว่าสองกุมารเป็นบุตรและธิดาซึ่งเป็นที่เสนาหาของพระเวสสันดร เป็นวัตถุทานที่มีค่าอย่างยิ่ง

พระเวสสันดรและพระนางมัทรีเห็นว่าสองกุมารมีลายพระบาทที่งดงามซึ่งเป็นมงคล 108 ประการของพุทธลักษณะ ส่วนพระเจ้าสุทนต์เห็นว่าสองกุมารมีพระพักตร์ที่งดงามสดใสและมีรูปดูจูงทอง ดังนี้

ตอนสองกุมารเสด็จหนีไปซ่อนพระองค์ในสระโบกขรณี พระเวสสันดรเสด็จตามสองกุมารเพื่อนำมาพระราชทานแก่ชูชก พระเวสสันดรทรงสังเกตเห็นรอยพระบาทซึ่งมีลายรูปจักรของสองกุมารเสด็จลงไปใ้ในสระโบกขรณี ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ความว่า

คนตวา ธกัค้อยไ้ตาม โดยรอย่าง เห็นกระช่างตีนน้อย พิงคลาศค้อย
คลาไป ตีนนั้นนใหม่บมิหมอง ล่ายองยลจักรลักษณ เ้าถึงสำนักนิโบษขรณินัน
โสดแล⁶⁶

พระเวสสันดรเห็นรอยพระบาทของสองกุมารมีรอยรูปจักร ซึ่งเป็นมงคลของพุทธลักษณะประการหนึ่งใน 108 ประการ แสดงให้เห็นว่าสองกุมารเป็นผู้มีบุญ เหมาะสมกับที่ทั้งสองพระองค์ถือ

⁶⁶ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 195.

กำเนิดเป็นพระราชโอรสและพระราชธิดาของพระโพธิสัตว์ และช่วยเหลือพระเวสสันดรบำเพ็ญบิณฑบาตบารมีที่ยิ่งใหญ่จนสำเร็จ

ต่อมาเมื่อชุกกานำสองกุมารเดินทางมายังเมืองสีพี เมื่อเดินผ่านบริเวณหน้าพระลาน พระเจ้าสุทนต์ทอพระเนตรเห็นสองกุมารมีพระพักตร์งดงาม และมีรูปโฉมดุจทอง ปรากฏในกัณฑ์มหาราช ดังนี้

โขนโต อมจจา ดูกรชาวเจ้าแห่งายุพราช อีโกมาตยลูกขุน กสส กุมารสส เพื่อตรุณเด็กโต เอต มุขี อนนมมีภักตรนั้นไสตระศักดิ์ อาภาติ เมาะ วิโรจติ งามพิงรักพิงชม โฉมอุดมเรืองรอง เหม อิว เมาะ สุวณณพิมพ์ วีย ดูประจจุรูปทองธเกลา สุวณณาเรน แลช่างทองเหลาหล่อแล้ว อุตตตต เมาะ ตาปีต แผ้วเผาธาภิเรืองไร อคคินา ด้วยแสงไฟบเศร้า อาภาติ เมาะ วิโรจติ ดูรุ่งเร้าชวาล โอไปดูตรการแก่ตาเรา กว่าขึ้นแล นิกขิว ชาตรูปสส อุกกามุขปหิสิตา ปหิสิต แลภักตรากุมารนั้นน ไสตรงามดั่งถุ นิกข อิว เมาะ สุวณณชฎิกา วีย สุวณณปฎิมา วียฯ สุวณณชฎิกา วีย คือ แห่งทองธโกรษธเกลา สุวณณปฎิมา วีย คือ ดูจรูปทองธเหลาหล่อ ปหิสิต เมาะ ชาติมต ปภสสร พิโลญล่อแสงใส อุกกา มุখে ในปากบ้ำแสงจรัส โฉมบรัสรูจี โหติ ก็มีอำไพรูดงาม ในพระราชสนามเราดั่งนี้ อุโภ สทิสลกขณา สองสุภลักษณ์เลงเลอศนี โฉมประเสอรฐเสมอกัน บแปลกเลอย⁶⁷

แม้พระเจ้าสุทนต์ไม่ทรงทราบว่าเด็กทั้งสองคือพระชาติและกัณหา แต่ก็ทรงเห็นว่าสองกุมารมีลักษณะประเสริฐแตกต่างจากเด็กธรรมดาทั่วไป คือ มีรูปลักษณะที่งดงามอย่างยิ่ง ได้แก่มีพระพักตร์ที่งดงามใสสะอาด มีรูปโฉมดุจทองคำที่ช่างทองหล่อไว้ รูปลักษณะที่งดงามแปลกตาของสองกุมารจึงเป็นที่สะดุดพระเนตรของพระเจ้าสุทนต์ เป็นเหตุให้พระองค์รับสั่งให้ชุกกานำสองกุมารมาเข้าเฝ้า ต่อมาพระเจ้าสุทนต์ไถ่ตัวสองกุมาร และพระชาติกราบทูลให้พระเจ้าสุทนต์ยกทัพไปรับพระเวสสันดรกลับมาครองราชสมบัติที่เมืองสีพีตามเดิมซึ่งทำให้พระเวสสันดรมีโอกาสบำเพ็ญวิบัติกุศลทานกว้างขวางมากยิ่งขึ้น รูปลักษณะที่งดงามอันเนื่องจากบุญญาบารมีของสองกุมารดังกล่าวจึงสนับสนุนการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร อีกทั้งเน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบิณฑบาตบารมีที่ยิ่งใหญ่ แม้สองกุมารจะมีรูปลักษณะที่งดงามซึ่งย่อมเป็นที่รักของพระเวสสันดรอย่างยิ่ง แต่พระเวสสันดรก็ทรงตัดกิเลสพระราชทานให้แก่ชุกกด้วยความยินดี ซึ่งคนทั่วไปไม่อาจทำได้ การบำเพ็ญบิณฑบาตของพระเวสสันดรจึงเป็นการบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่จากการสละความยึดมั่นถือมั่นในความผูกพันระหว่างพ่อกับลูก

⁶⁷ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มหาราช,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 265.

นอกจากสองกุมารมีความกตัญญูและมีซื่อสัตย์ ยอมขึ้นจากสระโบกขรณี อีกทั้งยอมเดินทางไปกับชูชก แม้จะถูกทำร้ายอย่างทารุณแล้ว เมื่อสองกุมารเข้าเฝ้าพระเจ้าสุทนต์ที่เมืองสีพี และเหล่าเสนาอำมาตย์นิทนาการบริจาศสองกุมารของพระเวสสันดร พระชาลีทรงมีไหวพริบปรีชา ยิ่งทรงปกป้องพระเวสสันดรจากคำนิทาของอำมาตย์ ในมุมมองของผู้เล่าเรื่องที่ต่อพระชาลีแสดงว่าการกระทำดังกล่าวยิ่งใหญ่ เพราะทำให้พระเจ้าสุทนต์และอำมาตย์ยอมรับการบริจาศบุตรหลาน เน้นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่เหมาะสม และทำให้พระเวสสันดรมีโอกาสเสด็จกลับมาครองราชสมบัติที่เมืองสีพีอีกครั้งซึ่งพระองค์มีโอกาสบำเพ็ญวิถุทานต่อไป ปรากฏในกัณฑ์มหาพรตดังนี้

ต๋ สุตวา กุมารโ ปิตุครท๋ อสหนุโต อันว่าเจ้าชาลี กรษัตริย์ชาติ
ครันนพงค์คำคณอมาย บมิจาจอตความทรยศอนนเขานินทาภมาน
ออกยาพระราชกุมารได้ โสดเลอย วาตาทิตสส สีนรุโน อตตโน พาหุ
นา อุปตถมณโต วิย อิมิ คาถมาท เจ้าก็จะกล่าวกนนพระราชบิดา
จากความพันโลกาประภาษ ดุจดังพระมหาบุรุษราชผู้มีฤทธิ์ เงื่อน
พระพิศณุเอาพระพาหุดำรง ให้คงพระเมรุราชอนนอาจให้ยังอยู่ อนน
ลมพัดพู่พนนภก เจ้าก็ลคึกผดุงบให้เชร ก็เผดคีนบให้ชรวด ก็สวด
คาถาทูลแด่พระไอยกาธิบตี ภูมิศวรคีน ดงนี้⁶⁸

ในมุมมองของผู้เล่าเรื่องนำเสนอการกระทำของพระชาลีปกป้องการบำเพ็ญบิบุตรหลานของพระเวสสันดรให้พ้นจากคำนิทาของอำมาตย์เป็นการกระทำที่ยิ่งใหญ่ เปรียบได้กับพระมหาบุรุษที่มีฤทธิ์มากดังพระวิษณุผู้ทรงใช้พระพาหุยังให้เขาพระสุเมรุซึ่งต้องลมพายุที่พัดกระหน่ำอย่างรุนแรงให้คงตั้งอยู่ได้โดยไม่เซ การให้ภาพที่ดีแก่พระชาลีจากเหตุการณ์ที่ทรงปกป้องการนิทาการบำเพ็ญบุตรหลานของพระเวสสันดร เน้นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่เพราะมีความเหมาะสม อีกทั้งแสดงว่าอำมาตย์เมืองสีพีเป็นตัวละครที่โง่เขลาไม่อาจเข้าใจการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ เพราะคนทั่วไปไม่อาจเข้าใจและยอมรับการบำเพ็ญทานบารมีที่ทำได้ยากดังกล่าวได้โดยง่าย จึงเสริมให้เห็นภาพพระเวสสันดรผู้บำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่และสำคัญ

5.2.2.3 มุมมองที่มีต่อชูชกในการเล่าเรื่อง ชูชกต้องการมาขอสองกุมารไปเป็นทาสตามคำสั่งของนางอมิตตดา และยังสนับสนุนการบำเพ็ญบิบุตรหลานที่ยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดร อีกทั้งมีส่วนทำให้พระเวสสันดรเสด็จกลับไปครองราชสมบัติที่เมืองสีพีตามเดิม หลังจากได้รับพระราชทานสองกุมารแล้ว ชูชกกล่าวบริภาษพระเวสสันดรว่าเป็นคนมักโกหกยิ่งกว่าผู้ใดในโลกและยังโบยตีสองกุมารต่อหน้าพระเวสสันดรอย่างทารุณโดยไม่เกรงพระทัย ทำให้พระทัยของ

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, 267.

พระเวสสันดรขุนมัวชั่วขณะ แสดงว่าชูชกเป็นตัวละครปรปักษ์อย่างชัดเจน แต่พระเวสสันดรทรงตัดพระทัย ระวังกิเลส จนบำเพ็ญบิณฑบาตสำเร็จ ต่อมาชูชกนำสองกุมารเดินทางมายังเมืองสีพี พระเจ้าสญชัยทรงไถ่ตัวสองกุมาร และยกทัพไปอัญเชิญพระเวสสันดรให้เสด็จกลับเมืองสีพีในเวลาต่อมา ชูชกจึงมีส่วนทำให้พระเวสสันดรทรงมีโอกาสบำเพ็ญทานบารมีย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้นในฐานะกษัตริย์ เมื่อชูชกทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์แล้ว จึงยุติบทาพด้วยความตายจากการบริโภคอาหารเกินประมาณเป็นบطلโทษตัวละครปรปักษ์เมื่อตัวเอกบรรลุจุดหมายแล้ว

ผู้เล่าเรื่องและตัวละครอื่นมีมุมมองต่อชูชกด้านลบทั้งสิ้น ได้แก่ รูปลักษณ์อัปลักษณ์และนิสัยชั่วร้าย คือ โลภมาก โหดร้าย และไร้ความเมตตา แต่ชูชกก็มีภาพด้านบวกในมุมมองของพระเวสสันดรก่อนการพระราชทานสองกุมาร ดังนี้

มุมมองของผู้เล่าเรื่องและตัวละครอื่น นำเสนอชูชกมีรูปลักษณ์ที่อัปลักษณ์ 18 ประการ ซึ่งเป็นความอัปลักษณ์ที่สุดกว่าทุกคนในโลก ร่างกายที่อัปลักษณ์ของชูชกเสริมให้เห็นว่าชูชกเป็นพราหมณ์ที่มีความชั่วร้ายทั้งทางร่างกายและจิตใจ แต่พระเวสสันดรก็ทรงบริจาคสองกุมารแก่ชูชกด้วยความยินดี แสดงว่าพระเวสสันดรทรงมีศรัทธาที่จะบำเพ็ญทานบารมีย่างแท้จริงและทรงบริจาคทานที่ยิ่งใหญ่เพราะทำได้ยากจากการให้ทานแก่ผู้ทุศีล

ผู้เล่าเรื่องกล่าวว่าชูชกมีลักษณะอัปลักษณ์ มีขนขึ้นบริเวณหน้าอก และมีร่างกายไม่งามทุกแห่ง ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ความว่า

ตโต กุมารา ปุกคามุ้ ดุกรสงฆ์ สองสุรวงษ์ก็คลาไคลไปด้วยพราหมณ์แล
พราหมณสส ปมฺฤจีย พนมมือพราหมณ์ยาจก เจ้าสรรสกอกขน ทูลลักษณะทุกแห่ง
แล⁶⁹

ส่วนตัวละครอื่นก็เห็นว่าชูชกมีร่างกายอัปลักษณ์ และมีบุรุษโทษ 18 ประการ ดังพระชาติเห็นว่าชูชกมีลักษณะบุรุษโทษ 18 ประการซึ่งอัปลักษณ์กว่าทุกคนในโลก ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

ตสส สริริ โอลเกลสิ เจ้าก็หลยวเลดองคพายพ สบสรรพางคพราหมณ์นนน
อฏฺจารสปริสโทเส ปสสิ เจ้าก็เห็นปรตยักษ์ อนนอัปลักษณ์สิบแปดแห่ง ร้ายพัน
แปดฝูงคนในโลกยนี้⁷⁰

อีกตอนหนึ่ง ปรากฏในกัณฑ์กุมารเช่นกัน ดังนี้

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 202.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 188.

พลงกปาโท อทฺธนโข บพิตร พราหมณ์นี้แข่งคดเล็บหทัย หน้าครึ่งทายน
 ทูลลักษณะโสดไส้ อโถ โดพทธรปิณฑโก อนึ่งคอปเปนอนนอกพอก ถ้ำแกลง นอก
 หน้าญาณ อิกโสด ทีโฆตตโรฎโจ จปโล ปากบนปกต่ำ ลั่นลล่าลายไหลออกแล
 กหาโร ภคคนาสโก จรหมุกหักคดเคี้ยว ฟนงอกขัยวเสมอหุม ทอดนันทน กุมโภท
 โร ภคคปิฎจิจิ หลงงหักเห็นโครงเปล่า มีห้องเท่าไหหาม โสดแล อโถ วิสมจกขุโก
 ตาขวาขวิดเบื่องบน ตาซ้ายสลนตกต่ำแล โลหมสสุ หริตเกโส มีหนวดพวงหลง
 เคา ผมบางเทาเห็นเล่นแล วลีนํ ติลกาหโต ขี้แมลงวันเหลือแล ทุกกระแบ่เนื่อ
 เห็น เปล่าเลยย ปิงคโล จ วินโต จ ตาพรแววแมวหลอก เอาหลงคอกคดค
 อิกโสด วิกโฎ จ พุทธา ขโร หนงงหยาบสุรสงสับท ดูก็กรกรับกรกรยบ โสด
 อชินานิปี สนนทโร หนงงลายหมายเสื่อป่า आयพร้อยล่าเลงไพร ทุกแห่งแล⁷¹

ส่วนในมุมมองของพระเวสสันดร พระองค์ก็ทรงเห็นว่าชูชกเป็นคนชั่วร้ายและมีร่างกาย
 อัมปลักษณ์หัก 3 ท่อน ปรากฏในกัณฑ์ฉกษัตริย์ ความว่า

กถนุ โส น ลชเชยย เจ้าพรชนทูลชาติ ฤบาทมาตแก่กู ผู้พื่อนี้ สมมุขา
 ปหรี มม ตีลูกรักต่อหน้า กำพริ้าพอรนตาย ดด้าวแลเอา อตุสกาณํ ปุตตานํ สองอ่อน
 น้อยนฤโทษ เจ้ากริ้วโกรธกู่ตี ดงนี้ฯ อลชชี วัต พุราหมโณ เจ้าบอขายบอ่อน
หักสามท่อนทูลลักษณะโจนันน⁷²

มุมมองของผู้เล่าเรื่องและตัวละครอื่นที่มีต่อชูชกนำเสนอชูชกมีร่างกายที่อัมปลักษณ์ โดยเฉพาะ
 การมีบุรุษโทษ 18 ประการ ซึ่งเป็นลักษณะของบุคคลที่ไม่น่าคบหา แสดงว่าชูชกมีความชั่วร้ายทั้งทาง
 ภายและใจแต่พระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารแก่ชูชกด้วยความยินดี แสดงความศรัทธาที่จะ
 บำเพ็ญทานบารมีเพื่อขจัดความยึดมั่นถือมั่น เป็นปัจจัยให้บรรลुพระโพธิญาณอย่างแรงกล้า จึงทรง
 มองข้ามลักษณะความชั่วร้ายของชูชกที่ไม่คู่ควรแก่การรับทานไปอย่างสิ้นเชิง ลักษณะดังกล่าวของ
 ชูชกเน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงบริจาคบุตรทานที่ยิ่งใหญ่เหนือกว่าที่คนทั่วไปจะทำได้

อย่างไรก็ตาม แม้แท้จริงแล้วชูชกมีร่างกายอัมปลักษณ์ 18 ประการ แต่ในตอน
 พระเวสสันดรจะพระราชทานสองกุมาร พระเวสสันดรเห็นว่าชูชกงามดุจพรหม ซึ่งทำให้พระชาติเห็น
 คล้อยตามด้วย เนื่องจากพระเวสสันดรทรงต้องการที่จะบริจาคทาน และชูชกเป็นผู้ที่จะมาช่วย
 พระเวสสันดรบำเพ็ญทานบารมีที่ไม่ได้ทำมานานกว่า 7 เดือน อีกทั้งชูชกยังไม่แสดงพฤติกรรมที่
 เลวร้าย ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 203.

⁷² เรื่องเดียวกัน, หน้า 208.

เอตํ ปุคฺคํ บุทฺทลํผู้เดอรเด็จพระวมา มาหาเราถึงเถื่อน พราหมณํ วย งาม
เงื่อนพวงพราหมจารย์ สำนานมาเปนแขก [...] ตํ สุตฺวา กุมารโ อาห อันทว่าเจ้า
 ชาลิกุมาร ครันได้ยินพระราชโองการออกพญา ก็ทูลพระกรุณา สอนองคิน ดงงนี้
 อหปี ตาต ปสฺสามิ บพิตรพณเกล้า ข้าเห็นพราหมณเกล้าแกมมาถึง ชาวกลึง
 คราษฏร์ภ โย โส พุทฺทมาว ทิสฺสติ ดูดำเนอรยุรยาตร พยงกัมลาคลงมาดิน ฤว่า
อินทรนฤมิต โสดแล อทฺธิโก วย อายาติ ดุจคุ่นเคยอายุจัน เข้ามาในอวาศวัดเรา
กนนวนวดเครางาม แ่งแล⁷³

พระเวสสันดรเห็นว่าชูชกดงงามดุจพรม ดังความว่า “งามเงื่อนพวงพราหมจารย์”
 ส่วนพระชาติเห็นคล้ายตามพระเวสสันดร เห็นว่าชูชกดำเนินดงงามดุจพระนารายณ์ที่ลงเดินพื้นดิน
 หรือเป็นพระอินทร์ที่เนรมิตองค์มา ความว่า “ดูดำเนอรยุรยาตร พยงกัมลาคลงมาดิน ฤว่าอินทร
นฤมิต โสดแล” อีกทั้งชูชกตกแต่งนวนวดเคราอย่างดงาม ความว่า “กนนวนวดเครางาม แ่งแล”
 มุมมองของพระเวสสันดรและพระชาติเช่นนี้แตกต่างจากสัญลักษณ์ที่แท้จริงของชูชกดังกล่าวมา
 แล้วข้างต้น ซึ่งเกิดจากพระเวสสันดรทรงมีพระราชประสงค์ที่จะบริจาทานแก่ชูชก ฐานะของชูชก
 จึงสูงส่งดั่งงาม เสริมให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงมีพระราชศรัทธาที่จะบริจาทองกุมาร จึงมองข้าม
 ความอัปลักษณ์ของชูชก เห็นเพียงแต่ว่าชูชกมีความงาม เพราะเป็นผู้มาช่วยให้พระองค์บำเพ็ญทาน
 บารมี

มุมมองของผู้เล่าเรื่องและตัวละครอื่นที่มีต่อชูชก นำเสนอว่าเมื่อพระเวสสันดรพระราชทาน
 สองกุมารแก่ชูชกแล้ว ชูชกมีนิสัยโลภมาก ไม่มีความเกรงใจ และไร้ความเมตตา ซึ่งแตกต่างจากช่วง
 ก่อนการพระราชทานสองกุมารอย่างสิ้นเชิง

ก่อนพระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารแก่ชูชก พระเวสสันดรเห็นว่าชูชกเป็นผู้มาช่วย
 พระเวสสันดรบำเพ็ญทานบารมีที่ละทิ้งไม่ได้ทำมากกว่า 7 เดือน ในสายพระเนตรของพระเวสสันดร
 ชูชกจึงเป็นสะพานบุญของพระองค์ ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

อุกฺขิปนฺโต วย ธก็เห็นพราหมณบมิเยียบยง ผงงเข้ามาโดยศรัทธาจอมราช
 มโนนารถราพิง คำนึงดุจดงพราหมณจะมาจรลอ ยอดตรหวงทานบารมีอันปลงไว้
 ได้เจ็ดเดือนเลื่อนวันคิน จรลำนันน⁷⁴

มุมมองของพระเวสสันดรต่อชูชก แสดงว่าก่อนที่ชูชกได้รับพระราชทานสองกุมาร ชูชกมี
 ฐานะเป็นผู้มาช่วยพระเวสสันดรบำเพ็ญทานบารมีที่ละทิ้งมานานกว่า 7 เดือน ทักษะคติที่

⁷³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 187.

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 186.

พระเวสสันดรมีต่อชุกก้านบวก เสริมให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงมีศรัทธาที่จะบำเพ็ญทานบารมีอย่างยิ่ง และชุกก็มีความสำคัญทำให้พระเวสสันดรมีโอกาสบำเพ็ญปิยบุตรทานที่ยิ่งใหญ่

อีกด้านหนึ่งผู้เล่าเรื่องมีมุมมองต่อชุกกว่าชุกก็มีนิสัยโลภมาก ความโลภของชุกผลักดันให้ชุกเดินทางมายังป่าหิมพานต์แม้เป็นพราหมณ์ชรา และหนทางที่มายังป่าหิมพานต์ยากลำบาก ดังปรากฏในกัณฑ์กุมาร ความว่า

ชุกโกปิ อัจจุตตปาเสณ กถิตมคเคน ยาว จตุรสสุโปกขรณีตีรี ปตวา
จินเตสิ บันนชุกกพราหมณ์ ไปบมิขามโดยดำน บมิล่านบมิหลง ดันนแดนดงไต่เต้า
เท้าถึงฝงงจัตุรัสโบษชรณี โดยอจุตฤชี่สง กี่ชงงใจรำพึง ดงนี้ [...] สานูปพพตา
โอรุยห มั่นก็คลาคลาน กุมหินดานเงื่องม่อน แถ่าก็ย่น อย่อน ตกลง โสดแล เอก
ปทิมคเคน อสสมากิมุโข ปายาสี มนนก็บนนำชชอง โดยทางท่องตีนเดียวบเหลียว
หลัง ผงงสู่อาศรมบพนนฯ⁷⁵

ผู้เล่าเรื่องกล่าวว่า ชุกเดินทางมาหาพระเวสสันดรยังป่าหิมพานต์โดยไม่หวั่นกลัวอันตราย ไม่หลงทาง และตั้งต้นเดินทางมาตามเส้นทางแม้ยากลำบากจนกระทั่งถึงสระโบกขรณี ความว่า “ไปบมิขามโดยดำน บมิล่านบมิหลง ดันนแดนดงไต่เต้า” และเมื่อชุกคะเนว่าพระนางมัทรีเสด็จออกไปเก็บผลไม้ในป่าแล้ว ชุกก็เดินทางมุ่งมาหาพระเวสสันดรยังพระอาศรม แม้ว่าเส้นทางมีเงื่องหินมากมาย และแคบเดินได้เพียงคราวละเท้าเดียว แต่ชุกก็มุ่งมั่นเดินทางโดยไม่เหลียวหลังกลับ ความว่า “มั่นก็คลาคลาน กุมหินดานเงื่องม่อน แถ่าก็ย่น อย่อนตกลง โสดแล เอก ปทิมคเคน อสสมากิมุโข ปายาสี มนนก็บนนำชชอง โดยทางท่องตีนเดียวบเหลียวหลัง ผงงสู่อาศรมบพนนฯ” ลักษณะดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่าชุกมีความโลภอย่างยิ่ง ต้องการที่จะนำสองกุมารไปเป็นทาสมของภรรยา จึงบากบั่นเดินทางมายังป่าหิมพานต์เพื่อขอพระราชทานสองกุมาร มุมมองของผู้เล่าเรื่องที่มีต่อชุกจึงเผยให้เห็นลักษณะนิสัยชั่วร้ายของชุกให้ผู้อ่านรับรู้ในเบื้องต้น ก่อนที่นิสัยชั่วร้ายอื่นๆ ของชุกจะเปิดเผยเด่นชัดมากยิ่งขึ้นต่อไป

ต่อมาเมื่อพระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารแก่ชุกแล้ว เมื่อสองกุมารวิงหนีมาหาพระเวสสันดร ผู้เล่าเรื่องแสดงว่าชุกเป็นพราหมณ์ใจร้าย คอยตามตีสองกุมารดุจไฟที่ไหม้ลุกลามตามติดสองกุมารไม่เคยหยุด ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

ชุกโกปิ เวเคนุญจาย อติวิย วลลิตนทตโต อันว่า ชีชุกนี้ใจฉกรรจ์
มีมือถือวัลแลไม้เท้า แถ่าก็ลุกด้วยดวนแล กบปุฎจานคคิ วิย อวตถรรนโต อาคน

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 183-186.

ตว่า พร้าหมณ์ก็เล่นมาด้วยพลัน ดุจไฟกัลป์ลุกลาม ตามติดพระราชกุมารทั้ง สองบอยุ่เลย⁷⁶

ผู้เล่าเรื่องมีมุมมองต่อชูชกว่า “ชีชูชกนี้ใจฉกรรจ์” แสดงว่าชูชกมีจิตใจชั่วร้าย ไร้ความเมตตาต่อสองกุมาร จากการตามตีสองกุมารไม่เคยหยุด พฤติกรรมที่ชูชกตามตีสองกุมารไม่เคยหยุด นั้น “ดุจไฟกัลป์ลุกลาม ตามติดพระราชกุมารทั้งสองบอยุ่เลย” แสดงให้เห็นว่าชูชกทำร้ายสองกุมารอย่างหนัก ซึ่งทำให้สองกุมารดูน่าสงสาร และพระเวสสันดรอาจจะเปลี่ยนพระทัยไม่พระราชทานสองกุมารแก่ชูชก แต่พระเวสสันดรก็มีพระทัยแน่วแน่ ทรงตัดพระทัยจากความเสนาหาสองกุมาร จนบำเพ็ญบิณฑบาตสำเร็จ มุมมองของผู้เล่าเรื่องต่อชูชกแสดงลักษณะนิสัยที่โหดร้ายของชูชกจึงเสริมให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบิณฑบาตที่ยิ่งใหญ

ส่วนในมุมมองของตัวละครอื่น หลังจากพระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารแก่ชูชก และชูชกทำร้ายสองกุมาร พระเวสสันดรและสองกุมารมีมุมมองต่อชูชกด้านลบทั้งสิ้น พระเวสสันดรเห็นว่าชูชกเป็นผู้ทำให้การบริจาคบุตรทานของพระเวสสันดรสันคลอนดุจการตีปลาที่หน้าไซ อีกทั้งมีนิสัยโหดร้ายและโลภมากเช่นเดียวกับรูปลักษณ์ที่อุปลักษณ์ ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

วาริชเสว เม สโต พทอสสุ กุมินามุเข อุกโกสตี ปหริตี ปิเย ปุตเต อปสสโต
ฯ เม ในเมื่อกู สโต อนนเปตนุยสัตบุรุษ เผ่าพระพุทเจ้า ทั้งหลายมา วาริชเสว
อนนประดุจตัวปลาเป็นดัก พทอสสุ มจฉฆาฏเณ แลปรมงชักม้าร้อยเหงือก
กุมินามุเข ในปากเผือกปากไซ ปสสโต ปิเยปุตเต บัไกลอยู่มลัก เลงลูกรักพอทั้ง
สอง อัย พร้าหมณ์ อันว่าเจ้าพุกพองพิกเลนทริย อุกโกสตี ปหริตี ตีต่อหน้ากู
บอว ทำกริ้วกล่าวบมิขาม วต อัย พร้าหมณ์ ดงจริงพร้าหมณ์นี้เสด อโห อติ
ทารุโณ โอะไปร้ายพันโทษในสงสาร แลใจไปจันฑาล รบานี⁷⁷

เมื่อพระเวสสันดรทอดพระเนตรเห็นชูชกทำร้ายสองกุมารต่อหน้าพระพักตร์ ทรงเห็นว่าการกระทำดังกล่าวของชูชกดุจปลาที่ถูกจับมาร้อยเหงือกซึ่งอยู่ไม่ไกลจากปากไซ แม้ปลากำลังจะเข้าไปในไซตามคาคาหมายแต่ก็ไม่ได้เป็นไปเช่นนั้น การกระทำของชูชกทำให้สิ่งที่กำลังจะบรรลุผลสำเร็จต้องสันคลอน เพราะชูชกตีสองกุมารต่อหน้าพระพักตร์ของพระเวสสันดรโดยไม่เกรงขาม พระเวสสันดรจึงเห็นว่าชูชกมีนิสัยชั่วร้ายกว่าคนในโลก และมีจิตใจต่ำทราม ความว่า “ดงจริงพร้าหมณ์นี้เสด อโห อติทารุโณ โอะไปร้ายพันโทษในสงสาร แลใจไปจันฑาล รบานี” พฤติกรรมดังกล่าวของชูชกเป็นเหตุเร้าให้พระเวสสันดรมีพระทัยหวั่นไหวเพราะความเสนาหา บิณฑบาตบารมี

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 214.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 209.

ของพระองค์ที่ใกล้จะสำเร็จแต่ก็ยังมีสิ่งขัดขวาง จนทำให้พระองค์ต้องดับกิเลสด้วยพระปัญญา นิสัยชั่วร้ายของชุกจึงเน้นให้เห็นการบริจาคบุตรทานที่ยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดร

ต่อมาเมื่อพระเจ้าสญชัยมาอัญเชิญพระเวสสันดรให้กลับไปครองราชสมบัติที่เมืองสีพี คำพูดของพระเวสสันดรที่กราบทูลพระเจ้าสญชัย ทรงเล่าเรื่องการบริจาคสองกุมาร ในมุมมองของพระเวสสันดรต่อชุกแสดงว่าชุกเป็นผู้ที่โหดร้ายอย่างยิ่ง โลกมาก สอดคล้องกับที่มีรูปลักษณะอัปลักษณ์ ปรากฏในกัณฑ์ฉกษัตริย์ ดังนี้

อจจายิกสส ลุททสส โย เน คาโว สุมภติฯ โย โส พราหมโณ อันว่า
พราหมณ์ผู้ได้นั้นนพยมีเสื่อ คือจะฉีกเนื้อเถื่อนหนังเป็นภักซ์ คือจะทำหักคอแลบ
ลิ้นเลียกินเลือดแล สุมภติ เมาะ โปเถติ มนตีสองเสมอเนตร นำสังเวชจนใจ
จะขาด อาตมจนจะคราก แดกสองภาคทำลาย แลพ้อฮา อิว โคปาลโก ดุจ
โคบาลใจบาป กุมรวก่าหราบรนวนวจำวิงแล อติวิย ปมาณาติกนตสส ถ้า
กลีลาภโลก แบมือลโมบมักได้ สมพยาธิไร้รูปร่าง พ่างบรวงความผีป่า ผีภูตท่า
เหวโห่ง ขึ้นจับโลงเหลืออกตาหลอกลูก ตุแลฯ⁷⁸

มุมมองของพระเวสสันดรที่มีต่อชุก แสดงว่าชุกเป็นผู้โหดร้าย ไร้ความเมตตาดุจผีเสื้อที่จะฉีกเนื้อและหักคอกินเลือดของมนุษย์เป็นอาหาร ความว่า “อันว่าพราหมณ์ผู้ได้นั้นนพยมีเสื่อ คือจะฉีกเนื้อเถื่อนหนังเป็นภักซ์ คือจะทำหักคอแลบลิ้นเลียกินเลือดแล” พระเวสสันดรยังเห็นว่าชุกโลกมาก เป็นผู้มักได้สมกับร่างกายที่อัปลักษณ์ไร้รูปร่าง เป็นผีร้ายที่คอยตามหลอกสองกุมาร ความว่า “ถ้ากลีลาภโลก แบมือลโมบมักได้ สมพยาธิไร้รูปร่าง พ่างบรวงความผีป่า ผีภูตท่าเหวโห่ง ขึ้นจับโลงเหลืออกตาหลอกลูก ตุแล” นิสัยด้านลบของชุกแสดงว่าพระเวสสันดรทรงบริจาคบุตรทานที่ยิ่งใหญ่ ทรงระงับกิเลสจากการทอดพระเนตรเห็นชุกทำร้ายสองกุมารจนบำเพ็ญทานบารมีสำเร็จ เห็นได้ว่าชุกมีลักษณะนิสัยโลกมากแตกต่างจากพระเวสสันดรที่มุ่งเสียสละอย่างสิ้นเชิง ซึ่งขบเน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรเป็นผู้มุ่งบำเพ็ญทานบารมีเพื่อสละความยึดมั่นถือมั่นอย่างเด่นชัด

ส่วนพระชาติทรงเห็นว่าชุกเป็นพราหมณ์ที่มีนิสัยมักขอไปทั่วทุกแห่ง มีจิตใจแข็งกระด้าง โลก และมีจิตใจร้ายกาจ ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

ทินนมหาปี ชนินเทน ดงจจริงท้าวธัจบาย ให้เร่างายเป็นทาน พราหมสส
ธเนสินโน ให้แก่พราหมณ์พรวงพรงหวาน ขอท่วบ้านทุกทวาร โสดแลฯ อจจา

⁷⁸“มหาชาติคำหลวง กัณฑ์ฉกษัตริย์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 294.

ยิกสส ลุพทสส อนนใจแข็งแรงโลก เจ้าสมโกปรกรักษ์ ยิ่งนันท โย โน คาโว
สมภติ พราหมณ์ใดใจกาจ ตีราราชพยงตีว จำแลนแล⁷⁹

อีกทั้งพระกัณหาเห็นว่าชูชกมีจิตใจชั่วร้ายกว่าทุกคนในโลกนี้ มีลักษณะไม่ดี ชะรอยว่าจะเป็
นยักษ์แปลงตัวมา และปกติพราหมณ์ย่อมมีจิตใจดีและแสวงธรรม แต่ชูชกกลับชั่วร้ายเป็นผีป่า ปรากฏ
ในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

อัย มั ตาต พราหมโณ บพิตรพราหมณ์นี้จากกัศมล ร้ายพันคนในโลกนี้
ลภูจียา ปฏิโกเถติ มนตืข้าด้วยเชือก ลากกล้าเกลือกกลางดิน แลพ่อฮา ขมเร
ชาตัว ทาสย์ ดุจข้าหญิงชวงใช้ อนนเกอดไกลกลางเรือนมัน โสดแลฯ น จาย
พราหมโณ ตาต บพิตรมนนนี้ไซ้รลักษณ รอยรูปยักขตวนั้นนันท โสดใส่ ๖ ธมมิ
กา โหนติ พราหมณา ผุงพราหมณ์พฤทธิชาติ ย่อมใจสาธุ แสวงธรรม โสดใส่
ยโข พราหมณณณณณ เอ้านี้ร้อยผีเสื้อ เยียวเคื้อคนดีใส่ พ่อฮา ขาทิตุ ตาต
เนติ โน ภาตูปไปเปนภักษ มนนจะหักคอกินเลือดแล นียมานา ปิสาเจน เอ้ามราณู
ควานผีป่า ท้าวธอย่าส่งตูปรา พ่อฮา⁸⁰

มุมมองของพระชาติและพระกัณหาต่อชูชกข้างต้น แสดงว่าชูชกมีนิสัยชั่วร้าย มีความน่า
กลัว ชูชกจึงไม่คู่ควรที่จะรับพระราชทานสองกุมารแต่อย่างใด อีกทั้งทำให้สองกุมารนำสงสารเพราะ
ตกอยู่ในอำนาจของชูชกที่พร้อมจะทำร้ายตลอดเวลา ซึ่งล้วนแต่เป็นสิ่งที่เราให้พระเวสสันดรเปลี่ยน
พระทัย ไม่พระราชทานสองกุมารแก่ชูชก แต่พระเวสสันดรกลับมีพระทัยแน่วแน่ ทรงตัดกิเลสด้วย
พระปัญญาและอุเบกขาญาณ ลักษณะดังกล่าวของชูชกจึงทำให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญ
ปิยบุตรทานที่ทำได้ยาก

จากที่กล่าวมา มุมมองที่มีต่อตัวละครอื่น นำเสนอตัวละครที่มีบทบาทช่วยพระเวสสันดร
บำเพ็ญทานบารมีมีภาพที่ดี ได้แก่ พระนางมัทรี สองกุมาร เทวดา และพระเจ้าสุทนต์ แต่ชูชกซึ่งทำ
ให้พระเวสสันดรเดือดร้อนมีภาพลบ ซึ่งแสดงว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญปิยบุตรทานที่ยิ่งใหญ่
วัตถุทานที่พระราชทานเป็นสิ่งที่ไม่อาจให้ได้ง่าย อีกทั้งทรงบริจาคทานที่เหมาะสม และมีความ
สมบูรณ์ พระเวสสันดรจึงเป็นพระโพธิสัตว์พระชาติสุดท้ายที่บำเพ็ญทานบารมีอย่างจับใจซึ่งเป็นปัจจัย
ทำให้พระองค์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา

5.2.2.4 มุมมองที่มีต่อเทวดาในการเล่าเรื่อง พระอินทร์และเทวดาอื่นๆ เป็นผู้ช่วย
เหลือพระเวสสันดรบำเพ็ญทานบารมี พระอินทร์มาช่วยพระเวสสันดรบำเพ็ญทานบารมีและช่วย

⁷⁹ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 212.

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 214-215.

ให้พระเวสสันดรไม่ต้องประทับอยู่ในป่าหิมพานต์เพียงลำพัง พระอินทร์ยังบันดาลฝนโบกขรพรรษตก ซึ่งช่วยให้กษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์และไพร่พลได้สติจากการถึงวิสัยัญญา ต่อมาพระอินทร์ก็บันดาลฝน รัตนะและฝนทองคำซึ่งทำให้พระเวสสันดรมีพระราชทรัพย์ไว้บริจาทานต่อไป ส่วนเทวดาอื่นๆ ได้แก่ เทวดาในป่าหิมพานต์ แปลงเป็นราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือเหลืองนอนขวางทางพระนางมัทรีไว้ เพื่อช่วยป้องกันพระนางมัทรีจากการเผชิญกับความโศกเศร้าที่อาจทำให้สิ้นพระชนม์ หากพบว่า พระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารแก่ชุก และช่วยรักษาความปลอดภัยจากสัตว์ร้ายให้พระนาง มัทรีด้วย ทำให้พระนางมัทรีมีพระชนม์ชีพเพื่อดูแลพระเวสสันดรให้มีโอกาสบำเพ็ญบิณฑบาตทานใน เวลาต่อมา และเมื่อชุกพาสองกุมารเดินทางจากป่าหิมพานต์เพื่อไปยังเมืองกลิงคราชภูร์ เทพบุตร และเทพธิดาก็มาอารักขาสองกุมารจนกระทั่งเดินทางถึงเมืองสีพีอย่างปลอดภัย

ผู้เล่าเรื่องและพระเวสสันดรมีมุมมองต่อพระอินทร์ว่าเป็นเทวดาผู้เป็นใหญ่ และในขณะที่ พระอินทร์แปลงเป็นพราหมณ์ก็เป็นพราหมณ์ผู้ประเสริฐ มีรูปลักษณะที่งดงาม ดังที่ผู้เล่าเรื่องเรียก พระอินทร์ว่า “เจ้าฟ้าราชอมร”⁸¹ “จอมสวรรค์พอกฟ้า”⁸² และ “ท้าวสหัสเนตรผู้เป็นสุรเชษฐ เทพดา”⁸³ แสดงว่าพระเวสสันดรบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ เนื่องจากมีหัวหน้าเทวดามาช่วยเหลือ พระองค์บำเพ็ญทานบารมี และผู้เล่าเรื่องก็เห็นว่าเทวดาที่มาช่วยอารักขาสองกุมารเป็นผู้พิเศษ ความ ว่า “เทพธิดาองค์หนึ่งผู้พิเศษ”⁸⁴

ส่วนมุมมองของพระเวสสันดรต่อพระอินทร์ซึ่งแปลงเป็นพราหมณ์ เห็นว่าอินทรพราหมณ์ เป็นผู้มีคุณความดีและคู่ควรแก่การพระราชทานพระนางมัทรีอย่างยิ่ง ดังที่พระเวสสันดรกล่าวว่า พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์เป็น “พราหมณ์พิเศษ”⁸⁵ และเป็นพราหมณ์ที่งดงามดังพราหม ดังความว่า “เราเห็นพราหมณ์ งามเจือดังพราหม”⁸⁶ อีกทั้งพระเวสสันดรเรียกพระอินทร์ที่แปลงเป็น พราหมณ์ว่า “พราหมณ์พฤตมาจารย์ใจจำเรียว”⁸⁷ ลักษณะของเทวดาเช่นนี้เสริมให้เห็นว่า พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่และมีความสมบูรณ์ เพราะทรงให้ทานที่สละได้ยากแก่ผู้ ที่ต้องการและเป็นผู้ที่ควรรับทานอย่างยิ่ง

5.2.2.5 มุมมองที่มีต่อพระเจ้าสญชัยในการเล่าเรื่อง พระเจ้าสญชัยเป็นตัวละครที่ ทำให้เรื่องราวคลี่คลาย ทรงเดินทางมาอัญเชิญพระเวสสันดรกลับเมืองสีพีตามคำกราบทูลของ

⁸¹ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักกรบรรพ,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 247.

⁸² เรื่องเดียวกัน, หน้า 248.

⁸³ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กษัตริย์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 299

⁸⁴ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มหाराช,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 263.

⁸⁵ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักกรบรรพ,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 249.

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 249.

⁸⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 252.

พระชาติ ส่งผลให้พระเวสสันดรเสด็จกลับเมืองสีพีอย่างสมพระเกียรติ แสดงการเชิดชูการบำเพ็ญทานบารมีที่ขอบุธรรมและยังสนับสนุนให้พระเวสสันดรมีโอกาสบำเพ็ญทานบารมีกว้างขวางยิ่งขึ้น พระเจ้าสุทนต์ยังรับสั่งให้ระหว่างเส้นทางที่พระเวสสันดรกลับเมืองสีพีมีเครื่องบริโภคน้ำแก้วนึ่งไว้อย่างละ 100 ทำให้พระเวสสันดรมีโอกาสบำเพ็ญทานบารมีทันทีเมื่อเสด็จถึงแคว้นสีพี

มุมมองของผู้เล่าเรื่องและตัวละครอื่นต่อพระเจ้าสุทนต์แสดงว่าพระเจ้าสุทนต์ทรงมีฐานะและคุณสมบัติที่สนับสนุนการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร

ผู้เล่าเรื่องใช้คำเรียกพระเจ้าสุทนต์ที่แสดงว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ จึงสนับสนุนให้พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีอย่างเต็มที่ ดังนี้

-ราชา สทนต์โย อันว่าพระเจ้าผู้ผ่านภพดิถีโลกโกสรวรรย์ มหามหิตรทรงธรรม เทพสทนต์โย⁸⁸

-ตโต ราชา อันตบั่นนอันว่าท้าวผู้ทรงธรรมิกราชบิดา มหาสมมุติโมติวงศ์ พงษ์จักรพรรดิผ่านเผ้า⁸⁹

-โส ปิตา อ้าบัดนี้ อันว่าท้าวธรรักษ์เรศตรีธรรณารถชนก⁹⁰

-อโถปี ต่ มหาราชา พระสุทนต์เจ้าจอมไตรภพนารถนั้น⁹¹

นอกจากนี้ พระเวสสันดรทรงเห็นว่าพระเจ้าสุทนต์เป็นกษัตริย์ผู้ทรงทศพิธราชธรรม ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

จิโต มหาราชา ท้าวรมีสุจริตทรงทศพิธราชธรรมทุกเมื่อใส่ สิวิน รุจวาทตมโน บำเพ็ญผลพบบล้า ถ้วนหน้าอยู่เย็นใจ โสตใส่⁹²

พระเจ้าสุทนต์ทรงเป็นกษัตริย์ผู้ทรงทศพิธราชธรรม เสริมให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงปฏิบัติในตระกูลกษัตริย์ที่ประเสริฐเพราะสั่งสมบารมีในอดีตชาติ แสดงว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์ผู้ยิ่งใหญ่ สัมพันธ์กับการปฏิบัติในพระชาติสุดท้าย และคุณสมบัติดังกล่าวนี้ทำให้พระเจ้าสุทนต์มีบทบาทสนับสนุนให้พระเวสสันดรบำเพ็ญทานบารมีเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณมาโดยตลอด

⁸⁸ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กษัตริย์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 291.

⁸⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 292.

⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 301.

⁹¹ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 311.

⁹² “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 193.

5.3 วิธีการเล่าเรื่อง

กวีผู้แต่งมหากาพย์คำหลวง มีวิธีการเล่าเรื่อง ดังนี้

- เล่าตามองค์ประกอบของเรื่องที่ปรากฏใน*เวสสันดรชาดก*
- เล่าโดยการคงความตาม*เวสสันดรชาดก*
- เล่าโดยการขยายความ
- เล่าโดยการเพิ่มความ
- เล่าโดยการเปลี่ยนความ

5.3.1 เล่าตามองค์ประกอบของเรื่องที่ปรากฏใน*เวสสันดรชาดก*

เรื่อง*เวสสันดรชาดก*ที่มีแต่เดิมในพระไตรปิฎกเป็นเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นอดีตชาติของพระองค์เองให้แก่สาวกฟัง มีเนื้อหาเกี่ยวกับการบำเพ็ญวัตถุทาน ปิยบุตรทาน และปิยทารทานเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณแล้วนำสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ไปด้วยกันของพระเวสสันดรที่จับใจอยู่แล้ว ซึ่งการบำเพ็ญทานบารมีดังกล่าวนี้ทำให้พระเวสสันดรตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา การแต่งมหากาพย์คำหลวงยังคงดำเนินเรื่องตามลำดับเวลาที่ปรากฏใน*เวสสันดรชาดก*ซึ่งเป็นวีรกรรมการบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ตามที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าไว้ การดำเนินเรื่องตามองค์ประกอบของเรื่อง*เวสสันดรชาดก*ซึ่งเป็นลักษณะของชาดกเรื่องอื่นด้วย แสดงว่าเรื่องของพระเวสสันดรเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ผู้อ่านผู้ฟังจึงศรัทธาที่จะฟังสวดมหากาพย์คำหลวงเพราะเป็นพระพุทธพจน์ที่ทรงเล่าไว้แต่เดิม และเป็นเรื่องพระโพธิสัตว์อันเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นผู้ประเสริฐสุดในความเชื่อของพระพุทธศาสนา ในมหากาพย์คำหลวงเล่าเรื่องตามองค์ประกอบของเรื่องที่ปรากฏใน*เวสสันดรชาดก* คือ ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ และสโมธาน ดังนี้

5.3.1.1 ปัจจุบันวัตถุ ปัจจุบันวัตถุคือมูลเหตุที่พระพุทธเจ้าตรัสเรื่อง*เวสสันดรชาดก* เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดพระราชบิดาที่เมืองกบิลพัสดุ์ พระญาติบางคนมีทิฏฐิมานะ ไม่ยอมแสดงความเคารพ พระพุทธองค์จึงทรงหะลวยไปบนอากาศอย่างน่าอัศจรรย์ ทำให้พระเจ้าสุทโธทนะทรงกราบพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นการกราบครั้งที่ 3 และพระญาติทั้งหมดก็ถวายบังคมพระพุทธเจ้าทุกคน แล้วพระพุทธเจ้าหะลวยกลับมาประทับบนอาสนะตามเดิม ต่อมาฝนโบกขรพรรษตกซึ่งเป็นฝนชนิดพิเศษที่ผู้ใดต้องการเปียกก็เปียก ผู้ใดไม่ต้องการเปียกก็ไม่เปียก สงฆ์สาวกเห็นว่าเป็นเหตุการณ์ที่อัศจรรย์ใจอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าตรัสว่าฝนนี้เคยตกในหมู่พระญาติของพระองค์มาก่อน ภิกษุปริวารจึงอาราธนาให้พระองค์ตรัสเล่าเรื่องดังกล่าว พระพุทธเจ้าจึงเล่าเรื่องของพระเวสสันดร

ส่วนปัจจุบันวัตถุนี้จะปรากฏส่วนต้นของกัณฑ์ทศพร ซึ่งเป็นกัณฑ์แรกของเรื่อง *มหาชาติคำหลวง* ปัจจุบันวัตถุซึ่งเป็นที่มาของการแสดงเรื่อง *เวสสันดรชาดก* นั้น นำเสนอพุทธานุภาพของพระพุทธเจ้าเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นสิ่งอัศจรรย์จนทำให้เหล่าพระญาติทั้งหลายยอมถวายบังคมพระองค์ทุกคน และเหตุการณ์ฝนโบกขรพรรษตกซึ่งเป็นฝนชนิดที่พิเศษ เป็นปาฏิหาริย์ที่แสดงว่าพระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่พิเศษผู้อยู่ในฐานะที่ควรแก่ศรัทธาอย่างยิ่ง ปัจจุบันวัตถุจึงเป็นส่วนสรรเสริญพระพุทธเจ้าให้ผู้อ่านผู้ฟังประทับใจและมีความรักดี ซึ่งมีความสำคัญต่อการแสดงเรื่อง *เวสสันดรชาดก* ที่ทำให้ผู้ฟังเชื่อว่าเป็นเรื่องในอดีตชาติของพระองค์เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์เวสสันดร

ปัจจุบันวัตถุใน *มหาชาติคำหลวง* นำเสนอว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ประเสริฐและเป็นผู้ที่มีบุญญาบารมีอันยิ่ง เช่น

ตอนพระพุทธเจ้าจะเสด็จมาโปรดพระราชบิดาที่เมืองกบิลพัสดุ์ กวีบรรยายว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ประเสริฐในพระธรรมอันเลิศ ความว่า

ยथा กाले ในกาลถึงเมื่อใดนั้นโสด สดถา อันว่าพระสมโพธิพุทธอยู่เกล้า
 เหง้าพระสุนทรสวรรค์ ปวดตืดปวธมมจกโก อันมีพระธรรมจักรอันเลิศ
ประเสริฐอุเทศนาแลแล้ว⁹³

และเมื่อเกิดฝนโบกขรพรรษ ภิกษุบริวารก็เห็นว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ทรงมีอานุภาพมากดังความว่า

โอโห อจฉริย โอ อัศจรรย์นักหนา อโห อพฤต โอบท่อนเห็นแก่ตาแลมามี
 อโห พุธานัน อานุภาโว โออานุภาพพระศรีสาสดา มีมืหมากกว่าสิ้นแล⁹⁴

กล่าวได้ว่า ปัจจุบันวัตถุซึ่งเป็นมูลเหตุของการแสดงเรื่อง *เวสสันดรชาดก* มีความสำคัญเพราะทำให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นบุคคลที่ประเสริฐอย่างยิ่งทรงเป็นผู้เล่าเรื่อง *เวสสันดรชาดก* อีกทั้งแสดงความสำคัญของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐด้วยพระธรรมและอานุภาพซึ่งควรแก่ศรัทธาสูงสุด การแสดงเรื่องเล่าของพระเวสสันดรอันเป็นพุทธวจนะจึงน่าเชื่อถือและเน้นว่าเป็นเรื่องอดีตชาติของพระองค์เมื่อทรงเป็นพระโพธิสัตว์ *มหาชาติคำหลวง* คงส่วนปัจจุบันวัตถุไว้ตามที่มีมาใน *เวสสันดรชาดก* แต่เดิม จึงทำให้เรื่อง *มหาชาติคำหลวง* แสดงเรื่องเล่าของพระโพธิสัตว์เวสสันดรที่ยิ่งใหญ่และมีความสำคัญซึ่งเป็นเรื่องจริงของพระพุทธเจ้าอย่างสมบูรณ์

⁹³ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์ทศพร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 31.

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

5.3.1.2 อตีตวัตถุ อตีตวัตถุเป็นส่วนที่กล่าวถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์เวสสันดร เนื้อหาในอตีตวัตถุตั้งแต่กัณฑ์กุมารจนถึงนครกัณฑ์ที่มีแต่เดิมใน*เวสสันดรชาดก*กล่าวถึงพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญปิยบุตรทานทานและวัตถุทานเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณแล้วนำสรรพสัตว์พันทุกชนิดในวิภูสงสาร ซึ่งเป็นวีรกรรมยิ่งใหญ่ที่แสดงว่าพระโพธิสัตว์ทรงมุ่งมั่นต่อการบำเพ็ญทานบารมี และเป็นเรื่องที่น่าจับใจอยู่แล้ว มีดังนี้

-พระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมารแก่ชูชกเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วนำสรรพสัตว์ข้ามวิภูสงสาร เมื่อทอดพระเนตรเห็นสองกุมารถูกชูชกทำร้ายทรงเศร้าโศกและโกรธชูชก แต่ก็ทรงดับกิเลสได้แล้วทรงตั้งมั่นต่อการบำเพ็ญทานบารมีตามวิถีพระโพธิสัตว์ ต่อมาสองกุมารหนีกลับมากราบทูลการกระทำที่โหดร้ายของชูชกทำให้พระเวสสันดรเกิดความโศกเศร้าและโกรธขึ้นอีก แต่ทรงดับกิเลสด้วยพระปัญญา จนบำเพ็ญปิยบุตรทานสำเร็จ

- พระเวสสันดรทรงบอกความจริงของการพระราชทานสองกุมารแก่ชูชกให้พระนางมัทรีทรงทราบ พระนางอนุโมทนาปิยบุตรทานของพระเวสสันดร

-พระเวสสันดรทรงบริจาคพระนางมัทรีแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์เพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ

-ชูชกพาสองกุมารหลงทางไปยังเมืองสีพี พระเจ้าสุทนต์ไถ่ตัวสองกุมาร แล้วยกทัพมาอัญเชิญพระเวสสันดรให้กลับเมืองสีพี

-กษัตริย์ 6 พระองค์พบกัน เกิดฝนโบกขรพรรษตกเพื่อช่วยเหลือกษัตริย์ทั้ง 6 และไพร่พลให้พ้นจากการถึงวิสัยญีภาพ พระเวสสันดรทรงลาผนวช

-พระเวสสันดรเสด็จกลับไปครองราชสมบัติที่เมืองสีพีตามเดิม ทรงบำเพ็ญวัตถุทานบารมีจนสิ้นพระชนม์ แล้วไปอุบัติบนสวรรค์ชั้นดุสิต

วีรกรรมที่ยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดรซึ่งเป็นที่จับใจอันมีมาแต่เดิม คือ การบำเพ็ญปิยบุตรทานทานเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณแล้วนำสรรพสัตว์ให้พันทุกชนิดในวิภูสงสารไปด้วยกัน ปราภฏอยู่ในกัณฑ์กุมารและสักการบรรพ

มหาชาติคำหลวง มีเนื้อเรื่องตามอตีตวัตถุของ*เวสสันดรชาดก*ที่มีมาแต่เดิมในพระไตรปิฎก กล่าวถึงพระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารแก่ชูชกเพราะทรงปรารถนาพระโพธิญาณแล้วนำสรรพสัตว์ให้พันทุกชนิด การพระราชทานสองกุมารแสดงการบำเพ็ญทานบารมีที่ทำได้ยาก พระเวสสันดรทรงใช้พระปัญญาตัดกิเลสจนบำเพ็ญทานบารมีสำเร็จ การบำเพ็ญปิยบุตรทานบารมีนี้เป็น การบำเพ็ญทานบารมีที่เหมือนจะไม่สำเร็จ ตั้งแต่สองกุมารเสด็จหนีไปหลบซ่อนพระองค์ที่สระโบกขรณี

แต่พระเวสสันดรก็ทรงแก้ไขสถานการณ์นี้ด้วยการโน้มน้าวสองกุมารให้นำมาพระราชทานแก่ชูชก ต่อมาชูชกยังทำร้ายสองกุมารต่อหน้าพระพักตร์อย่างไม่เกรงพระทัย ทำให้พระเวสสันดรเศร้าโศกเป็นทุกข์เพราะความเส่นหาที่ทรงมีต่อสองกุมาร พระองค์คิดจะฆ่าชูชกแล้วชิงสองกุมารกลับคืนมา แต่กลับทรงตระหนักว่าการบริจาคทานแล้วเสียดายหาใช้สัดบุรุษ พระองค์ไม่ควรเป็นทุกข์เพราะสองกุมาร ทรงคำนึงถึงประเพณีของพระโพธิสัตว์ที่ต้องบริจาค 5 ประการ คือ ทรัพย์ อวัยวะ ชีวิต บุตร และภรรยา ถ้าพระองค์ไม่บริจาคบุตรและภรรยาก็จะไม่ได้เป็นพระพุทธเจ้า จึงทรงวางพระทัยในอุเบกขาญาณ แม้ชูชกจะทำร้ายสองกุมาร พระองค์ก็จะเป็นกังวลห่วงหา ทำให้ทรงบรรเทาความทุกข์ได้และบำเพ็ญปิยบุตรทานสำเร็จ ดังความว่า

ทหยมส์ อุนหมโหสิ อันว่าทหทัยพัสดุแห่งพระโพธิสัตว์ก็ร้อนผ่าว คือ ไฟล่าวลามองค์ ท่านนั้นน โส โสเคน เกสรสีเหน คหิตมตตวาร์โณ วีย ราหุ มุখে ปวิฏจจโนโท วีย กมฺปมาโน อันว่าพระโพธิสัตว์ก็มีองค์อนนสนนด้วยโสภสาหศ ดุจคชอนนตกมนน แลราชสีห์พรผาดได้ ครันนคาบไว้ด้วยดี ฝิบมีดุจพระจันทร์ อนนอำไพรุ แลเข้าในปากราหู โสดแล สกภาเวน สนธารेतฺตุ อสกุโกนโต ธกับบมีอาจที่จะทรงพระองค์อยู่ได้ โสดเลอย อสสุปฺณเณหิ เนตเตหิ ธกัก็มีพระเนตรทั้งสอง อนนนองด้วยน้ำตา ถังลงมาบมิขาดเลยฯ [...] พราหมณ์ พนธิตวา มากุจะผาดผงสร้างไปด้วยฉับ จับจิกครยิกเอาชีพรหมณ์นี้ โสดเทอญชีวิตกขย์ ปาเปตวา กุก็ฆ่าด้วยพระขรรค์ กุก็พนนด้วยดาบ อย่าให้พราหมณ์บาปเปียนลูกกุ โสดเทอญ [...] อิเมปญจ มหาปริจจาเค อปริจจชิตวา แมโพธิสัตว์ทั้งหลายบมิได้ ใ้หมหาปรีตยาคทาน ห้าประการ นิ้วใ้ พุทธภูตบุพพา นาม นตถิ แลจะได้เปนพระพุทธอุดมดเสร็จ สรรเพชญ์ชาณ กับบ่อนมีมา ในโลกยนี้ฯ [...] สเจ เอโสกุมารโ มาเรสสุติ พระโพธิสัตว์ก็รำพึงดงนี้ อันว่าพราหมณ์นี้ ฝิมันจะพิฆาฐพระราชกุมารทงสองให้วอดวาย หายชีวิตร นิกติวใ้ส่า ทินนกาลโต ปฏจาย มม กิณฺจิน โหติ จับเดอมแต่กาลกุให้พระราชกุมาร ทงสองเปนทาน อันว่าความอนนจะเปนรำคาลคยด สยดทุกข์ทังล หากบมิได้แห่งตนกุ โสดเลอยฯ ทพหฺ สมทานํ อธิฏจาย นิสีทิ ธกัด้งปณิธาน อธิษฐานหมั่นน มิคลาในพระอาตมาบพิตรนั้นน⁹⁵

ต่อมาเมื่อชูชกหกล้ม สองกุมารหนีชูชกกลับมาหาพระเวสสันดร ชูชกก็ตามทำร้ายสองกุมารไม่หยุดหย่อน อีกทั้งสองกุมารคร่ำครวญและกราบทูลการกระทำที่โหดร้ายต่างๆ ของชูชก ซึ่งทำให้สองกุมารน่าสงสารอย่างยิ่ง จึงทำให้พระเวสสันดรกลับรู้สึกเศร้าโศกอีกครั้ง ทรงมีพระทัยร้อนรุ่มจนไม่อาจหายพระทัยทางพระนาสิกได้ ต้องหายพระทัยทางพระโอษฐ์แทน อีกทั้งทรงมีพระอัสนุช

⁹⁵ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 207.

เป็นโลหิตไหลออกมาจากพระเนตรไม่ขาดสาย ซึ่งเห็นว่าแม้พระเวสสันดรจะระงับความโศกตอนแรกได้และการบำเพ็ญทานบารมีกำลังจะสำเร็จ แต่ก็มีสิ่งที่มาขัดขวางการบำเพ็ญทานบารมีครั้งนี้ ต่อมาพระเวสสันดรทรงข่มความเศร้าโศกที่เกิดขึ้นด้วยพระปัญญา เห็นว่าความทุกข์เกิดขึ้นเพราะความเสนาหา ทรงวางพระทัยเป็นกลาง ไม่เสนาหาสองกุมาร ในที่สุดจึงทรงระงับความโศกได้อีกครั้ง ดังความที่ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

มหาสत्ตสส พลวโสโก อุปปชชี หทวยตฤ อุมห อโหสิ อันว่าโสกาตุรจรรูล
 หฤทยพัสดุ์ก็เกอดแก่พระโพธิสัตว์ มากโสด นาสิกาย อปปโหนตยา ในเมื่อท้าวทละ
 ทุกรอุกรอีก คคึกแค้นคางใจ เจ็บนักในพันประมาณ ท้าวธกัภูมิกายใจ หน
 พระฆรานเข้าออกได้ โสดเลอย มุขเน อุนเหน อสสาเส วิสสชเชสิ ท้าวธกัหายใจ
 เข้าออกหนปาก ลำบากร้อนผ่น้าว ท้าวธกัถอยใจใหญ่ไปมา โสดแล อสสุนิ โลहितวิน
 ฑุณี หุตวา เนตเตหิ นิกขมิสุ อันว่าน้ำตาพระมหาสัตว์ ไหลหล่งง่งงเป็นเลือด เตือด
 ดูแดง แครงตกลง จากพระเนตรทงสอง บมิชาติโสตา

โส อิทเ อเวรูปุ ทุกข์ สีเนเหน โทเสน ชาต อันว่าพระโพธิสัตว์รำพึง ดงงนี้
 อันว่าทุกข์อนนบมิบังควร กำสวญเสวยอยู่บรมม ปรามมก็เกิดแก่กุนัก เหตุเพราะกรัก
 พระราชกุมารทงสอง โสดแลฯ น อญเณน การณน ทุกข์นี้บมิเกอดด้วยปรการณ
 ความรำคาลอนนอื่นเลอย ตสมิ สีเนห อกตวา อันว่ากูอย่าบังเกอดสีเนหา แก่สอง
 พงาเอารสนี้ โสดเลอยฯ มชมตเตเนว ภวิตพพิ พิงกูตารงอาตมภาพจงได้ แลจะทำ
 ใจอุเบกษา แก่สองพงาพอเทอญฯ โส ตถารูป โสโก อตตโน ฉาณพเลน วินเทตวา
 ธกับันเทากำเดาโสگانล ด้วยปริชาพลแห่งพระองค์ ท่านนันทน ปกตินิสินนากาเร
 เนว นิสีทิ ธจึงเสด็จอุรพทธาศัน ในดาวอาศนโดยปรกติ อยู่แล ฯ⁹⁶

การสร้างความสะดวกที่รุนแรงอย่างยิ่งถึง 2 ครั้ง เน้นย้ำว่าการพระราชทานสองกุมารทำได้ยาก พระเวสสันดรต้องทรงระงับกิเลสที่เกิดขึ้นด้วยการระลึกประเพณีการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์และใช้พระปัญญาบรรเทาความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากความเสนาหา การบำเพ็ญปิยบุตรทานจึงเป็นทานบารมีที่ทำให้ยาก กว่าสำเร็จพระโพธิสัตว์ต้องใช้พระปัญญาอันประเสริฐ อุเบกขาญาณ และขันติอย่างยิ่ง ทำให้แม้เรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระเวสสันดรในพระชาตินี้ ไม่ใช่การบริจาคทานขั้นสูงด้วยการให้ชีวิต แต่ก็เป็นเรื่องที่จับใจผู้อ่านและผู้ฟัง

มหาชาติคำหลวงยังคงแสดงรายละเอียดเหตุการณ์ตอนนี้อย่างครบถ้วน เนื้อหาตอนพระราชทานสองกุมารจึงเป็นตอนที่สะท้อนอารมณ์อย่างยิ่ง ทำให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงเป็น

⁹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 215.

พระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่จากการบำเพ็ญทานบารมีอันทำได้ยากด้วยพระปัญญาเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ

ต่อมาแม้พระเวสสันดรจะทรงบำเพ็ญปิยบุตรทานแล้ว ก็ยังทรงบริจาคพระนางมัทรีแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์อีกครั้ง เหตุการณ์ตอนนี้พระนางมัทรีทรงยินดีต่อการบริจาคทานของพระเวสสันดร เนื่องจากในการพระราชทานสองกุมาร พระเวสสันดรทรงใช้พระปัญญา ไม่ทรงบอกความจริงพระนางมัทรีแต่แรก ทำให้พระนางมัทรีทรงห่วงใยสองกุมารอย่างยิ่ง แล้วต่อมาพระเวสสันดรบอกความจริงกับพระนางมัทรีโดยให้ความหวังว่าจะได้พบสองกุมารภายหลัง ทำให้พระนางมัทรีอนุโมทนาทาน พระนางมัทรีเคยเผชิญกับความทุกข์ที่หนักหนามาแล้ว เมื่อพระเวสสันดรพระราชทานพระนางแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์ พระนางทรงทราบพระราชศรัทธาของพระเวสสันดรจึงทรงเห็นชอบต่อการบริจาคทาน ซึ่งทำให้การบริจาคตานของพระเวสสันดรสำเร็จโดยง่ายกว่าการพระราชทานสองกุมารและเป็นการบำเพ็ญทานบารมีที่สมบูรณ์ แสดงว่าพระเวสสันดรทรงมีศรัทธาต่อการบำเพ็ญทานบารมีเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง จึงบริจาคตานที่ทำให้ยากอีกครั้งด้วยความชื่นชมยินดี ปรากฏในกัณฑ์สักรบรรพ ดังนี้

มทที หตเถ คเหตุวาน ธกัฎมเบื่องหัตถาไถ้ มหิซี อันมีลักษณะเชื้อชาติ
 บวรวงษ์นั้น อุทกสส กมณพลูล์ ธกัทยากุณชีอันเต็มด้วยน้ำทักษิโณทก ยกยอมาเมื่อ
 นั้น พราหมณสส อทา ทานั ท้าวธัจจายเป็นทาน ให้อภัยทานด้วยหีน ให้อภัยขึ้น
 ด้วยชม บปรารมปรารพยเลอย [...] เนวสส มทที ภกุกุฎิ โฉมเหง้าเยาวยั้งพนิดา
 ดวงภักตราไปนึ่งน้อย คำนถ้อยบโทษให้ นั้นเลย น สนธิยติ น โรทติ ท่อนฤใช้ควร
 มารยาชกรกรุณา ไศกาใจดูไ้ผู้บาล ท้าวอวยทานเทียมทาส แดประดาชอินทร
 พราหมณนั้น เปกขเตวสส ตุณทียา เยียวาดวงวรยุพเยาว์ เมอลภักตรท้าวผู้สวามิ
 นทร์ จงจิตรพร้อมถวิล โสดแล⁹⁷

มหาชาติคำหลวงดำเนินเรื่องการพระราชทานพระนางมัทรีของพระเวสสันดรตามเวสสันดรชาดกอย่างครบถ้วนนอกเหนือจากการพระราชทานสองกุมาร จึงนำเสนอพระเวสสันดรทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่อย่างเด่นชัด

กล่าวได้ว่าอดีตวัตถุในเรื่องเวสสันดรชาดกในพระไตรปิฎกมีเรื่องราวการบำเพ็ญปิยบุตรทานเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณของพระเวสสันดรซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เรื่องของพระโพธิสัตว์เวสสันดรยิ่งใหญ่ การเล่าเรื่องตามอดีตวัตถุตามในเวสสันดรชาดกจึงทำให้มหาชาติ

⁹⁷ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักรบรรพ” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 251-252.

คำหลวง นำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ผู้บำเพ็ญบิณฑบาตทานซึ่งทำได้ยาก ซึ่งเป็นเหตุที่ทำให้พระเวสสันดรทรงบรรลุนิพพานดังที่จะกล่าวต่อไปในส่วนสโมธาน

5.3.1.3 สโมธาน เรื่องมหาชาติคำหลวงยังคงส่วนสโมธานไว้ ทั้งนี้ก็คงจะเห็นว่าสำคัญ เพราะแสดงว่าเรื่องของพระเวสสันดรเป็นเรื่องพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้า การบำเพ็ญบิณฑบาตทานของพระเวสสันดรทำให้พระองค์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา ทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังเห็นว่าพระชาติที่เป็นพระโพธิสัตว์เวสสันดรเป็นเรื่องพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่และมีความสำคัญ ในขณะเดียวกันก็แฝงความคิดเรื่องการทำดีได้ทำชั่วได้ชั่วซึ่งเป็นคติความเชื่อเนื่องมาจากพระพุทธศาสนาที่มีในสังคมไทย เรื่องมหาชาติคำหลวงจึงเป็นวรรณคดีชาดกที่สั่งสอนคุณธรรม ดังกล่าว ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนในส่วนสโมธาน ที่แสดงกำเนิดใหม่ของตัวละครฝ่ายร้ายและตัวละครฝ่ายดีตามผลกรรมที่กระทำมาในอดีตชาติ

สโมธานตอนท้ายเรื่องมหาชาติคำหลวง กล่าวถึงกำเนิดของตัวละครต่างๆ ตามที่ปรากฏอยู่แล้วในเวสสันดรชาดก รวมถึงพระเวสสันดรที่เกิดเป็นพระพุทธเจ้า ในเรื่องเวสสันดรชาดกกล่าวว่า ชูชกเป็นพระเทวทัต นางอมิตตดาเป็นนางวิญจมานวิกา พราณเจตบุตรเป็นนายฉันทะ อัจจุตฤษีเป็นพระสารีบุตร พระอินทร์เป็นพระอนุรุทธ พระเจ้าสุภชัยเป็นพระเจ้าสุทโธทนะ พระนางมุสตีเป็นพระนางสิริมหามายา พระนางมัทรีเป็นพระนางยโสธรา พระชาลีเป็นพระราหุล พระนางกัณหาเป็นพระนางอุบลวรรณา และพระเวสสันดรเป็นพระพุทธเจ้า เพียงแต่มหาชาติคำหลวงจะขยายกล่าวถึงกำเนิดใหม่ของตัวละครอื่นๆ จนครบทุกตัว ซึ่งในเวสสันดรชาดกกล่าวว่าเป็นพุทธบริษัท มหาชาติคำหลวง แจกแจงอย่างละเอียด คือ พระวิษณุกรรมที่มาสร้างพระบรรณศาลาเป็นพระโมคคัลลินะ ราชสีห์แปลงเป็นพระอุบาลี พญาเสือโคร่งแปลงเป็นพระสิมพลี พญาเสือเหลืองแปลงเป็นพระจุลนาค เทวดาที่ช่วยดูแลพระชาลีและพระกัณหาให้ปราศจากโรคเป็นพระกัจจายะ เทพธิดาที่ช่วยพระชาลีและพระกัณหาให้เสวยอาหารและน้ำนมเป็นนางวิสาขา พญาช้างปัจจันตเป็นพระกัสปะ นางข้างซึ่งเป็นมารดาของพญาช้างปัจจันตเป็นนางกิสาโคตมี พระเจ้ากรุงมัทธราชซึ่งเป็นพระอัยกาของพระนางมัทรีเป็นท้าวมหานามะ อำมาตย์ที่เฝ้าปราสาทไพชยนต์เป็นพระอานนท์ และอำมาตย์ที่ช่วยพระเวสสันดรจัดเตรียมเครื่องสัตตสมภพทานเป็นอนาถบิณฑิกเศรษฐี ซึ่งการให้รายละเอียดตัวละครต่างๆ เหล่านี้เน้นให้เห็นถึงความคิดเรื่องทำดีได้ชั่วอย่างชัดเจน อีกทั้งสัมพันธ์กับการเชิดชูพระโพธิสัตว์เวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่อย่างสมบูรณ์อีกด้วย เนื่องจากตัวละครที่ประกอบกรรมดี คือ มีบทบาทช่วยเหลือพระเวสสันดรบำเพ็ญทานบารมีต่างอุบัติมาเป็นพุทธบริษัทผู้ประเสริฐทั้งสิ้น

นอกจากนี้ สโมธานมีส่วนที่สำคัญ คือ การกล่าวว่พระเวสสันดรทรงมาเกิดเป็นพระพุทเจ้าที่ชี้หน้าให้ผู้อ่านและผู้ฟังเห็นว่าเรื่องพระเวสสันดรโพธิสัตว์มีความยิ่งใหญ่และสำคัญ เพราะเป็นการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่ทำให้ตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้า ความว่

เวสสันดร ส่วนพระแพศยันดรราช อนนธญอในทศชาติว่ทานบารมีศีล
 บริสุทธิ น อญโณ ปุคคโล ไซบุทคลผู้อื่นผู้ไกล อหฺเอาว คือ พระบรมไตรโลก
 นารถถาคต อนนมียศแห่งพุทสมบัตติ สมมาสมพุทโธ อนนตรัสแก่สรรเพชดา
 ชาญ โหติ ก็มีกาลต่อบัดนี้⁹⁸

กล่าวได้ว่า กวีผู้แต่ง*มหาชาติคำหลวง*เห็นว่าสโมธานเป็นส่วนที่มีความสำคัญ จึงยังคงส่วนนี้ไว้อย่างครบถ้วน แต่ขยายความกำเนิดใหม่ของพุทบริษัทให้ยืดยาวออกไป และยังคงกล่าวว่พระเวสสันดรเกิดเป็นพระพุทเจ้าในสมัยพุทกาล ซึ่งเน้นให้เห็นว่าเรื่องของพระเวสสันดรเป็นอดีตชาติของพระพุทเจ้า และพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่และมีความสำคัญต่อการตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้าต่อมา แม้เรื่องของพระเวสสันดรไม่ใช่การบำเพ็ญทานบารมีขั้นปรมัตถบารมีแต่ก็เป็นเรื่องพระโพธิสัตว์ที่จับใจผู้อ่านผู้ฟัง เพราะเป็นการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์พระชาติสุดท้ายที่นำมาสู่การบรรลุพระโพธิญาณ

5.3.2 เล่าโดยการคงความตาม*เวสสันดรชาดก*

กวีเล่าเรื่อง*มหาชาติคำหลวง*โดยการคงความตาม*เวสสันดรชาดก* เรื่องราวอันศักดิ์สิทธิ์และยิ่งใหญ่ของการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรซึ่งมีมาตั้งแต่ใน*เวสสันดรชาดก*จึงยังมีอยู่ใน*มหาชาติคำหลวง*อย่างครบถ้วน *มหาชาติคำหลวง*คงความที่พระเวสสันดรพระราชทานปิยบุตร ทารทานไว้ แสดงแก่นของเรื่องซึ่งเป็นการบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่อันสะท้อนอารมณ์อย่างสูง และคงความพระเวสสันดรทรงปรารถนาพระโพธิญาณ ทำให้เรื่องพระเวสสันดรโพธิสัตว์ใน*มหาชาติคำหลวง*จับใจผู้อ่านและผู้ฟังไม่เสื่อมคลาย

เมื่อพระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารแก่ชูชกก็ยังคงความตอนพระเวสสันดรเผชิญกับความทุกข์อันยิ่ง ซึ่งแสดงถึงอารมณ์สะท้อนใจอย่างยิ่ง แสดงว่พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญปิยบุตรทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

⁹⁸ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 324.

ตาราง 4 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนพระเวสสันดรเส้าโคกจาก
การบำเพ็ญบิณฑบาตแล้วต่อมาทรงระงับความทุกข์ได้

มหาชาติคำหลวง	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
<p>โส เวสสันดรโ อันทว่าพระแพศยันดรราช พระบาทไททรงฤทธิ อิติ จินตเตตวา จึงจะมี พิตรกตงนี้แลแล้ว อหิ อันทว่ากูผู้กล้าแกแล้ว พระธรรมาธิ จาปี อาทุ คเหตุวาน มากูจะทรงธนู ศรสรบเสริจ ขคคิ พนธิย วามโต มากูจะผูกตาว เพชรเบื้องซ้าย และจะผูกฝ้ายไปตามพราหมณ์ นี้ธฤฯ อาเนสุสามิ สเก ปุตเต ครันนกุนิหตีให้ นาศ ก็เอารักรราชแก้วกุมมา เล้าเทอญ ฯ ปุต ตานัน หิ วโธ ทุกโข มนนตีสองเสมอทาศ พ่อพ ยงขาดใจตาย แลลูกฮา ฯ อฏฐานนเมตต์ ทุกข รูปิ ลำบากบยนสองเจ้า ทุกข์พ่อเร้าฤเสบอย โสเดเลอย⁹⁹</p>	<p>บรมโพธิสัตว์เวสสันดรพระชนกทรงพระปริวิตก ถึงพระราชากุมารทั้งคู่ ว่าเออกูหรือว่าจะถือแล่งธนู ด้วยมือขวา จะเหน็บพระแสงอันคมกล้าไว้ข้างซ้าย รับตามพราหมณ์ร้ายไปนำเอาลูกของกูกลับคืนมา เพราะว่าสองลูกรักแก้วตาถูกเขียนตีเป็นทุกข์ สาหัส¹⁰⁰</p>

เห็นได้ว่า ในมหาชาติคำหลวงยังคงความตามในอรรถกถาเวสสันดรชาดก กล่าวถึง
พระเวสสันดรทรงต้องการที่จะทรงธนูด้วยพระหัตถ์ขวา และทรงพระแสงด้วยพระหัตถ์ซ้าย แล้วจะ
ติดตามพราหมณ์ไปฆ่า เพื่อจะนำสองกุมารกลับคืนมาคลายความเศร้าโศกให้หมดไป การคงความจริง
ทำให้มหาชาติคำหลวงแสดงเรื่องราวการบำเพ็ญบิณฑบาตที่ยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดรได้ คือ
การเผชิญกับความทุกข์และความโกรธที่รุนแรง แต่ท้ายสุดก็ทรงตัดพระทัยได้ ซึ่งคนทั่วไปไม่อาจทำ
ได้

ต่อมาเมื่อพระเวสสันดรพระราชทานพระนางมัทรีแก่พราหมณ์แปลงแล้ว พระอินทร์
เปิดเผยพระองค์ให้พระเวสสันดรทราบ และถวายพระพรแต่พระเวสสันดร ในพระพรข้อที่ 8
ซึ่ง พระเวสสันดรขอให้เมื่อพระองค์สวรรคตแล้วให้ได้เสด็จสู่สวรรค์ เมื่อลงมาเกิดเป็นคนที่ขอให้
ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ในมหาชาติคำหลวงยังคงความตามอรรถกถาเวสสันดรชาดก ปรากฏในกัณฑ์
สักกบรรพ ดังนี้

⁹⁹ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร ,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 210.

¹⁰⁰ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร,” ใน นิบาตชาดก เล่ม 9, หน้า 339.

ตาราง 5 เปรียบเทียบ*มหาชาติคำหลวง*กับ*อรรถกถาเวสสันดรชาดก* ตอนพระเวสสันดรขอพระพรจากพระอินทร์ ข้อที่ 8

มหาชาติคำหลวง	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
<p>อิโต วิมูจมานาหิ ตนเรวครั้งปลงเปลื้องปลิด จะ จุติจิตรจากโลกามนุษย์แล สคคคามิ วิเสศคุ จงครรโลเมื่อเมืองฟ้า ดลวิเสศ ท้าวผู้แล อนิพพตติ ตโต อสสุ เมื่อมุตรคลาเคลื่อนฟ้า เฉพาะลงมาเกิดเมืองคนเมื่อสฤทธิสรเพชญ์ สัพพัญญู พุเพื่องธรรมาแก่ฝูงสัตว์โสเดแล¹⁰¹</p>	<p>อนึ่ง ข้าเมื่อผ่านพ้นอตภาพอันนี้ไป ขอให้ ได้ครรโลยังโลกสวรรค์ให้ได้ถึงขั้นที่วิเศษๆ ต่อ นั้นไปให้สำเร็จพระโพธิญาณ ไม่ต้องเวียนว่าย ตายเกิดในปุนภพสงสารอีกต่อไป พระพร สุดท้ายนี้เป็นที่แปลในพระพรที่ปรารถนา¹⁰²</p>

พระพรข้อที่ 8 ที่พระเวสสันดรขอพระราชทานจากพระอินทร์ แสดงว่าพระเวสสันดรทรงปรารถนาเป็นพระพุทเจ้า ซึ่งเป็นคุณสมบัติของพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ *มหาชาติคำหลวง* ยังคงความส่วนนี้ไว้ แม้จะมีขยายความออกไปบ้างว่าขอให้เผยแพร่พระธรรมแก่สรรพสัตว์ แต่ความโดยรวมก็จะเห็นว่ายังคงตาม*อรรถกถาเวสสันดรชาดก*ไว้อย่างครบถ้วน

5.3.3 เล่าโดยการขยายความ

มหาชาติคำหลวง บรรยายความแสดงรายละเอียดออกไปมากกว่าที่มีในเรื่อง*เวสสันดรชาดก* ในพระไตรปิฎก ทำให้เข้าใจความชัดเจนยิ่งขึ้น การขยายความนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่*มหาชาติคำหลวง*ปรากฏตรงกับ*เวสสันดรชาดก* ขณะเดียวกันก็นำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ที่มีเฉพาะ*มหาชาติคำหลวง*ด้วย ซึ่งก็วิจะขยายความจากบทบาลี ขยายความตาม*อรรถกถาเวสสันดรชาดก*ในพระไตรปิฎก ขยายความด้วยการแปลซ้ำ และขยายความตามทั้ง*เวสสันดรชาดก* และ*อรรถกถาเวสสันดรชาดก*ในพระไตรปิฎก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

5.3.3.1 ขยายความจากบทบาลี คือ กวีบรรยายความภาษาไทยออกไปมากกว่าคำในบทบาลีเรื่อง*เวสสันดรชาดก* ดังเมื่อพระเวสสันดรเสด็จกลับถึงเมืองสีพี พระอินทร์บันดาลให้ฝนรדתะและฝนทองคำตกในเมืองสีพี พระเวสสันดรพระราชทานรדתะที่ตกบริเวณบ้านของประชาชนให้เป็นของคนผู้นั้น ส่วนรדתะที่ตกนอกบ้านเรือนประชาชน พระองค์รับสั่งให้เก็บเข้าพระคลังเพื่อใช้บริจาคตาน กวีขยายความว่าการบริจาคตานดังกล่าวนี้เพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้า ปรากฏในนครกัณฑ์ ดังนี้

¹⁰¹ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักกบรรพ,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 256.

¹⁰² “อรรถกถาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ใน *นิบาตชาดก เล่ม 9*, หน้า 371.

ตาราง 6 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนพระเวสสันดรรับสั่งให้อำมาตย์เก็บรัตนะเข้าพระคลังไว้บริจาทานเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

มหาชาติคำหลวง	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
ทาน์ อุပ္ภูจเปลี ธกัให้โกษาธิบตี ลำดับค่านับนี้ไว้ จะให้เปนพระราชทาน <u>เพ่อมสมภารจะเปนพระพุทธ โสดแล</u> ¹⁰³	ทรงตั้งไว้ในฝ่ายพระราชกุศลทานบริจาท

บทบาลีว่า “ทาน์ อุပ္ภูจเปลี” แปลได้ดังนี้ ทาน์ แปลว่า การให้ทาน¹⁰⁴ ส่วน อุပ္ภูจเปลี แปลว่า วางไว้, ให้¹⁰⁵ ซึ่งไม่ได้กล่าวว่าเป็นการบำเพ็ญทานที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า เห็นได้ว่าอรรถกถาเวสสันดรชาดกก็ไม่ได้บรรยายไว้ มหาชาติคำหลวงขยายความตอนนี้ออกไปนอกจากความที่มีมาในบทบาลีเดิมว่า “เพ่อมสมภารจะเปนพระพุทธ โสดแล” แสดงว่าพระเวสสันดรทรงปรารถนาพระโพธิญาณ และการบำเพ็ญวัตถุทานของพระองค์ในฐานะกษัตริย์ก็เป็นการบำเพ็ญทานบารมีเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระเวสสันดรจึงเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ผู้ไม่เคยเสื่อมศรัทธาในการบริจาทานเพราะทรงปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้า

กวีผู้แต่งมหาชาติคำหลวง ยังขยายความด้วยการใช้ความเปรียบซึ่งไม่มีในเวสสันดรชาดก ภาษาบาลี แสดงว่าพระเวสสันดรมีรูปลักษณะคล้ายพระพุทธเจ้า เพื่อให้เห็นว่าพระเวสสันดรเป็นผู้ที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา ปรากฏในกัณฑ์ฉกษัตริย์ ดังนี้

ตาราง 7 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนพระเจ้าสญชัยทรงพบพระเวสสันดรในป่าหิมพานต์

มหาชาติคำหลวง	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
ตตถททส กุมารุ โส อันว่าท้าวสญไชยราช บพิตรผาดเห็นแล้ว ซึ่งพระลูกแก้วสิเนหา ขัตติย ราราชกุมาร รมมรูปี สมหิตต์ ธารถือเพศบรรพ-	พระองค์ทอดพระเนตรเห็นพระโอรสทรงเพศ บรรพชิต นั่งเข้ามานแน่วนิ่ง ณ บรรณศาลาไม่มี ภัยมาแผ้วพาน ¹⁰⁶

¹⁰³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 322.

¹⁰⁴ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 4 (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, 2536), หน้า 1669.

¹⁰⁵ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 2 (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, 2536), หน้า 758.

¹⁰⁶ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ฉกษัตริย์,” ใน นิบาตชาดก เล่ม 9 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 388.

มหาชาติคำหลวง	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
ขิตบรรพชาภิจจุการุ มิมนะสารุสสารวมหมันน นิสินนตฺ ปณณสาลาญฺ ธนินนเอาอรุพฺธ บัตรเมอเลอลาดปู พ่างประตุศาลาศรม ฌายนตฺ อุกุโตภยฺ พยงพระศรีสยมภูวบพิตร เมื่อมาร วิชิต <u>รวิเชตร</u> เหตุพันไภยพิบัติอุปัทวปีทา อนนบมานมาแต่ที่ใดที่หนึ่งนั้นน โสดเลอยฯ ¹⁰⁷	

บทบาลีว่า “ฌายนตฺ อุกุโตภยฺ” แปลได้ดังนี้ ฌายนตฺ แปลว่า เข้าสมาธิ¹⁰⁸ อุกุโตภยฺ แปลว่า ไม่มีภัยแต่ที่ไหน (ไม่มีเหตุผลที่จะต้องกลัว)¹⁰⁹ ซึ่งไม่ได้กล่าวว่าพระเวสสันดรมีรูปลักษณะคล้ายพระพุทธรูป เห็นได้ว่าอรรถกถาเวสสันดรชาดก ไม่ได้กล่าวว่าพระเวสสันดรดูพระพุทธรูปเจ้าขณะพญามาร

มหาชาติคำหลวง ขยายความด้วยการใช้ความเปรียบออกไปนอกจากความในเวสสันดรชาดกภาษาบาลีว่า “พยงพระศรีสยมภูวบพิตร เมื่อมารวิชิตรวิเชตร” นำเสนอพระเวสสันดรมีรูปลักษณะคล้ายพระพุทธรูป เพื่อเน้นว่าพระเวสสันดร คือ พระโพธิสัตว์ที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูป จึงเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่และสำคัญ

กวียังเล่าขยายความคำเรียกพระเวสสันดรออกไปมากกว่าในเวสสันดรชาดกภาษาบาลี ซึ่งทำให้พระเวสสันดรเป็นพระพุทธรูป พระโพธิสัตว์เวสสันดรคือบุคคลเดียวกับพระพุทธรูป ตามที่พระองค์ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปต่อมา ดังตอนท้ายเรื่องมหาชาติคำหลวงกวีขยายความคำเรียกพระเวสสันดรที่แสดงว่าพระเวสสันดรคือพระพุทธรูปผู้เป็นที่พึ่งของสามโลก ดังนี้

¹⁰⁷ “มหาชาติคำหลวง กัมภกษัตริย์,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 291.

¹⁰⁸ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 4, หน้า 1513.

¹⁰⁹ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 3 (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, 2536), หน้า 1155.

ตาราง 8 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดกตอนพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีตลอดพระชนม์ชีพ

มหาชาติคำหลวง	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
<p>เวสสันดรโ <u>อันว่าเจ้าจอมไตรภพนารถ</u> <u>พระบาทแพศย์นัทร</u> ราชา เมาะ อุตตมราชา อนนเปนภูธรราชาชา มหากษัตริย์ปรเสอฐ เมาะ ขตติยกุเล ชาโต อนนเกอดในตระกูลสุรย สมมต เอารสราชบพิตร สปปญโธ อนนมีจิตร เปรมปราชญ์ ฉลยวฉลาดด้วยปรีชา ทตวาน เสด็จพระทยาทานทายาทย์ อนนอาจให้บมิดิต โดยอำนาจผู้มาขอ¹¹⁰</p>	<p>ครั้นพระเวสสันดรอสัมภินวงค์มหาราชมี พระปัญญาฉลาดทรงบำเพ็ญทานวัตรตลอด พระชนมายุ¹¹¹</p>

บทบาทที่ว่า “เวสสันดรโ” แปลว่าพระเวสสันดร สังกะตว่าอรรถกถาเวสสันดรชาดกก็ขยายความออกไปมากกว่าเวสสันดรชาดกภาษาบาลี แต่ไม่ได้มีความหมายว่าพระพุทเจ้ามหาชาติคำหลวง แปลคำเรียกพระเวสสันดรตรงกับบทบาท “เวสสันดรโ” ว่า “พระบาทพระแพศย์นัทร” แล้วขยายความออกไปว่า “เจ้าจอมไตรภพนารถ” อีกด้วย การขยายความแสดงว่าพระเวสสันดรเป็นพระพุทเจ้า เนื่องจากก็รู้ว่าพระเวสสันดรคือผู้ที่ตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้าต่อมาทำให้พระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่และมีความสำคัญอย่างชัดเจน

นอกจากนี้ แม้ในบทบาทนี้เว้นการใช้คำเรียกพระเวสสันดร แต่กวีผู้แต่งมหาชาติคำหลวงก็ยังขยายความใช้คำเรียกชื่อพระเวสสันดร เพื่อนำเสนอว่าพระเวสสันดรเป็นพระพุทเจ้า ปรากฏในกัณฑ์ฉกษัตริย์ ดังนี้

ตาราง 9 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนชาวเมืองสีพีอัญเชิญพระเวสสันดรให้ทรงลาผนวชเพื่อครองราชสมบัติ

มหาชาติคำหลวง	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
<p>ยาจนติ จิงอัญเชิญเจ้าไตรภพญเบศร์ โนมแก้วเกษนินาฏ ด้วยคำอาราธน์ร่ำไรหูล ดั่งนี้¹¹²</p>	<p>ประชาราชภูร์ทั้งมวลประนมมือบังคม พระมหาสัตว์คร่ำครวญวิงวอนพระเวสสันดร และพระมัทรี¹¹³</p>

¹¹⁰ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 322.

¹¹¹ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก นครกัณฑ์,” ใน *นิบาตชาดก เล่ม 9* (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 404.

¹¹² “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์ฉกษัตริย์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 301.

¹¹³ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ฉกษัตริย์,” ใน *นิบาตชาดก เล่ม 9*, หน้า 392.

บทบาถือว่า “ยาจนุตติ” แปลว่า (ชาวเมืองสีพี) ขอร้องวิงวอน (พระเวสสันดร)¹¹⁴ ใน *เวสสันดรชาดก* ภาษาบาลีเว้นคำเรียกพระเวสสันดร แต่ก็เข้าใจได้ว่าชาวเมืองสีพีอัญเชิญพระเวสสันดร ใน *อรรถกถาเวสสันดรชาดก* ขยายความด้วยการใช้คำเรียกพระเวสสันดรออกไปว่า “พระเวสสันดร” แตกต่างกับที่ *มหาชาติคำหลวง* ขยายความว่า “เจ้าไตรภพภูเบศร์” ซึ่งแสดงว่าพระเวสสันดรทรงเป็นพระพุทธรูปเจ้าผู้เป็นใหญ่ในสามโลก ตามที่พระเวสสันดรคือพระโพธิสัตว์ที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้าต่อมา จึงนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่ปรากฏเฉพาะใน *มหาชาติคำหลวง*

5.3.3.2 ขยายความตาม *อรรถกถาเวสสันดรชาดก* ในพระไตรปิฎก คือ ในบทบาเรื่อง *เวสสันดรชาดก* ไม่กล่าวความนั้นๆ แต่มีกล่าวไว้ใน *อรรถกถาเวสสันดรชาดก* ในพระไตรปิฎก แล้ว *มหาชาติคำหลวง* ขยายความออกไปตามใน *อรรถกถาเวสสันดรชาดก* ดังตัวอย่าง

เมื่อชุกขอสองกุมารและพระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์ขอพระนางมัทรีต่างสรรเสริญพระเวสสันดรว่าทรงมีพระทัยกว้างขวางดุจแม่น้ำ กวีใน *มหาชาติคำหลวง* ขยายความตาม *อรรถกถาเวสสันดรชาดก* ในพระไตรปิฎก ทำให้ความตอนนี้อยู่ยาวออกไปมากกว่าเดิม ซึ่งแสดงว่าพระเวสสันดร มีน้ำพระทัยกว้างขวางและเป็นที่พักของสรรพสัตว์อย่างชัดเจน ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

โภ เวสสันดร ข้าแต่พระแพศยันดรราชาธิยา ยถา วาริวโห เมาะ ยถา อุทกวาโห
 ดั่งฤๅ ดั่งงนทีแท้ทำว คคล่าวคลายคคก อนนบมิรู้บกรู้บาง วิชชมาโน อนนบมิรอด
 ปางคคล่าน ปลงสู่มหานทีสุ ในแม่น้ำน่านห้าประการ คงคายมุนาจิรวดี สรภูมิมิ
มหานทีสงขาทะสุ อนนชกล่าวคือปรवाल คงคายมุนาจิรวดี สรภูมิมิ
มหานทีเที่ยง
หมั่นน แลแม่น้ำนั้นนโสด บูโร เมาะ อุทกน บูโร อนนโจศจรรยด้วยอุทกอนนอทิ
สนทมาโน อนนภกไหลหล่ง แลมถ่งมาบมิขาด อนนตตาทิโต อนนมิแต่เอาที่อิทธ
วา สมญาคือ โอนตตต ชเนทิ แลทวยสบสัตว์ฝูงคน ปีปาสิเกทิ อนนครนครหาย
เครื่องจักตายลำบาก อดปากแห่งหนักหนา ตันที อาคนตวา ก็มายังแม่น้ำนั้นนบมิ
น้อย นับด้วยร้อยด้วยพัน อุทก โอลิณจิตวา โภยกนนตักเต็มใจ นทีใสสุทิตาติ หต
เลทิ วา ด้วยมือสาด สนงโบายก็ตี ภาชเนทิ วา ด้วยให้โยยกัลลอม บางแซ่ชอมโชม
อาบ ปวิยามาโน กินหลายคาบหลายครา น ชียติ ก็บมิรู้คลารู้คลาศ ก็บมิรู้แปลน
หาดเห็นทราย สพพกาล์ กินต่อตายก็มีรู้สิ้นรู้สุด ตวั อันว่าทำวผู้จะหวังเป
พระพุทธรูป ใจบริสุทธหน่อไ้ น ชียติ ก็บมิรู้รู้ร้อย ก็บมิรู้ถ้อยรู้ถด ทาเนน แลภ

¹¹⁴ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 6, หน้า 2860.

พระยศด้วยพระทาน ให้ด้วยหาญโจมจ่าย ให้ด้วยง่ายบมิตติ สัพพกาล์ เหนอนอง
นิตยทุกเมื่อ เพื่อกฎแล้วต่างงั้น¹¹⁵

ความตอนนี่ที่มีมาแต่เดิมของ*เวสสันดรชาดก*ภาษาบาลีในพระไตรปิฎก คือ “*ยถา วาริวโห
ปุโร สัพพกาล์ น ชียติ*”¹¹⁶ แปลได้ดังนี้ ยถา แปลว่า เหมือน¹¹⁷ วาริวโห มาจาก วารี แปลว่า น้ำ¹¹⁸
รวมกับคำว่า วโห แปลว่า นำไป¹¹⁹ ปุโร แปลว่า เต็ม, เปี่ยม¹²⁰ สัพพกาล์ มาจาก คำว่า สัพพ แปลว่า
ทั้งหมด¹²¹ กาล์ แปลว่า เวลา¹²² น แปลว่า ไม่¹²³ และ ชียติ แปลว่า หมดไป, ลื่นไป¹²⁴ ซึ่งไม่ได้
กล่าวว่พระเวสสันดรทรงมีน้ำพระทัยกว้างขวางดุจแม่น้ำทั้ง 5 เนื้อความที่กล่าวว่พระเวสสันดรมี
พระทัยกว้างขวางดุจแม่น้ำทั้ง 5 ไม่ปรากฏใน*อรรถกถาเวสสันดรชาดก*ในหนังสือนิบาตชาดก เล่ม 9
แต่ปรากฏใน*อรรถกถาเวสสันดรชาดก*ในพระไตรปิฎก มีว่

ยถา วาริวโห ปุโร	สัพพกาล์
เอวนต์ ยาจิตวา คณฉี	ปุตเต เม เทหิ ยาจิตติ

ตถ วาริวโห ปณจสุ มหานทีสุ อุทกวาโหา น ชียติ ปิปาสิเตหิ นที
อาคนตวา หตเถหิ ภาชเนหิ อสสิณจิตวา ปิวมาโน น ชียติฯ เอวนต์ ยาจิตวา
คณฉินติ ตว สทธาย ปุริตตตา เอวรูปุเปยวาติ มณญมาโน อหนตฺ ยาจิตุ อากณฉีฯ
ปุตเต เม เทหิ ยาจิตติ มยา ยาจิต ตว ปุตเต มยหํ ทาสตถาย เทหิตีฯ¹²⁵

เห็นได้ว่า *มหาชาติคำหลวง*ขยายความออกไปตาม*อรรถกถาเวสสันดรชาดก*ในพระไตรปิฎก
แสดงให้เห็นน้ำพระทัยที่กว้างขวางของพระเวสสันดรอย่างชัดเจนมากกว่าที่มีแต่เดิมใน*เวสสันดรชาดก*
พระเมตตาของพระเวสสันดรที่ทรงมีต่อสรรพสัตว์ไม่เคยสิ้นไป ทำให้ทรงเป็นที่พึ่งของสรรพชีวิตที่ทุกข์
ร้อนลำบากเสมอมาด้วยการบริจาคทาน ซึ่งเชิดชูภาพพระโพธิสัตว์ผู้มีศรัทธาอย่างเต็มเปี่ยมต่อการ
บำเพ็ญทานบารมีและผู้เป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์ที่กระจำงชัดและจับใจยิ่ง

¹¹⁵ “มหาชาติคำหลวง กัมภ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา* เล่ม 1, หน้า 190.

¹¹⁶ *สยามรัฐสส เตปิฎก* (สยามรัฐสส ราชธานี: มหามกุฏราชวิทยาลัยเอน ปกาลิโต, 2552), หน้า 509.

¹¹⁷ *พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพลโลกิขุ* เล่ม 6, หน้า 2841.

¹¹⁸ *นาคะประทีป, ปาลี-สยาม อภิธาน* (กรุงเทพมหานคร: คุรุสภาลาดพร้าว, 2516), หน้า 8.

¹¹⁹ *หลวงเทพดรณานุศิษย์, ธาตุปทีปิกา, พิมพ์ครั้งที่ 7* (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 374.

¹²⁰ *พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพลโลกิขุ* เล่ม 5 (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, 2536), หน้า 2453.

¹²¹ *นาคะประทีป, ปาลี-สยาม อภิธาน*, หน้า 2.

¹²² *พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพลโลกิขุ* เล่ม 3, หน้า 1122.

¹²³ *พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพลโลกิขุ* เล่ม 4, หน้า 1801.

¹²⁴ *พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพลโลกิขุ* เล่ม 3, หน้า 1254.

¹²⁵ *สยามรัฐสส เตปิฎกกุชกถา* (สยามรัฐสส ราชธานี: มหามกุฏราชวิทยาลัยเอน ปกาลิโต, 2535), หน้า 509.

ต่อมาเมื่อพระอินทร์แปลงเป็นพราหมณ์มาขอพระราชทานพระนางมัทรี *มหาชาติคำหลวง* ขยายความตอนพระอินทร์กล่าวสรรเสริญว่าพระเวสสันดรมีน้ำพระทัยกว้างขวางดุจแม่น้ำทั้ง 5 ด้วยความเดียวกันกับในกัณฑ์กุมาร ปรากฏในกัณฑ์สักการบรรพ ดังนี้

โภ เวสสุนทร ข้าแต่พระแพศยันดรราชาณี ยถา วาริวโห เมาะ ยถา อุทกวาโห
 ด่งฤ ด่งงนทีแท้ ท้าวคล้ายคคก อนนมิรูู้บรูู้บาง ชิวมาโน อนนมิมรดบั้งคคลาน
ปลยจสุ มหานทีสู ในแม่น้ำ่านน้ำประการ คงคายมุนาจรวดี สรภูมทิมทานทีสงขา
เตสุ อนนรกล่าวคือประวาล คงคายมุนาจรวดี สรภู มทิมทานทีเที่ยงมัน แล
แม่น้ำันนโสด บูโร เมาะ อุทเกน บูโร อนนโຈษจรด้วยอุทกอนนออีก สนมมาโน
อนนภกไหลหล่งแลมถ่งมาบมิขาด อนนตตดาทีโต อันมิแต่อาทีอัญ อา สมญาชื่ออ
โนตัดต์ ชนเหติ แลทวยสัพสตัวฝูงคน ปีปาลีเกหิ อันครहनครหาย เครื่องจะตาย
ลำบาก อดปากแห้งหนักหนา ตันที อาคนตวา ก็มายงแม่น้ำ้นม่น้อย นับด้วย
ร้อยด้วยพนน อุทก โอสถจิตวา โภยกันตักเต็มใจ นทีใสสุทธิชาติ ทตเถหิ วา ด้วย
มือสาจเสนงโยยก็ดี ภาชเนหิ วา ด้วยให้โภยก็ลอม บ้างก็แซขอมโชรมาอบ ปีวมา
โน กินหลายคาบหลายครา น ชียติ กับมิรู้คลารู้คลาศ กับปีรู้แปลนหาดเห็นชาย
สพพกาล กินต่อตายก็มิรูู้สั้นรูู้สุด ตวั อันว่าท้าวผู้จะหวังเปนพระพุท ใจบริสุท
หน่อไท่ น ชียติ กับมิรูู้รู้ร้อย กับมิรูู้ถอยรูู้ถด แลภ ุพระยศด้วยพระทาน ให้ด้วย
หาญโจมจ่าย ให้ด้วยง่ายบมิคิด สพพกาล เนานองนิตยทุกเมื่อ เพื่อดฤแล้วด่ง
นั้น¹²⁶

ความตอนนีที่มีมาแต่เดิมใน *เวสสันดรชาดกภาษาบาลี* ในพระไตรปิฎก คือ “*ยถา วาริวโห บูโร สพพกาล น ชียติ*”¹²⁷ แปลได้ความเดียวกับในกัณฑ์กุมารที่แปลมาแล้วข้างต้น ซึ่งไม่ได้กล่าวถึงน้ำพระทัยของพระเวสสันดรดุจแม่น้ำทั้ง 5 อีกทั้งความตอนนีใน *อรรถกถาเวสสันดรชาดก* ในพระไตรปิฎก กัณฑ์สักการบรรพ ก็ไม่ได้กล่าวว่าพระเวสสันดรมีน้ำพระทัยกว้างขวางดุจแม่น้ำทั้ง 5 ที่สรรพสัตว์ลำบากทุกซักร้อนได้มาดื่มกินเช่นกัน มีว่า

ยถา วาริวโห	สพพกาล น ชียติ
เอวนตุ ยาจิตาคจจี	ภริยัม เม เทหิ ยาจิติตี” ¹²⁸

¹²⁶ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักการบรรพ,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 250.

¹²⁷ *สยามรัฐสส เตปิฎก*, หน้า 434.

¹²⁸ *สยามรัฐสส เตปิฎกกุฎกา*, หน้า 560.

มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักกบรรพ กวีขยายความโดยเก็บความมาจาก *อรรถกถาเวสสันดรชาดก* กัณฑ์กุมาร ทั้งนี้ก็น่าจะเห็นว่าเป็นเนื้อความที่แสดงว่าพระเวสสันดรทรงมีพระทัยที่กว้างขวาง ทรงเป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์ที่ทุกข์ร้อนลำบากอย่างแจ่มชัดกว่าที่มีใน *อรรถกถาเวสสันดรชาดก* กัณฑ์สักกบรรพ ซึ่งเน้นว่าการพระราชทานพระนางมัทรีมีความสำคัญเช่นเดียวกับการพระราชทานสองกุมาร การขยายความตาม *อรรถกถาเวสสันดรชาดก* ในพระไตรปิฎกดังกล่าว จึงแสดงว่าพระเวสสันดรทรงมีน้ำพระทัยกว้างขวาง ทรงเป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์ด้วยการบำเพ็ญทานบารมีเสมอมาอย่างหนักแน่น ทำให้พระเวสสันดรพระราชทานพระนางมัทรีแก่พราหมณ์แปลงในเวลาต่อมา

5.3.3.3 ขยายความโดยการเล่าซ้ำ *มหาชาติคำหลวง* ยังขยายความด้วยการเล่าซ้ำพบว่าเนื้อความของ *เวสสันดรชาดก* ในพระไตรปิฎกกล่าวซ้ำเนื้อความบางตอนไว้ แต่ *อรรถกถาเวสสันดรชาดก* ในพระไตรปิฎกจะบรรยายไว้อย่างรวบรัด การขยายความเช่นนี้แสดงบุญญาบารมีที่แผ่ไพศาลของพระเวสสันดร ทรงเป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์ และเน้นการบำเพ็ญทานมีที่ยิ่งใหญ่อย่างเด่นชัด ซึ่งพบหลายตอน ได้แก่ การพรรณาป่าสามโยชน์เมื่อพระเวสสันดรจะเสด็จกลับเมืองสีพี การพรรณาความงามของพระนางมัทรีเมื่อเปลี่ยนเครื่องทรงของนางกษัตริย์ และการพรรณา กองทัพของพระเวสสันดรขณะเสด็จเข้าเมืองสีพี

การเล่าซ้ำที่น่าสนใจ คือ การพรรณาป่าสามโยชน์เมื่อพระเวสสันดรจะเสด็จกลับเมืองสีพี การเล่าซ้ำเน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงมีบุญญาบารมีที่แผ่ไพศาลและเป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์อย่างกระจ่างและน่าประทับใจ ปรากฏในนครกัณฑ์ ดังนี้

สพพมติ ตํ อรรถมถิ ตูกรสงฆ์ป่าสามโยชน์ตรการ ตรกลสถานรณ
รอบนันท ยาวนเตตถ มิกา อหุ หมูพลมฤคคยรดาช ดยรด้วยราชสิงสีห มากแล
เวสสันดรสส เตเชน เพื่อไมตรีพระแก้ว พระก่อแล้วโลมใจ สัตว์นันท
นาถมมณณ วิเทจยฺ สรรพสัตว์บโกรธ บกริ้ววโทษแก่นน หนึ่งเลอย

สพพมติ ตํ อรรถมถิ ป่าสามโยชน์พระพนม พระพันสดมดูเลศนันท
ยาวนเตตถ ทิชา อหุ นก ทงหลายเปนหมู่ เปนม่วคู่ววเมียมากแล
เวสสันดรสส เตเชน ด้วยไมตรีบุญท้าว บุญท่านด้าวแดนดง ใหญ่นันท
นาถมมณณ วิเทจยฺ ร่วมรักกนทุกเมื่อ ทุกเมื่อเชื้อวรร ฤ่อิมเลอย

สพพมติ ตํ อรรถมถิ ป่าสามโยชน์ประมาณ ปรเมอลสถาน สรณุนันท
ยาวนเตตถ มิกา อหุ เปนต้นว่ามฤคราชมฤคเรองอาจเอาธารอิกโสด เอกซณ
สนนิปตีสู มาชุกกันในเดือน ในถ้ำเพื่อพนาสนท์มากแล เวสสันดร ปยาตมถิ

นิมิตรเมื่อเจ้าใจสารุ่ ใจสุทธยตรยงเมือง ท่านนั้นน สิวินิ รุกฺข วทฒเน ท้าวธ
ก็จะให้พิบูลย์ พิบัตินฤฤจะมีแก่ไพร่เลย

สพพมติ ตํ อรณณมติ ป่าสามโยชนพิศาล พิชยสถานแฉวเถื่อนนั้นน
ยวานเตตถ ทิชา อหุ พลพิทคณาเนก นานาเอกอัศจรรย์ ในป่านันน เอกขณิ สน
นิปาตีสู มาชุกมนนตรสยก ตรสั๊ก พรยกไพรพนม มากแล เวสสนตเร ปยาตม
หิ นิมิตรเมื่อเจ้าใจอารย ใจเอมกษานตยงกษेत्रนั้นน สิวินิ รุกฺขวทฒเน ท้าวธ
จะให้พิภพ พิพรรฒสพสีมา ท่านนั้นน

สพพมติ ตํ อรณณมติ ป่าสามโยชนสรนุกนิ สรนานปลุกใจโลกนั้นน ยวาน
เตตถ มिका อหุ เป็นต้นว่ามฤคเส มฤคเรือกเดชดุย ยิงนั้นน นาสส มลฺขุณี กุชีสุ
บริร้องสยงใส สยงเสนาะใจเพราะราชแล เวสสนตเร ปยาตมหิ นิมิตรเมื่อเจ้า
ใจกลัยง ใจกล่อม ลัยงโลกากระนั้นน สิวินิ รุกฺขวทฒเน ท้าวธจะได้ภิรมย์ ภิราม
สมศุขราชฎร์แล

สพพมติ ตํ อรณณมติ ป่าสามโยชนจ้านน จ้านยรกรรกง รอบนั้นน ยวานเตตถ
ทิชา อหุ ผุ่สกุณรรี รรักมีมีใจสงงแล นาสส มลฺขุณี กุชนติ บร่าร้อง สยงหวาน สยง
หวานดาลแดโสตแล เวสสนตเร ปยาตมหิ นิมิตรเมื่อเจ้าใจกว้างใจกว่าท้างอรณพ
เมื่อเมืองท่านนั้นน สิวินิ รุกฺขวทฒเน ท้าวก็ให้พิเศศ พิศาลเขตฺุประชา ประชุมกัน
มากมีขาดเลย¹²⁹

เมื่อพระเวสสันดรจะเสด็จกลับไปครองราชสมบัติที่เมืองสีพี ป่าในระยสามโยชนมีความสุข
สงบอย่างยิง ความตอนนีใน*อรรถกถาเวสสันดรชาดก*จะกล่าวถึงเนื้อและนกในป่าสามโยชนไม่
เบียดเบียนกันเพราะบุญญาบารมีของพระเวสสันดรเพียงครั้งเดียว ดังนี้

เดชะอำนาจพระเมตตานุภาพของพระมหาบรรดาเนื้อและนกทั้งหลายใน
ป่าทั้งหมด กำหนดรอบบริเวณเขาวงกตได้ 3 โยชน มีประมาณมากน้อยเท่าใด ก็
มิได้เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ในเวลาพระเวสสันดรเจ้าซึ่งทรงนำความเจริญให้แก่
เหล่าชาวสีพีราชฎร์จะเสด็จพระราชดำเนินกลับพระนคร ก็มาสโมสรในที่เดียวกัน
ต่างพากันโศกศัลย์เศร้าใจว่า จำเดิมแต่ขึ้นไปเราทั้งหลายจะไม่มีควมละอาย และ
ควมระวังในกันและกัน คือจะเบียดเบียนกันเป็นอาหารตามประโยชนดังแต่ก่อน

¹²⁹ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 316-317.

บรรดาสัตว์จุตบาทวิบาทเหล่านั้น พวกกันมีความทุกข์ที่จะพลัดพรากจาก
พระมหาสัตว์ ก็มีได้ส่งเสียงร้องไห้เพราะเหมือนแต่ก่อนกาล¹³⁰

มหาชาติคำหลวง ไม่บรรยายรวบรวมความ แต่แยกบรรยายเนื้อและนกทีละอย่าง จึงแปลซ้ำถึง 2
ครั้ง ซึ่งการบรรยายความเช่นนี้ปรากฏใน*เวสสันดรชาดก*ภาษาบาลีในพระไตรปิฎกอยู่แล้ว ดังนี้

สพพมहि ตํ อรณฺณมहि ยาวนเตตถ มิกา อหุ

เวสฺสนฺตรสฺส เตเชน นานุณฺมณฺณํ วิเหจฺยุํ

สพพมहि ตํ อรณฺณมहि ยาวนเตตถ ทิตฺตา อหุ

เวสฺสนฺตรสฺส เตเชน นานุณฺมณฺณํ วิเหจฺยุํ

สพพมहि ตํ อรณฺณมहि ยาวนเตตถ มิกา อหุ

เอกฺขณฺํ สนนฺนิปาตีสฺสุ

เวสฺสนฺตเร ปยาตมฺหิ สิวินํ รมฺมจฺจวฑฺฒเน

สพพมहि ตํ อรณฺณมहि ยาวนเตตถ ทิตฺตา อหุ

เอกฺขณฺํ สนนฺนิปาตีสฺสุ

เวสฺสนฺตเร ปยาตมฺหิ สิวินํ รมฺมจฺจวฑฺฒเน

สพพมहि ตํ อรณฺณมहि ยาวนเตตถ มิกา อหุ

นาสฺส มณฺชุนิ ภูชิสฺสุ

เวสฺสนฺตเร ปยาตมฺหิ สิวินํ รมฺมจฺจวฑฺฒเน

สพพมहि ตํ อรณฺณมहि ยาวนเตตถ ทิตฺตา อหุ

นาสฺส มณฺชุนิ ภูชิสฺสุ

เวสฺสนฺตเร ปยาตมฺหิ สิวินํ รมฺมจฺจวฑฺฒเน¹³¹

¹³⁰ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก นครกัณฑ์,” ใน *นิบาตชาดก เล่ม 9*, หน้า 400.

ในมหาชาติคำหลวง กวีแปลซ้ำบทยาลีว่า “สพพมติ ตํ อรรถมฺหิ [...] เวสฺสนตรสฺส เตเชน นานุณมณฺณ วิเทญฺ์” ซึ่งแปลได้ดังนี้ สพพมติ มาจากคำว่า สพพ แปลว่า ทั้งหมด รวมกับคำว่า อมฺหิ แปลว่า เป็น¹³², ตํ แปลว่า นั้น¹³³ อรรถมฺหิ มาจากคำว่า อรรถ แปลว่า ป่า¹³⁴ รวมกับอมฺหิ แปลว่า เป็น, เวสฺสนตรสฺส แปลว่า ของพระเวสสันดร, เตเชน แปลว่า ด้วยอำนาจ¹³⁵, นานุณมณฺณ แปลว่า ไม่โกรธซึ่งกันและกัน¹³⁶ และวิเทญฺ์ แปลว่า เปียดเปียน¹³⁷ ในอรรถกถา เวสสันดรชาดกจะบรรยายเนื้อความนี้เพียงครั้งเดียว เพราะไม่แยกกล่าวเนื้อและนก แต่มหาชาติคำหลวงกล่าวแยก จึงซ้ำความ 2 ครั้ง ดังนี้

-ป่าสามโยชนตรการ ตรกลสถานรณฺรอบนํน [...] เพื่อไมตรีพระแก้ว
พระก่อแล้วโลมใจ สัตว์นํน สรรพสัตว์บโกรธ บกริ้ววโโทษแก่กนน หนึ่งเอย

-ป่าสามโยชนพระพนม พระพันสดมฺดุเลศนํน [...] ด้วยไมตรีบุญท้าว
บุญท้าวณด้าวแดนดง ไทญํนํน ร่วมรักกนนทุกเมื่อ ทุกเมื่อเชือวรร ฤทธิมเอย

ความต่อมา คือ เมื่อพระเวสสันดรจะเสด็จกลับเมืองสีพี เนื้อและนกกก็มาชุมนุมกัน ซึ่งในอรรถกถาเวสสันดรชาดกบรรยายความรวมกัน และไม่ได้กล่าวซ้ำว่าป่าสามโยชนมีความสุขเพราะบุญญาบารมีของพระเวสสันดรอีกครั้ง เนื่องจากกล่าวไว้มาตั้งแต่ความก่อนหน้านี้ มหาชาติคำหลวงยังคงแยกบรรยายเนื้อและนกกมาชุมนุมกัน ซึ่งเน้นย้ำว่าป่าสามโยชนมีความสุขเพราะบุญญาภาของพระเวสสันดร กวีแปลซ้ำบทยาลีว่า “สพพมติ ตํ อรรถมฺหิ เวสฺสนตฺเร ปยาตมฺหิ [...] ลีวินํ รมฺจวฑฺฒเน” บทยาลีว่า สพพมติ ตํ อรรถมฺหิ แปลได้ดังกล่าวมาแล้ว ส่วนบทยาลีว่า “เวสฺสนตฺเร ปยาตมฺหิ” แปลได้ ดังนี้ เวสฺสนตฺเร แปลว่า ในเมื่อพระเวสสันดร ปยาตมฺหิ มาจากคำว่า ปยาต แปลว่า ออกเดินทาง¹³⁸ รวมกับคำว่า อมฺหิ แปลว่า เป็น และบทยาลีว่า “ลีวินํ รมฺจวฑฺฒเน” แปลได้ดังนี้ ลีวินํ แปลว่า

¹³¹ สยามรัฐสส เตปิฏก, หน้า 453

¹³² พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 1, หน้า 130.

¹³³ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 4, หน้า 1533.

¹³⁴ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 1, หน้า 404.

¹³⁵ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 4, หน้า 1610.

¹³⁶ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 6, หน้า 2676.

¹³⁷ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 7 (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, 2530), หน้า 3318.

¹³⁸ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 5, หน้า 2180.

แคว้นชื่อสีพี และ ราชอาณาจักรมเน แปลว่า แคว้นที่เจริญ มาจากคำว่า ราชอาณาจักร(แคว้นแคว้น)¹³⁹ รวมกับคำว่า วัฒน (เจริญ)¹⁴⁰

มหาชาติคำหลวง แปลว่า ดังนี้

- ป่าสามโยชน์ประมาณ ปรเมออสถาน สรรทุกนั้นนั้น [...] นิमितเมื่อเจ้าใจ
สารุ่ ใจสุทธยาตรงเมือง ท่านนั้น ท้าวธก็จะให้พิบูลย์ พิบัติภูถฤจะมิแก่ไพร่
เลย

- ป่าสามโยชน์พิศาล พิษยสถานแถวเถื่อนนั้น [...] นิमितเมื่อเจ้า
ใจอารย์ ใจเอมกษานต์ยงเกษตรนั้น ท้าวธจะให้พิภพพิพรรณสพสีมา ท่านนั้น

ความต่อมา คือ เนื้อและนกที่มาชุมนุมกันโคกเศร้าเพราะพระเวสสันดรจะเสด็จกลับเมือง
สีพี ใน*อรรถกถาเวสสันดรชาดก*จะบรรยายความกล่าวถึงเนื้อและนกไว้ด้วยกัน และไม่ได้ย้าว่าป่าสาม
โยชน์มีความสุขเพราะบุญญาบารมีของพระเวสสันดร แต่*มหาชาติคำหลวง* บรรยายความตอนนี้แยก
เนื้อกับนก แล้วแปลซ้ำบทบาลีว่า “*สพพมทิ ตํ อรณณมทิ เวสสันตเร ปยาตมทิ [...] ลีวินิ ราชอาณาจักรมเน*
แปลได้ดังกล่าวมาแล้ว จึงแปลซ้ำความ 2 ครั้ง ดังนี้

- ป่าสามโยชน์สรนุกนี้ สรรนปลุกใจโลกนั้น [...] นิमितเมื่อเจ้าใจกลัยง
ใจกล่อม ลัยงโลกากระนั้น ท้าวธจะได้ภิรมย์ ภีรามสมศุขราชภรณ์แล

- ป่าสามโยชน์จ้านน จ้านยกรรกง รอบนั้น [...] นิमितเมื่อเจ้าใจกว้างใจกว่า
ท่างอรรณพ เมื่อเมืองท่านนั้น ท้าวก็ให้พิเศศ พิศาลเขตุประชา ประชุมกันมากก็มีชาติ
เลย

มหาชาติคำหลวง แปลซ้ำตาม*เวสสันดรชาดก*ในพระไตรปิฎกซึ่งมีมาแต่เดิม เน้นย้าบุญญา
บารมีที่แผ่ไพศาลของพระเวสสันดรซึ่งทำให้พระองค์เป็นที่พึ่งของประชาชนอย่างเด่นชัด การขยาย
ความด้วยการแปลซ้ำจึงนำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ เน้นว่าพระองค์มีบุญญา
บารมีอันยิ่งจากการบำเพ็ญปิยบุตรทานทานบารมีซึ่งทำให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา

นอกจากนี้ เห็นได้ว่าแม้จะแปลซ้ำแต่ก็วิก็จะแสดงความสามารถทางวรรณศิลป์ออกมาได้
อย่างงดงามและน่าประทับใจอย่างยิ่ง ความที่ได้แม้เป็นความเดียวกันแต่ก็วิก็มีชั้นเชิงวรรณศิลป์ด้วย

¹³⁹ นาคะประทีป, ปาลี-สยาม อภิธาน, หน้า 235.

¹⁴⁰ หลวงเทพรัตนคุณิษฐ์, ธาตุปทีปิกา, หน้า 358.

การหลากความและหลากคำ ซึ่งทำให้เรื่องเล่าของพระเวสสันดรใน*มหาชาติคำหลวง*ยิ่งใหญ่ และเป็นเรื่องที่น่าสนใจ

5.3.3.4 ขยายความโดยการเล่าตามทั้ง*เวสสันดรชาดก*และ*อรรถกถาเวสสันดรชาดก* *มหาชาติคำหลวง*ยังมีการเล่าเรื่องที่น่าสนใจอีกลักษณะ คือ การขยายความตามทั้ง*เวสสันดรชาดก*และ*อรรถกถาเวสสันดรชาดก*ใน*พระไตรปิฎก* ปรากฏในนครกัณฑ์ กวีบรรยายความผันระตงตาม*อรรถกถาเวสสันดรชาดก*และกล่าวถึงผนทงค้ำตงตาม*เวสสันดรชาดก* ดังนี้

สกุโก อันว่าท้าวพนนตา สดตตรตนวสสิ ยงงพระรชธรา มหาสัปตพิธรัตน
ทงหลาย ปุเรนโต อินทรก็ผาย ให้ตงเต็มตรบัต ปุริมวตถุญ จ หน้าวงกษัตรีย
เป็องบุรพมุลมาก ปจฉิมวตถุญ จ ปลากบัตจิมทิตศท่ายคลวง ราชนิเวสนสส แห่งวง
หลวงเร็อนราช เก้าแก้วสาดเปนเปลว กฏิปปมาณิ พอพยงเอวอรรธมางค์
วสสาเปสิ ก็วางให้ตงไหลคักลงมา คคคณเมโฆ วิย ครวนาดจเมฆพยุห์ จรก็ลูขึ้น
กลางคักคณ ปจวี ปุเรนโต ก็ให้เต็ม ธรณิตลพยบพัน วสสิ ก็ตกลันลง พยงฝ่งแล
สกลนคเร ชาณุปมาณิ วสสาเปสิ แล้วอินทรก็ให้ตงท่วนคร ที่ลุ่มตอนดาราบ
ชรบาสลันเสมอกัน สำคัยพยงเข้าแลฯ [...] เทโว เมาะ สกุโก อันว่าเจ้าพิมานเมือง
ฟ้า ถ้วนหน้ารยก พระอินทร วสสิ ยงงสรสินธรา พรธสาสวรรค้ไหลหล่อ ท่อธาร
ฟ้าตรบัต ชาตรูปมย เมาะ สุกณณมย ย่อมไรรัตนแก้วเก็อ เปลวปลาบเน็อนพคุณ
ปาวสสิ ก็ให้บงอรุร นองเน็อง ท่วทงเมืองบมิ นาน¹⁴¹

*มหาชาติคำหลวง*บรรยายถึงผนระตงค้ำตงในเมืองสิพิตามทที่ปรากฏใน*อรรถกถาเวสสันดรชาดก* ใน*พระไตรปิฎก*ภาษาบาลี กล่าวถึงพระอินทรบันดลรัตนะตงค้ำตงมาบริเวณข้างหน้าและข้างหลัง พระราชวังของพระเวสสันดรสูงเพียงเอว และบันดลผนระตงค้ำตงมารวกับลูกเห็บท่วพระนครสูงเพียงเข้า ซึ่งใน*อรรถกถาเวสสันดรชาดก* ในหนังสืออนิบาดชาดก เล่ม 9 กล่าวไว้เพียงว่าผนระตงค้ำตงแต่ไม่ได้ขยายความว่าผนระตงค้ำตงมาในพระราชวังสูงเพียงเอวและตงท่วพระนครสูงเพียงเข้า ดังนี้

*อรรถกถาเวสสันดรชาดก*ใน*พระไตรปิฎก*ภาษาบาลี มีว่า

ตสมิ ขณ สกุสส ภาวนิ อุนหาการิ ทสเสสิ ฯ โส อาวชเชนโต ตํ การณิ
มตวา ตาวเทว ราชนิเวสนสส ปุริมวตถุญจ ปจฉิมวตถุญจ กฏิปปมาณิ ปุเรนโต ขน
เมโฆ วิย สดตตรตนวสสิ วสสาเปสิฯ สกลนคเร ชาณุปมาณิ วสสาเปสิฯ¹⁴²

¹⁴¹ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา* เล่ม 1, หน้า 321-322.

¹⁴² *สยามรัฐสส เตปิฎกสกุทถา*, หน้า 607.

ความดั่งกล่าวข้างต้นนี้ *อรรถกถาเวสสันดรชาดก* ในพระไตรปิฎกภาษาไทย แปลไว้ ดังนี้

ในขณะนั้นพิภพแห่งท้าวสักกเทวราชได้สำแดงอาการเร่าร้อน พระองค์ทรง
อาวัชนาการก็ทรงทราบเหตุการณ์นั้น จึงยังพื้นที่ข้างหน้าและข้างหลังแห่งพระราชนิเวศน์
ให้เต็มด้วยรัตนะสูงประมาณเอวบันดาลให้ฝนรัตนะเจ็ดตกเป็นราวกะฝนลูกเห็บ ให้ตกใน
พระนครทั้งสิ้นสูงประมาณเขา¹⁴³

ส่วน*อรรถกถาเวสสันดรชาดก* ในหนังสือนิบาตชาดก เล่ม 9 มีว่า “*ท้าวสักกเทวราชได้ยังฝน
รัตนะเจ็ดประการให้ตกลงในขณะนั้น*”¹⁴⁴

การขยายความเหตุการณ์ฝนรัตนะตกลงมาในเมืองสีพีอย่างชัดเจน กล่าวคือ มีรัตนะตกลงมา
ทั้งบริเวณพระราชวังและทั่วทั้งพระนคร แสดงว่าพระเวสสันดรทรงมีบุญญาบารมีมากจากการบำเพ็ญ
ทานบารมี จึงเกิดเหตุการณ์ดังกล่าวซึ่งไม่เกิดทั่วไปเพราะบุญญาภิหารของพระเวสสันดร บุญญา
บารมีของพระองค์จึงเป็นที่พึงของประชาชน ดังที่พระเวสสันดรพระราชทานรัตนะเหล่านี้ให้แก่
ประชาชนที่ยากไร้

นอกจาก*มหาชาติคำหลวง* บรรยายเหตุการณ์ฝนรัตนะตกในเมืองสีพีตาม*อรรถกถาเวสสันดร
ชาดก* ในพระไตรปิฎก ก็ยังขยายความด้วยการเก็บความจาก*เวสสันดรชาดก* ในพระไตรปิฎกไว้อีกด้วย
คือ กล่าวถึงฝนทองคำตกจนทั่วเมืองสีพี มีว่า

ชาตรูปมย วสสึ เทโว ปาวสสิ ตาวเท¹⁴⁵

บทบาลีว่า “*ชาตรูปมย*” แปลว่า โลหะแท้บริสุทธิ์ คือ ทองคำ¹⁴⁶ สันเกตว่าความตอนนี้อยู่ใน
มหาชาติคำหลวง กวีอธิบายให้เข้าใจว่าเป็นฝนทองคำว่า “*เมาะ สุวณณ*” แปลว่า “*คือ ทองคำ*”
มหาชาติคำหลวง บรรยายเหตุการณ์ขยายออกไปว่ามีฝนทองคำตกอีกด้วยซึ่งไม่มีรัตนะปน เป็นทองนพ
เก้าที่มีเนื้อบริสุทธิ์ ตกลงมาทั่วเมืองสีพีสูงเพียงหน้าอก การกล่าวถึงฝนทองคำตกในเมืองสีพี
แสดงถึงพระบารมีที่ยิ่งใหญ่บริสุทธิ์ของพระเวสสันดรจากการขจัดกิเลสให้สิ้นด้วยการบำเพ็ญปิยบุตร
ทานทานบารมี ซึ่งเห็นว่าพระเวสสันดรทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ผู้จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า
อีกทั้งการตกของฝนรัตนะและฝนทองคำซึ่งพระเวสสันดรนำมาใช้บำเพ็ญทานบารมีทั้งสิ้น แสดงว่า
พระองค์ทรงศรัทธาต่อการบำเพ็ญทานบารมีอย่างสูงสุด ไม่ทรงยึดติดในโลกียสุข แม้รัตนะและทองคำ

¹⁴³ พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกายชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 3, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราช
วิทยาลัย, 2543), หน้า 813.

¹⁴⁴ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก นครกัณฑ์,” ใน นิบาตชาดก เล่ม 9, หน้า 404.

¹⁴⁵ สยามรัฐสส เตปิฎก, หน้า 453.

¹⁴⁶ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 4, หน้า 1481.

เป็นสิ่งที่มีความมาก ก็ทรงสละบำเพ็ญทานบารมีเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณซึ่งเป็นโลกุตระสุขที่เที่ยงแท้ พระเวสสันดรจึงเป็นพระโพธิสัตว์ที่มีอุดมการณ์สูงส่งและมีวิถีชีวิตเพื่อการบำเพ็ญทานบารมีตาม ขั้นตอนของการเป็นพระโพธิสัตว์ในแนวคิดของพระพุทธศาสนา

5.3.4 เล่าโดยการเพิ่มความ

มหานาคาคำหลวงเพิ่มเนื้อความเข้ามาซึ่งไม่มีกล่าวไว้ในเรื่องเวสสันดรชาดกในพระไตรปิฎก พบว่ากวีเพิ่มบทบาทที่ไม่ปรากฏในเรื่องเวสสันดรชาดกแล้วจึงแปลภาษาไทย ซึ่งปรากฏในนครกัณฑ์ หลายตำแหน่ง การเพิ่มความดังกล่าวนี้เกิดจากกวีอธิบายคำศัพท์ซึ่งสังเกตจากการใช้คำว่า “เมาะ” แปลว่า คือ อีกทั้งเพิ่มบทบาทที่ไม่ใช่การอธิบายคำศัพท์ด้วย และเมื่อกวีแปลบทบาทนี้เป็นภาษาไทย พบว่ากวีไม่ได้แปลภาษาไทยตามบทบาทดังกล่าวอย่างเคร่งครัดด้วย แต่จะขยาย เพิ่มเติมหรือเปลี่ยน ความไป การเพิ่มความ ได้แก่ การเพิ่มความแสดงว่าพระเวสสันดรมีบุญญาบารมีที่จะตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้า และเพิ่มความท้ายเรื่องและสโมธาน

กวีเพิ่มความจากการเพิ่มบทบาทเข้ามาในเรื่องมหานาคาคำหลวง ซึ่งนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ ของพระเวสสันดรผู้มีบุญญาบารมีที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แสดงว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ ผู้ยิ่งใหญ่ที่บำเพ็ญบารมีที่เป็นปัจจัยทำให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ดังเมื่อพระเวสสันดรรับสั่งให้ ปลดปล่อยสรรพสัตว์จากการจองจำ ปรากฏในนครกัณฑ์ ดังนี้

ตาราง 10 เปรียบเทียบมหานาคาคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนพระเวสสันดรรับสั่งให้ ปลดปล่อยสรรพสัตว์จากการจองจำ

มหานาคาคำหลวง	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
<p>สพพสตะ พนธนา วิสขุชาเปสี ท้าวรก็ให้ ปล่อยปลาศ สบสัตว์ชาติ ทั้งหลาย อนตมโส วิหาร อุปาทาย อนนมิบังควร คือ วิหาร สัตว์ สงสาร บำโนจ ดงงนันท พนธนา จากกรจร หมันนจำจอง อย่าให้สัตว์ทั้งผองเพทนา มมุ ปุตตสส ปุณฺณานุภาเวน ด้วยบุญญาภาพ พระแพศยันดรลูกไท้ ธิผู้จะได้ตรัสเปน พระพุทธเจ้า ในโลกยนี้¹⁴⁷</p>	<p>และรับสั่งให้ปล่อยสัตว์ทั้งหลายเสียจาก เครื่องจองจำ อย่างต่ำแม่แต่แมวกก็ให้ปล่อย ไป¹⁴⁸</p>

¹⁴⁷ “มหานาคาคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 321.

¹⁴⁸ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก นครกัณฑ์,” ใน *นิบาตชาดก เล่ม 9*, หน้า 403.

บทบาทีว่า “มม ปุตตสส ปุณฺณานุภาเวน” แปลได้ ดังนี้ มม แปลว่า ของข้าพเจ้า¹⁴⁹, ปุตตสส แปลว่า ของลูกชาย¹⁵⁰ และ ปุณฺณานุภาเวน มาจากคำว่า ปุณฺณ (บุญ)¹⁵¹ รวมกับคำว่า อานุภาพ (ความยิ่งใหญ่)¹⁵² เห็นได้ว่าใน**อรรถกถาเวสสันดรชาดก**ไม่มีเนื้อความนี้

มหาชาติคำหลวง เพิ่มบทบาทีดังกล่าวแล้วแปลขยายความออกไปบอกว่าบุญญาภิบาลที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าของพระเวสสันดรทำให้สัตว์ทั้งหลายพ้นความเวทนา ความว่า “ด้วยบุญญาภิบาล พระแพศยันดรลูกให้ ธิผู้จะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า ในโลกยนี้” แสดงว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ผู้จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

การขยายความออกไปมากกว่าที่มีในบทบาทีเดิม ด้วยการใช้คำว่า “เมาะ” ปรากฏในนครกัณฑ์ เมื่อฝนรั้นะและฝนทองคำตก ดังนี้

ตาราง 11 เปรียบเทียบ**มหาชาติคำหลวง**กับ**อรรถกถาเวสสันดรชาดก** ตอนหลังจากฝนทองคำตกในเมืองสีพี

มหาชาติคำหลวง	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
สกโก อ้นว่าท้าวพนนตา สดตตรตนวสสิ ยงง พรรษธารา มหาสัปตพิธิรัตนทงหลาย ปูเรนโต อินทริกัผาย ให้ตกเต็มตราบัด ปุริมวตถุญ จ หน้าง กษัตรีย์เปื้องบุรพมุลมาก ปจฉิมวตถุญ จ ปลากบัต จิมทิกท่ายคลวง ราชนิเวสนสส แห่งวงงหลวงเรื่อน ราช เก้าแก้วสาดเปนเปลว กวิปปมาณิ พอพยงเอว อรรถมางค์ วสสาเปสิ ก็วางให้ตกไหลคักกลงมา คคคณ เมโฆ วิย ครุวนาดูจเมฆพยูห้ จรก็ลูขึ้นกลางคัคคณ ปจวิ ปูเรนโต ก็ให้เต็ม ธรณิดลพยบพัน วสสิ ก็ตก ล้นลงย พยงฝ่งงแล สกกลนคเร ชาณูปมาณิ วสสาเปสิ แล้วอินทริกัให้ตกท่วนคร ที่ลุ่มดอนตาล ราบ ชรบาบสิ้นเสมอกัน สำคัณพยงเข้าแลฯ [...] เทโว เมาะ สกโก อ้นว่าเจ้าพิมานเมืองฟ้า ถ้วนหน้าร ยก พระอินทร วสสิ ยงง สรสินธารา พรรษาสวรรค ไหลหล่อ ท่อธารฟ้าตราบัด ชาตรูปมยี่ เมาะ	ท้าวสักกเทวราชได้ยังฝนรั้นะเจ็ด ประการให้ตกลงในขณะนั้น ¹⁵³

¹⁴⁹ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 6, หน้า 2715.

¹⁵⁰ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 5, หน้า 2423.

¹⁵¹ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 5, หน้า 2416.

¹⁵² พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 2, หน้า 540.

¹⁵³ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก นครกัณฑ์,” ใน นิบาตชาดก เล่ม 9, หน้า 404.

มหาชาติคำหลวง	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
<p>สุวรรณมัย ย่อมไร้รัตนแก้วแก้ว เปลวปลาบเนื้อ นพคุณ ปาวสลิ ก็ให้บังอร นองเนื่อง ท้วทัง เมืองมลินาน <u>ดาวเท</u> <u>เมาะ</u> <u>ตสมี่</u> <u>กาเล</u> ในกาลนั้น ดั่งประกาศ แก่ประชาราษฎร์นิกร ว่าพระแพศยัน ดรผู้มีเดชะ ท้าวธจะได้ตรัสเป็นพระมลินาน คใน กาลพุกนี้¹⁵⁴</p>	

เห็นได้ว่า อรรถกถาเวสสันดรชาดก ไม่มีเนื้อความว่าหลังฝนทองคำตกแล้วมีการประกาศว่า พระเวสสันดรเป็นผู้มีเดชจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไป เนื้อความที่มีอยู่ในเวสสันดรชาดกใน พระไตรปิฎกภาษาบาลี มีเพียงว่า “ชาตฺรุมยํ วสฺสํ เทโว ปาวสลิ ตาวเท”¹⁵⁵

นอกจากมหาชาติคำหลวงเก็บความตามเวสสันดรชาดกในพระไตรปิฎก ดังความว่า “ในกาลนั้น” ตามบทบาลีว่า “ดาวเท” แปลว่า ตลอดกาล¹⁵⁶ กวีขยายความดังกล่าวเพิ่มว่า “เมาะ ตสมี่ กาเล” แปลได้ ดังนี้ เมาะ (ภาษาเขมร) แปลว่า คือ, ตสมี่ แปลว่า ในขณะที่ และกาเล แปลว่า ในเวลา ซึ่งมหาชาติคำหลวง แปลไว้ว่า “ในกาลนั้น” เห็นได้ว่าแม้จะเพิ่มบทบาลีเข้ามาแต่กวี ก็ไม่ได้แปลความหมายตามบทบาลีที่เพิ่มเข้ามา แต่ยังเพิ่มความมากกว่าในบทบาลีดังกล่าวว่า “ดั่งประกาศแก่ประชาราษฎร์นิกร ว่าพระแพศยันดรผู้มีเดชะ ท้าวธจะได้ตรัสเป็นพระมลินาน คในกาลพุกนี้” ซึ่งเน้นว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่มีบุญญาบารมีจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แสดงว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่และสำคัญ

นอกจากนี้ ในนครกัณฑ์ก็จะเพิ่มบทบาลีเข้ามาซึ่งไม่ใช่การอธิบายคำศัพท์ แต่เป็นการเพิ่มบท บาลีเข้ามาใหม่ซึ่งไม่ปรากฏในเวสสันดรชาดกและอรรถกถาเวสสันดรชาดกในพระไตรปิฎก ดังในตอนท้ายเรื่องกวีเพิ่มบทบาลีกล่าวว่าเมื่อพระเวสสันดรเสด็จสู่สวรรคตชั้นดุสิต ทรงประทับอยู่บน สวรรค์เป็นเวลา 4,000 ปี ซึ่งเป็นเวลา 570,000,000 ปี บนโลกมนุษย์ แล้วจึงลงมาตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้า ปรากฏในนครกัณฑ์ ดังนี้

¹⁵⁴ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 321-322.

¹⁵⁵ สยามรฎกสส เตปิฎก, หน้า 453.

¹⁵⁶ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 4, หน้า 1579.

ตาราง 12 เปรียบเทียบมหາชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดกตอนพระเวสสันดรอุบัติบนสวรรค์

มหาชาติคำหลวง	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
<p>กายสส เกทา ครันนธพิบัติชีวิเคนทริย คือ กายเนทริยนาเมน ทริยเสยเสรีจ อุปปชชถ จึงทำวเสด็จไปเสวอยชาติ สคค์ เมาะ ตฺลิตปุเร ในสุรวาศวยงสวรรคค์ อนนเทพเสรังใส่ชื่อสันต ดุสิต จตตารี วสสสหัสสานิ ทิพพคณนาย แลธ คิคคณนาในสวรรคค์ ได้สี่พนนปีเปนนทีสุด สฎฺฐจิวสสสหัสสาจิสตตปณญาสวสสโกฎฺฐโย เมื่อสังขยาในมนุษย์นี้ใส่ ได้ห้าสิบเจ็ดโกฎฺฐกำไร โสตหกล้านเข้า แลแล้วแลเจ้ากุกก็เสด็จ มาตริส เปนพระศรีสรรเพชญ์พุทธในโลกยนี้¹⁵⁷</p>	<p>ครันสวรรคตแล้วก็ได้อุบัติในดุสิตพิภพ¹⁵⁸</p>

บทบาลีว่า “จตตารี วสสสหัสสานิ ทิพพคณนาย” แปลความได้ดังนี้ จตตารี แปลว่า 4¹⁵⁹ วสสสหัสสานิ มาจาก วสส (ปี)¹⁶⁰ และ สหสสานิ (จำนวนพัน)¹⁶¹ ทิพพคณนาย มาจาก ทิพพ (เทวโลก)¹⁶² และ คณนาย (การนับ)¹⁶³ ส่วนบทบาลีว่า “สฎฺฐจิวสสสหัสสาจิสตตปณญาสวสสโกฎฺฐโย” แปลว่า 576,000,000 ปี บทบาลีดังกล่าวนี้ไม่มีในอรรถกถาเวสสันดรชาดก

มหาชาติคำหลวงเพิ่มความบทบาลีดังกล่าวแล้วแปลภาษาไทยตามความหมายในบทบาลี แสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา ซึ่งเนื้อความที่เพิ่มเข้ามานี้เกิดจากกวีรับรู้ พุทธประวัติของพระสมณโคดม ดังกล่าวไว้ในปฐมสมโพธิกถาว่า

แลพระมหาบุรุษบำเพ็ญพระบารมีสำเร็จในชาติเป็นพระเวสสันดรนั้น ครัน
สิ้นพระชนมายุก็จติไปบังเกิดเป็นสันตดุสิตเทวราช เสวยทิพยสมบัติอยู่ชั้นดุสิต

¹⁵⁷ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 324-325.

¹⁵⁸ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก นครกัณฑ์,” ใน นิบาตชาดก เล่ม 9, หน้า 404.

¹⁵⁹ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 3, หน้า 1379.

¹⁶⁰ นาคะประทีป, ปาลี-สยาม อภิธาน, หน้า 255.

¹⁶¹ นาคะประทีป, ปาลี-สยาม อภิธาน, หน้า 293.

¹⁶² พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 4, หน้า 1690.

¹⁶³ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 3, หน้า 1273

เทวโลก กำหนดอายุถึง 57 โภกีกับ 60 แสนปีในมนุษย์นี้ นับเป็นปีในชั้นดุสิตได้ 4,000 ทิพย์¹⁶⁴

การเพิ่มความว่าพระเวสสันดรประทับอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตเป็นเวลา 4,000 ปีทิพย์ ซึ่งเท่ากับ 576,000,000 ปีของมนุษย์ เน้นว่าพระเวสสันดรเป็นคนเดียวกับพระพุทธเจ้า จึงเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่และสำคัญเพราะเป็นผู้ที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบัน

ส่วนในสโมธาน ตอนกล่าวถึงกำเนิดใหม่ของพระเวสสันดรในสมัยพุทธกาลไว้ในมหาชาติคำหลวงเพิ่มบทบาลี เพื่อย้ำว่าพระเวสสันดรตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมาให้หนักแน่นขึ้น ปรากฏในนครกัณฑ์ ดังนี้

ตาราง 13 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนสโมธานกล่าวถึงพระเวสสันดรมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้า

มหาชาติคำหลวง	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
<p>เวสสันตโร ส่วน พระแพศยันดร ราชอนนธอยู่ในทศชาติว่าทานบารมีศีล บริสุทธิน อณโฆ บุคคโล ไซบุทคลผู้อื่นผู้ไกล อหังเวย คือ พระบรมไตรโลกยনারตถาคต อนนเมยศแห่งพุทธสมบัติ สมมาสมพุทโธ อนน ตรีสแก่สรพเพชดาชาญ โหติ ก็มีกาลต่อบัดนี้ แล เวสสันตโร โลกนาโถ เอว ธาเรถ ชาตกำฯ ภิภขเว ดูกรภิกษุบริพาร อารยโยคภาพจร โส เวสสันตโร อันว่าพระแพศยันดรราช ราชอนนเปนจุธาธิบดี สรีสมมติเทพเจ้าจอม กษัตริย์โลกนาถ อนนได้ตรีสแก่สรพเพชญ์ พุทธอุตมทิพจักษ์¹⁶⁵</p>	<p>ส่วนพระราชาเวสสันดร ได้เป็นเราเองแล¹⁶⁶</p>

¹⁶⁴ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ปฐมสมโพธิกถา (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2537), หน้า 40.

¹⁶⁵ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 235.

¹⁶⁶ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก นครกัณฑ์,” ใน นิบาตชาดก เล่ม 9, หน้า 404.

บทบาติว่า “เวสสันดร โลกนาโถ เอว ชาเรถ ชาตกั กิขเว” แปลได้ ดังนี้ เวสสันดร แปลว่า พระเวสสันดร, โลกนาโถ แปลว่า ที่พึงแก่สัตว์โลก¹⁶⁷, เอว แปลว่า อย่างนั้น¹⁶⁸, ชาเรถ แปลว่า ทรงไว้ หรือ แยกไว้¹⁶⁹ ชาตกั แปลว่า ชาต¹⁷⁰ และ กิขเว เป็นบทอาลปะนะเรียกภิกษุ¹⁷¹ เห็นได้ว่า ความตามบทบาติในมหาชาติคำหลวงนี้ไม่ปรากฏในอรรถกถาเวสสันดรชาดก

มหาชาติคำหลวงเพิ่มบทบาติแล้วแปลภาษาไทยขยายความ ระบุว่าพระเวสสันดรตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้า ความว่า “อันว่าพระแพศยันดรราชาอนนเปนจุธาธิบดี สรีสมมติเทพเจ้าจอมกษัตริย์ โลกนาถ อนนได้ตรัสแก่สรรพเพชญ์ พุทธอดมทิพจักษ์” ทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังจดจำว่า พระเวสสันดรเป็นผู้ที่ตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้าต่อมา พระเวสสันดรจึงเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ เพราะการบำเพ็ญบุญบารมีของพระองค์เป็นปัจจัยที่ทำให้ทรงบรรลุพระโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้า

5.3.5 เล่าโดยการเปลี่ยนความ

ใน มหาชาติคำหลวง กวีแปลภาษาไทยเปลี่ยนไปจากความหมายในบทบาติเรื่องเวสสันดรชาดก พบว่าการเปลี่ยนความเกิดจากการเปลี่ยนความจากบทบาติและการตีความคำศัพท์ การเปลี่ยนความนำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ผู้ทรงปรารถนาพระโพธิญาณอย่างเด่นชัด อีกทั้งทรงเป็นพระโพธิสัตว์ผู้มีบุญบารมีที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้า และเป็นพระโพธิสัตว์ที่ตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้า

5.3.5.1 เปลี่ยนความจากบทบาติ การเปลี่ยนความเน้นว่าพระเวสสันดรทรงปรารถนาพระโพธิญาณอย่างยิ่ง ปรากฏในกัณฑ์สักรบรรพ ดังนี้

ตาราง 14 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนหลังพระเวสสันดรทรงบริจาคนางมัทรี

มหาชาติคำหลวง	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
ชาลี กณหาขินิ ธิตี คือ ชาลีล้ำโลก กัณหาโยค เยาวยศ พ่อนั้น มหที ปติพพตฺ ทงงพนิตาดวง	เสียสละชาลีกัณหาขินินั้น จะได้คิดเสียตาย ก็หาไม่ เพราะมุ่งหมายต่อพระโพธิญาณเป็น

¹⁶⁷ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 4, หน้า 1830.

¹⁶⁸ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 2, หน้า 870.

¹⁶⁹ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 4, หน้า 1786.

¹⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1482.

¹⁷¹ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 6, หน้า 2620.

มหาชาติคำหลวง	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
บริจาคน ผู้เพ็ญยากยิ่งปฏิทานแล จชชมาโน น จินตสี อำนาจทานทางพุทธพงษ์ บลาบหลากพระไทรุมรอนใน พายหลังท่านแล โภธียาเยว การณา <u>ปรารณายังสมบัติ อื่น ฤเรื่องรินใจจิตร ท่านแล</u> ¹⁷²	ที่ตั้ง ¹⁷³

ตัวอย่างข้างต้นนี้ กวีในมหาชาติคำหลวง แปลภาษาไทยเปลี่ยนความหมายจากบทบาลี บทบาลีว่า “โภธียาเยว การณา” แปลได้ ดังนี้ คือ โภธียาเยว แปลว่า การตรัสรู้¹⁷⁴ การณา แปลว่า เหตุ¹⁷⁵ ซึ่งตรงกับที่อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปลว่า “เพราะมุ่งหมายต่อพระโพธิญาณเป็นที่ตั้ง” มหาชาติคำหลวงเปลี่ยนความแตกต่างจากความหมายของบทบาลีว่า “ปรารณายังสมบัติอื่น ฤเรื่องรินใจจิตร ท่านแล” เน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงปรารณาพระโพธิญาณสูงสุดอย่างยิ่ง การบริจาคนปิยบุตรทาทานจึงทำให้พระองค์มีพระทัยเป็นสุขยิ่งกว่าได้สมบัติอื่นใด แม้ว่าการพระราชทานดังกล่าวทำได้ยาก

การเปลี่ยนความยังเน้นว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ผู้มีบุญญาบารมีมากและจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จึงนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์เวสสันดรผู้มีบุญญาบารมีที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นภาพพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏเฉพาะในมหาชาติคำหลวง ดังปรากฏในนครกัณฑ์ เมื่อกัณฑ์ที่ 6 พระองค์เสด็จประพาสป่าเสด็จกลับเมืองสีพี ดังนี้

ตาราง 15 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนพระเวสสันดรประพาสป่า ก่อนเสด็จกลับเมืองสีพี

มหาชาติคำหลวง	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
มหาสตตสส เตเชน หิมวนเต อรณเณ โกจิ วาพมิโค วา ปกขิ วา กิณจิ สตต น วิเหเจสิ อันว่าสัตว์ทั้งหลาย หมายถึงต้นว่าคชสีห์ หมี แรดแผนผาดผก กับด้วยพิทคอนนอจ ก็มีได้ พาธพาธา ประชาชนคนผู้หนึ่งซึ่งมาในหิมพานต์	เดชะอำนาจพระเมตตานุภาพของพระมหาสัตว์ บรรดาเนื้อและนกทั้งหลายในป่าทั้งหมด กำหนด รอบบริเวณเขาวงกตได้ 3 โยชน์ มีประมาณมาก น้อยเท่าใด ก็มีได้เปียดเบียนซึ่งกันและกัน ¹⁷⁶

¹⁷² “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักกบรรพ,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 252.

¹⁷³ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก กัณฑ์สักกบรรพ,” ใน นิบาตชาดก เล่ม 9 นิบาต หน้า 366

¹⁷⁴ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 6, หน้า 2862

¹⁷⁵ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 3, หน้า 1115.

¹⁷⁶ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก นครกัณฑ์,” ใน นิบาตชาดก เล่ม 9, หน้า 400.

มหาชาติคำหลวง	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
ด้วยบุญญาธิการเดชะ ฐผู้จะได้ตรัสเป็นพระพุทธ ในโลกยนี้ ¹⁷⁷	

บทบาลีว่า “มหาสตุตสฺส เตเชน” แปลได้ ดังนี้ คือ มหาสตุตสฺส แปลว่า ของพระมหาสัตว์ (เวสสันดร) และ เตเชน แปลว่า ด้วยอำนาจ¹⁷⁸ เห็นได้ว่าอรรถกถาเวสสันดรชาดกก็แปลใกล้เคียงกับความหมายตามบทบาลี เพียงแต่ขยายความเพียงเล็กน้อยบอกว่าเดชะอำนาจนี้ คือ พระเมตตานุภาพ ดังแปลว่า “เดชชะอำนาจพระเมตตานุภาพของพระมหาสัตว์”

กวีผู้แต่งมหาชาติคำหลวง แปลเปลี่ยนความจากบทบาลีดังกล่าวว่า “บุญญาธิการเดชะ ฐผู้จะได้ตรัสเป็นพระพุทธในโลกยนี้” เพื่อเน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่จากการมีบุญญาบารมีมากเนื่องจากทรงบำเพ็ญปิยบุตรทาทาน และเป็นผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไป การบริจาคบุตรทาทานของพระเวสสันดรจึงมีความสำคัญเพราะทำให้พระองค์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

นอกจากนี้ พบว่ากวีในมหาชาติคำหลวงใช้การขยายความควบคู่กับการเปลี่ยนความ ซึ่งเน้นว่าพระเวสสันดรเป็นที่พึ่งของสรรพชีวิตอย่างกระจ่างชัด ปรากฏในนครกัณฑ์ ดังนี้

สิวีน รุจจวฑฒเน พลแจจรรจรหมุ่ พึ่งทำวอยู่เย็นใจ ทุกแห่งแล [...]
สิวีน รุจจ วฑฒเน สบสมัยไมตรีราช ลี้ยงไททาสทุกตนอิมแล [...] สิวีน รุจจวฑฒ
เน ให้นิรทุกข์ทุกเทศ พลสเบษตรสีมา ท่านนั้นน [...] สิวีน รุจจวฑฒเน บเคื่อง
รักษ รักษาไพร่ ทุกผู้ไต่ตามธรรม [...] สิวีน รุจจวฑฒเน อำนาจนารถใจดี ชาวสีพีมี
มั่งง สิ่งสินคั่งครามครนน โสดแล¹⁷⁹

บทบาลีว่า “สิวีน รุจจวฑฒเน” แปลว่า ในแคว้นแคว้นสีพีที่เจริญ มหาชาติคำหลวงแปลซ้ำบทบาลีนี้และตีความบทบาลีดังกล่าวด้วย ซึ่งทำให้เข้าใจว่าความเจริญของเมืองสีพีเป็นอย่างไรได้แก่ ประชาชนอยู่ด้วยกันด้วยความร่มเย็น อิมหนา ปราศจากทุกข์ กษัตริย์มีพระเมตตา เป็นผู้ทรงธรรม และเป็นเมืองที่ประชาชนมั่งคั่งร่ำรวย ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นเพราะบุญญาบารมีอันไพศาลของ

¹⁷⁷ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักกบรรพ,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 312-315.

¹⁷⁸ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพลโลกิขุ เล่ม 4, หน้า 1610.

¹⁷⁹ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 319.

พระเวสสันดร การตีความคำศัพท์จึงแสดงว่าพระเวสสันดรทรงเป็นพระโพธิสัตว์ผู้เป็นที่พึ่งของประชาชนอย่างชัดเจน

5.3.5.2 ตีความคำศัพท์ การเปลี่ยนความอีกลักษณะหนึ่ง คือ การตีความคำศัพท์ กวีผู้แต่ง*มหาชาติคำหลวง*ไม่ได้แปลความหมายของคำตามความหมายในบทบาท แต่จะแปลตามที่ต้องการสื่อสารด้วยการตีความ การตีความคำศัพท์แสดงภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่*มหาชาติคำหลวง*ปรากฏตรงกับใน*เวสสันดรชาดก*ให้เด่นชัด ขณะเดียวกันก็นำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่มีเฉพาะใน*มหาชาติคำหลวง*ด้วย ได้แก่ การตีความคำเรียกพระเวสสันดร การตีความคำบรรยายทานบารมี และการตีความคำเรียกพระพุทธรูปเจ้าในประชุมชาดก

การตีความคำเรียกพระเวสสันดรนำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระพุทธรูปเจ้าผู้รู้แจ้ง ดังปรากฏในนครกัณฑ์ เมื่อพระเวสสันดรเสด็จถึงเมืองสีพี ดังนี้

ตาราง 16 เปรียบเทียบ*มหาชาติคำหลวง*กับ*อรรถกถาเวสสันดรชาดก* ตอนพระเวสสันดรเสด็จถึงเมืองสีพี

<i>มหาชาติคำหลวง</i>	<i>อรรถกถาเวสสันดรชาดก</i>
เวสสันดร ปยาตมहि พระสรพชญเพชรภาพ ท้าวธลุลากเมื่อเมือง สีวินิ รุญจวฑฒเน บเคื่อง รักษ รักษาไพร่ ทุกผู้เฒ่าตามธรรม ¹⁸⁰	เมื่อพระเวสสันดรผู้ นำความเจริญแก่ ราชอาณาจักรของเหล่าชาวสีพีเสด็จมา ถึงแล้ว ¹⁸¹

บทบาทที่ว่า “*เวสสันดร*” แปลว่า พระเวสสันดร ใน*อรรถกถาเวสสันดรชาดก*แปลว่า “*พระเวสสันดร*” ตามความหมายของบทบาท แต่*มหาชาติคำหลวง* ใช้คำเรียกพระเวสสันดรต่างจากบทบาทดังกล่าวว่า “*พระสรพชญเพชรภาพ*” ซึ่งแสดงว่าพระเวสสันดรเป็นพระพุทธรูปเจ้า เน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรคืออดีตชาติของพระพุทธรูปเจ้า และเป็นพระโพธิสัตว์ที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้าต่อมา

นอกจากนี้ การตีความคำเรียกพระเวสสันดร ยังนำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระพุทธรูปเจ้าผู้เป็นที่พึ่งในสามโลกด้วย เพื่อเน้นว่าพระเวสสันดรคือพระโพธิสัตว์ที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้า และมีนัยเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ปรากฏในกัณฑ์มัทรี ดังนี้

¹⁸⁰ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 318.

¹⁸¹ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก นครกัณฑ์,” ใน *นิบาตชาดก เล่ม 9*, หน้า 403.

ตาราง 17 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนพระนางมัทรีทูลถาม
พระเวสสันดรถึงสองกุมาร

มหาชาติคำหลวง	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
เทว ข้าแต่ตนไตรนารถ โก มม โทโส ด้วยผู้ ทาสโทษอนนไตมี น กเถสิ พระพนนปีปวยกล่าว กถิตพระไทย มิได้จำนจาด้วยข้าเล่า ¹⁸²	ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทวดา เหตุไฉนพระองค์ จึงมิได้ตรัสพระวาจากับหม่อมฉัน ¹⁸³

บทบาลีว่า “เทว” แปลว่า ท่านเทวดา¹⁸⁴ เห็นได้ว่า อรรถกถาเวสสันดรชาดกแปลว่า
“พระองค์ผู้สมมติเทวดา” ตามความหมายของบทบาลี

ในมหาชาติคำหลวงแปลบทบาลีซึ่งเป็นคำเรียกพระเวสสันดรเปลี่ยนไปจากความหมายเดิมว่า
“ตนไตรนารถ” นำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระพุทธรูปเจ้าผู้เป็นที่พึ่งของสามโลก ภาพพระโพธิสัตว์ของ
พระเวสสันดรจึงเป็นพระพุทธรูปเจ้าซึ่งเป็นภาพพระโพธิสัตว์ที่มีเฉพาะมหาชาติคำหลวง ขณะเดียวกันยัง
ทำให้ตีความหมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ด้วย ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวต่อไป

กวีผู้แต่งมหาชาติคำหลวง ยังใช้คำบรรยายทานบารมีของพระเวสสันดรเปลี่ยนไปจาก
ความหมายตามบทบาลี เพื่อเน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญปิยบุตรทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ทำ
ให้พระเวสสันดรตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้าต่อมา ปรากฏในกัณฑ์มัทรี ดังนี้

ตาราง 18 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนพระนางมัทรีอนุโมทนาปิย
บุตรทานของพระเวสสันดร

มหาชาติคำหลวง	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
มทฺธิ อันทว่าพระมัทรีศรีสุนทรางค์วราโรหา วรรูปารมเยศ เห็นล้าเภาเพศพิมลเบญจางค์ ลักษณะเลิศฟ้า ราชบุตตี เป็นบรมราชธิดาอดุล ดวงสวาดี แห่งท้าวมหัทรราชชาติเชื้อสมมติพงษ์ ยสสลินี กอปกฤติบริวารยศยงกฤเลื่อง ทุกแมน	แม่พระมัทรีผู้มีพระลักษณะอันประเสริฐ เป็นพระราชาบุตรผู้มียศ ก็ทรงสรรเสริญ เปล็ดเปลินถวายอนุโมทนา พระปิยบุตรทาน อันอุดมของพระเวสสันดรบรมราชสามี ¹⁸⁵

¹⁸² “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มัทรี,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 1*, หน้า 231.

¹⁸³ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี,” ใน *นิบาตชาดก เล่ม 9*, หน้า 352

¹⁸⁴ *พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 4*, หน้า 1724.

¹⁸⁵ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี,” ใน *นิบาตชาดก เล่ม 9*, หน้า 404.

มหาชาติคำหลวง	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
เมืองหมูกษัตริย์ อนุโมทิตี ก็ทรงพระโสมนัสยินดี ด้วย ธิ์ช่วยอนุโมทนา ปุตุตเก ซึ่งสองเสนาบุตร ทาน ทานมุตตมัม เพื่อพระโพธิญาณอันวิเสศ เวสสันดรสุส แห่งพระแพศยันดรภัสดาด้วย ประการดังนี้ ¹⁸⁶	

บทบาลีว่า “ทานมุตตมัม” แปลว่า ทานที่สมบูรณ์ มาจาก ทาน (ทาน) กับ อุตตม (อย่างที่สุด, สูงสุด)¹⁸⁷ สังเกตว่าอรรถกถาเวสสันดรชาดก แปลความหมายตามบทบาลีว่า “ทานอันอุดม” แต่ในมหาชาติคำหลวงก็แปลความหมายของบทบาลีดังกล่าวเปลี่ยนไปจากความหมายเดิมว่า “เพื่อพระโพธิญาณอันวิเสศ” ซึ่งแสดงว่าปิยบุตรทานบารมีของพระเวสสันดรมีความยิ่งใหญ่ เพราะเป็น ปัจจัยเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณอันเป็นสิ่งสูงสุดในอุดมคติของการเป็นพระโพธิสัตว์ การตีความคำศัพท์ในคำบรรยายทานบารมีของพระเวสสันดรจึงแสดงความสำคัญของการบำเพ็ญปิยบุตรทานอย่างเด่นชัด พระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญทานบารมีอันทำให้ตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง การเปลี่ยนความจึงนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่มหาชาติ คำหลวงปรากฏตรงกับเวสสันดรชาดกหนักแน่นยิ่งขึ้น

การเปลี่ยนความจึงนำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่าง ชัดเจน ทำให้เห็นว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่และสำคัญผู้บำเพ็ญปิยบุตรทานเพื่อ การบรรลุพระโพธิญาณ ปรากฏในนครกัณฑ์ ตอนประชุมชาดกกล่าวถึงกำเนิดใหม่สมัยพุทธกาลของ พระเวสสันดร ดังนี้

ตาราง 19 เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ตอนสโมธานกล่าวถึงกำเนิดใหม่ ของพระเวสสันดร

มหาชาติคำหลวง	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
เวสสันดรโ ส่วนพระแพศยันดรราชอนนธญอยู่ใน ทศชาติว่าทานบารมีศีลบริสุทธ น อญโหม ปุคคโล ใช้บุทคลผู้อื่นผู้ไกล อหิเอา คือ พระบรมไตรโลกย	ส่วนพระราชาเวสสันดร ได้เป็นเราเอง แล ¹⁸⁸

¹⁸⁶ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มัทรี,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 242.

¹⁸⁷ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 2, หน้า 702.

¹⁸⁸ “อรรถกถาเวสสันดรชาดก นครกัณฑ์,” ใน นิบาตชาดก เล่ม 9, หน้า 404.

มหาชาติคำหลวง	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
นารทถาคต อนนเมยยคแห่งพุทธสมบัติ สมมาสม พุทโธ อนนตรัสแก่สรรร เพชดาชาญ โทติ ก็มี กาลต่อบัดนี้แล ¹⁸⁹	

บทบาลีว่า “อหังเวย” มาจากคำว่า อหัง แปลว่า ข้าพเจ้า¹⁹⁰ รวมกับคำว่า เวย แปลว่า นั้น เทียว ซึ่งอรรถกถาเวสสันดรชาดก แปลว่า “เรา”

ในมหาชาติคำหลวง เปลี่ยนความตอนนี้ ไม่ได้แปลว่า เรา ตามความหมายของบทบาลี แต่แปลด้วยการใช้สรรพนามบุรุษที่ 3 บอกว่าพระเวสสันดรเป็นพระพุทธรูปเจ้าผู้ทรงมียศแห่งพุทธสมบัติว่า “พระบรมไตรโลกยนารทถาคต อนนเมยยคแห่งพุทธสมบัติ” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรเป็นพระพุทธรูปเจ้าอย่างตรงไปตรงมาชัดเจนกว่า และยังมีนัยเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวต่อไป

จากที่กล่าวมา กวีเล่าเรื่องมหาชาติคำหลวงตามองค์ประกอบของเรื่องในเวสสันดรชาดก การคงความตามอรรถกถาเวสสันดรชาดก การขยายความ การเพิ่มความ และการเปลี่ยนความ แสดงภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่มหาชาติคำหลวงปรากฏตรงกับเวสสันดรชาดก และภาพพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏเฉพาะมหาชาติคำหลวง แม้กวีจะเล่าเรื่องตามที่มีมาในเวสสันดรชาดกแต่กวีก็ยังสร้างสรรค์ออกไปนอกจากของเดิม ทำให้พระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่เป็นพระพุทธรูปเจ้า เพื่อแสดงว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่และสำคัญอย่างเด่นชัด เพราะเป็นผู้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้าต่อมา ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของมหาชาติคำหลวงที่แตกต่างจากมหาชาติภาษาไทยสำนวนอื่น และวิธีการเล่าเรื่องยังเอื้อต่อการนำเสนอภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอย่างแนบเนียนอีกด้วย ผู้วิจัยจะกล่าวละเอียดต่อไป

ผู้เล่าเรื่อง ได้แก่ พระพุทธรูปเจ้าและกวีทำให้เรื่องพระเวสสันดรเป็นเรื่องของพระพุทธรูปเจ้าจริง ส่วนการใช้มุมมองการเล่าเรื่อง ได้แก่ มุมมองที่มีต่อพระเวสสันดรในการเล่าเรื่องและมุมมองที่มีต่อตัวละครอื่นในการเล่าเรื่อง มุ่งนำเสนอพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญปิยบุตรทานทานที่ทำได้ยากเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ และทรงเป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์ แม้กวีจะเล่าเรื่องตามเวสสันดรชาดก แต่ก็ยังเล่าเรื่องโดยการขยายความ เพิ่มความ และเปลี่ยนความอีกด้วย กลวิธีการเล่าเรื่องดังกล่าวมานี้ทำให้

¹⁸⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 324.

¹⁹⁰ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 1, หน้า 488.

มหาชาติคำหลวงนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่มหาชาติคำหลวงปรากฏตรง
กับเวสสันดรชาดก และภาพพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏเฉพาะในมหาชาติคำหลวง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทที่ 6

กลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรใน มหาชาติคำหลวง

บทที่ผ่านมาผู้วิจัยกล่าวถึงกลวิธีการเล่าเรื่องเพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรในมหาชาติคำหลวงแล้ว ในบทนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงกลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรในมหาชาติคำหลวง ซึ่งเป็นกลวิธีอีกส่วนหนึ่งที่นำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่และมีความสำคัญที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา

วรรณศิลป์ หมายถึง ศิลปะในการประพันธ์หนังสือ หรือ ศิลปะทางวรรณกรรม¹ ในความหมายที่กว้างที่สุด คำว่า วรรณศิลป์หรือภาษาวรรณศิลป์ หมายถึง ภาษาวรรณคดี คือ ภาษาที่ใช้สร้างวรรณคดี²

กลวิธีทางวรรณศิลป์เป็นองค์ประกอบสำคัญของการสร้างงานวรรณคดีให้แสดงออกทางความคิดอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากวรรณศิลป์ทำให้วรรณคดีงดงามด้วยศิลปะการใช้ภาษาแล้วยังทำให้กวีสื่อสารความคิดมาอย่างผู้อ่านอย่างมีพลัง ภาษาวรรณศิลป์จึงมีความสำคัญต่อการถ่ายทอดอารมณ์และความนึกคิดของกวี ดังคำกล่าวของพระยาอนูราชชนนว่า

กวีใช้ความรู้และความชำนาญทางแต่งหนังสือ ซึ่งเป็นเทคนิคของตน เป็นพาหนะนำเอาจินตนาการและอารมณ์สะท้อนใจของตนแสดงออกเป็นวรรณคดี [...] การแสดงออกเท่ากับเป็นคุณสมบัติทางปัญญาและจิตใจของศิลปกรรมที่ทำให้เราเข้าใจความหมายของศิลปกรรมนั้น คือ เราผู้อ่าน ผู้ดู ผู้ฟัง ได้รับส่วนความรู้สึกละความนึกเห็นของศิลปินผู้สร้างสรรค์และศิลปินผู้แสดงศิลปกรรมนั้นด้วย³

กลวิธีทางวรรณศิลป์ชื่อ “สาร” สำคัญที่เป็นหัวใจของงานวรรณคดี ทำให้วรรณคดีมีความอมตะ ไม่จำกัดเฉพาะกาลเวลาหรือวัฒนธรรมจากการถ่ายทอดความคิดเห็นอากาลเวลาและเหนือวัฒนธรรม ดังที่สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา กล่าวว่า

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2546), หน้า 1100.

² สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, เจิมจันทร์กั้งสดาล: ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 1.

³ พระยาอนูมานราชชนน, การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์ (พระนคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2507), หน้า 87-88.

วรรณคดีจะต้องมีความงดงามทางภาษาเป็นข้อสำคัญยิ่ง นั่นคือ ภาษาที่ใช้ในวรรณคดีนั้นต้องเป็นภาษาที่สละสลวยงดงาม สามารถสร้างภาพ สร้างอารมณ์สะเทือนใจ ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมของผู้อ่านงานนั้นๆ ซึ่งหมายความว่า ผู้เขียนจะต้องมีศิลปะการใช้ภาษา สามารถใช้ภาษาสร้างให้เกิดวรรณศิลป์ หรือความงามของภาษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ วรรณศิลป์นี้เป็นเครื่องมือสื่อ ‘สาร’ อันเป็นหัวใจสำคัญของงานได้อย่าง ครบถ้วนสมบูรณ์ แม้นักเขียนจะมีความคิด หรือ ‘สาร’ อันสุนทรงดงาม มีคุณค่าที่จะสื่อในงานเขียนของตน หากไม่สามารถสร้างวรรณศิลป์ในงานได้ สารอันงดงามมีคุณค่านั้นก็ไม่มีอาจมี ‘พลัง’ อันสมบูรณ์ที่สร้างความยิ่งใหญ่ อมตะให้แก่งานเขียนนั้นๆ ได้ เพราะความสามารถเชิงวรรณศิลป์นี้เองเป็น ส่วนสำคัญที่ทำให้งานเขียนเข้าถึงความเป็นวรรณคดีอันมีลักษณะของความ เป็น ‘อมตะ’ คือ ความไม่ตาย เพราะสามารถรักษาคุณค่าผ่านกาลเวลา หรือข้ามยุคข้ามสมัย ข้ามวัฒนธรรม สร้างความพึงพอใจและความอัศจรรย์ใจให้เกิดขึ้นแก่ผู้อ่านทุกยุคทุกสมัย⁴

กลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดร ได้แก่ การใช้คำเรียก พระเวสสันดรที่หมายถึงพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูป การใช้คำเพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ที่ ยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดร และการใช้ภาพพจน์เพื่อแสดงบุญญาบารมีที่ยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์

6.1 การใช้คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูป

คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูป ทำให้มหาชาติคำหลวง นำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่มหาชาติคำหลวงปรากฏตรงกับเวสสันดรชาดกและภาพ พระโพธิสัตว์ที่ปรากฏเฉพาะในมหาชาติคำหลวง ดังนี้

6.1.1 คำเรียกที่หมายถึงพระโพธิสัตว์

คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงพระโพธิสัตว์ แสดงว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่มุ่ง บำเพ็ญบารมีเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ คำว่า โพธิสัตว์ ตามรูปศัพท์มีความหมายว่าบุคคลผู้ที่จะตรัส รู้เป็นพระพุทธรูป ส่วนคำว่า มหาสัตว์ มีความหมายว่าเป็นคนที่ยิ่งใหญ่กว่าสัตว์อื่น เป็นสัตว์ที่ ประเสริฐกว่าสัตว์อื่น⁵

⁴ สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, เจิมจันทร์กั้งสถาล: ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย, หน้า 1-2.

⁵ ประพนธ์ อัครวิรุฬหการ, โพธิสัตว์จรยา : มรรคาเพื่อนหาชน (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 47-50.

คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงพระโพธิสัตว์ ประกอบด้วยคำเรียกที่หมายถึงผู้มุ่งแสวงหาความรู้ ได้แก่ พระโพธิสัตว์ และคำเรียกที่หมายถึงสัตว์ผู้ยิ่งใหญ่ ได้แก่ พระบรมโพธิสัตว์ พระมหาสัตว์ สมเด็จพระมหาสัตว์ พระมหาสัตว์อุดมบรมราชาฤๅษี สมเด็จพระมหาสัตว์สุริยวงศ์ เป็นต้น คำเรียกที่หมายถึงพระโพธิสัตว์เน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่สอดคล้องกับการบำเพ็ญปิยบุตรทานทานที่ทำได้ยากอันเป็นปัจจัยที่ทำให้พระองค์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในพระชาติต่อมา

คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงพระโพธิสัตว์พบในมหากาติคำหลวงทุกกณฑ์ ดังตัวอย่าง

1) สเจ เอโส กุมารโ มาเรสสติ พระโพธิสัตว์ก็รำพึงดวงนี้ อันว่าพราหมณ์
นี้ ฝึมนจะพิฆาฏ พระราชกุมารทงสองไหวอดวาย หายชีวิตร นิกตวิไส⁶

ในกณฑ์กุมาร เมื่อพระเวสสันดรทรงตระหนักเห็นความทุกข์ที่เกิดขึ้นกับพระองค์ว่าเป็นเพราะพระองค์เสนาหาสองกุมาร ทำให้พระเวสสันดรทรงวางอุเบกขาญาณ ไม่ยึดมั่นถือมั่นในสองกุมาร จึงทำให้ความทุกข์คลายจากพระทัย ตอนนีวกวีใช้คำเรียกพระเวสสันดรว่า “พระโพธิสัตว์” เน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงเป็นพระโพธิสัตว์ผู้ทรงใช้พระปัญญาอันประเสริฐจนบำเพ็ญปิยบุตรทานสำเร็จ

2) ต่ สุตวา มหาสโตโต โสมนสสปปโตโต หุตวา อันว่าพระมหาสัตว์ ครั้นได้
ยินคำพราหมณ์ดงงนั้น ก็ขึ้นชื่นชมมโนภิรมย์⁷

ในกณฑ์สักรบรรพ เมื่อพระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์ขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดร พระเวสสันดรทรงรู้สึกชื่นชมยินดีอย่างยิ่ง กวีเรียกพระเวสสันดรว่า “พระมหาสัตว์” เสริมให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่ปรารถนาจะบำเพ็ญทานทานบารมี แม้จะทำได้ยาก เพื่อการบรรลุพระโพธิญาณต่อไป

กวีใช้คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงพระโพธิสัตว์แสดงว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ผู้ยิ่งใหญ่ที่บำเพ็ญปิยบุตรทานบารมีอันทำได้ยากเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในพระชาติต่อมา

⁶“มหากาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2540), หน้า 211

⁷“มหากาติคำหลวง กัณฑ์สักรบรรพ,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 251.

6.1.2 คำเรียกที่สะท้อนว่าปรารถนาพระโพธิญาณ

คำเรียกที่สะท้อนว่าปรารถนาพระโพธิญาณนำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ ผู้ปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าแล้วโปรดสัตว์ให้พ้นทุกข์ไปด้วยกัน ซึ่งเป็นพระคุณสมบัติสำคัญของ พระโพธิสัตว์จากการบำเพ็ญบารมีที่ยิ่งใหญ่มาแล้วในอดีตชาติ และทำให้พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญปิย บุตรทารทานเพื่อเป็นปัจจัยให้บรรลุพระโพธิญาณ ได้แก่

คำเรียกที่สะท้อนว่าปรารถนาพระโพธิญาณหรือปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้า เช่น พ่อผู้จะ ปรารถนาเป็นพระพุทธนั้นน ท้าวผู้จะหวังเป็นพระพุทธใจบริสุทธิ์หนอไท้ และผู้เฝ้าโพธิสัตว์ผู้จะ หวังตรัสแก่สรรพพหุตาญาณในโลกนี้ เป็นต้น

คำเรียกที่สะท้อนว่าบำเพ็ญทานบารมีเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ เช่น พระผู้สร้างสมภาร พิสุทธหวังสมพุทธิภิเศกสมบัติ ท้าวผู้ส่งสรรพพหุศรีเวศยันดรราช ท้าวผู้สร้างสัมโพธิสมภาร กุญ้อย ยอดทานบารมีทั่วฟ้าทั่วแหล่งหล้าเมืองคน และท้าวผู้เกื้อก่อบรมศ เป็นต้น

คำเรียกที่สะท้อนว่าปรารถนา นำสรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ไปด้วยกัน คือ เมื่อตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้าแล้วจะนำสรรพสัตว์เข้าถึงพระนิพพาน ไม่เวียนว่ายตายเกิดอีก เช่น พ่อผู้จะหวังปลูก ประชาชนให้เอาตนสู่ฟ้า พ่อผู้จะเอาสัตว์สงสารสู่สบท ท้าวผู้จะหวังปองโปรดสัตว์สู่สวรรคฟากฟ้า และท้าวผู้สร้างสิโพธิอนนจะหวังโปรดสัตว์ทั้งหลาย เป็นต้น ซึ่งเน้นว่าพระเวสสันดรทรงเสียสละ พระองค์บำเพ็ญปิยบุตรทานอันทำได้ยากเพื่อนำสรรพสัตว์ทั้งหลายพ้นจากความทุกข์ในสังสารวัฏไป ด้วยกันเพราะทรงมีพระมหากรุณาที่จะช่วยเหลือสรรพสัตว์อย่างแท้จริง

คำเรียกพระเวสสันดรที่สะท้อนว่าปรารถนาพระโพธิญาณ ปรากฏในกัณฑ์กุมาร สักรบรรพ ฌกษัตริย์ และนครกัณฑ์ พบในกัณฑ์กุมารและสักรบรรพจำนวนมาก ดังตัวอย่าง

1) ตว อันท้าวผู้จะหวังเป็นพระพุทธ ใจบริสุทธิ์หนอไท้ น ชียติ
ก็มิรู้ไรรู้ร้อย ก็มิรู้ถ้อยรู้ถนัด⁸

ในกัณฑ์กุมาร หลังจากชุกสรเสริญว่าพระเวสสันดรมีน้ำพระทัยกว้างขวางดุจแม่น้ำทั้ง 5 แล้ว ชุกเรียกระเวสสันดรว่า “ท้าวผู้หวังเป็นพระพุทธใจบริสุทธิ์หนอไท้” สะท้อนว่า พระเวสสันดรทรงปรารถนาพระโพธิญาณ ทำให้ชุกเดินทางมาขอสองกุมารจากพระองค์ และยังเป็น คำกล่าวอันน่าฟังที่ชักชวนให้พระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารตามที่ทรงตั้งพระทัยไว้โดยง่าย

⁸ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 190.

2) กจจิ โภโต อนามย อึ่งความนฤทุกข์นฤโทษ แห่งท้าวผู้สร้างสัมโพธิ
สมภารยังมีโสตก⁹

ในกัณฑ์กุมาร ตอนชูชกปฏิสันถารกับพระเวสสันดรก่อนขอพระราชทานสองกุมาร ชูชกเรียกพระเวสสันดรว่า “ท้าวผู้สร้างสัมโพธิสมภาร” หมายถึง ผู้สั่งสมบุญญาบารมีที่ทำให้เป็น พระพุทธเจ้า เน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรมีวิถีชีวิตที่ยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์จากการมุ่งบำเพ็ญบารมี เพื่อให้เป็นปัจจัยแก่การบรรลุพระโพธิญาณ ซึ่งสัมพันธ์กับเนื้อเรื่องที่ชูชกเดินทางมาขอสองกุมาร เนื่องจากคาดหวังว่าจะได้รับบริจาจากพระเวสสันดร เพราะทรงเป็นผู้ไต่บ่าเพ็ญทานบารมีเพื่อการ บรรลุพระโพธิญาณ

3) เทว ข้าแต่ท้าวผู้สร้างสี่โพธิ์อนนจะหวงโปรดสัตว์ทั้งหลาย¹⁰

ในกัณฑ์กุมาร พระขาลีขอร้องให้พระเวสสันดรพระราชทานพระองค์เพียงพระองค์เดียวแก่ ชูชก ขออย่าพระราชทานพระนางกัณหา พระขาลีเรียกพระเวสสันดรว่า “ท้าวผู้สร้างสี่โพธิ์อนนจะ
หวงโปรดสัตว์ทั้งหลาย” ซึ่งเน้นให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจการบำเพ็ญบารมีบุตรทานว่าเพื่อสร้างบุญญาบารมี ให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าและนำสรรพสัตว์พ้นจากความทุกข์ในวัฏสงสารไปด้วยกัน

4) มหาสโต อันว่าพระผู้สร้างสมภารพิสุทธ หวงสมพุทธิภิเศกสมบัติ
ท้าวรมมีมนต์เปรมปรา¹¹

ในกัณฑ์สักรบรรพ ตอนพระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์ขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดร กวีใช้คำเรียกพระเวสสันดรว่า “พระผู้สร้างสมภารพิสุทธหวงสมพุทธิภิเศกสมบัติ” หมายถึง ผู้สั่งสม บารมีเพราะปรารถนาที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งนำเสนอให้เห็นว่าพระเวสสันดรพระราชทาน พระนางมัทรีเพื่อบำเพ็ญบารมีที่ทำให้บรรลุพระโพธิญาณ

5) ตวั ท้าวผู้จะหวงปองโปรดสัตว์สู่สวรรคฟากฟ้า ยาจิต มยา แลเข้ามา
ขอเปนลาก ภริยี่ ซึ่งเมี่ยท้าวคานนี้จิงได้¹²

ในกัณฑ์สักรบรรพ เมื่อพระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์ทูลขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดร พระอินทร์แปลงเรียกพระเวสสันดรว่า “ท้าวผู้จะหวงปองโปรดสัตว์สู่สวรรคฟากฟ้า” แสดงให้เห็นว่า พระเวสสันดรทรงปรารถนาที่จะบรรลุพระโพธิญาณแล้วโปรดสัตว์ให้เข้าถึง พระนิพพานไปด้วยกัน ซึ่ง เน้นให้เห็นความหมายของการบริจากระนางมัทรีว่าเป็นการบำเพ็ญทานบารมีเพื่อการตรัสรู้เป็น

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 188.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 204.

¹¹ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักรบรรพ,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 295.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 250.

พระพุทธเจ้าผู้นำสรรพสัตว์พันทุกขีในวัฏสงสาร อันนำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ผู้มีอุดมการณ์สูงส่ง

6.1.3 คำเรียกที่หมายถึงหน่อพระพุทธเจ้า

คำเรียกพระเวสสันดรจำนวนหนึ่งหมายถึงหน่อพระพุทธเจ้า แสดงว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์ผู้สืบทอดพระคุณสมบัติอันประเสริฐมาจากพระพุทธเจ้าองค์ก่อน เป็นผู้ปรารถนาจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต และในปัจจุบันชาติกำลังบำเพ็ญบารมีเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ ได้แก่ กุอนนเป็นคณุยส์ตบุรุษเฝ้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย พระบรมหน่อพุทธานุกร พระราชสมภารพุทธพงษ์องค์อุกฤษฐาไตรยสมพุทธพงษ์โพธิสัตว์ พระผู้เฝ้าพงษ์สรรเพชญ์สมเด็จบรมนเรศเพศยันดร พระผู้เฝ้าพุทธานุกร และหน่อไท้เทพทศพล

คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงหน่อพระพุทธเจ้า มีคำที่แสดงความหมายว่าสืบเชื้อสาย คือ คำว่า เฝ้า, หน่อ และพงษ์ ดังคำว่า พุทธพงษ์ และพุทธานุกร มาจากคำว่า “อังกูร” แปลว่า หน่อ คำว่า “องคพุทธานุกร” คือ หน่อของพระพุทธเจ้า “หน่อพุทธานุกร” หมายถึง ลูกของพระพุทธเจ้า และคำว่า “พุทธงกูร” แปลว่าผู้ปรารถนาหรือมุ่งเป็นพระพุทธเจ้า หมายถึงพระโพธิสัตว์ก็ได้¹³ ปรากฏในกัณฑ์กุมาร มัทรี และฉกษัตริย์ ดังตัวอย่าง

1) สตี ปจจุปฏจเปตวา พระบรมหน่อพุทธานุกรตั้งสติ ดำริว่า

ตายฤไฉน¹⁴

ในกัณฑ์มัทรี เมื่อพระนางมัทรีถึงวิสัญญีภาพ ทำให้พระเวสสันดรทรงตกพระทัย เพราะคิดว่าพระนางสิ้นพระชนม์ กวีใช้คำเรียกพระเวสสันดรว่า “พระบรมหน่อพุทธานุกร” แสดงว่าพระเวสสันดรเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากพระพุทธเจ้า ซึ่งสัมพันธ์กับเหตุการณ์ที่พระเวสสันดรทรงตั้งพระสติ และตระหนักด้วยพระปัญญาเห็นว่าพระนางมัทรียังทรงหายพระทัยอยู่ จึงช่วยแก้ไขให้พระนางได้พระสติในเวลาต่อมา แล้วพระนางมัทรีทรงอนุโมทนาทานของพระเวสสันดรที่ทำให้การบำเพ็ญปิยบุตรทานบารมีเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณสมบูรณ์

¹³ ปรีชา ช่างขวัญยืน, **ธรรมรัฐ-ธรรมราชา** (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 73.

¹⁴ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มัทรี,” ใน **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2540), หน้า 239.

2) เวสสันดร อันว่าพระผู้เฝ้าพงษ์สรรพะเชษฐ์ สมเด็จพระมนเรศ
เพศยันดร สุตวาน นิคโฆสั ครันนพระภูธรไต้ยีน สยงพลพถนพรักพรัยกลิง¹⁵

ในกัณฑ์ฉกษัตริย์ พระเวสสันดรทรงไต้ยีนเสียงกองทัพของพระเจ้าสญชัยที่เดินทางมายังเขา
 วงกต กวีเรียกพระเวสสันดรว่า “พระผู้เฝ้าพงษ์สรรพะเชษฐ์” หมายถึงผู้มีเชื้อสายของพระพุทธเจ้าผู้รู้
 แจ้ง ตอนนีพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญปิยบุตรทานทานสำเร็จแล้ว และพระเจ้าสญชัย อำมาตย์และ
 ชาวเมืองสีพียอมรับการบำเพ็ญทานบารมีของพระองค์ คำเรียกพระเวสสันดรจึงเสริมว่า
 พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญทานบารมีเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ

คำเรียกที่หมายถึงหน่อพระพุทธเจ้าแสดงว่าพระเวสสันดรสืบเชื้อสายมาจากพระพุทธเจ้า
 พระองค์ก่อน ทรงเป็นผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต และทรงปรารถนาพระโพธิญาณ
 ซึ่งเน้นว่าพระเวสสันดรทรงเป็นพระโพธิสัตว์ผู้ประเสริฐยิ่งใหญ่

6.1.4 คำเรียกที่หมายถึงพระพุทธเจ้า

คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงพระพุทธเจ้าพบจำนวนมาก กวีเน้นว่าพระเวสสันดรเป็นผู้รู้
 แจ้งสรรพสิ่ง เป็นที่พึ่งในสามโลก และเป็นใหญ่ในสามโลกซึ่งเป็นลักษณะเด่นของเรื่อง เห็นได้ว่าเมื่อ
 พิจารณาคำเรียกพระเวสสันดรทั้งจากใน*อรรถกถาเวสสันดรชาดก*และมหาชาติภาษาไทยสำนวนอื่น
 จะพบการใช้คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงพระพุทธเจ้าในกาพย์มหาชาติเท่านั้น แต่ใช้น้อยครั้ง
 และมหาชาติภาษาไทยสำนวนก็ไม่พบการใช้คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงพระพุทธเจ้า

เมื่อเปรียบเทียบการใช้คำเรียกพระเวสสันดรใน*มหาชาติคำหลวง*กับมหาชาติภาษาไทย
 สำนวนอื่น ได้แก่ *เวสสันดรชาดกฉบับชินวร* พระนิพนธ์ของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า พระเจ้า วรวงศ์
 เถอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ *กาพย์มหาชาติ* และ*ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก* กัณฑ์ที่ 8-13 พบว่าคำ
 เรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงพระพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งและเป็นใหญ่ในสามโลกมีใช้ใน*มหาชาติคำหลวง*
 มากที่สุด

ใน*อรรถกถาเวสสันดรชาดกฉบับชินวร*จะแปลตรงตามภาษาบาลีมักใช้คำเรียกที่หมายถึง
 พระโพธิสัตว์ เช่น พระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์ พระเวสสันดรมหาสัตว์ พระมหาสัตว์เจ้า เป็นต้น

ใน*กาพย์มหาชาติ*พบว่าใช้คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายความว่าพระพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งและ
 เป็นใหญ่ในสามโลก 2 คำเท่านั้น คือ “*ปิ่นจอมไตรภพนารถ*” และ “*ไตรภพพิตรพระเพศสันดร*”
 และใช้คำเรียกพระเวสสันดร เช่น หน่อพระมุณีศรีสรรพะเชษฐ์เพศยันดร พระจอมจุฬาคารย์ สมเด็จพระ

¹⁵ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์ฉกษัตริย์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร:
 กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2540), หน้า 288.

พระบรมโพธิสัตว์ สมเด็จพระมหามหิเรศ สมเด็จพระเวสสันดรนาถิปติ เนื้อหน่อพระอริยมุนี สมเด็จพระบรมชฎียมหาศาลสรรเพชญ์แพศยันดร หน่อพุทธานุกรเกษกษัตริย์ พระจอมจักรจุฬาโลก เป็นต้น

ส่วนใน *ร่ายยาวมหาเวสสันดร* ใช้คำเรียกพระเวสสันดรอย่างหลากหลาย แต่ไม่พบคำเรียกที่หมายถึงพระพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งและเป็นใหญ่ในสามโลก เช่น องค์สมเด็จพระชินวงศ์วรราช สมเด็จพระนราธิปไตยพิสุทธิชินวงศ์ สมเด็จพระหน่อชินวงศ์องค์โพธิสัตว์ สมเด็จพระบรมนราพิสุทธิพุทธานุกร เป็นต้น

คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงพระพุทธเจ้าทำให้พระเวสสันดรเป็นบุคคลเดียวกับพระพุทธเจ้า ตามที่ท้าวว่าพระเวสสันดรเป็นผู้ที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา คำเรียกที่หมายถึงพระพุทธเจ้าจึงนำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระพุทธเจ้าอันเป็นภาพพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏเฉพาะใน *มหาชาติคำหลวง* ได้แก่

คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงพระพุทธเจ้าผู้รู้แจ้ง เช่น พระสรรเพชญ์ สงสารสรรเพชญ์ พระสรรเพชญ์เพชรภาพ พระราชฤทธิสรพรเพชญ์ ลูกธเจ้าฟ้าศรีสรรเพชญ์ พระศรีสรรเพชญ์เสด็จภูมิบาล และพระสรรเพชญ์แพศยันดร เป็นต้น

คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงพระพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งในโลกและในสามโลก เช่น **นารถ** นายก พระแพศยันดร **บรมนารถ** นายก พระแพศยันดร **นารถ** นายก สมเด็จพระนารถ พระแพศยันดร **ราชา** อนนแปนจุธาธิบดีศรีสมมติเทพเจ้าจอมกษัตริย์ **โลกนาถ** **ตนไตรนารถ** **เจ้าจอมไตรภพ** **นารถ** พระบาทแพศยันดร เป็นต้น

คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงพระพุทธเจ้าผู้เป็นใหญ่ในสามโลก เช่น **เจ้าไตรภพ** **ภูเบศร์** **เจ้าไตรภพ** **โลกเมาลี** และ **จอมดิลกไตรโลกย์** เป็นต้น

คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายความว่าพระพุทธเจ้าผู้รู้แจ้ง ปรากฏในกัณฑ์กุมาร สักรบรรพ มหาราช และนครกัณฑ์ มักใช้ในตอนที่พระเวสสันดรทรงเป็นนักบวช ดังตัวอย่าง

1) มทที่ ยาจิตวา กุจะขอเจ้ามัทรีแต่พระราชฤทธิ สรรพเพชญ์นั้น¹⁶

ในกัณฑ์สักรบรรพ พระอินทร์คิดว่าจะมาขอพระราชทานพระนางมัทรีเพื่อช่วยให้พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น พระอินทร์เรียกพระเวสสันดรว่า

¹⁶ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักรบรรพ,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2540), หน้า 247.

“พระราชกฤษฎีกา” ทำให้พระเวสสันดรเป็นบุคคลเดียวกับพระพุทธเจ้าตามที่พระองค์ตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา

ส่วนคำเรียกพระเวสสันดรที่หมายความว่าผู้เป็นที่พึ่งและเป็นใหญ่ในสามโลก ปรากฏในกัณฑ์ กุมาร มัทรี สักกบรรพ ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์ มักใช้ในตอนที่พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมี สำเร็จเรียบร้อยและทรงมีสถานภาพเป็นกษัตริย์ดั้งเดิมแล้ว นอกจากแสดงว่าพระเวสสันดรคือสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ยังส่งเสริมพระราชสถานะกษัตริย์ผู้เป็นที่พึ่งของประชาชนและเป็นใหญ่ สูงสุดในแผ่นดินให้เด่นชัดอีกด้วย ดังตัวอย่าง

2) เวสสันดร อันว่าเจ้าจอมไตรภพนารถพระบาทแพศยันดร

ราชา เมาะ อุตตมราชา อนนเปนภูธรราชา มหากษัตริย์ปรเสอรฐ¹⁷

ในนครกัณฑ์ เมื่อพระเวสสันดรลาผนวช และเปลี่ยนเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์แล้ว กวีใช้คำเรียกพระเวสสันดรว่า “เจ้าจอมไตรภพนารถพระบาทแพศยันดร” ซึ่งแสดงว่า พระเวสสันดรเป็นบุคคลเดียวกับพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์ในสามโลก

3) ต่ สุตวา มหาสโต อันว่าพระมหาสัตว์ ครันนไต้ยีนคำพลพจน ทามาตย์ ไหว้อารธนาบ่าบวง สันรวงด้วยเคารพย์ เพื่จะให้เจ้าไตรภพ โลกเมาลีเปนกษัตริสุร เสวยราชบริบูรณ์ดั่งเก้านัน¹⁸

ในนครกัณฑ์ เหล่าอำมาตย์อัญเชิญพระเวสสันดรให้ทรงลาผนวชเพื่อครองราชสมบัติดั้งเดิม กวีใช้คำเรียกพระเวสสันดรว่า “เจ้าไตรภพโลกเมาลี” เพื่อให้เห็นว่าพระเวสสันดรคือพระพุทธเจ้าผู้ ทรงเป็นใหญ่ในสามโลกเพราะพระองค์เป็นพระโพธิสัตว์ที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา ทำให้เรื่อง มหาชาติคำหลวงนอกจากแสดงเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระเวสสันดรแล้วก็ยิ่งสรรเสริญพระเกียรติคุณของพระพุทธเจ้าด้วย

คำเรียกที่หมายถึงพระพุทธเจ้านำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่ปรากฏเฉพาะใน มหาชาติคำหลวง เน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรคือพระพุทธเจ้า ตามที่กวีรู้ว่าพระเวสสันดรเป็น พระโพธิสัตว์ที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา การบำเพ็ญบิณฑุทธาทานในพระชาติที่เป็น พระเวสสันดรจึงเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ

¹⁷ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2540), หน้า 322.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 307.

การใช้คำเรียกพระเวสสันดรนำเสนองภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่มหาชาติคำหลวงปรากฏตรงกับเวสสันดรชาดก ได้แก่ คำเรียกที่หมายถึงพระโพธิสัตว์ หมายถึงหน่อพระพุทธเจ้า และสะท้อนว่าปรารถนาพระโพธิญาณ แสดงว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ผู้บำเพ็ญบิณฑบาตทานบารมีเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณซึ่งเป็นภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่ปรากฏเฉพาะในมหาชาติคำหลวงจากการใช้คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงพระพุทธเจ้า ส่วนคำเรียกพระเวสสันดรเป็นพระพุทธเจ้าแสดงว่าพระเวสสันดรคือผู้ที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา ซึ่งเน้นให้เห็นอย่างเด่นชัดว่าพระชาติที่พระโพธิสัตว์อุบัติเป็นพระเวสสันดรเป็นพระชาติที่ยิ่งใหญ่อย่างยิ่ง

6.2 การใช้คำเพื่อนำเสนองภาพพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่

กวีเลือกใช้คำอย่างประณีตบรรจงเพื่อนำเสนองภาพพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดรทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังเห็นว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่และมีความสำคัญซึ่งตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมาอย่างแท้จริง ได้แก่ การใช้คำบรรยายทานบารมี การใช้คำบรรยายบุญญาบารมี การใช้คำบรรยายความรู้สึกในการบำเพ็ญทานบารมี ดังนี้

6.2.1 การใช้คำบรรยายทานบารมี

การบำเพ็ญบิณฑบาตทานบารมีของพระเวสสันดรเป็นการบำเพ็ญทานบารมีชั้นอุปบารมีแต่กวีเลือกใช้คำบรรยายว่าเป็นทานบารมีที่ทำให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เป็นทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ และเป็นปรมัตถทานบารมี การบำเพ็ญบิณฑบาตทานของพระเวสสันดรจึงเป็นเรื่องที่จับใจผู้อ่านและผู้ฟัง

การใช้คำบรรยายทานบารมีว่าเป็นปัจจัยทำให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ได้แก่ บำเหน็จนฤพาน ค่ำตักข้าชาติเขนใจ เป็นต้น ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

1) อชฌาสัย เม มตถกัม ปาเปหิ วตวา จงเจ้าให้อภัยทศรียพ้อ ลุเสด็จอนน
จะเป็น**บำเหน็จนฤพาน** พันสงสารภพนี้ณเจ้า¹⁹

2) ทุกขภาว์ น ชานาสี พระโพธิสัตว์ก็กล่าวแก่พระองค์ ดงนี้ ดูกรเจ้า
แพศยนนดร อนนว่าท่านดงงฤ แลบมิรู้สวภาพลูกตนทั้งสองอนนรัก แลชักให้
เป็น**ค้ำตักข้าชาติเขนใจ** แก่คนใครผู้อื่นผู้ไกล²⁰

คำว่า “**บำเหน็จนฤพาน**” หมายถึง สิ่งแลกเปลี่ยนกับการบรรลุพระนิพพาน ซึ่งมีความหมายทำนองเดียวกับคำว่า “**ค้ำตักข้าชาติเขนใจ**” หมายถึง เงินที่ใช้แลกเปลี่ยนกับการเกิดซึ่งทำให้ต้องเผชิญกับความเข็ญใจทุกข์ยากไม่สิ้นสุด การใช้คำดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าบิณฑบาตทานบารมีมี

¹⁹ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 197.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 211.

ความสำคัญอย่างยิ่ง ทำให้พระเวสสันดรหลุดพ้นจากความทุกข์ในวิญญูสงสารด้วยการบรรลุนิพพาน ซึ่งไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดเผชิญกับความทุกข์อีกต่อไป

นอกจากนี้ กวียังใช้คำบรรยายแสดงการบำเพ็ญปิยบุตรทานทานที่ยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดร ดังปรากฏในกัณฑ์กุมารว่า กฤดาธิการทาน พระทานบารมีอันอุดม และในกัณฑ์สักกบรรพว่า บรมทาน ดังนี้

3) เทวราชา อปโผฏฐสิ อันว่าพระอินทร อนนเปนเจ้าแก่เทพดา
มหาคณครุฑ เทัง พระพุทธรพาทิ ภาสาสัทธาเสเนียง สยงอนุโมนา
ชมกฤดาธิการทาน ทานแล²¹

4) ตุมเห อันว่าสองพะงาลูกแก้ว ปุเรถ จงให้เต็มแล้ว โภธิสภารปารมี
เมาะ ทานปารมีโย พระทานบารมีอันอุดม มม แห่งพ่อผู้ศรัทธาซีใช้น้อย²²

5) ตสฺมา ปิเย อทาสหิ เหตุการณ์นั้นโสดจุงเจาะใจ อำนวยให้แท้ที่รักเป็น
บรมทานโสด²³

คำว่า “กฤดาธิการทาน” หมายถึง ทานที่ยิ่งใหญ่อย่างยิ่ง ส่วนคำว่า “พระทานบารมีอันอุดม” แสดงว่าปิยบุตรทานเป็นทานบารมีที่พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญอย่างสมบูรณ์ และคำว่า “บรมทาน” หมายถึง ทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ การใช้คำบรรยายปิยบุตรทานทานข้างต้น เน้นให้เห็นว่าการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรเป็นทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ คนทั่วไปไม่อาจทำได้ พระเวสสันดรจึงทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญทานบารมีที่สำคัญซึ่งทำให้พระองค์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในพระชาติต่อมา

แม้ว่าการบำเพ็ญปิยบุตรทานบารมีของพระเวสสันดรจะเป็นการบำเพ็ญทานบารมีขั้นอุปปารมี แต่กวีก็เลือกใช้คำบรรยายว่าเป็นทานบารมีขั้นสูงสุด เพื่อเน้นให้เห็นว่าการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรยิ่งใหญ่มากให้เด่นชัดยิ่งขึ้น ดังที่กวีใช้คำบรรยายการบำเพ็ญปิยบุตรทานบารมีซึ่งปรากฏในกัณฑ์กุมารและกัณฑ์มัทรีว่า เกล้าพระทานบารมี และมงกุฎทานบารมี และใช้คำบรรยายการบำเพ็ญปิยบุตรทานซึ่งปรากฏในกัณฑ์สักกบรรพว่า ยอดทานบารมี และบรมตถอัคคทาน ดังนี้

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 200.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 195.

²³ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักกบรรพ,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 252.

- 6) ปิยา เม ทานบารมี อันว่าเกล้าพระทานบารมีเป็นต้น ปิยา เม พ่อรัก
พันแห่งสรรพทรัพย์²⁴
- 7) ปุตุตเก อุตตมัม เจ้าจงอนุโมทนาปิยบุตรอนนเป็นมังกุทานบารมี²⁵
- 8) มทที ยาจิตวา กูจะขอเจ้ามัทรี แต่พระราชฤๅษี ยกยอดทานบารมี
เพิ่มสมภารที่เป็นพระพุทธรูป²⁶
- 9) สพพญุตถาณเมว ปิยตรี อิท เม ทานํ สพพญุตถาณปฏิเวธสส
แต่ตรูรักพระโพธิญาณ เหตุการณ์โสดจุงเจาะใจ อำนวยให้แท้ที่รัก
เปนบรมัตถอัคคทาน ด่งนี้²⁷

เห็นได้ว่า การใช้คำบรรยายปิยบุตรทานทานของพระเวสสันดรล้วนมีความหมายถึงทานบารมีอันยอดเยี่ยม ได้แก่ “มังกุทานบารมี” “เกล้าพระทานบารมี” และ “ยอดพระทานบารมี” อีกทั้งใช้คำบรรยายที่แสดงว่าปิยบุตรทานเป็นการบำเพ็ญทานชั้นบรมัตถบารมีอย่างชัดเจนว่า “บรมัตถอัคคทาน” การใช้คำบรรยายทานบารมีเช่นนี้เพื่อจะชี้ให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่อย่างมาก และเน้นว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเพราะบำเพ็ญบารมีจนครบถ้วนสมบูรณ์แล้ว

6.2.2 การใช้คำแสดงบุญญาบารมี

กวีใช้คำแสดงว่าพระเวสสันดรทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่มีบุญญาบารมีมาก ซึ่งเสริมให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ และเป็นพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมาเพราะบำเพ็ญทานบารมีที่สมบูรณ์แล้ว ได้แก่ คำว่า กุศลทวีปเกรงกริ่ง ญาณยิ่ง เดชทาน บุญญาธิการ เดชะ บุญญาภาพ และใบบุญ

กวีใช้คำบรรยายบุญญาบารมีของพระเวสสันดรว่าเป็นบุญญาบารมีที่ทำให้คนทั้งโลกต้องหวั่นเกรง บุญญาบารมีนี้เป็นพระญาณที่ยิ่งใหญ่ซึ่งนำสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ และมีอำนาจมาก ทำให้พระองค์เสด็จสู่สวรรคตขึ้นดุสิตเพื่อรอการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไป ปรากฏในกัณฑ์สักรบรรพ ดังนี้

- 1) ยเมตํ กุมาเร อทา พระผู้เป็นจอมอิศวรราช ทรงประสาทสองเอารศ
เพียงพิมกตในวันทวารนั้น ภริยํ อทา วเน วสํ ฤๅช้ทานบลดถอย เดิมมีน้อยใน
วันนี้ ปรีดีเปรม พริศถานธอยู่นั้น พรหมยานมโกกุกมม กุศลทวีปเกรงกริ่ง

²⁴ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 197.

²⁵ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มัทรี,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 241.

²⁶ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักรบรรพ,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 247.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 252.

เป็นญาณยิ่งยงอาตมา สัตว์จตุรารอดกันดารนั้น สคฺเค เต ตํ วิปัจจตุ โดยเดช
ทานให้ศุภผล เมื่อเมืองบลเป็องตุสิต จอมโกลิศลุประมาณในอาสานสุต โพนแล²⁸

กวีใช้คำบรรยายบุญญาบารมีจากการบำเพ็ญปิยบุตรทานของพระเวสสันดรว่าเป็น
บุญญาบารมีอันยิ่ง ได้แก่ “กุศลทวีปเกรงกริ่ง” เน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงมีบุญญาบารมีที่
ยิ่งใหญ่มาจนทั่วโลกจะต้องหวั่นเกรง นอกจากนี้ ยังบรรยายว่าเป็น “ญาณยิ่ง” ซึ่งทำให้สรรพสัตว์
รอดจากความทุกข์ เพราะบุญญาบารมีของพระเวสสันดรทำให้พระองค์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าซึ่งเป็น
ผู้โปรดสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ทั้งปวงอย่างสิ้นเชิงได้ อีกทั้งเป็นบุญญาบารมีที่มีอำนาจมากยิ่งขึ้น
ดังกวีใช้คำว่า “เดชทาน” ซึ่งทำให้พระเวสสันดรเสด็จสู่สวรรค์ชั้นดุสิต หลุดพ้นจากวิภวสงสาร บุญญา
บารมีของพระเวสสันดรจากการบำเพ็ญปิยบุตรทานจึงยิ่งใหญ่มาก

นอกจากนี้ กวียังใช้คำแสดงบุญญาบารมีที่แสดงว่าพระเวสสันดรทรงมีบุญญาบารมีที่ยิ่งใหญ่
ทรงสั่งสมบุญญาบารมีมานับไม่ถ้วนและในพระชาติที่เป็นพระเวสสันดรก็ทรงบำเพ็ญบารมีต่อ ทำให้
ทรงเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยบุญญาบารมี ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ทำให้พระองค์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา
ปรากฏในนครกัณฑ์จำนวนมาก ดังนี้

2) อันว่าสัตว์ทั้งหลาย หมายเป็นต้นว่าคชสีห์ หมีแรดแผนผาดผก
กับด้วยพิหคอนนอจก็มีได้พาธพารา ประชาชนคนผู้หนึ่งซึ่งมาในหิมพานต์
ด้วยบุญญาธิการเดชะ ธิผู้จะไต่เตรัสเปนพระพุทธ ในโลกยนี้²⁹

เมื่อกษัตริย์ทั้ง 6 ประหาสปาก่อนเสด็จกลับเมืองสีพี ปาระยะสามโยชน์รอบป่าหิมพานต์มีแต่
ความสุขสงบ กวีกล่าวว่าเกิดจากบุญญาบารมีอันยิ่งที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าของพระเวสสันดร กวีใช้
คำว่า “บุญญาธิการเดชะ” แสดงว่าพระเวสสันดรเป็นผู้ที่มีบุญญาบารมีมาก จึงมีอำนาจทำให้สรรพ
สัตว์ในป่าสามโยชน์มีแต่ความสุขสงบ ซึ่งเน้นว่าพระเวสสันดรเป็นผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

3) เวสสันดรเมหาราชา อันว่าท้าวผู้สยงสรรพเพชญ์ ศรีเวศยันดรราช
สพพสตุเต พนธนา วิสขชาเปสิ ท้าวธกัให้ปล่อยปลาศ สบสัตว์ชาติทั้งหลาย
อนตมโส วิหาร อุปาทาย อนนมิบังควร คือ วิหาร สัตว์สงสารบำโนจ ดั่งนันท
พนธนา จากกรจร หมันนจำจง อย่าให้สัตว์ทั้งผองเพทนา มม ปุตตสส ปุญญา
นุภาเวน ด้วยบุญญาภาพพระแพศยันดรลูกให้ ธิผู้จะไต่เตรัสเปนพระพุทธเจ้า
ในโลกยนี้³⁰

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 254.

²⁹ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 316.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 320.

เมื่อพระเวสสันดรเสด็จกลับถึงเมืองสีพีทรงรับสั่งให้ปลดปล่อยสรรพสัตว์จากเครื่องจองจำ กวีกล่าวว่าบุญญาบารมีที่จะเป็นพระพุทธรูปเจ้าของพระเวสสันดรทำให้สัตว์ทั้งหลายพ้นจากความเวทนา กวีใช้คำบรรยายบุญญาบารมีของพระเวสสันดรว่า “บุญญาภาพ” ซึ่งแสดงว่าพระเวสสันดรเป็นผู้มีบุญญาบารมีมาก พลาภาพแห่งบุญญาบารมีจึงทำให้สรรพสัตว์ต่างๆ พ้นจากความลำบาก คุณสมบัติเช่นนี้ทำให้พระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ผู้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้าต่อมา

4) ปวดติดถ ถึงสุดดียพณเกล้า อัญเชิญเจ้ากุมารครอบเกล้า แลดูข้าจะ
พึงใบบุนย ท้าวผู้มีคุณลี้ยงโลกนี้³¹

ในตอนที่พระเวสสันดรเสด็จกลับถึงเมืองสีพี ประชาชนอัญเชิญให้พระเวสสันดรครองราชสมบัติเพื่อให้ทรงเป็นที่พึ่ง เพราะทรงเป็นผู้มีบุญญาบารมีมากยิ่งขึ้น ดังที่กวีใช้คำว่า “ใบบุนย” ซึ่งให้ความหมายว่าบารมีอันพิเศษและเป็นบุญญาบารมีอันยิ่งด้วย ไม่ใช่บุญญาบารมีธรรมดาเช่นคนธรรมดาทั่วไป แต่มีอานุภาพคุ้มครองประชาชนในบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุขได้ เน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ผู้ยิ่งใหญ่อย่างเด่นชัด

6.2.3 การใช้คำบรรยายความรู้สึกในการบำเพ็ญทานบารมี

กวีใช้คำบรรยายความรู้สึกของพระเวสสันดรขณะบำเพ็ญปิยบุตรทานทานบารมีที่ทำให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ แสดงว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ เกิดจากศรัทธาที่แรงกล้า และเป็นการบำเพ็ญทานบารมีที่ทำได้ยาก ได้แก่ การใช้คำบรรยายความรู้สึกยินดี ความรู้สึกเศร้าโศก และความรู้สึกโกรธ

ก่อนพระเวสสันดรจะบำเพ็ญปิยบุตรทาน กวีบรรยายว่าพระเวสสันดรทรงรู้สึกยินดีอย่างยิ่ง แสดงว่าพระเวสสันดรทรงศรัทธาต่อการบริจาคปิยบุตรทานบารมี ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

1) โสมนสสพโต พระหฤทัยปริดาภิรมย์ ชมชื่นเห็นพรรษา ศรัทธาธิการ
บานกมลจิตร วิสิตโสมนัสสาгинันท์ อ้าพลด้วยเบญจพิธิปริดิโสแด³²

กวีเลือกใช้คำแสดงความรู้สึกยินดีอย่างยิ่งของพระเวสสันดรอย่างชัดเจน โดยใช้ชุดคำที่มีความหมายทิศทางเดียวกันและมีความหมายเข้มข้นมากขึ้น เพื่อแสดงความรู้สึกเป็นสุขที่ลึกล้ำของพระเวสสันดร เริ่มจาก “ปริดาภิรมย์” คือ รู้สึกยินดี “ชมชื่น” คือ ชื่นชม “เห็นพรรษา” คือ มี

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 320.

³² “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 186.

ความสุขยิ่ง “*ครุฑธาภิการบานกมลจิต*” คือ เปี่ยมด้วยครุฑธาภิจิตใจเบิกบาน “*วิสิตโสมนัสสาภินนท*” คือ ยินดีเบิกบานใจอย่างมาก และ “*อำนวยการด้วยเบญจพิธิปริติ*” คือ มีความยินดี 5 ประการอย่างเต็มเปี่ยม ได้แก่ ชุททกาปีติ (ปีติเล็กน้อย) ขณิกาปีติ (ปีติชั่วขณะ) โอกกัณติกาปีติ (ปีติเป็นระลอกๆ) อุพเพงคาปีติ (ปีติโลดลอย เป็นปีติอย่างแรง) และ ปรณปีติ (ปีติซาบซ่าน แผ่เอิบอาบไปทั่วร่างกาย)³³ การใช้คำบรรยายความรู้สึกชื่นชมยินดีเมื่อจะบำเพ็ญบุญบารมี จึงแสดงว่าพระเวสสันดรทรงปรารถนาที่จะบริจาคบุญบารมีเพื่อเป็นปัจจัยแก่การบรรลุพระโพธิญาณอย่างชัดเจน

ต่อมาเมื่อพระเวสสันดรทรงบริจาคพระนางมัทรี ก็ทรงรู้สึกชื่นชมยินดีอีกเช่นกัน กวีใช้คำบรรยายความรู้สึกของพระเวสสันดรปรากฏในกัณฑ์สักรบรรพ ดังนี้

2) พรหมณสส อทา ทานํ ท้าวธจับจ่ายเป็นทาน ให้ด้วยทานด้วยหิน
ให้ด้วยชื่นด้วยชม บปรารมภ์ปรารพยเลยอ ³⁴

กวีใช้คำบรรยายความรู้สึกของพระเวสสันดรเมื่อทรงบริจาคพระนางมัทรีแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพรหมณ์ว่า “*ด้วยทานด้วยหิน*” และ “*ด้วยชื่นด้วยชม*” แสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงปรารถนาที่จะบริจาคทานอย่างยิ่ง ทรงกล้าที่จะพระราชทานพระนางมัทรี อีกทั้งทรงรู้สึกชื่นชมยินดีในการบริจาคทาน การใช้คำบรรยายความรู้สึกดังกล่าวนี้เสริมให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ แม้การพระราชทานพระนางมัทรีผู้เป็นภรรยาที่รักยิ่งก็ทรงยินดีไม่คิดเสียดายแต่อย่างใด

กวียังใช้คำบรรยายความรู้สึกที่แสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ เมื่อทอดพระเนตรเห็นชุกทำร้ายสองกุมาร กวีใช้คำบรรยายความเศร้าโศกที่สาหัสรุนแรงยากจะทนได้และความโกรธที่เกินกว่าจะควบคุม ซึ่งทำให้เห็นว่าพระเวสสันดรเกือบจะบำเพ็ญทานบารมีไม่สำเร็จ แต่ในที่สุดพระองค์ก็ทรงตัดกิเลส ดับความทุกข์เหล่านี้จนหมดสิ้น ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

3) มหาสตตสส พลวโสโกโก อุปปชชิ ททวตถุ อุน्ह อโหสิ อันว่าโสภาคูรู
จรรูลหฤทัยพัสดุ ก็เกิดแก่พระโพธิสัตว์ มากโสต นาสิกาย อปปโหนตยา ในเมื่อ
ท้าวธทะทกรอุกรอีก คคึกคั่นคางใจ เจ็บนักในพันประมาณ ท้าวธก็บมิหายใจ
หนพระฆรรานเข้าออกได้ โสดเลอย มุขเน อุน्हเนน อสสาเส วิสสชเชสิ ท้าวธก็หายใจ
เข้าออกหนปาก ลำบากร้อนผ่าว ท้าวธก็ถอยใจใหญ่ไปมา โสดแล อสสุณี โลहितวิน

³³ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา* มหาวิทยาลัยมหาชาติคำหลวง (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2549), หน้า 737.

³⁴ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักรบรรพ,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 251.

ทูลนิ หุตวา เนตเตติ นิกขมีสุ อันวาน้ำตาพระมหาสัตว์ ไหลหลั่งง่วงเป็นเลือด เดือด
ดูแดง แครงตกลงจากพระเนตรทั้งสอง บมิชาติโสตะ³⁵

จากตัวอย่าง เห็นได้ว่ากวีเลือกใช้คำบรรยายความเศร้าโศกและความทุกข์ที่เกิดขึ้นกับพระเวสสันดรที่สะเทือนใจยิ่ง กวีใช้คำว่า “โสภาคจรจำรูลหฤทัยพัสดุ” แสดงให้เห็นว่าพระทัยของพระเวสสันดรเศร้าโศกอย่างมาก ความเศร้าโศกที่เกิดขึ้นทำให้พระเวสสันดรทรงรู้สึกคับแค้นพระทัยจนทำให้ทรงหายพระทัยตามปกติไม่ได้ กวีใช้คำว่า “หละหุกรอุกรอีก คคิกคั่นคใจ” ซึ่งแสดงภาวะที่พระเวสสันดรหายพระทัยไม่สะดวก เพราะแค้นพระทัยอย่างยิ่ง คำว่า “ล่ำบากร้อนม่น่าว” แสดงว่าความทุกข์แผดเผาพระทัยของพระเวสสันดรจนยากจะทนได้ ทำให้พระองค์มีพระอัสสาสะที่ร้อนตลอดเวลา ต่อมาพระเวสสันดรทรงแสงจมน้ำพระเนตรเป็นเลือด แสดงว่าทรงแสงเป็นเวลาานาน เพราะความทุกข์ที่มากล้นและสาหัสรุนแรง กวีใช้คำบรรยายว่าน้ำพระเนตรของพระเวสสันดร “ไหลหลั่งง่วง” และ “เดือดดูแดง” แสดงว่าน้ำพระเนตรไหลออกมาจำนวนมากและออกมารวดเร็วให้ภาพพระเวสสันดรทรงเผชิญกับความทุกข์อย่างยิ่ง แม้ว่าความทุกข์จะเกิดขึ้นกับพระเวสสันดรอย่างรุนแรง แต่ต่อมาพระเวสสันดรก็ดับความทุกข์นี้จนสิ้นด้วยพระปัญญาและอุเบกขาญาณ การใช้คำบรรยายความเศร้าโศกจึงนำเสนอพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบิณฑุตรทานที่ยิ่งใหญ่ เกิดจากการเสียสละความสุขส่วนตนเพื่อมุ่งโลกุตระสุขและประโยชน์ต่อสรรพสัตว์ ซึ่งคนธรรมดาทำได้ยาก

ตอนพระราชทานสองกุมารแก่ชูชกนี้ เมื่อพระเวสสันดรทอดพระเนตรเห็นชูชกทำร้ายสองกุมารต่อหน้าพระพักตร์ ทำให้พระเวสสันดรโกรธชูชกอย่างยิ่ง กวีใช้คำแสดงว่าพระเวสสันดรโกรธแค้นชูชกและต้องการจะฆ่าชูชกอย่างชัดเจน ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

4) พราหมณ์ พนิติวา มากูจะผาดผงสร้างไปด้วยฉับ จับจิกครยิกเอาชี
พราหมณ์นี้ โสคเทอญชีวิตกขย์ ปาเปตวา กูก็จะฆ่าด้วยพระขรรค์ กูก็จะพนน
ด้วยดาบ อย่าให้พราหมณ์บาปเบียนลูกกู โสคเทอญ³⁶

พระเวสสันดรต้องการที่จะทำร้ายชูชกอย่างยิ่ง กล่าวคือ จะทรง “จับจิก” หมายถึง จับและจิก, “ครยิก” หมายถึง หยิก, “ฆ่า” และ “พนน” แสดงกิริยาการทำร้ายที่รุนแรงมากขึ้นเป็นลำดับ และต้องการกระทำอย่างรวดเร็ว ดังคำว่า “สร้าง” และ “ฉับ” ที่ล้วนหมายถึงรวดเร็ว แสดงอารมณ์โกรธที่รุนแรงของพระเวสสันดรอย่างเป็นรูปธรรม เป็นภาวะของบุุคคลที่มีความยึดมั่นถึมั่น เมื่อผู้เป็นที่รักถูกทำร้าย ย่อมมีความโกรธ แต่พระเวสสันดรทรงก้าวข้ามไปด้วยการพยายามดับความทุกข์

³⁵ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 215.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 209-210.

เพราะความรักความผูกพันให้สิ้น จนมีชัยชนะในวิชาและกิเลสทั้งหลายโดยเด็ดขาด ความโกรธที่เกิดขึ้นจึงแสดงว่าพระเวสสันดรทรงใช้ความพยายามต่อสู้กับกิเลสอย่างกล้าหาญ อันเชิดชูการบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่เพื่อเป็นปัจจัยสู่พระนิพพานและการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

กวียังใช้คำว่า “กุ” และ “มากุ” เน้นย้ำว่าพระเวสสันดรทรงต้องการที่จะทำร้ายชุกในทันทีทันใด ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

5) ชีวิตกษย์ ปาเปตวา กุก็จะฆ่าด้วยพระขรรค์ กุก็จะพนนด้วยดาบ
 อย่าให้พราหมณ์บาปเปียนลูกกุ โสดเทอญ อาเนสสามิ เต กุมารเตติ กุก็จะเอา
 ลูกรักกุ ทั้งสอง จากจำนองจำนำมนนมา จงส่งโสกากุ โสดเทอญ [...]
 โส เวสสันดรโ อันว่าพระแพศยันดร พระบาทไททรงฤทธิ อิติ จินเตตวา จึงจะ
 มีพิตรกจิตรดงนี้แลแล้ว อหิ อันว่ากุผู้กล้าแล้วพระธรรธร จาปี อาทุ คเหตุ
 วาน มากุจะทรงธนูศร สรับเสด็จ ชคคัม พนธิย วามโต มากุจะผูกดาวเพชร
 เบื้องซ้าย แลจะผูกฝ้ายไปตามพราหมณ์ นีธฤ ๓ อาเนสสามิ สเก ปุตเต ครัน
 ภูนิหตให้หน้าศ ก็จะทำเอาลูกกรกราชแก้วกุมา เล่าเทอญฯ³⁷

จากตัวอย่าง คำว่า “กุ” ปรากฏหลายครั้งในความคิดของพระเวสสันดร แสดงภาวะที่ทรงต้องการทำร้ายชุกอย่างแท้จริง คำว่า “กุ” สองคำแรก เน้นย้ำว่าผู้ที่ต้องการทำร้ายชุก คือตัวพระเวสสันดรเอง หลังจากนั้นคำว่า “กุ” สื่อถึงการยึดมั่นถือมั่นในตัวตน ดังในคำว่า “ลูกกุ” “ลูกรักกุ” “โสกากุ” และ “แก้วกุ” ซึ่งตรงข้ามกับการบำเพ็ญทานบารมีเพื่อสละออกจากความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน ส่วนคำว่า “กุ” ในข้อความที่ว่า “กุก็จะเอา” แสดงความต้องการสนองกิเลสของตนเอง และคำว่า “มากุ” สะท้อนว่าพระเวสสันดรทรงต้องการทำร้ายชุกและใกล้จะทำการทำร้ายชุกเต็มที่ เนื่องจากความทุกข์ที่ทำให้ทรงรู้สึกเหมือนพระทัยจะขาด การใช้คำบรรยายความโกรธในพระทัยของพระเวสสันดรจึงแสดงการต่อสู้กันอย่างรุนแรงระหว่างกิเลสกับการละกิเลส อำนาจอันทรงพลังของความรักความผูกพันที่พระเวสสันดรมีต่อสองกุมารซึ่งเกิดมีในปฤชชนทุกคนทำร้ายพระทัยของพระองค์เองเพราะความยึดมั่นถือมั่น การบำเพ็ญปิยบุตรทานบารมีครั้งนี้พระเวสสันดรจึงทรงใช้ความพยายามอย่างมากเพื่อปล่อยวางความยึดติดดังกล่าวไป

กวีใช้คำเพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดร ได้แก่ การใช้คำบรรยายทานบารมี การใช้คำแสดงบุญญาบารมี และการใช้คำบรรยายความรู้สึกในการบำเพ็ญทานบารมี แสดงว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่และทรงมีบุญญาบารมีมาก ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่จะทำให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไป

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 210.

6.3 การใช้ภาพพจน์เพื่อแสดงบุญญาบารมีที่ยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์

กวีใช้ภาพพจน์เพื่อแสดงภาพอันแจ่มชัด ความหมายที่ลึกซึ้ง และสร้างอารมณ์สะเทือนใจ ทำให้เห็นและเข้าใจการบำเพ็ญทานบารมีเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณของพระเวสสันดรอย่างมีประสิทธิภาพ ภาพพจน์ (Figures of speech) คือ คำหรือกลุ่มคำที่เกิดจากกลวิธีการใช้คำ เพื่อให้เกิดภาพที่แจ่มชัดและลึกซึ้งขึ้นในใจของผู้อ่านและผู้ฟัง ภาพพจน์เป็นผลของการใช้คำอย่างมีศิลปะ โดยกลวิธีการเปรียบเทียบซึ่งมีต่างๆ กัน³⁸

ภาพพจน์อุปมา อุปลักษณ์ บุคลาธิษฐาน และอติพจน์ แสดงว่าพระเวสสันดรมีน้ำพระทัยกว้างขวางและเป็นที่ยิ่งแก่สรรพสัตว์ด้วยการบำเพ็ญทานบารมี ทรงบำเพ็ญทานบารมีที่สำคัญต่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วนำสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ในสังสารวัฏไปด้วยกัน และทรงมีบุญญาบารมีที่ยิ่งใหญ่จากการบำเพ็ญปิยบุตรทานอย่างเด่นชัด ดังนี้

6.3.1 อุปมา

อุปมา (Simile) คือ ภาพพจน์ที่เปรียบเทียบสิ่งที่เหมือนกัน โดยมีคำเชื่อมโยง เช่น คำว่าเหมือน ดุจ ดัง เช่น ปาน ราว ประหนึ่ง เพียง เทียม ฯลฯ³⁹ กลวิธีอุปมาแสดงน้ำพระทัยที่กว้างขวางและเป็นที่ยิ่งของพระโพธิสัตว์อย่างลึกซึ้ง

กลวิธีอุปมาเปรียบพระเวสสันดรมีพระทัยกว้างขวางดุจแม่น้ำและเปรียบการเป็นที่พึ่งดุจแผ่นดิน เน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงมุ่งมั่นบำเพ็ญทานบารมีด้วยการช่วยเหลือสงเคราะห์สรรพสัตว์ตลอดมา อีกทั้งทรงเป็นผู้ที่ศรัทธาต่อการบำเพ็ญทานบารมีอย่างยิ่งซึ่งมีอยู่เต็มเปี่ยม ไม่เคยสูญสิ้นไป ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

1) โภ เวสสันดร ข้าแต่พระแพศยันดรราชาธิราช ยถา วาริวโห เมาะ ยถา อุทกวาโห ดั่งงู ดั่งงูที่แท้ทั่ว คคล่าวคล้ายคคก อนนบมิรู้บรู้บาง วิชขมาโน อนนมีรอดปางคคล่าน ปญจสุ มหานทีสุ ในแม่น้ำนานห้าประการ คงคายมนุจาจิรวติสรภูมหิมหานทีสงขาเตสุ อนนธกล่าวคือปรวาล คงคายมนุจาจิรวดี สรภูมหิมหานทีเพียงหมั่นน แลแม่น้ำนั้นนโสด ปุโร เมาะ อุทเคน ปุโร อนนโจศจรรย์ด้วย อุทกอนนอทิก สนทมาโน อนนภุกไหลหล่ง แลมถ่งมาบมิขาด อนวตตตาทีโต อนนมีแต่อาที่อัทธา สมญาคือ อโนตตต์ ชเนติ แลทวยสบสัตว์ฝูงคน ปิปาสิเกหิ อนนครหนครหาย เครื่องจักตายลำบาก อดปากแห้งหนักหนา ต่ นที อาคนตวา ก็มายังแม่น้ำนั้นนบมีน้อย นับด้วยร้อยด้วยพัน อุทกั โอลิมุจิตวา โภยกนตักเต็ม

³⁸ สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, เจิมจันทร์กัณฑ์กาล: ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย, หน้า 37.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

ใจ นทีไสสุทธิชาติ หตเถติ วา ด้วยมือสาด สนงโบายก็ตี ภาชเนติ วา ด้วยให้โทย
 กัลลอม บางแซ่ชอมโชมรอาบ ปิวิยามโน กินหลายคาบหลายครา น ชียติ ก็บมิรู้
 คลารู้คลาศ ก็บิรู้แปลนหาดเห็นทราย สพพกาล์ กินต่อตายก็มีรู้สิ้นรู้สุด ตวั อันว่า
 ทำวผู้จะหวงเปนพระพุทฺธ ใจบริสุทฺธหน่อไ้ น ชียติ ก็บมิรู้รู้ร้อย ก็บมิรู้ถ้อยรู้
 ถด ทาเนน แลภพระยศด้วยพระทาน ให้ด้วยหาญโจมจ่าย ให้ด้วยง่ายบมิตติ
 สพพกาล์ เนานองนิตยทุกเมื่อ เพื่อภแล้ว่างงั้น⁴⁰

ก่อนที่ชุกจะขอสงกุมารจากพระเวสสันดร ชุกสรรเสริญว่าพระเวสสันดรมีพระเมตตา
 กว้างขวางดุจแม่น้ำทั้ง 5 เป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์ให้รอดพ้นจากความตายและความอดอยาก แม่น้ำ
 ทั้ง 5 มีกระแสน้ำที่ไหลโถมถั่งไม่เคยเหือดแห้ง ดังที่กวีใช้คำว่า “คคล่าวคล้ายคคก” “คคล่าน”
 “อุทก-อนน-อทีก” และ “ภก-ไหล-หลง” แสดงกระแสน้ำมีปริมาณมากและไหลมาด้วยกำลังแรง
 อย่างรวดเร็วไม่ขาดสาย ให้ความหมายว่าพลังแห่งพระเมตตาและความศรัทธาต่อการบำเพ็ญทาน
 บารมีของพระเวสสันดรหาที่สุคติได้ทำนองเดียวกัน กวียังบรรยายอีกว่าสายน้ำไม่เคยเหือดแห้ง
 สรรพสัตว์ไม่ว่าคนหรือสัตว์ผู้อดอยากนับร้อยนับพันชีวิตเดินทางมาเพื่อตักกิน ดื่มน้ำ และอาบนำ้อัน
 บริสุทธ์ด้วยมือเปล่าและภาชนะหลายครั้งหลายครา แมื่กนจนกระทั่งตายกระแสน้ำก็ไม่เคยหมดสิ้น
 ไป แสดงพระเมตตาของพระเวสสันดรต่อสรรพสัตว์มีเต็มเปี่ยมและทั่วถึงอยู่ตลอดเวลา จึงทรงเป็นที่
 พึ่งจากการช่วยเหลือสงเคราะห์สรรพชีวิตให้ดำรงชีวิมาโดยตลอดด้วยการบำเพ็ญทานบารมี

กลวิธีอุปมาดังกล่าวข้างต้นยังปรากฏในตอนพระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์กล่าวสรรเสริญ
 พระเวสสันดรก่อนขอพระนางมัทรีด้วย ซึ่งเป็นเนื้อความเดียวกัน เน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงมี
 พระทัยกว้างขวาง ทรงเป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์อย่างแท้จริง และทรงมีพระราชศรัทธาต่อการบำเพ็ญ
 ทานบารมีที่ไม่เคยเสื่อมสิ้น มีอยู่อย่างเต็มเปี่ยมตลอดเวลาทำนองเดียวกับแม่น้ำทั้ง 5 ที่มีกระแส
 น้ำมากและลึก ซึ่งสัตว์ที่อดอยากตักกินน้ำนี้โดยที่กระแสน้ำไม่เคยแห้งเหือดไป ปรากฏในกัณฑ์สักร
 บรรพ ดังนี้

2) โภ เวสสนดร ข้าแต่พระแพศยันดรราชาชี ยถา วาริวโห เมาะ
 ยถา อุทกวาโห ด่งฤ ด่งงนทีแท้ ทำวคล้ายคคก อนนมิรู้บกรู้บาง ชิวมาโน
 อนนมิรอดบ้างคคลาน ปถจสุ มหานทีสุ ในแม่น้ำนานห้าประการ คงคา ยมนา
 จิรวตี สรภูมหิมทานที่สงขาเตสุ อนนธกล่าวคือประवाल คงคายมุนาจรวะดี
 สรภู มหิมทานที่เที่ยม้น แลแม่น้ำนั้นโสด ปุโร เมาะ อุทเคนน ปุโร อนนโจษจร
 รด้วยอุทกอนนออีก สนุทมาโน อนนภกไหลหลงแถมถั่งมาบมิขาด อนนตต
 ตาทีโต อันมีแต่อาทิอฏฐา สมญาชื่ออนนตตต์ ชเนติ แลทวยสัพสัตว์ฝูงคน ปี

⁴⁰ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 190.

ปาลีเกติ อันครนทรหาย เครื่องจะตายลำบาก อดปากแห้งหนักหนา ต้มที่
 อาคนตวา ก็มายงแม่ น้ำนั้นน้อย นับด้วยร้อยด้วยพัน อุทก โอสัญจิตวา
 โภยกันตักเต็มใจ นทีใสสุทริชาติ หตเถติ วา ด้วยมือสาจนงโยยก็ดี ภาชนะที่
 วา ด้วยให้โยยกัลลอม บ้างก็แซหอมโชมอบาบ ปิวมาโนกินหลายคาบหลายครา
 น ชียติ ก็บิรู้อลารู้คลาศ ก็บิรู้อลนหาดเห็นชาย สพพกาล์ กินต่อตายก็บิรู้อ
 ลินรู้อสุด ตวั อันว่าทำวผู้จะหวังเปนพระพุท ใจบิรู้อทหน่อไต้ น ชียติ ก็บิรู้อ
 ไร้อรู้อ้อย ก็บิรู้อออยรู้อด แลภพระยศด้วยพระทาน ให้ด้วยหาญโจมจ่าย
 ให้ด้วยง่ายบิคิด สพพกาล์ เนาอนงนิตยทุกเมื่อ เพื่อฤแล้วดงนั้น⁴¹

กลวิธีอุปมาเปรียบพระเวสสันดรเป็นที่พึงดูแผ่นดินและแม่น้ำ ยังเน้นให้เห็นว่า
 พระเวสสันดรเป็นผู้ที่บำเพ็ญทานบารมีด้วยการช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ แสดงว่าพระเวสสันดร
 ทรงมีศรัทธาต่อการบำเพ็ญทานบารมีอย่างยิ่งซึ่งไม่มีทางหมดสิ้นไป พระองค์จึงเป็นที่พึ่งแก่สรรพชีวิต
 เสมอมา ปรากฏในกัณฑ์มหาราช ดังนี้

3) โย ยาจต ปติภูจาสี อันว่าพระแพศยันดรตนใดตนหนึ่ง เปนที่พึ่งแก่
 ยาจกนั้นน ภูตานิวิร ดูจแผ่นดินอนนกว้าง สัตว์ท้าวท่างอาไศรยทุกแห่ง
แล [...] โย ยาจต คติ อาสิ บพิตรท้าวตนใดใจดี ชาวสี่พีสรวมสู่นั้น สนวนตีนว
สาคร ดูจสาครควิวคว้าง ทางน้ำหล่งไหลถึงทุกแห่งนั้น⁴²

ในกัณฑ์มหาราช ตอนชูชกกราบทูลพระเจ้าสุทนต์ว่าได้รับบริจาคสองกุมารด้วยความชอบธรรม
 ชูชกกล่าวสรรเสริญพระเวสสันดรว่าทรงเป็นที่พึ่งแก่คนยากไร้ดูจแผ่นดินที่กว้างขวางซึ่งสัตว์ท้าวทุกหน
 แห่งล้วนอาศัยพึ่งพา และทรงเป็นที่พึ่งของชาวสี่พีสดูจแม่น้ำที่สายน้ำไหลลงไปสู่ แผ่นดินเป็นแหล่งที่
 อยู่อาศัยที่กว้างขวางประมาณไม่ได้ ส่วนแม่น้ำที่สายน้ำไหลลงมาสู่ให้ภาพของการเป็นศูนย์รวมที่
 ยิ่งใหญ่ การเปรียบพระเวสสันดรกับแผ่นดินและแม่น้ำ จึงสื่อว่าพระองค์ทรงเป็นที่พึ่งและมี
 พระเมตตาต่อเหล่าสรรพสัตว์อย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกันโดยไม่เลือกหน้าจากการบำเพ็ญทานบารมี
 โดยง่ายและได้รับความตระหนี่อยู่เนื่องนิตย์ สรรพสัตว์จึงย่อมจะไปพึ่งพาอาศัยพระองค์ ซึ่งเน้นย้ำวิถี
 ชีวิตของพระโพธิสัตว์ที่มีความศรัทธาต่อการบำเพ็ญทานบารมีอย่างสม่ำเสมอโดยไร้ขอบเขตอย่าง
 เต็มซัด

⁴¹ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักกรบรรพ,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 250.

⁴² “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มหาราช,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 266.

6.3.2 อุปลักษณ์

อุปลักษณ์ (Metaphor) คือ ภาพพจน์เปรียบเทียบที่นำลักษณะเด่นของสิ่งที่ต้องการเปรียบเทียบมากล่าวแทนที่ โดยไม่มีคำเชื่อมโยง หรือบางครั้งอาจมีคำว่า เป็น⁴³ และคำว่า คือ การเปรียบเทียบแบบอุปลักษณ์เป็นการเปรียบเทียบโดยนัย ผู้อ่านต้องตีความสิ่งที่เปรียบเทียบเอากลวิธีอุปลักษณ์แสดงความสำคัญของปิยบุตรทานบารมีของพระเวสสันดรอย่างชัดเจน ดังนี้

ยานนาวา เม โทถ อันว่าสองเจ้าหน่อองเยาว์ จงมาเปนสเภาแก่พ่อ
เทอญ อจลา ภวสาคร อนนบมิฐูโคลงรู้คล่อง ชี้อ่ามช่องสงสารเสมอ
 สมุทรนั้นน ชาติปารี ตรีสสามิ อนนอาจเอาพ่อไปยงนฤพานนคร ที่พันชาติ
 ชรา มรณานฤทุกชั้นน สนตาเรสสิ สเทวกั พ่อก็จะชี้อ่ามโลกยประชา
 อิกเทพาภสวรรค์ โสดแล⁴⁴

ในกัณฑ์กุมาร พระเวสสันดรตรัสเรียกสองกุมารให้เสด็จขึ้นจากสระโบกขรณี พระเวสสันดรทรงเปรียบสองกุมารผู้เป็นที่รักยิ่งกับเรือสำเภา สำเภาเป็นพาหนะใช้เดินทางในทะเลและแม่น้ำใหญ่ เพื่อนำผู้โดยสารให้ถึงฝั่ง ซึ่งบรรจุกคนหรือสิ่งของจำนวนมากให้ข้ามฝั่งด้วย ให้ความหมายว่าปิยบุตรทานบารมีเป็นเครื่องนำพระเวสสันดรให้ถึงจุดหมาย ข้ามพ้นการเวียนว่ายในวัฏสงสารจนถึงฝั่ง คือ พระนิพพาน ทำให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และยังนำมนุษย์และเทวดาให้พ้นทุกข์ไปด้วยทำนองเดียวกัน เน้นให้เห็นว่าการบำเพ็ญปิยบุตรทานของพระเวสสันดรมีความยิ่งใหญ่และความสำคัญอย่างมาก เพราะไม่เพียงทำให้พระเวสสันดรทรงบรรลุพระนิพพานเท่านั้น แต่ยังจะช่วยให้สรรพสัตว์พ้นทุกข์ไปด้วยกันอีกด้วย จึงเสริมให้เข้าใจความหมายของการบำเพ็ญปิยบุตรทานว่าเป็นการเสียสละประโยชน์ซึ่งเป็นโลกียสุขส่วนตนเพื่อมุ่งสู่โลกุตระสุขและเกื้อกูลประโยชน์มหาศาลแก่เหล่าสรรพสัตว์

6.3.3 ปุคลาธิษฐาน

ปุคลาธิษฐาน (Personification) คือ ภาพพจน์ที่เกิดจากการเปรียบเทียบโดยนำสิ่งไม่มีชีวิตหรือมีชีวิตแต่ไม่ใช่คนมากล่าวถึงราวกับเป็นคน⁴⁵ การเปรียบธรรมชาติที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต เสริมให้เห็นบุญญาบารมีที่ยิ่งใหญ่จากการบำเพ็ญปิยบุตรทานบารมีของพระเวสสันดร ดังนี้

กลวิธีปุคลาธิษฐานเปรียบแผ่นดิน แม่น้ำ และท้องฟ้า แสดงบุญญาบารมีที่ยิ่งใหญ่จากการบำเพ็ญปิยบุตรทานบารมี ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ดังนี้

⁴³ สุนิตรา จงสถิตยัวัฒนา, เจิมจันทร์กัณฑ์กาล: ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย, หน้า 38.

⁴⁴ “มหานาคาคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 196.

⁴⁵ สุนิตรา จงสถิตยัวัฒนา, เจิมจันทร์กัณฑ์กาล: ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย, หน้า 39.

1) เมทนี สมกมพล แผ่นดินดาลไหวห่วน ร้องก้องปนนประดิรพย
 ท่าวแล [...] มหาศาครโ อุพพตติ อันว่าพระศาครคควิวควง คล้ายๆ หลงงผกา
แจรง ครแลงเลือนปนคลิ่น ร้องก้องขึ้นชมทาน ด้วยบุญญาธิการท่านนั้น⁴⁶

ในกัณฑ์กุมาร เมื่อพระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมารแก่ชูชก เกิดเหตุการณ์อัศจรรย์ขึ้น กวีบรรยายเหตุการณ์อัศจรรย์โดยเปรียบว่าแผ่นดินและแม่น้ำส่งเสียงร้องก้องชื่นชมปิยบุตรทานของพระเวสสันดร ธรรมชาติที่ไม่มีชีวิตดังกล่าวแสดงกิริยาเหมือนมนุษย์ ส่งเสียงร้องได้ ให้ความหมายว่าธรรมชาติยกย่องบุญญาบารมีจากการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ เน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญปิยบุตรทานบารมีที่ยิ่งใหญ่

2) เอวรูป ภิสนก อโหสิ อันว่าการพนนภกนิพิงแสง ก็สำแดง
 แดนโลกไตร แผ่นดินไหวฟ้าให้ เมืองเทพก็ใช้ชวนนป่า สัตวทั้งป่าประดิรพ
 สยบอดมาคร ด้วยนเรนสูรลสองกระษัตริย์ อนนจะได้ปลัดพระบาท⁴⁷

หลังจากพระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมารแก่ชูชกและสองกุมารจะต้องพลัดพรากจากพระเวสสันดรนั้น กวีบรรยายว่าเป็นเหตุทำให้ฟ้าร้องให้ เน้นให้เห็นความเศร้าโศกอันเกิดจากการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรที่รุนแรงอย่างยิ่ง จนทำให้ท้องฟ้าร้องให้ได้ ซึ่งแสดงว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญปิยบุตรทานที่ยิ่งใหญ่ด้วยการเสียสละความรักส่วนตนซึ่งสละได้ยากและต้องเผชิญกับความทุกข์ที่แสนสาหัสจากการบำเพ็ญทานบารมีในครั้งนี้

เมื่อพระเวสสันดรทรงบริจาคพระนางมัทรีแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์ ก็เกิดเหตุการณ์อัศจรรย์ขึ้น กวีใช้ภาพพจน์บุคลาธิษฐานที่เน้นให้เห็นบุญญาบารมีที่ยิ่งใหญ่ของการบำเพ็ญปิยทานของพระเวสสันดร ปรากฏในกัณฑ์สักรบรรพ ดังนี้

3) มทที ปริจจนตสส ในเมื่อให้ธประสาท เมียรักราชเปนทานนั้นน
 เมทนี สมกมพล แผ่นดินดานไหวห่วน ร้องก้องปรันประดิรพยท่าวแล⁴⁸

เหตุการณ์อัศจรรย์ที่เกิดขึ้นเมื่อพระเวสสันดรพระราชทานพระนางมัทรีแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์ กวีใช้ภาพพจน์บุคลาธิษฐานกล่าวถึงแผ่นดินส่งเสียงร้องก้อง เน้นให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญปิยทานที่ยิ่งใหญ่ซึ่งคนทั่วไปไม่อาจทำได้ แม้จะทรงบำเพ็ญบุตรทานมาแล้ว ทานทานบารมีจึงเป็นการบำเพ็ญบารมีเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าของพระโพธิสัตว์

⁴⁶ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 199-200.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 200.

⁴⁸ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักรบรรพ,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 252.

6.3.4 อติพจน์

อติพจน์ (Hyperbole) คือ ภาพพจน์เปรียบเทียบกับเกินความจริง ภาพพจน์เกินความจริงเช่นนี้เป็นความจริงได้ในความรู้สึก⁴⁹ กลวิธีอติพจน์แสดงการบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดรได้แก่ เปรียบพฤติกรรมของสัตว์หลังจากพระเวสสันดรบำเพ็ญปิยบุตรทาน สรรพสัตว์ต่างๆ มีกิริยาท่าทางที่ไม่อาจเกิดขึ้นจริงทั่วไป ดังนี้

หิมวันตวาสิโน สีหาทโย จตุปบาท สกลหิมวันต์ เอกนิพนทา กฤษู อันว่า
สัตว์ สัตินทั้งหลายแปดต้นว่าสีห์ก็ลิ้มอาหาร สารลิมหญ้าแล่น้ำ เนื้อก็บกกล้ากลืน
กลยง สยงเสื่อโครงกบค้ำราม บด้อมตามเอาทราย ตื่นตนตายตรดก ครุชก็ลิ้มฉก
ฉวยนาค ประจากใจรันทต หัตถ์คีลิ่งก็ลิ้มคาบคชเปนเหยื่อ เมื่อให้พระราชกุมาร
เปนทาน⁵⁰

ในกัณฑ์กุมาร เกิดเหตุการณ์อัศจรรย์ขึ้นหลังจากพระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมารแก่ชูชกได้แก่ ราชสีห์ลิ้มกินอาหาร ช้างลิ้มกินหญ้าและน้ำ เนื้อทรายไม่กินหญ้า เสื่อโครงไม่ค้ำรามและจับเนื้อทรายมาเป็นอาหาร ต่างตื่นตระหนกตกใจประจวบตายแล้ว ครุชลิ้มฉกนาคเพราะอัศจรรย์ใจและเศร้าใจ และนกหัตถ์คีลิ่งคาบช้างมาเป็นเหยื่อ สัตว์สี่เท้าทั้งหลายไม่มีนิสัยและกิริยาอาการตามธรรมชาติปกติของตนเอง เน้นให้เห็นบุญญาบารมีของพระเวสสันดรจากการบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ซึ่งคนทั่วไปไม่อาจทำได้ จึงส่งผลให้สรรพสัตว์อัศจรรย์ใจจนลืมทำสิ่งที่เคยทำเป็นปกตินิสัยไป

ภาพพจน์เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ปราณีตงดงามซึ่งเกิดจากความตั้งใจของกวี ทำให้วรรณคดีเรื่องมหาชาติคำหลวง นำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่ปรากฏในเวสสันดรชาดกให้เด่นชัดยิ่งขึ้น การใช้ภาพพจน์นำเสนอภาพพระโพธิสัตว์เวสสันดรทรงมีพระทัยกว้างขวางทรงเป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์จากการบำเพ็ญทานบารมี ทรงบำเพ็ญทานบารมีที่สำคัญต่อการบรรลุพระโพธิญาณ และเป็นทานบารมีที่ยิ่งใหญ่อย่างลึกซึ้ง

เนื่องจากสถานภาพกษัตริย์เป็นกำเนิดของพระโพธิสัตว์ตามแนวคิดในพระพุทธศาสนา ดังกล่าวมาแล้ว และเรื่องราวของพระโพธิสัตว์เวสสันดรที่อุบัติเป็นพระมหากษัตริย์เป็นเรื่องราวที่สังคมไทยรับรู้อย่างแพร่หลาย ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ใช้แนวคิดและเรื่องราวของพระโพธิสัตว์มาอธิบายสถานภาพของพระมหากษัตริย์ เพื่อแสดงว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ผู้จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นบุคคลที่ประเสริฐสูงส่งตามอุดมคติในพระพุทธศาสนา ในบทต่อไป ผู้วิจัยจะ

⁴⁹ สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, เจิมจันทร์กั้งสถาล: ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย, หน้า 39.

⁵⁰ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 200.

วิเคราะห์ให้เห็นว่ามหชาติคำหลวงมีบทบาทเชิงผสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถผู้ทรงอยู่เบื้องหลังการ
แต่งวรรณคดีเรื่องนี้เป็นพระโทธิสัตว์และพระพุทธเจ้า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทที่ 7

ภาพพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปเจ้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในมหาชาติคำหลวง

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงภาพพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปเจ้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในมหาชาติคำหลวง ทัศนที่ 8-13 เพื่อแสดงให้เห็นว่าเรื่องมหาชาติคำหลวง นอกจากนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรเป็นสำคัญแล้ว ยังนำเสนอสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปเจ้าซึ่งเป็นบุคคลที่ประเสริฐสูงส่งตามอุดมคติในพระพุทธศาสนาไว้อีกด้วย

นอกจากศึกษาวิเคราะห์ภาพพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปเจ้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในมหาชาติคำหลวง ผู้วิจัยศึกษาภาพพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปเจ้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในวรรณคดีไทยและเอกสารทางประวัติศาสตร์ด้วย เพื่อเป็นหลักฐานสนับสนุนให้เห็นว่าเรื่องมหาชาติคำหลวงแต่งขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปเจ้าอย่างแท้จริง

ก่อนจะกล่าวถึงภาพพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปเจ้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในมหาชาติคำหลวง ผู้วิจัยจะกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ในสังคมไทยกับพระพุทธรูปเจ้าก่อน เพื่อให้เข้าใจการเชิดชูสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปเจ้าต่อไป

7.1 พระมหากษัตริย์ในสังคมไทยกับพระพุทธรูปเจ้า

พระมหากษัตริย์ไทยทรงนับถือพระพุทธศาสนาอันเป็นความเชื่อความศรัทธากระแสหลักของสังคม ทรงเรียกพลังศรัทธาจากประชาชนผ่านแนวคิดในพระพุทธศาสนาโดยการอธิบายสถานภาพของพระมหากษัตริย์ว่าเป็นพระพุทธรูปเจ้า ทรงมีเชื้อสายมาจากพระพุทธรูปเจ้า และทรงเป็นพระโพธิสัตว์ผู้จะตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้าต่อไป ซึ่งเป็นบุคคลผู้ประเสริฐตามอุดมคติในพระพุทธศาสนา

ในพระพุทธศาสนามีแนวคิดที่พระพุทธรูปเจ้ามีหลายพระองค์นอกเหนือจากพระพุทธรูปเจ้าศรีศากยมุนี ทั้งพระพุทธรูปเจ้าที่ทรงตรัสรู้ในมนุษย์โลกทั้งในอดีตและอนาคต ที่ตรัสรู้ในเทวโลกหรือพระเทวพุทธรูปเจ้า และพระปัจเจกพุทธรูปเจ้าซึ่งปลีกพระองค์ไปประทับอยู่ลำพังโดยมิได้สั่งสอนเวไนยสัตว์¹ ซึ่งเป็นบ่อเกิดของแนวคิดเชิดชูพระมหากษัตริย์ในสังคมไทยเป็นพระพุทธรูปเจ้า และทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้าต่อไปตั้งแต่ในสมัยสุโขทัย อยุธยา จนกระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์ ดังนี้

¹ ดินาร์ บุญธรรม, พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2555), หน้า 104.

ในสมัยสุโขทัยพระมหากษัตริย์ทรงแสดงพระองค์ในสถานะพระโพธิสัตว์ พิจารณาจากพระราชปณิธาน พฤติกรรมเลียนแบบพระจริยวัตรของพระโพธิสัตว์ และการแสดงว่าจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

ในสมัยพญาลิไทสังคมไทยนับถือพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น การรับรู้เรื่องชาดกในพระพุทธศาสนาทำให้พญาลิไททรงมีแนวพระราชดำริเปรียบพระองค์เป็นพระโพธิสัตว์ เพราะในสมัยสุโขทัย สังคมไทยรับรู้เรื่องชาดกทั้ง 500 พระชาติแล้ว ดังใน*ศิลาจารึกนครชุม* กล่าวว่า “พระเจดีย์สูงใหญ่นั้น ฉลักรหินทำรอยชาติ”²

พญาลิไททรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*ไตรภูมิพระร่วง* ซึ่งมีคำพรรณนาถึงการตั้งสังคมตามแนวอัครัญสูตร ในที่ขนิทาย ปาฎิกวรรค กล่าวถึงความจำเป็นของการเกิดมิกษัตริย์ โดยทรงเพิ่มเติมเรื่องพระโพธิสัตว์เข้ามาซึ่งไม่ได้กล่าวไว้ในอัครัญสูตรเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจว่ากษัตริย์ คือ พระโพธิสัตว์ ซึ่งชี้ว่าผู้อ่านว่าพระมหากษัตริย์ คือ พระโพธิสัตว์ที่อุบัติมาเพื่อบำเพ็ญบารมีเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และแฝงนัยว่าพระองค์เป็นกษัตริย์ผู้ทรงเป็นพระโพธิสัตว์นั่นเอง ดังนี้

ครั้นว่าเขาชุมกันแล้ว เจรจาด้วยกันฉันนี้เขาจึงไปไหว้พระโพธิสัตว์เจ้า
ขอให้ท่านเป็นเจ้าเป็นจอมแก่ผู้ข้าเขาจึงอภิเษกพระโพธิสัตว์เจ้าให้เป็นพญาด้วย
ชื่อ 3 ชื่อ อันหนึ่งชื่อมหาสมมติราช อันหนึ่งชื่อชัชตติยะ อันหนึ่งชื่อราชา³

พญาลิไททรงมีพระราชปณิธานปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า ดังที่เมื่อทรงผนวช ทรงตั้งคำอธิษฐานว่าขอนำสรรพสัตว์พันทุกขในสังสารวัฏ ปรากฏใน*ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง* ภาษาเขมร ด้านที่ 2 ความว่า “ผลบุญที่อาตมาบรรพชาอุปสมบทต่อพระศาสนาพระพุทธเจ้าคราวนี้ อาตมาไม่ปรารถนาจักรพรรดิสมบัติ อินทรสมบัติ พรหมสมบัติ ปรารถนาสัตว์ทั้งหลายข้ามไตรภพนี้เทอญ”⁴ และใน*ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง* ภาษาไทย ด้านที่ 1 พญาลิไททรงตั้งพระทัยอธิษฐานว่า “จุงเป็นพระพุทธจุงจักเอาฝูงสัตว์ทั้งหลายข้ามสังสารทุกข”⁵

พญาลิไทยังทรงมีพฤติกรรมเลียนแบบพระจริยวัตรของพระโพธิสัตว์ ได้แก่ ทรงผนวชและทรงบริจาคทาน เช่นเดียวกับการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาดก ดังปรากฏใน*ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง* ภาษาบาลี ด้านที่ 1 กล่าวว่า พญาลิไททรงผนวชขณะครองราชสมบัติ ทรงรู้พระไตรปิฎกและเกื้อกูลแก่สัตว์โลก ดังนี้

² “ศิลาจารึกวัดศรีชุม,” ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3* (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), หน้า 59.

³ พญาลิไท, *ไตรภูมิพระร่วง*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2545), หน้า 307.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 135.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 145.

ทรงรู้สภาวะแห่งพระไตรปิฎก พระราชามีพระนามว่าลิไทย ทรงประพจน์ประโยชน์เกื้อกูลแก่พระศาสนาและเกื้อกูลแก่สัตว์โลกทั้งปวง [...] พระองค์ทรงน้อมไปในเนกขัมมบารมี [...] พระองค์ทรงเพ่งหวังถึงจริยาวัตรที่ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายประพจน์มาทุกเมื่อ⁶

อีกทั้งในศิลาจารึกวัด ป่ามะม่วง ภาษาบาลี ด้านที่ 1 ก็กล่าวว่าพญาลิไทยทรงบำเพ็ญมหาทาน แต่พระสงฆ์ด้วย ดังนี้

เมื่อออกพระพรรษา ทำมหาทาน ฉลองพระพุทธรูปสำริดที่ทรงหล่อเท่า องค์พระพุทธรูปผู้เป็นเจ้าของ [...] พระราชทรัพย์ที่เป็นของพระราชทาน คือ ทอง 10 ชั่ง เงิน 10 ชั่ง เบี้ย 10 ล้าน หมาก 2 ล้าน จีวร 4 กระแส บาทพจจะ หมอน นอน หมอนนั่ง เสื้อ จำนวนเท่ากัน ส่วนกระยาทานบริขารทั้งปวงอื่นๆ อีก อเนก ประการจะนับมิได้⁷

และในศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาบาลี ด้านที่ 1 ยังกล่าวเปรียบเทียบพญาลิไทยเมื่อออก ผนวชกับพระโพธิสัตว์หลายองค์ แสดงให้เห็นว่าทรงมีบุญญาบารมีของพระโพธิสัตว์อย่างชัดเจน ความว่า “ในทานบารมีก็เหมือนพระเวสสันดร ในปัญญาบารมี ก็เหมือนพระมโหสถ ในศีลบารมีก็ เหมือนพระสีลวราช”⁸

นอกจากนี้ ก็มีการยกย่องพญาลิไทยว่า ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ปรากฏในศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาบาลี ด้านที่ 3 กล่าวว่าพญาลิไทยทรงถึงพร้อมด้วย พระบารมี ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ 1 ใน 10 พระองค์ และจะตรัสรู้เป็นพระศรีอาริย์ซึ่งเป็นพระพุทธเจ้า พระองค์ต่อไปในอนาคต ความว่า “พระราชารู้ตั้งอยู่ในธรรมทรงพระนามว่า ลิไทยซึ่งเป็น พระโพธิสัตว์องค์หนึ่งในบรรดาพระโพธิสัตว์ 10 พระองค์ มีพระศรีอริยมุตไตรยเป็นต้น ที่จะมาตรัสรู้ ในอนาคต”⁹

กล่าวได้ว่าในสมัยสุโขทัยพระมหากษัตริย์ในสังคมไทยทรงแสดงพระองค์เป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นช่วงของการบำเพ็ญบารมีเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าจากการมีพระราชปณิธานปรารถนาที่จะ ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วนำสรรพสัตว์พันทุกข์ไปด้วยกัน การมีพฤติกรรมเลียนแบบพระจริยาวัตร

⁶ “ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง,” ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3* (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและ ประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), หน้า 186.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 135-136.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 186.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 191.

ของพระโพธิสัตว์ อีกทั้งการแสดงว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พระองค์ต่อไป

ในสมัยอยุธยาธรรมนิยมการเปรียบพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้ามีอยู่อย่างเข้มแข็ง โดยเฉพาะการยกย่องพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นพระพุทธเจ้าเพื่อสรรเสริญพระบารมีที่สูงส่งของพระมหากษัตริย์ ซึ่งอาจพิจารณาจากพระนามหรือคำแทนพระมหากษัตริย์ พฤติกรรมที่เลียนแบบพระจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ เป็นผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตต่อไป และการมีคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า¹⁰

พระนามของพระมหากษัตริย์ไทยสมัยอยุธยาหลายพระองค์มีความหมายว่าพระพุทธเจ้าหรือสืบเชื้อสายมาจากพระพุทธเจ้า ซึ่งนับเนื่องอยู่ในการเชิดชูพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าเช่นเดียวกัน ดังพระนามของพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยา

พระนามพระเจ้าอู่ทองหรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 มีพระนามว่า “สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหามิตร**พระพุทธเจ้าอยู่หัว** กรุงเทพทวารวดี อยุธยามหาดีลกษณพรัตนราชธานีบุรีรมย์”

พระนามของพระมหาธรรมราชา มีว่า “**สมเด็จพระสรรเพชญ์วงศ์**สุริโยดม บรมมหาธรรมราชาธิราชเมศ ปวเรศธรรมิกราชเดโชชัย พรหมเทพาติเทพนฤปดินทร์ ภูมินทรเทพสมมติราชบรมบพิตร”

พระนามสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีว่า “สมเด็จพระรามาธิบดี**บรมไตรโลกนาถ**มหาภูฏเทพยมนุษย์ บริสุทธิสุริยวงศ์ องค์**พุทธางกูร**บรมบพิตร”

พระนามสมเด็จพระเอกาทศรถ มีว่า “**พระศรีสรรเพชญ์**สมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี ศรีสินทรมหามจักรพรรดิศวรรยราชาธิบดีนทรธรมินทรราชาธิราชรัตนากาศภาสกรวงศ์ องค์ปรมาธิเบศร์ตรีภูวเนตรวรนารถนายก ดีลกษัตริราชชาติอาชาวศัย สมุทัยโตรมนต์ สกลจักรวาฬาภิเบนทร สุริเยนทราธิบดีนทร์ หริหรินทราธาธาธิบดีศรีวิบูลคุณรุจิตร ฤทธิราเมศวรธรรมิกราชเดโชชัย

¹⁰ ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, “ความคิดเรื่อง “พุทธราชา” ในวรรณคดีไทย,” ใน วรรณคดี: รวมบทความวิจัยและบทความวิชาการภาษาไทยและวรรณคดีไทย (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 19.

พระมหากษัตริย์อยุธยาจำนวนหนึ่งยังทรงใช้คำว่า “สมเด็จพระสรรเพชญ์” ประกอบเป็นพระบรมนามาภิไธย ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา มีพระมหากษัตริย์ที่ทรงได้รับการออกพระนามเป็นสมเด็จพระสรรเพชญ์ ได้แก่ สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 1 คือ สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 17 สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 2 คือ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 18 สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 3 คือ สมเด็จพระเอกาทศรถ พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 19 สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 4 คือ สมเด็จพระศรีเสาวภาคย์ พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 20 สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 5 คือ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 24 สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 6 คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าไชย พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 25 สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 7 คือ สมเด็จพระศรีสุธรรมราชา พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 26 สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 คือ สมเด็จพระเจ้าเสือ พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 29 และสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 9 คือ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 30¹¹ นอกจากนี้ ในสมัยอยุธยา ยังเริ่มกำหนดธรรมเนียมให้ข้าทูลละอองธุลีพระบาทในราชสำนักและราษฎรทั้งหลายเรียกพระมหากษัตริย์ว่า “สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว” และเรียกพระราชโอรสที่ประสูติแต่สมเด็จพระอัครมเหสีว่า “สมเด็จพระหน่อพระพุทธเจ้า” และ “สมเด็จพระหน่อพุทธางกูร”¹²

อนึ่ง ในวรรณคดีไทยก็พบการใช้คำเรียกหรือคำแทนพระมหากษัตริย์ที่ยกย่องว่าพระมหากษัตริย์เป็นพระพุทธรูปหรือสืบเชื้อสายมาจากพระพุทธรูปจำนวนมาก เรื่อง *เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช* กวีใช้คำเรียกพระมหากษัตริย์ว่า “สรรเพชญ์” ส่วนเรื่อง *เฉลิมพระเกียรติพระเจ้าปราสาททอง* กวีใช้คำเรียกพระมหากษัตริย์ว่า สมภารบพิตรทศพล หน่อพุทธางกูร และหน่อพระสมพุทโธ¹³

พระมหากษัตริย์สมัยอยุธยา ยังทรงตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธรูป ดังที่พระเจ้าปราสาททองทรงตั้งพระราชปณิธานในการบริจาคทานว่าขอตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปและโปรดสัตว์ให้พันทุกข์ปรากฏในเรื่อง *เฉลิมพระเกียรติพระเจ้าปราสาททอง* ดังนี้

พระมหากษัตริย์สมัยอยุธยา ยังทรงตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธรูป ดังที่พระเจ้าปราสาททองทรงตั้งพระราชปณิธานในการบริจาคทานว่าขอตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปและโปรดสัตว์ให้พันทุกข์ปรากฏในเรื่อง *เฉลิมพระเกียรติพระเจ้าปราสาททอง* ดังนี้

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19-20.

¹² ดินาร์ บุญธรรม, *พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา*, หน้า 106-107.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 107.

¹⁴ ชลดา เรื่องรักลิขิต, “ความคิดเรื่อง “พุทธราชา” ในวรรณคดีไทย,” ใน *วรรณคดี: รวมบทความวิจัยและบทความวิชาการภาษาและวรรณคดีไทย*, หน้า 31-34.

ทานอันเราให้

จงเปนประใจย แก่มารรคคนฤพาน

จงคงได้ตรัส เปนพระวอรรณ

โปรดสัตว์สงสาร พิภพมณฑล¹⁵

นอกจากนี้ พระมหากษัตริย์สมัยอยุธยายังทรงแสดงพระองค์เป็นพระโพธิสัตว์ผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไปจากการมีพฤติกรรมเลียนแบบพระจริยวัตรของพระโพธิสัตว์ ได้แก่ ทรงบำเพ็ญ ทศบารมี ทั้งการบำเพ็ญทานทั่วไปและสัตตสดกมหาทาน ดังที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงตั้งโรงทานเพื่อพระราชทานแก่คนยากไร้ ปรากฏในเรื่อง *เฉลิมพระเกียรติพระเจ้าปราสาททอง* ความว่า

ว่าหน่อสรรเพชญ

แต่ก่อนย่อมเสด็จ ยังทานะศาลา

ทานแก่พณิก ยาจกอันมา

ทั่วทิศาศา พิภพเขตชั้น¹⁶

พระมหากษัตริย์ทรงบริจาacsัตตสดกมหาทานซึ่งเป็นการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรในเรื่อง *เวสสันดรชาดก* ดังที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงบำเพ็ญสัตตสดกมหาทาน แสดงว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ปรากฏใน *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์* ความว่า

ศักราช 919 มะเส็งศก (พ.ศ. 2100) วัน 1๗ 4 ค่ำ เกิดเพลิงไหม้
ในพระราชวังมาก อนึ่งในเดือน 3 นั้นทำการพระราชพิธีอภาราภิเสก
แลทำการพระราชพิธีอินทราภิเศกในวังใหม่ อนึ่งเดือน 4 นั้น
พระราชทานสัตตสดกมหาทาน แลให้ช่างเผือกพระราชทานมีทองเงิน
4 เท่าช้านั้น เป็นเงิน 1,600 แล แลพระราชทานรถ 7 รถเทียมด้วยม้า
แลมีนางสำหรับรถนั้นเสมอรถด้วย 7 นาง¹⁷

¹⁵ “เฉลิมพระเกียรติพระเจ้าปราสาททอง,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3* (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2531), หน้า 35.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

¹⁷ “พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์,” ใน *ประชุมพระราชพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเศก เล่ม 1* (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), หน้า 224.

พระมหากษัตริย์อีกพระองค์ที่ทรงบำเพ็ญสัตตสดกมหาทาน คือ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งทรงบริจาคสัตตสดกมหาทานแก่คนยากไร้ ปรากฏในเรื่อง *เฉลิมพระเกียรติพระเจ้าปราสาททอง* ดังนี้

กุ๊กจ่ายทรัพย์นานา	สัตตสกกนระมหา
ทานแก่ทริชา	แลยาจก
ช่างร้อยช้อยทาสทารก	สัตว์รัตนกนก
ทานแก่พนิภก	อันโทหล
ผ้าผ่อนท่อนพัสดุไชยจล	อย่าคิดจิตจรจวน
ขวยจะเอาตน	ให้พินภ ¹⁸

นอกจากนี้ ในสมัยอยุธยาที่มีธรรมเนียมยกย่องพระมหากษัตริย์ว่าเป็นผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์ต่อไป ดังที่กล่าวว่าพระเจ้าปราสาททองทรงเป็นผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระศรีอาริย์ซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตต่อจากพระสมณโคดม อีกทั้งกล่าวว่าพระเจ้าปราสาททองคือช่างปาเลไลย์ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ที่ตรัสรู้เป็นพระสมุंगคสมพุทธเจ้าซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตพระองค์ที่ 10 ปรากฏในเรื่อง *เฉลิมพระเกียรติพระเจ้าปราสาททอง* ดังนี้

ว่าปิ่นเกล้าเจ้าทวารา สรรเพชญ์ลัพยา
อนาคโตทศพุทธ

จุฬาลง เปนอาทิพระเมตไต่ยอูด ดมอวะสารสุด

กฤษชอรปาสิไลย¹⁹

พระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาซึ่งทรงมีคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า ดังที่พระเจ้าปราสาททองทรงเป็นพระวรกายของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นความคิดของพระพุทธศาสนมหายาน ปรากฏในเรื่อง *เฉลิมพระเกียรติพระเจ้าปราสาททอง* ดังนี้

¹⁸ “เฉลิมพระเกียรติพระเจ้าปราสาททอง,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา* เล่ม 3, หน้า 40.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

ปางนั้นปั้นเกล้าไอศวรรย สดับพระโอรอัน

มาท้าวมาทูลแถลงถวาย

เสด็จสร่งสำราญพุททกาย สหัสธาราราย

ตรลบตรเลาเอาใจ²⁰

อีกทั้งยังมีการกล่าวสรรเสริญสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่าชัยชนะของพระองค์ที่มีต่อพระมหาอุปราชาเหมือนดังชัยชนะของพระพุทธเจ้าที่มีต่อพระยาสวัตติมารและเหล่าบริวาร แสดงว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระพุทธเจ้าผู้ทรงปราบมารให้สิ้นเพื่อทำให้เกิดความสุขแก่ประชาชนและบ้านเมือง ปรากฏในลิลิตตะเลงพ่าย ดังนี้

พระตรีโลกนาถแผ้ว	แผด็จมาร
เอกพระสมภาร	พี่น้อง
เสด็จไร่พิริยาราญ	อรินาศ ลงนา
เสนอพระยศยีนก้อง	เกียรติท้าวทุกกาย ²¹

กล่าวได้ว่า ในสมัยอยุธยามีธรรมเนียมนิยมยกย่องพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าอย่างเด่นชัด สะท้อนจากพระนามหรือคำแทนพระมหากษัตริย์ที่หมายถึงพระพุทธเจ้า และสืบเชื้อสายของพระพุทธเจ้า การมีพระราชปณิธานขอบรรลुพระโพธิญาณ การมีพฤติกรรมเลียนแบบพระจริยวัตรของพระโพธิสัตว์ การจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตต่อไป และการมีคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า

ความคิดยกย่องพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้ายังคงสืบทอดต่อมาในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ ซึ่งยังคงปรากฏในพระนามหรือคำแทนพระมหากษัตริย์ การมีพระราชปณิธานปรารถนาพระโพธิญาณ และการมีพฤติกรรมเลียนแบบพระจริยวัตรเลียนของพระโพธิสัตว์

พระมหากษัตริย์สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ทรงมีพระนามหรือคำแทนพระมหากษัตริย์ที่หมายถึงพระพุทธเจ้าและหน่อพระพุทธเจ้า ดังปรากฏในเรื่องยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี ใช้คำแทนพระเจ้ากรุงธนบุรีที่หมายความว่าทรงเป็นหน่อพระพุทธเจ้า ความว่า “เนื่อหน่อพุทธพงศ์กล้า

²⁰ “เฉลิมพระเกียรติพระเจ้าปราสาททอง,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3*, หน้า 44.

²¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส, *ลิลิตตะเลงพ่าย* (กรุงเทพมหานคร: คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน, 2549, หน้า 101.

ก่อสร้างโพธิญาณ”²² และพระนามของพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 1 และองค์ที่ 2 แห่งราชวงศ์จักรี ในยุครัตนโกสินทร์ มีความหมายว่าพระพุทธเจ้า ได้แก่ “พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก” และ “พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย” และใช้คำแทนพระมหากษัตริย์ด้วยคำที่มีความหมายว่าพระพุทธเจ้า เช่น พระพุทธเจ้าหลวง สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว องค์สรรเพชญ์พุทธางกูรบรมบพิตรพระพุทธเจ้า²³ เรื่องย่อพระเกียรติ 3 รัชกาล ใช้คำแทนพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกว่า “สมเด็จพระสรรเพชญ์บรมนารถ”²⁴

นอกจากนี้ พระมหากษัตริย์ก็ยังมีพระราชปณิธานปรารถนาพระโพธิญาณ ดังที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงปรารถนาที่จะบรรลุพระโพธิญาณ ในคราวที่พระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปบำเพ็ญพระกรรมฐานและถวายพระไตรปิฎก ณ วัดบางยี่เรือ ปรากฏในพระราชพงศาวดาร ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ว่า “ขอจงให้ข้าฯ บังเกิดแก่ข้าฯ ภัยโยภาวะยิ่งๆ ขึ้นไป อนึ่ง จงเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณในอนาคตกาลโน้นเถิด”²⁵ นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ก็ทรงตั้งความปรารถนาขอบรรลุพระโพธิญาณและโปรดสัตว์ให้พ้นทุกข์ในสังสารวัฏ ปรากฏในเรื่อง พระลัจจาธิษฐานขอฝน รัชกาลที่ 1 ดังนี้

[...] ด้วยข้าพเจ้าบำเพ็ญพระบารมี แต่ชาติหลังตราบเท่าถึงชาตินี้ มิได้ปรารถนาจะให้สำเร็จในโลกียสมบัติเท่านั้นหามิได้ ตั้งใจปรารถนาพระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณโลกกุตระสมบัติ เพื่อจะโปรดสัตว์ทั้งปวงให้พ้นจากสงสารทุกข์²⁶

ในย่อพระเกียรติ 3 รัชกาล กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศรีทธา

CHULALONGKORN UNIVERSITY
ในพระรัตนไตรยา ยิ่งแล้ว

²² “โคลงย่อพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี,” ใน *วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม 1* (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539), หน้า 277.

²³ ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, “ความคิดเรื่อง “พุทธราชา” ในวรรณคดีไทย,” ใน *วรรณคดี: รวมบทความวิจัยและบทความวิชาการภาษาและวรรณคดีไทย*, หน้า 20.

²⁴ พระยาไชยวิชิต (เผือก), *ย่อพระเกียรติ 3 รัชกาล*, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: บางกระบือการพิมพ์, 2518), หน้า 27.

²⁵ “พระราชพงศาวดาร ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม),” ใน *ประชุมพระราชพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3* (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), หน้า 521.

²⁶ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมติอมรพันธุ์, *ประกาศการพระราชพิธี เล่ม 2*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2550), หน้า 1.

หวังเสร็จแก่ปรมา สมโพธิ

เป็นพระสรรเพชญ์แผ้ว โลกย์ให้เห็นผลฯ²⁷

และในจารึกหลักที่ 138 จารึกที่ฐานพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ พ.ศ. 2370 กล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเพื่อให้บรรลुพระโพธิญาณ และนำสรพสัตว์พันทุกซ์ไปด้วยกันทำนองเดียวกับของพญาลิไท ความว่า

การกุศลทั้งนี้ไซ้จะมีพระราชประสงค์สมบัติจักรพรรดิ และสมบัติเทพ
ยุคดา อันพรหมหามีได้ ปลงพระไทย แต่จะให้สำเร็จแก่พระสรรเพชญ์โพธิญาณ
จะรื้อขนสัตว์จากสังสารทุกซ์²⁸

พระมหากษัตริย์ไทยสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ยังทรงมีพฤติกรรมเลียนแบบพระจริยวัตร
ของพระโพธิสัตว์ โดยเฉพาะการบำเพ็ญทานบารมี ดังที่พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงบริจาคทานอาหารและ
ทรัพย์ ปรากฏในเรื่องเฉลิมพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี ความว่า “อวยโภชนทานอุทิศ ทั่วได้”²⁹ และ
“พระอวยธนอุทิศ ทานทั่ว”³⁰ อีกทั้งทรงบริจาคทานอย่างทั่วถึงแก่ประชาชนเป็นเวลา 3 วัน ความว่า
“สามวันบริจาคปัน ทานทั่ว ชนนา”³¹

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงบำเพ็ญทานบารมี ซึ่งเป็นยอดทาน
ของพระโพธิสัตว์ ปรากฏในเรื่องยอพระเกียรติ 3 รัชกาล ดังนี้

พระศรัทธาเป็นเดิมเพิ่มกุล ยกหนูนศาสนาสารพัด

เหลื่อมมนุษย์สุดสร้างได้อย่างนี้ เปนยอดทานบารมีโพธิสัตว์³²

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงบำเพ็ญสัตตสดกมหาทานด้วย ปรากฏใน
พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ดังนี้

ครั้นการฉลองวัดเสร็จแล้ว ณ วันอังคาร เดือน 2 แรม 8 ค่ำ ทรงบริจาค
พระราชทรัพย์ 1,000 ชั่ง ทำสัตตสดกมหาทาน ทิ้งฉลากจารึกพระนามพระราช
บุตร พระราชธิดา และเขียนชื่อเจ้าจอมมารดาและเจ้าจอมสนมเอก ราชรถ ช้าง

²⁷ พระยาไชยวิชิต (เผือก), ยอพระเกียรติ 3 รัชกาล, หน้า 3.

²⁸ ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่ 1 ประมวลจารึกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ
ภาคกลาง (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2517), หน้า 17.

²⁹ “โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี,” ใน วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม 1, หน้า 279.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 286.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 291.

³² พระยาไชยวิชิต (เผือก), ยอพระเกียรติ 3 รัชกาล, หน้า 34.

พระที่นั่ง ม้าพระที่นั่ง เรือพระที่นั่ง โค กระบือ เลื่อน เกวียน และสิ่งของอื่นๆ เป็นอันมาก³³

นอกจากนี้ ใน *योพระเกียรติ 3 รัชกาล* ยังกล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตอย่างแน่นอน เพราะทรงบำเพ็ญบารมีอย่างอุกฤษฏ์ ทรงบำเพ็ญวัตถุทานสม่ำเสมอ และทรงตั้งโรงงาน ทำให้คนยากไร้อิมท้อง ดังนี้

จะว่าทางช้างพระราชากุศลบำเพ็ญผลทรงสร้างอย่างอุกฤษฏ์ ทั้งปฏิบัติบูชาแลอามิส วัตถุทานอุทิศเป็นนิตยไป โรงทานปานโรงกัลปพฤกษ์ ตามแต่นึกปรานามากก็ได้ อันยากจกวรรณพิภพพวกเชิงใจ ก็อิมทั่วกันไปด้วยไทยทาน พระปัญญาบารมีนั้นแก่กล้า เป็นยอดยิ่งศรีทธาอภินิหาร เห็นกระแสเนในโพธิญาณ ประมาณกาลจะนับลำดับไปในอนาคตนั้นองค์หนึ่ง แต่ไม่รู้ดูถึงว่าองค์ไหน คงได้ตรัสเปนแท้แน่ใจ โปรตฝูงเวไนยเลสสาวก³⁴

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำรินั้น หลักความถูกต้องตามพระธรรมวินัยที่บัญญัติไว้ในพระไตรปิฎกอย่างเคร่งครัด พระองค์จึงปฏิเสธแนวคิดเรื่องพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นพระโพธิสัตว์หรือพระพุทธเจ้า การบำเพ็ญพระราชกุศลของพระมหากษัตริย์ควรเป็นไปเพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์ในวัฏสงสารเท่านั้น ดังปรากฏใน *จารึกหลักที่ 191* จารึกบนหินอ่อนที่องค์เจดีย์วัดชุมพลนิกายาราม อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ความว่า

[...] ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลนี้ก็ดี ขอให้สำเร็จพระพุทธภูมิโพธิญาณ อดอ้างพระบารมีว่าเป็นพระโพธิสัตว์ ดังเช่นใช้มาแต่ก่อน อิงๆ อยู่นั้นก็หาไม่ได้ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลนี้แล อื่นๆ ก็ไว้หวังตั้งพระราชหฤทัยขอให้ได้สรรพสมบัติ คือ ความบริบูรณ์คุณธรรม พระอิสริยยศ บริวารทรัพย์สิ่งสินเป็นอาทิ บันดาลที่จะได้เป็นอุปการูปนินัสย อุดหนุนให้ได้ช่องโอกาส เพื่อจะเสด็จถึงที่สุด สงสารทุกข์ภัยทั้งปวงโดยเร็ว³⁵

³³ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3*, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพมหานคร: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2547), หน้า 47.

³⁴ พระยาไชยวิชิต (เผือก), *योพระเกียรติ 3 รัชกาล*, หน้า 37.

³⁵ *ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่ 1* ประมวลจารึกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง, หน้า 3.

ในปัจจุบันแม้พระมหากษัตริย์ทรงใกล้ชิดกับประชาชนมากยิ่งขึ้น ก็ยังมีการยกย่องพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าอยู่ พระมหากษัตริย์ทรงปรารถนาการบรรลุพระโพธิญาณ และทรงมีพฤติกรรมเลียนแบบพระจริยวัตรของพระโพธิสัตว์

กาพย์เห่เรือในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคกล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปรารถนาพระโพธิญาณ ดังนี้

เห่เอ๋ยเห่กลิ่น	<u>พระภูมินทร์หมายโพธิญาณ</u>
ทรงสร้างทางศิลทาน	ทรงเบิกบานตั้งบัวบุญ ³⁶
อีกตอนหนึ่ง ดังนี้	
พระประสงค์ทุกสิ่งเสร็จ	<u>แม่สรรรเพชญ์พระโพธิญาณ</u>
ดำรงรัชย์ชัชวาท	เสวยสวรรคนรินทร์เทอญ ³⁷

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพฤติกรรมเลียนแบบพระจริยวัตรของพระโพธิสัตว์ คือ ทรงผนวชและทรงบริจาคนานอย่างเด่นชัด ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงผนวช ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม 2499³⁸ และทรงบริจาคนานแก่ประชาชนสม่าเสมอทั้งวัดอุทยาน วิทยาทาน อภัยทาน และธรรมทาน เช่น การดำเนินโครงการในพระราชดำริกว่า 3,000 โครงการทั่วประเทศไทย ซึ่งแสดงการให้ทานแก่ประชาชนผู้ยากไร้ให้พ้นจากความลำบากอย่างเด่นชัด ทรงถวายปัจจัยแด่พระภิกษุสงฆ์ และพระราชทานสิ่งของเมื่อประชาชนได้รับความเดือดร้อนจากภัยพิบัติเป็นประจำ เป็นต้น

กล่าวได้ว่า สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์มีธรรมเนียมการยกย่องพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าต่อเนื่องตามอย่างพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยอยุธยา เห็นได้จากพระนามหรือคำแทนพระมหากษัตริย์ การตั้งความปรารถนาขอบรรลุพระโพธิญาณ และการมีพฤติกรรมเลียนแบบพระจริยวัตรของพระโพธิสัตว์ แต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิเสธการยกย่องพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้า อย่างไรก็ตาม สังคมไทยในปัจจุบันก็ยังมีธรรมเนียมยกย่องพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าอยู่

³⁶ ทองย้อย แสงสินชัย, เบื้องหลังกาพย์เห่เรือในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, 2549), หน้า 14.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

³⁸ ดินาร์ บุญธรรม, พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา, หน้า 219.

สังคมไทยยกย่องพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าเนื่องจากการนับถือพระพุทธศาสนา จึงทำให้ในสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 8 แห่งกรุงศรีอยุธยา มีธรรมเนียมยกย่องพระมหากษัตริย์เป็นบุคคลในอุดมคติดังกล่าว ซึ่งผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นต่อไปว่าการสร้างสรรค์เรื่องมหานาคาคำหลวงนั้น นอกจากมุ่งแสดงเรื่องราวการบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดรแล้ว ก็ยังมีเป้าหมายเชิดชูสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถตามธรรมเนียมที่มีอยู่ในสังคมไทยด้วย

7.2 ภาพพระโพธิสัตว์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในมหานาคาคำหลวง

นักวิชาการหลายคนมีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่าเนื้อความในประชุมชาดกแสดงกำเนิดใหม่สมัยพุทธกาลของพระเวสสันดรในตอนท้ายนครกัณฑ์ว่า “เวสสันดรโอรสส่วนพระแพศยันดรราชอนนธฤๅในทศชาติว่าทานบารมีศีลบริสุทธิ์ น อภโย บุคคโล ใ้บุคคโลอื่นผู้เือกอหเิว คือพระบรมไตรโลกยนาถถาคต”³⁹ ซึ่งว่าพระเวสสันดรในมหานาคาคำหลวง คือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถผู้ทรงอยู่เบื้องหลังการแต่งวรรณคดีเรื่องนี้เอง

นิตยา เหล่าสุนทร กล่าวว่ากวีใช้พระนามของพระพุทธเจ้าเหมือนกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า “คือ พระบรมไตรโลกยนาถถาคต” นอกจากหมายถึงพระโคตมพุทธเจ้าแล้ว ยังมีนัยเกี่ยวข้องกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอีกด้วย โดยเฉพาะข้อความที่บอกว่า “ใ้บุคคโลอื่นผู้เือกอหเิว” ที่ยังเป็นหลักฐานสนับสนุนข้อสันนิษฐานนี้⁴⁰

สมบัติ จันทรวงศ์ กล่าวว่ามหานาคาคำหลวงมีเนื้อเรื่องแสดงนัยทางการเมืองของผู้ทรงอยู่เบื้องหลังการแต่ง และการเอ่ยพระนามในตอนท้ายนครกัณฑ์เป็นการอ้างความเชื่อเรื่องการกลับชาติมาเกิดว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คือ พระเวสสันดรหรือพระพุทธเจ้าอย่างชัดเจนที่สุด⁴¹

พลตรีหม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี กล่าวว่าเนื้อความท้ายนครกัณฑ์ที่ใช้พระนามของพระพุทธเจ้าตรงกับสร้อยพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระบรมราชาธิราช แสดงว่าทรงเป็นธรรมราชาอย่างสมบูรณ์⁴²

³⁹ “มหานาคาคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 324.

⁴⁰ นิตยา เหล่าสุนทร, “มหานาคาคำหลวง: การศึกษาเชิงประวัติ,” ใน *พินิจวรรณกรรม* (กรุงเทพมหานคร: แม่คำผาง, 2539), หน้า 42.

⁴¹ สมบัติ จันทรวงศ์, “มหานาคาคำหลวง: ความหมายทางการเมือง,” ใน *บทพิจารณาว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์* (กรุงเทพมหานคร: คบไฟ, 2549), หน้า 290 – 292.

⁴² พลตรีหม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี, “500 ปี สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ,” ใน *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับเบรียมัยส พาน ฟลิตและผลงานคัดสรร* (กรุงเทพมหานคร: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2552), หน้า 99.

จุฑารัตน์ ไชยสวัสดิ์ กล่าวว่ากวีเพิ่มเนื้อความตอนประชุมชาดกที่พระเวสสันดรมาเกิดเป็นพระพุทธานั้น เพื่อแสดงว่าพระเวสสันดรซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ผู้ยิ่งใหญ่ไม่ใช่ใครอื่น แต่ “คือ พระบรมไตรโลกนาถตถาคต” เป็นความพยายามถ่ายทอดความหมายหรือชี้ นำให้เกิดความเข้าใจว่าพระเวสสันดรผู้มากยิ่งด้วยพระบารมีหรือแม้แต่พระพุทธานุภาพพระชาติเป็นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถผู้เป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาตนเอง⁴³

พระเวสสันดรคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทำให้เรื่องเล่าของพระเวสสันดรใน *มหาชาติคำหลวง* ซ้อนทับภาพพระโพธิสัตว์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถไว้ด้วยเพื่อเชิดชูพระมหากษัตริย์ให้มีฐานะสูงส่งและมีบุญญาบารมีมากตามแนวคิดในพระพุทธศาสนาให้เด่นชัดและหนักแน่นยิ่งขึ้น ซึ่งภาพพระโพธิสัตว์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนี้ปรากฏอยู่อย่างชัดเจนในเรื่องยวนพ่ายโคลงตันที่แต่งขึ้นก่อน *มหาชาติคำหลวง* อยู่แล้ว

ภาพพระโพธิสัตว์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถปรากฏในคำที่กวีเรียกพระเวสสันดรใน *มหาชาติคำหลวง* และการใช้คำเรียกพระพุทธานุภาพของกวีในประชุมชาดกทำยเรื่อง *มหาชาติคำหลวง* ดังนี้

7.2.1 ปรากฏในคำเรียกพระเวสสันดรที่กวีเปลี่ยนคำจากในดับทพาลี

กวีใช้คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงผู้เป็นที่พึ่งและเป็นใหญ่ในสามโลกซึ่งคล้ายกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีความหมาย 2 นัย คือ หมายถึงพระเวสสันดรและสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้วย

คำที่กวีเรียกพระเวสสันดรที่คล้ายกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถใน *มหาชาติคำหลวง* กัณฑ์ที่ 1-7 พบทั้งหมด 3 คำ ในทานกัณฑ์และจุลพน ทานกัณฑ์ ได้แก่ พระหน่อโลกนาถ และพระตรีโลเกศวร์ กัณฑ์จุลพน ได้แก่ เจ้าจอมไตร ส่วนในกัณฑ์ที่ 8-13 พบทั้งหมด 5 คำ กวีใช้ทั้งหมด 5 ครั้ง โดยไม่ได้ซ้ำ และใช้ในเกือบทุกกัณฑ์ยกเว้นกัณฑ์กุมารและมหाराชเท่านั้น ที่พบมากที่สุดอยู่ในนครกัณฑ์ เนื่องจากในนครกัณฑ์ พระเวสสันดรกลับคืนสู่สถานภาพกษัตริย์อันเป็นพระราชสถานะเดียวกันกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และเป็นตอนท้ายของเรื่องที่มีการประชุมชาดกแสดงกำเนิดใหม่ของพระเวสสันดรในสมัยพุทธกาลที่แสดงนัยว่าพระเวสสันดรคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

⁴³ จุฑารัตน์ ไชยสวัสดิ์, *มหาชาติคำหลวง: การแปลเพื่อการรับรู้สาร* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553), หน้า 65.

คำที่กวีเรียกพระเวสสันดรซึ่งมีนัยแสดงว่าพระเวสสันดรคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ คำที่กวีเรียกพระเวสสันดรซึ่งน่าจะหมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้วย และคำที่กวีเรียกพระเวสสันดรที่มีพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถรวมอยู่ด้วย ดังนี้

ตาราง 20 แสดงคำเรียกพระเวสสันดรที่คล้ายกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในมหานิทาน คำหลวง

คำเรียกพระเวสสันดร	กัณฑ์ที่พบ
1. คำที่กวีเรียกพระเวสสันดรซึ่งน่าจะหมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้วย	
1) เจ้าไตรภพภูเบศร์	ฉกษัตริย์
2) เจ้าไตรภพโลกเมาลี	นครกัณฑ์
3) ตนไตรนารถ	มัทรี
4) จอมดิลกไตรโลกย์	สักกรบรรพ
2. คำเรียกพระเวสสันดรที่มีพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถรวมอยู่ด้วย	
เจ้าจอมไตรภพนารถพระบาทแพศยันดร	นครกัณฑ์

พระนามจริงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระบรมราชาธิราช พระราชบิดาตามราชประเพณีมาตั้งแต่พระชนม์ครบ 9 พรรษา ในปี พ.ศ.1983 คือ “สมเด็จพระรามศวรบรมไตรโลกนาถบพิตร”⁴⁴ และเมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ พ.ศ. 1991 ทรงใช้สร้อยพระนามว่า “บรมไตรโลกนาถ” เป็นพระนามจริง คือ “สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้า” ดังในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาหลายฉบับกล่าวว่าพระนามเมื่อทรงขึ้นครองราชสมบัติ คือ “พระบรมไตรโลกนาถ” หรือ “สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ” ตรงกัน พระนามว่า “พระบรมไตรโลกนาถ” กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ฉบับหมอบลัดเลย์ ฉบับกรมพระปรมาธิบดีชินนรส ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ (แก้ว) ฉบับภาษามคธ และเรื่องจุลยุทธการวงศ์ ส่วนฉบับพระราชหัตถเลขาถือว่าพระนามเมื่อทรงขึ้นครองราชสมบัติ คือ “สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ”

ในเอกสารทางประวัติศาสตร์ กฎหมาย และวรรณคดีไทยเรียกพระนามของพระองค์ 3 ลักษณะ ได้แก่

⁴⁴ พลตรีหม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี, “500 ปีสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ,” ใน พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับเยเรเมียส ฟาน ฟลิต และผลงานคัตสรร, หน้า 94.

1) “บรมไตรโลก” ดังในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์เรียกพระนามว่า “สมเด็จพระบรมไตรโลกเจ้า”⁴⁵ และ “สมเด็จพระบรมไตรโลก”⁴⁶ คำ “บรมไตรโลก” หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ในสามโลก ในทางพระพุทธศาสนา สามโลก ได้แก่ กามภพ (ภพของผู้ที่ติดอยู่ในกามตั้งแต่ฉกามาพจรลงมาถึงนรกภูมิ) รูปภพ (ภพของพรหมที่มีรูป) และอรุภพ (ภพของพรหมที่ไม่มีรูป)⁴⁷ หรือ สังขารโลก สัตว์โลก และโอกาโลก (สถานที่อยู่ของสัตว์ทั้งหลาย)⁴⁸ ส่วนทางโลก สามโลกในวรรณคดี ได้แก่ สวรรค์ มนุษย์ และบาดาล⁴⁹ คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้วยในกลุ่มนี้ ได้แก่ เจ้าไตรภพภูเบศร์ เจ้าไตรภพโลกเมาลี และจอมดิลกไตรโลกย์ โดยคำว่า ภูเบศร์ เมาลี และดิลกที่ประกอบอยู่กับคำว่าไตรภพหรือไตรโลกนี้ หมายความว่า เป็นใหญ่สูงสุด จึงให้ความหมายเช่นเดียวกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่าพระนามที่มีคำ “บรมไตรโลก” นี้เป็นพระนามพิเศษถวายเฉลิมพระเกียรติยศซึ่งเป็นความเดียวกับพระนาม “บรมไตรโลกนาถ”⁵⁰

2) “บรมไตรโลกนาถ” ดังในศิลาจารึกวัดจุฬามณีเรียกพระนามว่า “สมเด็จพระรามาริบัติศรีบรมไตรโลกนารถปิตเรเป็นเจ้า”⁵¹ ยวนพ่ายโคลงฉันท์เรียกพระนามว่า “สมเด็จพระบรมไตรโลกนารถนายก”⁵² พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาหลายฉบับดังกล่าวมาแล้วข้างต้น เรียกพระนามว่า “พระบรมไตรโลกนาถ”, “สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ” และ “สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้า” ในกฎหมายพระไอยการกบฏศึกเรียกพระนามว่า “พระบาทสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถดิลกผู้เปนเจ้า”⁵³ กฎมณเฑียรบาลเรียกพระนามว่า “สมเด็จพระเจ้ารามาริบัติศรีบรมไตรโลกนารถ”⁵⁴ และ

⁴⁵ “พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์,” ใน ประชุมพระราชพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1, หน้า 215.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 218.

⁴⁷ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), หน้า 521.

⁴⁸ พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่มที่ 9 ภาคที่ 2, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 36.

⁴⁹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, หน้า 521.

⁵⁰ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “พระนิพนธ์คำนำของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ,” ใน พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2548), หน้า 221.

⁵¹ “ศิลาจารึกวัดจุฬามณี,” ใน ประชุมพระราชพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), หน้า 197.

⁵² “ลิลิตยวนพ่าย,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 379.

⁵³ กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2550), หน้า 934.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 178.

กฎหมายศักดิ์คตินาทหารหัวเมืองเรียกพระนามว่า “สมเด็จพระรามาธิบดีศรีบรมไตรโลกนาถ”⁵⁵ คำว่าบรมไตรโลกนาถหมายถึงผู้เป็นที่พึ่งและเป็นใหญ่ในสามโลก คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้วยในกลุ่มนี้ ได้แก่ **ตนไตรนารถ**

3) “ไตรภพนารถ” ในยวนพ่ายโคลงต้นเรียกพระนามว่า “ไตรภพนารถ”⁵⁶ “สมเด็จพระไตรภพนารถ”⁵⁷ หมายถึง ผู้เป็นที่พึ่งในสามโลก คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้วยในกลุ่มนี้ ได้แก่ **เจ้าจอมไตรภพนารถพระบาทแพศยันดร**

คำที่กวีเรียกพระเวสสันดรที่คล้ายกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถพบในมหาชาติ คำหลวงจำนวน 4 กัณฑ์ จาก 6 กัณฑ์ สอดคล้องกับการศึกษาของสมบัติ จันทรวงศ์ซึ่งกล่าวไว้ว่าการบ่งพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอันสื่อว่าพระเวสสันดรคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถปรากฏในนครกัณฑ์อย่างชัดเจน⁵⁸

คำที่กวีเรียกพระเวสสันดรที่สื่อถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเกิดจากกวีแปลขยายความจากบทบาลีและแปลเปลี่ยนความจากบทบาลี ดังนี้

7.2.1.1 คำเรียกพระเวสสันดรที่กวีแปลขยายความจากคำในบทบาลี กวีใช้คำเรียกพระเวสสันดรที่นอกจากแปลตามบทบาลีแล้ว ยังขยายความนอกเหนือจากบทบาลีด้วย โดยส่วนที่ขยายออกมามีความหมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ การแปลลักษณะนี้พบทั้งหมด 4 ตำแหน่ง

ในนครกัณฑ์ ตอนอำมาตย์อุยเชิญพระเวสสันดรให้ทรงลาผนวชแล้วกลับไปครองราชสมบัติที่เมืองสีพี ดังนี้

1) เวสสนตโร อันว่าเจ้าจอมไตรภพนารถ พระบาทแพศยันดร

ราชา เมาะ อุตตมราชา อนนเปนภูธรราชราชา มหากษัตริย์ปรเสรอฐ⁵⁹

กวีใช้คำเรียกพระเวสสันดรว่า “เจ้าจอมไตรภพนารถพระบาทแพศยันดร” นอกจากกวีแปลตามบทบาลีว่า “เวสสนตโร” หมายถึง พระเวสสันดร ด้วยคำว่า “พระบาทแพศยันดร” แล้ว ยังขยายความออกไปจากเดิมด้วยคำว่า “เจ้าจอมไตรภพนารถ” หมายถึง ผู้เป็นที่พึ่งสูงสุดในสามโลก ซึ่งเป็นคำที่คล้ายและมีความหมายทำนองเดียวกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ปรากฏใน

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1145.

⁵⁶ “ลิลิตยวนพ่าย,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 349.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 368.

⁵⁸ สมบัติ จันทรวงศ์, “มหาชาติคำหลวง: ความหมายทางการเมือง,” ใน *บทพิจารณาว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์*, หน้า 291.

⁵⁹ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 322.

ศิลาจารึกวัดจุฬามณีและยวนพ่ายโคลงต้นตังก่อแล้ว คำเรียกพระเวสสันดรที่ขยายความออกไปจากบทบาลี จึงมีนัยแสดงว่าพระเวสสันดรคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ในกัณฑ์สักกบรรพ ตอนพระนางมัทรีไม่วิตกเมื่อพระเวสสันดรทรงบริจาคพระนางแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์ ดังนี้

2) เอส ชานาติ ยี่ วรี นางท้าวธบวิจก จอมดิลกไตรโลกย์ รอยอา
โศกหันเหตุการियอำนาจนวยทาน ดังนี้⁶⁰

บทบาลีว่า “เอส” แปลว่า ในกรณีนี้, ในเรื่องนี้⁶¹ “ชานาติ” แปลว่า รู้⁶² “ยี่” แปลว่า นั้น⁶³ “วรี” แปลว่า ความประเสริฐ⁶⁴ รวมแล้วแปลว่า พระนางมัทรีเชื่อถือว่าท้าวเธอ(พระภักดาเวสสันดร) ทรงทราบซึ่งสิ่งประเสริฐ⁶⁵ ซึ่งในบทบาลีไม่ใช้คำเรียกพระเวสสันดร กวีขยายความใช้คำเรียกพระเวสสันดรให้ชัดเจนยิ่งขึ้นมากกว่าในบทบาลีว่า “จอมดิลกไตรโลกย์” คำว่า “ดิลก” หมายถึง เลิศ, ยอด⁶⁶ โดยนัยหมายถึงความสูงสุดหรือความเป็นใหญ่ด้วย คำเรียกนี้จึงหมายความว่าผู้ที่สูงสุดหรือเป็นใหญ่ในสามโลก ซึ่งเป็นคำที่คล้ายและมีความหมายทำนองเดียวกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ตั้งได้กล่าวไปแล้ว จึงตีความได้ว่าพระเวสสันดรคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ในกัณฑ์ฉกษัตริย์ เมื่ออำมาตย์อัญเชิญพระเวสสันดรและพระนางมัทรีให้ทรงลาผนวชแล้ว กลับครองราชย์สมบัติที่เมืองสีพี กวีผู้แต่งมหาชาติคำหลวงใช้คำเรียกพระเวสสันดรที่ตีความหมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ด้วย ดังนี้

3) ยาจนติ จึงอัญเชิญเจ้าไตรภพภูเบศร์ โฉมแก้วเกษนีนาถ
ด้วยคำอาราธน์ร่ำไรทูล ดังนี้⁶⁷

⁶⁰ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักกบรรพ,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 252.

⁶¹ *พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 2* (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, 2536), หน้า 866.

⁶² *พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 4* (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, 2536), หน้า 1489.

⁶³ *พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 6* (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, 2536), หน้า 2817

⁶⁴ *พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 7* (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, 2530), หน้า 3110.

⁶⁵ “เวสสันดรชาดก กัณฑ์สักกบรรพ,” ใน *นิบาตชาดก เล่ม 9* (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 366.

⁶⁶ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*, หน้า 436.

⁶⁷ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์ฉกษัตริย์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 301.

บทบาถือว่า “*ยาจนฺติ*” แปลว่า ขอร้องวิงวอน (พระเวสสันดร)⁶⁸ กวีขยายความใช้คำเรียกพระเวสสันดรว่า “*เจ้าไตรภพภูเบศร์*” หมายถึงผู้เป็นใหญ่ในสามโลก โดยคำว่า “*ภูเบศร์*” หมายถึงพระเจ้าแผ่นดิน มีนัยหมายถึงผู้เป็นใหญ่⁶⁹ คำเรียกพระเวสสันดรที่คล้ายและมีความหมายทำนองเดียวกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ปรากฏใน *พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์* แสดงว่าพระเวสสันดรคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั่นเอง

และในนครกัณฑ์ เมื่ออำมาตย์อัญเชิญพระเวสสันดรให้เสด็จกลับไปครองราชสมบัติที่เมืองสีพี กวีใช้คำเรียกพระเวสสันดรที่ตีความหมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ด้วย ดังนี้

4) ต้ สุดวา มหาสตุโต อันว่าพระมหาสัตว์ ครันนไต้ยีนคำพล
พลนทามาตย์ ไหว้อารธนาบ่าบวง สันรวงด้วยเคารพย์ เพื่อจะให้เจ้าไตรภพ
โลกเมาลี เปนกษัตริสุรเสวยราชบริบูรณ์ดั่งเก้านันน⁷⁰

บทบาถือว่า “ต้” แปลว่า นั้น⁷¹ “สุดวา” แปลว่า ฟัง⁷² และ “มหาสตุโต” แปลว่า พระมหาสัตว์ (เวสสันดร) รวมแล้วหมายความว่า พระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์ได้ทรงสดับ (คำที่เหล่าเสนาอำมาตย์ราษฎรมาทูลอารธนาให้ลาผนวชครองราชสมบัติ) ดั่งนั้นแล้ว⁷³ กวีขยายความใช้คำเรียกพระเวสสันดรว่า “เจ้าไตรภพโลกเมาลี” คำว่า “เมาลี” หมายถึง จอม, ยอด⁷⁴ ซึ่งมีนัยแสดงความสูงสุดและความ เป็นใหญ่ คำเรียกนี้จึงหมายความว่าผู้สูงสุดหรือเป็นใหญ่ในสามโลก ซึ่งเป็นคำที่คล้ายและมีความหมายทำนองเดียวกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ปรากฏใน *พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์* ดังได้กล่าวไปแล้ว จึงตีความว่าพระเวสสันดรคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

คำเรียกพระเวสสันดรที่กวีขยายความจากบทบาที่คล้ายกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในตอนที่พระเวสสันดรทรงรับคำเชิญจากพระเจ้าสุยชัยและชาวเมืองสีพีให้ลาผนวชเพื่อครองราชสมบัติดั้งเดิม ยังสอดคล้องกับพระราชประวัติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่พระองค์ทรงลาผนวชโดยมีพระราชโอรสและเสนาอำมาตย์ทูลอัญเชิญให้ทรงปกป้องราษฎรจากการรุกรานของ

⁶⁸ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 6 (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, 2536), หน้า 2860.

⁶⁹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, หน้า 871.

⁷⁰ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา* เล่ม 1, หน้า 307.

⁷¹ พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 4, หน้า 1533.

⁷² พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 8 (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, 2530), หน้า 3693.

⁷³ “มหาเวสสันดรชาดก นครกัณฑ์,” ใน *นิบาตชาดก* เล่ม 9 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 393.

⁷⁴ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, หน้า 920.

ข้าศึกศัตรูตามที่กล่าวไว้ใน*ศิลาจารึกวัดจุฬามณี*⁷⁵ และ*ยวนพ่ายโคลงฉันท์*⁷⁶ คำเรียกพระเวสสันดรจึงมี นัยสื่อถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

7.2.2 ในคำเรียกพระเวสสันดรที่กวีเปลี่ยนความจากคำในบทบาลี กวีใช้คำเรียก พระเวสสันดรไม่ตรงตามความหมายในบทบาลี แต่แปลต่างออกไป โดยเลือกใช้คำที่มีความหมายว่า พระพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งและเป็นใหญ่ในสามโลกซึ่งคล้ายกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คำที่กวีเรียกพระเวสสันดรที่แปลไม่ตรงกับบทบาลีจึงตีความหมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ การแปลลักษณะนี้พบ 1 ตำแหน่ง ปรากฏในกัณฑ์มัทรี เมื่อพระนางมัทรีทูลถามพระเวสสันดรเรื่องการหายพระองค์ไปของสองกุมาร ดังนี้

ทเว ข้าแต่ตนไตรนารถ โภ มม โทโส ด้วยผู้ทาสโทษอนนโณมิ⁷⁷

กวีใช้คำเรียกพระเวสสันดรไม่ตรงกับบทบาลีว่า “ทเว” หมายถึง ท่านทเวดา ซึ่งใช้เป็นบุรุษ สรรพนามที่ 2 แต่ใช้คำเรียกพระเวสสันดรที่คล้ายกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า “ตนไตรนารถ” หมายถึง ผู้เป็นที่พึ่งในสามโลก การใช้คำเรียกของพระเวสสันดรดังกล่าวนี้คล้ายกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ปรากฏใน*ศิลาจารึกวัดจุฬามณี*และ*ยวนพ่ายโคลงฉันท์* ดังกล่าวไปแล้ว คำเรียกพระเวสสันดรจึงมีความหมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้วย

การใช้คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงพระพุทธเจ้าใน*มหาชาติคำหลวง* นอกจากทำให้ *มหาชาติคำหลวง* มีเอกลักษณ์โดดเด่น คือ การนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์เวสสันดรเป็นพระพุทธเจ้า แล้ว การใช้คำเรียกพระเวสสันดรที่คล้ายกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถใน*มหาชาติ คำหลวง* ซึ่งพบจำนวนถึง 4 กัณฑ์ จาก 6 กัณฑ์ และในมหาชาติภาษาไทยสำนวนอื่นใช้คำเรียก พระเวสสันดรที่มีความหมายว่าพระพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งและเป็นใหญ่ในสามโลกไม่มากเท่า*มหาชาติ คำหลวง* ดังกล่าวมาแล้วในบทที่ผ่านมา อีกทั้งมีความเชื่อว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงพระราช นิพนธ์*มหาชาติคำหลวง* กัณฑ์ทศพร จึงมีนัยมากเพียงพอที่จะตีความคำเรียกพระเวสสันดรว่า นอกจากหมายถึงพระเวสสันดรแล้วก็หมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอีกด้วย เพื่อนำเสนอภาพ พระโพธิสัตว์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถผู้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา

⁷⁵ “ศิลาจารึกวัดจุฬามณี,” ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3*, หน้า 198.

⁷⁶ “ลิลิตยวนพ่าย,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 348.

⁷⁷ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มัทรี,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรม และประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 231.

7.2.2 ปรากฏในคำที่กวีเรียกพระพุทธเจ้าในประชุมชาดกท้ายเรื่องมหาชาติคำหลวง

การใช้คำเรียกพระพุทธเจ้าของกวีในประชุมชาดกแสดงกำเนิดในสมัยพุทธกาลเป็นพระพุทธเจ้าของพระเวสสันดรทำนุครกัณฑ์ กล่าวว่พระพุทธเจ้าไม่ใช่บุคคลอื่นไกลแต่คือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เกิดจากกวีแปลเปลี่ยนความกับทพบาลีซึ่งชี้ว่าพระพุทธเจ้าคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ปรากฏในนครกัณฑ์ ดังนี้

เวสสันดรโ ส่วนพระแพศยันดรราชอนนธอยู่ในทศชาติว่าทานบารมี
ศิลาปริสุทธิ น อดโย ปุคคโล ใ้บุทคลผู้อื่นผู้ไกล อห้เเว คือ พระบรมไตร
โลกยনারตถาคต อนนมียศแห่งพุทธสมบัติ สมมาสมพุทโธ อนนตรัสแก่
สรพรพชดาชาญ โหติ ก็มีกาลต่อบัดนี้แล⁷⁸

กวีกล่าวว่าพระพุทธเจ้าเกิดเป็นพระพุทธเจ้าในภายหลังต่อมา เนื้อความว่า “ใ้บุทคลผู้อื่นผู้ไกล” และใช้คำเรียกพระนามของพระพุทธเจ้าว่า “พระบรมไตรโลกนาถตถาคต” ซึ่งกวีแปลเปลี่ยนความไปจากทพบาลีว่า “อห้เเว” หมายถึง “ข้าพเจ้านั้นเทียว” คำว่า “พระบรมไตรโลกนาถ” เป็นคำเรียกพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ปรากฏในศิลาจารึกวัดจุฬามณี ยวนพ่ายโคลงดั้นและพระราชพงศาวดารฉบับกรุงศรีอยุธยาหลายฉบับดังได้กล่าวไปแล้ว จึงมีนัยแสดงว่าพระพุทธเจ้าคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอย่างชัดเจน

เมื่อพิจารณาการใช้คำในประชุมชาดกตอนแสดงกำเนิดใหม่ของพระเวสสันดรในสมัยพุทธกาลท้ายเรื่องมหาชาติคำหลวงกับมหาชาติภาษาไทยสำนวนอื่น พบว่าไม่ปรากฏในมหาชาติภาษาไทยสำนวนอื่น กวีผู้แต่งมหาชาติคำหลวง จึงใช้คำในประชุมชาดกเพื่อน้อมนำผู้อ่านผู้ฟังให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ดังนี้

⁷⁸ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 324.

ตาราง 21 เปรียบเทียบการใช้คำเรียกพระพุทธรูปที่ปรากฏในประชุมชาดกท้ายเรื่องมหาชาติคำหลวง กับมหาชาติภาษาไทยสำนวนอื่น

มหาชาติคำหลวง	อรรถกถาเวสสันดรชาดก ฉบับชินวร	ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก
เวสสันดร ส่วนพระแพศยันดร ราชอนนธัญอในทศชาติว่าทาน บารมีศีลบริสุทธิ์ น อณโฏ ปุคฺคโล ใ้บุทคลผู้อื่นผู้ไกล อหิ เอว คือ พระบรมไตรโลกยনারถ ตถาคต อนนมียศแห่งพุทธสมบัติ สรรพสมุทฺโธ อนนตรีสแก่สรร เพชดาชาญ โหติ ก็มีกาลต่อบัดนี้ แล	ก็แต่พระเวสสันดรเปนเราผู้ สัมมาสัมพุทธะแล ⁷⁹	เว ส ส น ฺ ต โร สม เต็ จ พระเวสสันดรนราธิปตินั้น กลับชาติมา อหเมว คือ องค์พระตถาคตอันบรรลุ โลกุตมาภิเชกสัมโพธิ บารมี ⁸⁰

ในประชุมชาดกแสดงกำเนิดใหม่ของพระเวสสันดรในมหาชาติคำหลวง กวีใช้คำเรียกพระนามของพระพุทธรูปคล้ายกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอย่างชัดเจน แสดงว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถผู้ทรงเป็นองค์พระมหากษัตริย์ของกรุงศรีอยุธยา คือ พระเวสสันดรและพระพุทธรูป คำว่า “ตถาคต” หมายถึงพระพุทธรูปอยู่แล้ว⁸¹ และกวียังใช้คำว่า “พระบรมไตรโลกนาถ” ด้วย ซึ่งเป็นการซ้อนพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับพระพุทธรูปอย่างแนบเนียน ในขณะที่ในมหาชาติภาษาไทยสำนวนอื่นใช้คำที่หมายถึงพระพุทธรูปเท่านั้น คือ “สัมมาสัมพุทธะ” หมายถึง สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และ “องค์พระตถาคต” หมายถึง พระพุทธรูป

การกล่าวว่พระเวสสันดรคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอย่างชัดเจนในนครกัณฑ์ เพราะการฟังสวดมหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์เป็นกัณฑ์สุดท้ายที่ผู้ใดฟังจนจบจะได้รับอานิสงส์ จึงเป็นกัณฑ์ที่ย่อมได้รับความนิยม กวีจึงเลือกชี้ให้ผู้ฟังว่าพระเวสสันดรคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในกัณฑ์นี้ เพื่อให้จดจำง่ายและโน้มน้าวผู้ฟังอย่างมีประสิทธิภาพ

⁷⁹ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราธิบดี, “เวสสันดรชาดก นครกัณฑ์” ใน เวสสันดรชาดก ฉบับชินวร (กรุงเทพมหานคร: โสภณพิพรรฒนากร, 2528), หน้า 269.

⁸⁰ “มหาเวสสันดรชาดก นครกัณฑ์,” ใน มหาเวสสันดรชาดก ฉบับ 13 กัณฑ์, พิมพ์ครั้งที่ 12 (กรุงเทพมหานคร: องค์การคำของคุรุสภา, 2531), หน้า 346-347.

⁸¹ พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่มที่ 9 ภาคที่ 2, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 43.

เรื่องมหาชาติคำหลวงนำเสนอภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์ตามแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนา เพื่อเชิดชูพระมหากษัตริย์ให้สูงส่งตามแนวคิดทางการเมืองการปกครองของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยสมัยอยุธยา โดยเฉพาะการเชิดชูสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระเวสสันดรโพธิสัตว์ซึ่งบำเพ็ญบารมีในพระชาติสุดท้ายก่อนจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในพระชาติต่อมา แสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเปี่ยมด้วยพระบารมีอันยิ่งอย่างชัดเจน

ภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์ ยังพบในวรรณคดีไทยเรื่องยวนพ่ายโคลงดั้นและเอกสารทางประวัติศาสตร์เช่นกัน อันสนับสนุนให้เห็นว่าการเชิดชูสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์เป็นความคิดที่มีอยู่แล้ว และมหาชาติคำหลวงมีบทบาทเน้นย้ำความคิดดังกล่าวให้หนักแน่นยิ่งขึ้น

เรื่องยวนพ่ายโคลงดั้นเป็นวรรณคดีของพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่แต่งขึ้นก่อนเรื่องมหาชาติคำหลวงภายหลังจากเสร็จศึกที่เมืองเชียงขึ้น⁸² ส่วนเรื่องมหาชาติคำหลวงแต่งภายหลังจากที่พระเจ้าติโลกราชมาขอเป็นพระราชไมตรีแล้วดังก้าวไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา⁸³ ยวนพ่ายโคลงดั้นนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้แก่ผู้บำเพ็ญทศบารมีโดยบำเพ็ญทานบารมีและเนกขัมมบารมีอย่างเด่นชัด* แสดงว่าเรื่องมหาชาติคำหลวงนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระองค์ที่มีอยู่แล้วให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

เรื่องยวนพ่ายโคลงดั้นกล่าวว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงบำเพ็ญทศบารมี แสดงให้เห็นว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่มีวิถีชีวิตบำเพ็ญทศบารมีตามแนวคิดในพระพุทธศาสนา ความว่า “ทศบารมีสรร เพชญ์ก่อ กลพอ”⁸⁴

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงบำเพ็ญทานบารมีและเนกขัมมบารมีอย่างเด่นชัด ทรงบำเพ็ญวัตถุทานด้วยการพระราชทานเครื่องอุปโภคอย่างละร้อย ดังนี้

⁸² ชลดา เรื่องรักชลิขิต, วรรณคดีอยุธยาตอนต้น: ลักษณะร่วมและอิทธิพล (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ตำราผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 67-68.

⁸³ “พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์,” ใน ประชุมพระราชพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1, หน้า 217.

* ผู้วิจัยศึกษาเฉพาะพระโพธิสัตว์ เพื่อให้เห็นว่าเรื่องมหาชาติคำหลวงนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถตามความคิดที่มีอยู่ก่อนแล้วในยวนพ่ายโคลงดั้น ในยวนพ่ายโคลงดั้นยังปรากฏภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถภาพอื่น เช่น เทวราชา ทรงเป็นประจักษ์เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โปรดดูรายละเอียดใน ปัทมา ทีฆประเสริฐกุล, ภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ไทยในวรรณคดีสมัยอยุธยา (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547)

⁸⁴ “ลิลิตยวนพ่าย,” ใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1, หน้า 340.

แถลงปางธรรมิศรเจ้า จอมปราณ
 เสด็จล่องบเกรงกรุง ท้าวดาว
แถลงปางเมื่อพระทาน อุโปค นันนา
แลสิ่งแลร้อยท้าว แผ่ผลฯ⁸⁵

การพระราชทานเครื่องอุโปคอย่างละเอียดของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเทียบเคียงได้กับ สัตตสตกมหาทานของพระเวสสันดร ถือเป็นกรณการบริจาควัตถุทานจำนวนมากในทำนองเดียวกัน และสอดคล้องกับตอนพระเวสสันดรกลับคืนเมืองสีพีที่ตามเส้นทางเข้าสู่พระนครทรงบริจาคเครื่อง บริโภคอย่างละเอียดแก่ผู้ยากไร้และประชาชนทั่วไป

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยังทรงบริจาคทานอย่างง่ายดายเหมือนพระกรรม ดังความว่า “*พระทรงปรตยาคพิยง พระกรรม*”⁸⁶ พระกรรมเป็นวีรบุรุษในเรื่องมหาภารตยุทธ เป็นผู้ที่มีใจเอ็นดู ผู้อื่น ผู้ใดขอสิ่งใดก็ให้⁸⁷ จึงเป็นผู้ให้และเสียสละที่ยิ่งใหญ่** การเปรียบพระคุณสมบัติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับพระกรรม เสริมให้เห็นว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงใฝ่บำเพ็ญทาน บารมี ทรงให้และเสียสละความสุขส่วนตนเพื่อให้ผู้อื่นมีความสุขใจ

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยังทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมีด้วยการออกผนวช ใน *ยวนพ่ายโคลง* ดั้งกล่าววาทรงออกผนวชในระหว่างประทับที่เมืองพิษณุโลก เพื่อสละออกและปล่อยวาง (อุเบกขา) จากกิเลสทั้งหลาย⁸⁸ การออกบวชถือเป็นการประกาศความตั้งใจหรือการมีจิตมุ่งไปสู่พระโพธิญาณ แห่งพระพุทธเจ้า⁸⁹ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงออกผนวชสะท้อนความตั้งพระทัยบำเพ็ญบารมีให้

⁸⁵ “ลิลิตยวนพ่าย,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 1*, หน้า 347.

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 340.

⁸⁷ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยอยุธยา โคลงยวนพ่าย* (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2544), หน้า 63.

** ปัทมา ทิมประเสริฐกุลและชลดา เรื่องรักษลิลิต อธิบายว่า ในเรื่องมหาภารต พระกรรมหรือกรรมะ เป็นผู้ที่มีความเสียสละที่ยิ่งใหญ่ เป็นโอรสองค์แรกของพระนางกุนตีกับสุริยเทพ แต่พระนางกุนตีทอดทิ้งกรรมะไป ท้าวธฤตราษฎร์และทูลโยชน์เลี้ยงดูกรรมะ แม้พระนางกุนตีจะขอร้องให้กรรมะมาอยู่ฝ่ายปาดมทพ แต่ไม่เป็นผล เหตุการณ์ที่กรรมะให้เสื้อเกราะแก่พระอินทร์ซึ่งแปลงเป็นพราหมณ์เพื่อมาขอเสื้อเกราะไปให้แก่อรชุนผู้เป็นพระราชโอรส และเหตุการณ์ที่กรรมะไม่ทำร้ายอนุชาทั้งห้า ยกเว้นอรชุนตามคำขอร้องของพระนางกุนตี แม้ว่ากรรมะจะไม่เคยได้รับการยอมรับในฐานะโอรส แต่ก็ยังยอมทำตามที่มารดาขอร้อง แสดงถึงการเสียสละความสุขและความปลอดภัยของตนเพื่อให้ผู้อื่นมีความสุขใจ โปรดดูเพิ่มเติมใน ปัทมา ทิมประเสริฐกุล และชลดา เรื่องรักษลิลิต, “การสร้างภาพลักษณ์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในยวนพ่ายโคลงต้นด้วยการใช้ข้อมูลวรรณคดี,” *วารสารราชบัณฑิตยสถาน* 36,2 (เม.ย.-มิ.ย. 2554): 314-315.

⁸⁸ “ลิลิตยวนพ่าย,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 1*, หน้า 348.

⁸⁹ ประพนธ์ อัครวิรุฬหการ, *โพธิสัตว์จรยา : มรรคาเพื่อมหาชน* (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 115.

บรรลุประโพธิญาณ โดยพระราชโอรสเสด็จไปนิมนต์พระสงฆ์มาจากลังกา อันแสดงความศรัทธาในพระพุทธานุภาพอย่างยิ่ง ได้แก่ ความศรัทธาในพระพุทเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ที่ถือว่าเป็นช่วงการเตรียมตัวตามวิถีแห่งโพธิสัตว์⁹⁰ เพราะทำให้เกิดจิตอันมุ่งหมายพระโพธิญาณจนข้ามวิญญูสงสารได้⁹¹

อนึ่ง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยังทรงตั้งพระทัยปรารถนาพระโพธิญาณ อันเป็นพระคุณสมบัติสำคัญที่บ่งฐานะพระโพธิสัตว์อย่างชัดเจน จึงแสดงว่าการบริจาคนานและการออกผนวชของพระองค์เป็นการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ และทรงปรารถนาช่วยเหลือสรรพสัตว์ทั้งหลายอย่างแท้จริง ดังใน *ยวนพ่ายโคลงคั่น* กล่าวว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงกำเนิดมาเพื่อสั่งสมพระโพธิญาณ ความว่า “*พระมาสมสภาร เพญโพธิ ไล่เฮ*”⁹² แม้ไม่ได้ระบุว่าเมื่อทรงตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้าแล้วจะนำสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ไปด้วยกัน แต่ตีความครอบคลุมถึงลักษณะดังกล่าวด้วย เนื่องจากเป็นลักษณะการตั้งความปรารถนาพระโพธิญาณของพระโพธิสัตว์ตามแนวคิดในพระพุทธานุภาพอยู่แล้ว⁹³

ภาพพระโพธิสัตว์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยังพบในเอกสารทางประวัติศาสตร์ด้วย ได้แก่ *ศิลาจารึกวัดจุฬามณี* ซึ่งจารึกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และ *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์* เป็นพระราชพงศาวดารที่เขียนขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สารในเอกสารได้รับการเชื่อถือมากที่สุด⁹⁴ เรื่องปีศักราชถูกต้องมั่นคงมาก⁹⁵ และเป็นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่ยังไม่ได้รับการชำระสมัยรัตนโกสินทร์เหมือนพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับอื่นซึ่งมีเหตุการณ์และปีศักราชไม่ตรงกัน

ผู้วิจัยไม่ได้ใช้เอกสารทางประวัติศาสตร์ของทางล้านนา เนื่องจากนำเสนอภาพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในมุมมองที่แตกต่างจากเอกสารของทางอยุธยา เช่น การกล่าวว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงออกผนวชเป็นกัลยาณิกของเมืองเซียงคินจากพระเจ้าติโลกราช ในขณะที่เอกสารของทางอยุธยา กล่าวว่าทรงออกผนวชเพื่อบำเพ็ญเนกขัมมบารมีและมุ่งสละออกจากกิเลสทั้งหลาย เป็นต้น ในเอกสารทางประวัติศาสตร์สะท้อนภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญทานบารมีและเนกขัมมบารมี

⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 115.

⁹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 125.

⁹² “ลิตยวนพ่าย,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 1*, หน้า 332.

⁹³ ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, *โพธิสัตว์จรยา : มรรคาเพ็ญมาหา*, หน้า 126 และ 148.

⁹⁴ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, “คำนำเสนองพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต พ.ศ. 2182,” ใน *พระราชพงศาวดารฉบับวันวลิต*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: ศิลปวัฒนธรรม, 2548), หน้า (10).

⁹⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “พระนิพนธ์คำนำของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ,” ใน *พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1*, หน้า 7.

ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์กล่าวว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถพระราชทานแก่สมณพราหมณ์และยาก⁹⁶ แสดงวิถีชีวิตบำเพ็ญทานบารมีทำนองเดียวกับที่พระเวสสันดรทรงบริจาคทานแก่นักบวชและผู้ยากไร้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงทรงทำให้บ้านเมืองเกิดความสงบสุขร่มเย็นในฐานะพระมหากษัตริย์ด้วยการบำเพ็ญทานบารมี

ในศิลาจารึกวัดจุฬามณียังกล่าวว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงออกผนวชที่วัดจุฬามณี เมืองพิษณุโลก เป็นเวลา 8 เดือน 15 วัน มีพระราชโอรสและเหล่าข้าราชการออกบวชตามเสด็จโดยกษัตริย์ล้านช้าง เชียงใหม่ และหงสาวดี นำเครื่องอัฐบริขารมาถวาย⁹⁷ และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ กล่าวว่า จุลศักราช 827 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงออกผนวชเป็นระยะเวลา 8 เดือน⁹⁸ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมีที่ยิ่งใหญ่ ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่าการออกผนวชของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นที่เลื่องลือพระเกียรติมาก เป็นเหตุให้พระเจ้าแผ่นดินประเทศอื่นต้องชวนถวายอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอย่างพิเศษตาม ดังใน พ.ศ. 2018 พระเจ้ารามาริบัติ (ปิฎกธร) แห่งกรุงหงสาวดีทรงส่งพระภิกษุออกไปอุปสมบทที่เมืองลังกา แล้วให้กลับมาตั้งนิกายใหม่ และต่อมาอีก 2 ปี ทรงให้พระสงฆ์ในกรุงหงสาวดีแปลงเป็นนิกายเดียวกันจนหมด และใน พ.ศ. 2020 พระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ทรงทำพิธีสังคายนาพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นการสังคายนาครั้งที่ 8 อันเนื่องมาจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงออกผนวชทั้งนั้น⁹⁹

อนึ่ง ภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงปรารธนาพระโพธิญาณไม่พบในเอกสารทางประวัติศาสตร์ หลักฐานที่สนับสนุนว่าทรงปรารธนาพระโพธิญาณ คือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีพระราชมารดาเป็นพระราชธิดาของกษัตริย์สุโขทัย คือ พระมหาธรรมราชาที่ 4 แห่งราชวงศ์พระร่วง ซึ่งชาวสุโขทัยมีค่านิยมเกี่ยวกับความสุข คือ การได้เป็นพระโพธิสัตว์หรือพระพุทธเจ้า¹⁰⁰ และทรงมีโอกาสเสด็จไปประทับที่เมืองพิษณุโลกตั้งแต่ทรงพระเยาว์ก่อนครองราชสมบัติ และมีพระราชนิมิตในธรรมเนียมของสุโขทัยอีกด้วย สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงตั้งพระทัยปรารธนาพระโพธิญาณจึงเป็นพระคุณสมบัติที่แสดงสถานภาพพระโพธิสัตว์ตามค่านิยมของคนสุโขทัยอย่างชัดเจน

⁹⁶ “พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์,” ใน ประชุมพระราชพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1, หน้า 215-216.

⁹⁷ “ศิลาจารึกวัดจุฬามณี,” ใน ประชุมพระราชพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3, หน้า 197-198.

⁹⁸ “พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์,” ใน ประชุมพระราชพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1, หน้า 216.

⁹⁹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “พระนิพนธ์ค่านำของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ,” ใน พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1, หน้า 233.

¹⁰⁰ อิงอร สุตพันธุ์วณิช, “อุดมคติแห่งความสุขในสมัยสุโขทัย: ภาพสะท้อนจากจารึก,” ใน รัก ทุกข์ สุข โศก ในงานวรรณกรรมไทย: ภาพสะท้อนจากอดีตสู่ปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊ค, 2551), หน้า 16-18.

เรื่องยวนพ่ายโคลงฉันและเอกสารทางประวัติศาสตร์นำเสนอภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงบำเพ็ญศบารมี โดยเฉพาะทานบารมีและเนกขัมมบารมีเพื่อให้บรรลุพระโพธิญาณ โดยการบำเพ็ญทานบารมีและเนกขัมมบารมีเป็นการบำเพ็ญบุญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ที่เด่นชัดใน อรรถกถาชาดก¹⁰¹ จึงแสดงว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงมีวิถีชีวิตเพื่อสั่งสมบารมีดังเช่น พระโพธิสัตว์ที่มุ่งจะเป็นพระพุทธเจ้าต่อไป หลักฐานเหล่านี้สนับสนุนให้เห็นว่าการแต่ง*มหาชาติคำหลวง*เพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่มีอยู่แล้วให้ชัดเจน

7.3 ภาพพระพุทธเจ้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถใน*มหาชาติคำหลวง*

ภาพพระพุทธเจ้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถใน*มหาชาติคำหลวง* ปรากฏในคำที่กวีเรียก พระพุทธเจ้า แม้มีคำเรียกพระพุทธเจ้าเป็นจำนวนมาก แต่กวีเลือกที่จะใช้คำเรียกพระพุทธเจ้าที่คล้ายกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระพุทธเจ้าจึง ปรากฏในคำที่กวีเรียกพระพุทธเจ้าอย่างชัดเจน โดยกวีแปลเปลี่ยนความจากบทบาลีว่า “*สตุถา*” หมายถึงพระศาสดา ใน*มหาชาติคำหลวง* กัณฑ์ที่ 1-7 กวีใช้คำเรียกพระพุทธเจ้าที่หมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทั้งหมด 3 คำ ปรากฏอยู่ในกัณฑ์ทศพรและวณประเวศน์ ได้แก่ กัณฑ์ทศพร ใช้ว่า พระไตรโลกนารถ พระศาสดามหาบรมไตรภวนารถ และวณประเวศน์ ใช้ว่า พระไตรโลกนารถ ซึ่งซ้ำกับในกัณฑ์ทศพร และพระผู้บิบบานบุญอตุลยเดชโชไชยไตรภวนารถ ส่วนกัณฑ์ที่ 8-13 พบ ทั้งหมด 7 คำ ใน*มหาชาติคำหลวง* 4 กัณฑ์ ใช้ซ้ำ 1 คำ ดังในกัณฑ์กุมาร ได้แก่ พระไตรโลกยมุนี นารถ¹⁰² พระไตรโลกยมุนีศรีสุรินทราทิตพงษ์¹⁰³ กัณฑ์มัทรี ได้แก่ พระไตรโลกุตตมพรหมมารทร จุฑา¹⁰⁴ กัณฑ์สักกบรรพ ได้แก่ พระไตรโลกยครุสวามภูญาณายกติลกรัตนจุฑา¹⁰⁵ พระศาสดามหาบรมไตรภวนารถ¹⁰⁶ และในนครกัณฑ์ ได้แก่ พระไตรโลกาจารย์¹⁰⁷ และพระไตรโลกุตตมพรหมมารทรจุฑา¹⁰⁸ ความชาญฉลาดของกวีโดยใช้คำเรียกพระพุทธเจ้าที่คล้ายกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงตีความถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเป็นพระพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งและเป็นใหญ่ในสามโลก

¹⁰¹ สายวรุณ น้อยนิมิต, อรรถกถาชาดก การศึกษาในฐานวรรณคดีคำสอนของไทย และความสัมพันธ์กับวรรณคดี คำสอนเรื่องอื่น (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 155.

¹⁰² “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 202.

¹⁰³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 206.

¹⁰⁴ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มัทรี,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 238.

¹⁰⁵ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์สักกบรรพ,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 247.

¹⁰⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 257.

¹⁰⁷ “มหาชาติคำหลวง นครกัณฑ์กุมาร,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 312.

¹⁰⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 316.

คำที่กวีเรียกพระพุทธเจ้าในมหาชาติภาษาไทยสำนวนอื่น พบว่าไม่ได้ใช้คำที่มีความหมายว่า ผู้เป็นที่พึ่งและเป็นใหญ่ในสามโลก พบเพียงคำเรียกที่แสดงว่าเป็นที่พึ่งของโลก ซึ่งมีคำว่า “โลกนาถ” เท่านั้น

ใน*เวสสันดรชาดกฉบับชินวร* เช่น สมเด็จพระผู้มีพระภาค สมเด็จพระศาสดา สมเด็จพระชินสีห์ สมเด็จพระโลกนาถ สมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธเจ้า เป็นต้น

ส่วนใน*ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก* เช่น สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดา สมเด็จพระสรรเพชญ์คุณมบรมศาสดา สมเด็จพระชินศรี สมเด็จพระบรมธรรมิศราศาสดา เป็นต้น

คำที่กวีเรียกพระพุทธเจ้าใน*มหาชาติคำหลวง* ซึ่งคล้ายกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถใน 4 กัณฑ์ จาก 6 กัณฑ์ จึงมีนัยแสดงว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งและเป็นใหญ่ในสามโลกอย่างชัดเจน

ผู้วิจัยพบว่าเรื่อง*มหาชาติคำหลวง* นำเสนอภาพพระพุทธเจ้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สอดคล้องกับการศึกษาของสมบัติ จันทรวงศ์ซึ่งกล่าวไว้ว่าคำเรียกพระเวสสันดรและคำเรียกพระพุทธเจ้า แสดงว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถคือพระเวสสันดรและพระพุทธเจ้า¹⁰⁹

มหาชาติคำหลวง นอกจากนำเสนอเรื่องเล่าของพระเวสสันดรครบแล้ว ยังนำเสนอสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเป็นพระพุทธเจ้าเพื่อเชิดชูพระราชสถานะของพระองค์ตามแนวคิดเรื่องพุทธราชาและคติโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนา ภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระพุทธเจ้าเป็นการแสดงพระองค์ในฐานะพุทธราชา อันเป็นแนวคิดทางการเมืองการปกครองของกษัตริย์ในสมัยอยุธยา¹¹⁰ พระคุณสมบัติเหมือนพระพุทธเจ้า คือ เป็นที่พึ่งและเป็นใหญ่ในสามโลกสัมพันธ์กับสถานะพระมหากษัตริย์ผู้เป็นที่พึ่งของประชาชนและผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินซึ่งส่งเสริมฐานะพระมหากษัตริย์อันสูงสุดให้มั่นคง

นอกจากนี้ ในวรรณคดีไทยและเอกสารทางประวัติศาสตร์นำเสนอสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเป็นพระพุทธเจ้าเช่นเดียวกัน พิจารณาจากการใช้คำเรียกพระนามและการมีคุณลักษณะเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า

คำเรียกพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถใน*ยวนพ่ายโคลง* ดั้นสะท้อนว่าทรงมีพระคุณสมบัติเหมือนพระพุทธเจ้า คือ เป็นที่พึ่งและเป็นใหญ่ในสามโลก พระนามของพระองค์จึงเป็น

¹⁰⁹ สมบัติ จันทรวงศ์, “มหาชาติคำหลวง: ความหมายทางการเมือง,” ใน *บทพิจารณาว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์*, หน้า 291-292.

¹¹⁰ พลตรีหม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี, “ปาฐกถาชุดสิรินธร ครั้งที่ 28 เรื่อง การศึกษาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์,” *จุฬาสัมพันธ์* : 6.

สัญลักษณ์บ่งบอกความรู้สึกยกย่องเทิดทูนพระมหากษัตริย์ในพระราชสถานะทรงเป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า¹¹¹ ดั่งใช้คำเรียกพระนามสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า “ไตรภพนารถ”¹¹², “สมเด็จพระนารถ”¹¹³ และ “สมเด็จพระบรมไตรโลกนารถนายก”¹¹⁴ ส่วนในเอกสารทางประวัติศาสตร์ พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ใช้คำเรียกพระนามสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า “สมเด็จพระบรมไตรโลกเจ้า”¹¹⁵ และ “สมเด็จพระบรมไตรโลก”¹¹⁶ ส่วนศิลาจารึกวัดจุฬามณี ใช้คำเรียกพระนามว่า “สมเด็จพระรามาธิบดีศรีบรมไตรโลกนารถบพิตรเป็นเจ้า”¹¹⁷

เรื่องยวนพ่ายโคลงคั่นยังนำเสนอสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงมีคุณลักษณะเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า ได้แก่ ทรงมีความงาม 32 ประการและ 80 ประการ มงคล 108 ประการ ฉัพพิพรณรังสี อยู่เหนือเบญจพิธมาร (มาร 5 ประการ) มีฤทธิ์และพระเมตตาดุจพระพุทธเจ้า รู้แจ้งสรรพสิ่งทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตในสามโลก และมีรูปลักษณะงดงามคล้ายพระพุทธเจ้า ดังนี้

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงมีความงาม 32 ประการ ความงาม 80 ประการ มงคล 108 ประการ และฉัพพิพรณรังสี ซึ่งเป็นลักษณะของพระพุทธเจ้า แสดงว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีรูปลักษณะและลักษณะดุจพระพุทธเจ้า ดังเนื้อความว่า

[...] สันุพระสัทธิธรรมาหิตย บพิตรมทิทธิมหาพาร มหานดาททยาศรย
 หฤทยธวรงค์ ทรงทวตั้งขมทานุบุษลักษณะ อัครอัชโฏษตร บวรสัตตมมงคล
 อนน ตญาณอนเนก อเสกษาอภิตอสิตยานุพยญ ชนพิรญชิต ฉายฉัพพิธรังสี พยง
 รพิพรณ จันทรโกฏฐิ โขติสหัสซชवाल วิศาลแสงรุ่งเร้า เท้าทกห้องฟ้าหล้าสี่สบ¹¹⁸

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยังทรงเป็นผู้อยู่เหนือเบญจพิธมาร (มาร 5 ประการ) ซึ่งเป็นคุณลักษณะของพระพุทธเจ้าที่ทำให้ตรัสรู้ แสดงการสั่งสมบุญญามากด้วยการเพียรขจัดกิเลสให้สิ้น ดังเนื้อความว่า “เบญจมารเบญญา ผ่าแผ้ว”¹¹⁹

¹¹¹ พลตรีหม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี, “ปาฐกถาชุดสิรินธร ครั้งที่ 28 เรื่อง การศึกษาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์,” จุฬาสัมพันธ์ 9 (4 มีนาคม 2556): 7.

¹¹² “ลิลิตยวนพ่าย,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 349.

¹¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 368.

¹¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 379.

¹¹⁵ “พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์,” ใน *ประชุมพระราชพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1*, หน้า 215.

¹¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 218.

¹¹⁷ “ศิลาจารึกวัดจุฬามณี,” ใน *ประชุมพระราชพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3*, หน้า 197.

¹¹⁸ “ลิลิตยวนพ่าย,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, หน้า 331.

¹¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 334.

นอกจากนี้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยังทรงมีฤทธิ์และพระเมตตาต่อพระพุทธรูป แสดงว่าทรงมีฤทธิ์มากที่ไม่มีผู้ใดเทียบเท่า แต่ขณะเดียวกันก็ทรงมีพระเมตตากว้างขวางและยิ่งใหญ่ต่อสรรพสัตว์ ดังนี้

พระกฤษณ์สังวนโลกพิมาย พระพรหม

พระรอบรักษพวงพิชณ ผ่านเฝ้า

พระผลาญพ่างพระสยาม ภูวนารถ ไส้แฮ

พระโปรดพวงพระเจ้า โปรดปราน ¹²⁰

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงรู้แจ้งสรรพสิ่งทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตในสามโลก ทำนองเดียวกับพระพุทธรูปผู้ทรงรู้แจ้งสรรพสิ่ง ดังนี้

พระเบญญะศรียังพิมาย สุรายันทร แจ่มแฮ

อดีตอนาคต ปลั่งแปล้

ปัจจุบันทั้งสามสรร เพชญ์ถึง แกลงแฮ

เลงล่งไตรภพแท้ ทั่วทรายน ¹²¹

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยังทรงมีรูปลักษณะงดงามคล้ายพระพุทธรูป ซึ่งแสดงว่าพระองค์เป็นพระพุทธรูป ดังนี้

แกลงปางแสดงดิพรเกื้อ บัญบง บาปนา

เออาศนไอสุรายเสี่ย จรกล้าย

แกลงปางเมื่อพระทรง พระผนวช นั้หนา

งามเงื่อนสรรเพชญ์ผ้าย แผ่นเกษม ¹²²

อีกตอนหนึ่ง ดังนี้

¹²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 340.

¹²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 343.

¹²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 348.

พวกพลช้างม้ารบ	รยงจรร โจษแฮ
ดยรดาษดินเหลือหลาม	ท่งท่าง
<u>สรรเพชญพ่างศรีสรร</u>	<u>เพชญภาคย์</u>
ยามโยคพระเจ้าช้าง	เผือกผ้าย ลีลา ¹²³

ภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระพุทธรูปเจ้าในเรื่อง *ยวนพ่ายโคลงดั้น* และเอกสารทางประวัติศาสตร์ แสดงให้เห็นว่าการขีดขูสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระพุทธรูปเจ้ามีอยู่อย่างชัดเจนแล้วก่อนการแต่ง *มหาชาติคำหลวง* เรื่อง *มหาชาติคำหลวง* จึงมีบทบาทเน้นย้ำภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระพุทธรูปเจ้าให้เด่นชัดหนักแน่นยิ่งขึ้น ถือเป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นเรื่องเล่าของพระเวสสันดรที่แต่งขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติแด่องค์พระมหากษัตริย์

จากที่กล่าวมามหาชาติคำหลวงนอกจากแสดงเรื่องราวของพระโพธิสัตว์เวสสันดรแล้ว ภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรเป็นพระพุทธรูปเจ้าที่ปรากฏเฉพาะในมหาชาติคำหลวงซึ่งเกิดจากการแปลแต่งของกวี ยังซ้อนทับไว้ด้วยภาพพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปเจ้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอีกด้วย ภาพพระโพธิสัตว์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถปรากฏในคำที่กวีเรียกพระเวสสันดรและคำที่กวีเรียกพระพุทธรูปเจ้าที่ปรากฏในประชุมชาดกทำยเรื่องมหาชาติคำหลวง ส่วนภาพพระพุทธรูปเจ้าผู้เป็นที่พึ่งและเป็นใหญ่ในสามโลกของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถปรากฏในคำที่กวีเรียกพระพุทธรูปเจ้า เรื่องมหาชาติคำหลวงจึงนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปเจ้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอย่างแนบเนียนตามแนวคิดในพระพุทธศาสนา และภาพพระพุทธรูปเจ้ายังสอดคล้องกับความคิดเรื่องพุทธราชาของสังคมไทยสมัยอยุธยาที่เชิดชูพระราชสถานะของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถให้ทรงเป็นตัวแทนพระพุทธรูปเจ้าผู้ประเสริฐสุดและมีบุญญาบารมีมากอย่างไม่มีผู้ใดเทียบเท่า ทำให้ทรงเป็นพุทธราชาอย่างเด่นชัดตามอุดมคติในบริบททางวัฒนธรรมและสังคมไทยสมัยอยุธยาที่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น กล่าวได้ว่ามหาชาติคำหลวงเป็นต้นแบบของการแต่งวรรณคดีเพื่อเฉลิมพระเกียรติในรูปแบบร้อยกรองที่เชิดชูพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปเจ้าให้แก่สมัยต่อมา และการแต่งวรรณคดีพระพุทธศาสนาเพื่อเฉลิมพระเกียรติแด่พระมหากษัตริย์ผ่านเรื่องเล่าในอดีตชาติของพระพุทธรูปเจ้าอย่างแนบเนียนเช่นนี้ไม่เคยมีมาก่อนในวรรณคดีประเภทจารึกและวรรณคดีพระพุทธศาสนาเช่นเรื่อง *ไตรภูมิพระร่วง* มหาชาติคำหลวงจึงเป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนาของไทยที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นแตกต่างจากมหาชาติภาษาไทยสำนวนอื่น

ในบทต่อไป ผู้วิจัยจะสรุปผลการวิจัย การอภิปรายผล และข้อเสนอแนะของการทำวิจัยต่อไป

¹²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 378.

บทที่ 8

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้ต้องการศึกษาวิเคราะห์ภาพพระโพธิสัตว์และกลวิธีการนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรในมหานาคาคำหลวงซึ่งเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้าเมื่อทรงเป็นพระโพธิสัตว์พระชาติสุดท้าย และพิสูจน์ข้อสังเกตของนักวิชาการหลายคนที่กล่าวว่ามหานาคาคำหลวงนำเสนอสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้า

ผู้วิจัยพบว่ามหานาคาคำหลวงนำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่สำคัญและยิ่งใหญ่ ขณะเดียวกันมหานาคาคำหลวงยังนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถไว้อีกด้วย ดังสรุปผลการวิจัยต่อไปนี้

8.1 สรุปผลการวิจัย

การศึกษานี้ สรุปผลการวิจัยได้ทั้งหมด 4 ประการ คือ

ประการแรก แม้ว่ามหานาคาคำหลวงนำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ตามในเวสสันดรชาดก แต่ก็มีภาพพระโพธิสัตว์ที่แตกต่างออกไปซึ่งมีเฉพาะในมหานาคาคำหลวง มหานาคาคำหลวง จึงนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่สำคัญและยิ่งใหญ่อย่างสมบูรณ์ จำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ ภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรในมหานาคาคำหลวงที่ปรากฏตรงกับเวสสันดรชาดก และภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่ปรากฏเฉพาะในมหานาคาคำหลวง ได้แก่ ภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่มหานาคาคำหลวงปรากฏตรงกับเวสสันดรชาดก ได้แก่ พระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาพระโพธิญาณ พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญศบารมีที่บำเพ็ญทานบารมีอันเป็นลักษณะเด่นของเรื่อง พระโพธิสัตว์ผู้มีบุญญาภินิหาร พระโพธิสัตว์ผู้เป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์ และพระโพธิสัตว์ผู้มีคำเรียกที่หมายถึงพระโพธิสัตว์ ภาพดังกล่าวนี้แสดงว่าพระเวสสันดรทรงมีคุณสมบัติของพระโพธิสัตว์อย่างครบถ้วน ทรงบำเพ็ญศบารมี โดยเฉพาะการบำเพ็ญปิยบุตรทานซึ่งเป็นการบำเพ็ญทานบารมีที่ทำได้ยากเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณแล้วนำสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ไปด้วยกัน ส่วนภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรที่ปรากฏเฉพาะในมหานาคาคำหลวง เห็นได้ว่ากวีต้องการนำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระพุทธเจ้าและเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ซึ่งตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมา ได้แก่ พระโพธิสัตว์ผู้มีรูปลักษณ์คล้ายพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ผู้มีบุญญาบารมีที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และพระโพธิสัตว์ผู้มีคำเรียกที่หมายถึงพระพุทธเจ้า พระเวสสันดรทรงเป็นบุคคลเดียวกับพระพุทธเจ้าแสดงว่าการบำเพ็ญปิยบุตรทานในพระชาติที่เป็นพระเวสสันดรมีความสำคัญต่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อมาอย่างยิ่ง ทำให้เรื่องพระเวสสันดรโพธิสัตว์ผูกศรธา

จากผู้ฟังและผู้อ่านอย่างเหนียวแน่น และเป็นภาพพระโพธิสัตว์ที่เป็นเอกลักษณ์ของเรื่อง*มหาชาติคำหลวง*ซึ่งพบในมหาชาติสำนวนอื่นน้อยมาก

ประการที่สอง กลวิธีการเล่าเรื่องเพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรใน*มหาชาติคำหลวง* ได้แก่ ผู้เล่าเรื่อง มุมมองการเล่าเรื่อง และวิธีการเล่าเรื่อง

พระพุทธเจ้าและกวี เป็นผู้เล่าที่ทำให้เชื่อว่าเรื่องเวสสันดรเป็นเรื่องจริงของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงเล่าว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญปิยบุตรทานทานบารมีเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ ส่วนกวีจะเล่าเรื่องแสดงว่าพระเวสสันดรเป็นพระพุทธเจ้าและเป็นผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แม้กวีจะเล่าเรื่องนอกเหนือไปจากที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าไว้ แต่ก็เล่าต่อจากพระพุทธเจ้า จึงเป็นส่วนหนึ่งของพระพุทธพจน์ที่น่าเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง

มุมมองการเล่าเรื่องของผู้เล่าเรื่อง คือ พระพุทธเจ้าและกวีมีต่อพระเวสสันดร มุมมองของพระเวสสันดรเอง และมุมมองของตัวละครอื่นที่มีต่อพระเวสสันดร นำเสนอ พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญปิยบุตรทานทานด้วยความชื่นชมยินดี มีความศรัทธาอย่างยิ่ง และเป็นการบำเพ็ญทานบารมีที่เหมาะสม แม้เป็นทานบารมีที่ทำได้ยากเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ ส่วนมุมมองที่มีต่อตัวละครอื่นทำให้ตัวละครต่างๆ มีบทบาทสนับสนุนการบำเพ็ญปิยบุตรทานทานบารมีของพระเวสสันดรจนสำเร็จ และเชิดชูการบำเพ็ญปิยบุตรทานบารมียิ่งใหญ่อีก

กวีมีวิธีการเล่าเรื่อง ได้แก่ การเล่าตามองค์ประกอบในเรื่อง*เวสสันดรชาดก* เล่าโดยคงความตามเวสสันดรชาดก เล่าโดยการขยายความ เล่าโดยการเพิ่มความ และเล่าโดยการเปลี่ยนความ พบว่า การเล่าตามองค์ประกอบในเรื่องเวสสันดรชาดกและการเล่าโดยคงความตาม*เวสสันดรชาดก* ทำให้*มหาชาติคำหลวง*เป็นเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ ส่วนการเล่าขยายความเพิ่มความ และเปลี่ยนความ ทำให้แม้กวีจะแต่งเรื่อง*มหาชาติคำหลวง*ตาม*เวสสันดรชาดก*แต่ยังสร้างสรรค์แตกต่างออกไปด้วย นอกจากนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรตามที่ปรากฏใน*เวสสันดรชาดก*แล้ว ยังนำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างเด่นชัด จนทำให้เรื่อง*มหาชาติ*มีลักษณะเด่น คือ การนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์เป็นพระพุทธเจ้าและเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่

ประการที่สาม นอกจากกลวิธีการเล่าเรื่องก็ยังมีกลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อนำเสนอภาพความเป็นพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดร มีทั้งหมด 3 ประการ ได้แก่ การใช้คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้า การใช้คำเพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ และการใช้ภาพพจน์เพื่อแสดงบุญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ การใช้คำเรียกพระเวสสันดร ได้แก่ คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงพระโพธิสัตว์ สะท้อนว่าปรารถนาพระโพธิญาณ หมายถึงหน่อพระพุทธเจ้า

และหมายถึงพระพุทธเจ้า นำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นพระพุทธเจ้า และมีคุณสมบัติสำคัญของพระโพธิสัตว์ การใช้คำเพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ ได้แก่ การใช้คำบรรยายทานบารมี การใช้คำแสดงบุญญาบารมี และการใช้คำบรรยายความรู้สึกรักของการบำเพ็ญทานบารมี นำเสนอพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยิ่งใหญ่จากการบำเพ็ญปิยบุตรทานบารมีที่มีความสำคัญต่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทรงเปี่ยมด้วยบุญญาบารมีอันยิ่งจากการบำเพ็ญปิยบุตรทานบารมี และทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ทำได้ยาก ส่วนการใช้ภาพพจน์เพื่อแสดงบุญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ ได้แก่ อุปมา อุปลักษณ์ บุคคลาธิษฐาน และอติพจน์ นำเสนอพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญปิยบุตรทานบารมีที่สำคัญและยิ่งใหญ่อย่างชัดเจนและลึกซึ้ง แม้ไม่ใช้การบำเพ็ญทานบารมีขั้นสูงสุด แต่ก็ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังประทับใจ

ประการที่สี่ ข้อสังเกตของนักวิชาการว่าพระเวสสันดรคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีหลักฐานใน*มหาชาติคำหลวง*ที่ยืนยันความคิดนี้ได้ นอกจากเรื่อง*มหาชาติคำหลวง*นำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรเป็นสำคัญแล้ว ยังนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถไว้ด้วย ผู้วิจัยพบว่า *มหาชาติคำหลวง*นำเสนอภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์ ปรากฏในคำเรียกพระเวสสันดรและคำเรียกพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในประชุมชาดกท้ายเรื่อง*มหาชาติคำหลวง* คำเรียกพระเวสสันดรที่หมายถึงผู้เป็นที่พึ่งและเป็นใหญ่ในสามโลกคล้ายกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งกวีแปลขยายจากคำในบทบาลี และแปลเปลี่ยนความจากคำในบทบาลี ทั้งหมด 5 คำ พบใน*มหาชาติคำหลวง* 4 กัณฑ์ จาก 6 กัณฑ์ และไม่พบในมหาชาติภาษาไทยสำนวนอื่นมากเท่ากับใน*มหาชาติคำหลวง* มีนัยเพียงพอที่จะตีความ 2 ระดับ คือ หมายถึงพระเวสสันดรและสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้วย และคำเรียกพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในประชุมชาดกท้ายเรื่อง*มหาชาติคำหลวง*ซึ่งแปลเปลี่ยนจากคำในบทบาลี โดยใช้คำเรียกพระพุทธเจ้าที่คล้ายกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งไม่พบในมหาชาติภาษาไทยสำนวนอื่น นอกจากแสดงว่าพระเวสสันดรตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ก็มิ้นยแสดงว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คือ พระเวสสันดรโพธิสัตว์

*มหาชาติคำหลวง*ยังนำเสนอภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งและเป็นใหญ่ในสามโลก ปรากฏในคำที่กวีเรียกพระพุทธเจ้าที่คล้ายกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งแปลเปลี่ยนจากคำในบทบาลี ทั้งหมด 7 คำ พบใน*มหาชาติคำหลวง* 4 กัณฑ์ จาก 6 กัณฑ์ โดยไม่พบในมหาชาติภาษาไทยสำนวนอื่น มีนัยแสดงว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระพุทธเจ้าภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งและเป็นใหญ่ในสามโลกนี้เพื่อให้สอดคล้องกับความคิดเรื่องพุทธราชาของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยสมัยอยุธยา

กล่าวได้ว่าเรื่อง*มหาชาติคำหลวง*นำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ที่สำคัญและยิ่งใหญ่ คือ การบำเพ็ญบิณฑบาตที่จับใจอย่างยิ่ง อีกทั้งกวีตั้งใจนำเสนอภาพพระเวสสันดรเป็นพระพุทธรูปที่เด่นชัดซึ่งไม่ปรากฏใน*เวสสันดรชาดก*และพบน้อยมากในมหาชาติภาษาไทยสำนวนอื่น นอกจากนี้*มหาชาติคำหลวง*นำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดรแล้วยังเชิดชูสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปเจ้าตามความคิดเรื่องพุทธรูปอันเป็นแนวคิดทางการเมืองการปกครองของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยสมัยอยุธยาที่รับอิทธิพลมาจากพระพุทธรูปศาสนา จึงแตกต่างจากมหาชาติภาษาไทยสำนวนอื่น เพราะมีบทบาทเฉลิมพระเกียรติแด่พระมหากษัตริย์อีกชั้นหนึ่งด้วย นับได้ว่า*มหาชาติคำหลวง*เป็นวรรณคดีพระพุทธรูปศาสนาที่มีบทบาทคำจูนสถาบันพระมหากษัตริย์ให้สูงสุดในสังคมด้วยเรื่องเล่าอันเป็นอดีตชาติของพระพุทธรูปเจ้าซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน และเป็นต้นแบบของการแต่งวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติในรูปแบบร้อยกรองที่เชิดชูพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปเจ้าให้แก่สมัยต่อมานอกจากเรื่อง*ยวนพ่ายโคลงดั้น*ที่มีมาก่อนหน้าแล้ว *มหาชาติคำหลวง*จึงเป็นวรรณคดีที่มีเนื้อหาสาระและบทบาทหน้าที่ที่ยิ่งใหญ่ อันควรศึกษาให้เข้าใจอย่างลุ่มลึกและอนุรักษ์สืบทอดให้ดำรงอยู่ในบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทยอย่างกว้างขวางต่อไป

8.2 อภิปรายผล

ผู้วิจัยจะอภิปรายผลเรื่องปัจจัยทางวัฒนธรรม สังคม และการเมืองที่ทำให้สร้างภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปเจ้า เพื่อให้เห็นว่าเรื่อง*มหาชาติคำหลวง*แต่งขึ้นเพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปเจ้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอย่างแท้จริง ดังนี้

8.2.1 ปัจจัยทางวัฒนธรรมและสังคมที่ทำให้สร้างภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปเจ้า

คติความเชื่อในพระพุทธรูปศาสนาของสังคมไทย ทำให้เกิดการสร้างภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปเจ้า ส่วนวัฒนธรรมการใช้คำเรียกพระมหากษัตริย์ที่มีอยู่ในสังคมไทยเช่นกัน ทำให้ภาพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระพุทธรูปเจ้าอยู่แล้ว และยังทำให้เรื่อง*มหาชาติคำหลวง*นำเสนอภาพพระพุทธรูปเจ้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจากคำเรียกพระเวสสันดรและคำเรียกพระพุทธรูปเจ้า ดังนี้

8.2.1.1 คติความเชื่อในพระพุทธรูปศาสนา ในสมัยอยุธยาตอนต้นนอกจากสังคมไทยรับคติสมมติเทพจากพวกขอมที่เข้ามารับราชการในกรุงศรีอยุธยาแล้ว¹ ยังนับถือพระพุทธรูปศาสนาฝ่ายเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์ตามอย่างสุโขทัย และนับถือพระพุทธรูปศาสนาฝ่ายมหายานตามอย่างเขมรควบคู่

¹ รong ศยามานนท์และคณะ, *ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช* (นครหลวง: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515), หน้า 24.

กัน² ความเชื่อในพระพุทธศาสนา ได้แก่ แนวคิดเรื่องพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ พระจักรพรรดิราชา และธรรมราชา เป็นความคิดความเชื่อที่ดำรงอยู่ในสังคมไทยอย่างเข้มแข็ง โดยผสมผสานระหว่างความคิดของทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายาน และสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยรับมาใช้เป็นแนวคิดทางการเมืองการปกครองเพื่อแสดงพระราชสถานะของพระมหากษัตริย์ตามอุดมคติในพระพุทธศาสนา³

ความคิดเชิดชูพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าของอาณาจักรไทยรับอิทธิพลมาจากคติสมมติเทพของอาณาจักรขอมโบราณมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรสุโขทัย⁴ ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะมีอิทธิพลในอาณาจักรขอมโบราณ คติสมมติเทพเป็นความเชื่อที่มีอยู่ก่อนซึ่งเชื่อว่าพระมหากษัตริย์มีกำเนิดมาจากเทพเจ้า เมื่อพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเผยแผ่เข้ามาจึงปรับคติดังกล่าวเข้ากับคติใหม่ โดยเชิดชูพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์หรือพระพุทธเจ้า ดังในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ.1724-พ.ศ. 1762) ทรงแสดงพระราชสถานะของพระองค์เป็นพระพุทธเจ้าโปรดให้สร้างรูปฉลองพระองค์ของพระองค์เองในท่าสมาธิราบเหมือนพระพุทธเจ้าแล้วพระราชทานไปประดิษฐานไว้ตามศาสนสถานของเมืองในพระราชอาณาเขต⁵ อาณาจักรฝ่ายไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยคงจะคุ้นเคยและรับคตินี้มา ต่อมานับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ลัทธิลังกาวงศ์ แต่ความคิดดังกล่าวก็ยังดำรงอยู่ ดังเห็นความคิดเชิดชูพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์ใน *ไตรภูมิพระร่วง* กล่าวว่าพระโพธิสัตว์ได้รับเลือกจากผู้คนให้เป็นกษัตริย์⁶

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้ามีอิทธิพลอยู่ในสังคมอย่างแน่นแฟ้น ดังใน *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์* กล่าวว่า จุลศักราช 820 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงให้หล่อรูปพระโพธิสัตว์ 500 ชาติ⁷ การสร้างภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์ผู้จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าจึงทำให้ทรงเป็นบุคคลในอุดมคติตามความเชื่อในพระพุทธศาสนา แสดงพระบารมีอันยอดเยี่ยมและทรงเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ผู้บำเพ็ญทศบารมีจากการประกอบพระราชกรณียกิจทางโลกและทางธรรมเพื่อการบรรลुพระโพธิญาณ ชีวิตแห่งความเป็นกษัตริย์ของพระองค์เป็นเส้นทางไปสู่การตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

² พระธาดาพงษ์ สุทธิโม (อะทะเทพ), การศึกษาเปรียบเทียบระบบการเมืองการปกครองในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งกรุงสุโขทัยกับสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชา รัฐศาสตร์การปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2553), หน้า 80.

³ ดินาร์ บุญธรรม, *พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา* (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2555), หน้า 104-110.

⁴ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, *ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 132.

⁵ ดินาร์ บุญธรรม, *พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา*, หน้า 104-105.

⁶ พญาสิทธิ, *ไตรภูมิพระร่วง*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: องค์การค้ำของคุรุสภา, 2545), หน้า 311.

⁷ “พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์,” ใน *ประชุมพระราชพงศาวดาร เล่ม 1* (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), หน้า 215.

ภาพพระโพธิสัตว์จึงส่งเสริมและเชิดชูสถานภาพของพระองค์เป็นธรรมราชาและพระจักรพรรดิราช ผู้ทรงบารมีสูงสุดในหมู่กษัตริย์ทั้งหลายตามแนวคิดในพระพุทธศาสนาอย่างเด่นชัด

นอกจากนี้ ความคิดเรื่องพระพุทธเจ้าผู้เป็นบุคคลในอุดมคติสูงสุดในพระพุทธศาสนาทำให้พระมหากษัตริย์ไทยทรงแสดงพระองค์เป็นพระพุทธเจ้าหรือพุทธราชาซึ่งเป็นแนวคิดทางการเมืองการปกครองของสถาบันพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยา ดังจะเห็นว่าพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถหมายถึงผู้เป็นที่พึ่งและเป็นใหญ่ในสามโลกอันแสดงฐานะพระพุทธเจ้า จึงส่งเสริมพระราชสถานะของพระมหากษัตริย์ให้ประเสริฐสูงส่งเหนือสรรพสิ่งดุจพระพุทธเจ้า

อนึ่ง ในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยหลายหลักยังสะท้อนว่าคนในสมัยสุโขทัยมีอุดมคติเกี่ยวกับความสุข คือ การได้บวช การมีปัญญา และการเป็นพระโพธิสัตว์หรือการกลับมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้าในชาติหน้า^๑ อุดมคตินี้คงดำรงอยู่ในความคิดความเชื่อของคนอยุธยาอย่างแน่นแฟ้นด้วย เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงแสดงพระองค์เป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้า ย่อมส่งเสริมให้ทรงเป็นแบบอย่างของบุคคลที่จะบรรลุความสุขสูงสุดตามความเชื่อในพระพุทธศาสนา จึงทรงเป็นที่เคารพศรัทธาในหมู่ประชาชนอย่างยิ่ง

การเชิดชูสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าแสดงพระราชสถานะธรรมราชาผู้ทรงบารมีสูงสุดให้เด่นชัดยิ่งขึ้น สอดคล้องกับพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาและทรงประกอบพระราชกรณียกิจด้านการบำรุงพระพุทธศาสนาหลายประการอย่างสม่ำเสมอ เช่น การหล่อรูปพระโพธิสัตว์ 500 ชาติ การสร้างพระอารามที่วัดจุฬามณี การออกผนวชที่วัดจุฬามณีเป็นระยะเวลา 8 เดือน การแต่งวรรณคดีเรื่อง*มหาชาติคำหลวง* และการสงเคราะห์นักบวชและวณิพกในพระราชอาณาจักร เป็นต้น พระราชกรณียกิจของพระองค์จึงเป็นการส่งเสริมของพระโพธิสัตว์ทั้งสิ้น ซึ่งรวมทั้งพระราชกรณียกิจทางโลกในฐานะพระมหากษัตริย์ด้วย ได้แก่ การรวบรวมอาณาจักรสุโขทัยให้เป็นส่วนหนึ่งของอยุธยา การทำศึกสงครามป้องกันพระราชอาณาจักร และการปฏิรูปการเมืองการปกครอง อันถือว่าเป็นการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์จากการช่วยเหลือและคุ้มครองประชาชนให้มีความสุข

การแต่งวรรณคดีเรื่อง*มหาชาติคำหลวง*เพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แสดงว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีพระบารมีมาก ทรงเป็นบุคคลที่ประเสริฐสูงสุด และทรงกำเนิดเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่เพื่อบำเพ็ญบารมีให้บรรลุพระโพธิญาณ จึงสัมพันธ์กับอุดม

^๑ อังอร สุพันธุ์วนิช, “อุดมคติแห่งความสุขในสมัยสุโขทัย: ภาพสะท้อนจากจารึก,” ใน รัก ทุกข์ สุข โศก ในงานวรรณกรรมไทย: ภาพสะท้อนจากอดีตสู่ปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊ค, 2551), หน้า 1-27.

คติอันเนื่องมาจากการนับถือพระพุทธศาสนาในสังคมไทยที่เชิดชูพระมหากษัตริย์เป็นธรรมราชาและพระจักรพรรดิราชอย่างสมบูรณ์ยิ่งขึ้นอีกด้วย

8.2.1.2 วัฒนธรรมการใช้คำเรียกพระมหากษัตริย์ ในสังคมและวรรณคดีไทยมีวัฒนธรรมการใช้คำเรียกพระมหากษัตริย์ที่ไม่ใช่พระนามจริง แต่จะใช้คำแทนพระนามที่เชิดชูหรือยกย่องพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์หรือพระพุทธเจ้า ดังที่เสาวณิต วิงวอน กล่าววาทธรรมนิยมแต่เดิมมา สังคมไทยนิยมใช้คำเรียกพระมหากษัตริย์ที่ไม่ใช่พระนามจริง เพราะเกรงว่าเป็นการไม่เคารพเมื่อจำเป็นต้องเอ่ยถึงพระมหากษัตริย์ก็นิยมเรียกพระนามสมมติหรือพระสมัญญานามพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ของไทยจึงไม่มีผู้เรียกพระนามจริง ในวรรณกรรมยอพระเกียรติพบวาโดยทั่วไปจะไม่เรียกพระนามหรือพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ตรงๆ ยกเว้นเมื่อจำเป็นบางครั้งแต่จะมีคำจำนวนหนึ่งใช้หมายถึงพระมหากษัตริย์ โดยเป็นคำเรียกที่บ่งถึงพระคุณสมบัติและหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ ได้แก่ แสดงหน้าที่ พระคุณสมบัติ พระราชทรัพย์ และเป็นตัวแทนสิ่งเคารพ⁹ คำเรียกพระมหากษัตริย์ที่แสดงบุญญาบารมีและเป็นตัวแทนสิ่งเคารพ คือ พระพุทธเจ้า จึงเป็นขนบการใช้คำเรียกพระนามพระมหากษัตริย์ที่มีอยู่ในสังคมและวรรณคดีไทย

ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต กล่าวว่าพระนามของพระมหากษัตริย์ไทยหลายพระองค์มีคำที่มีความหมายว่าพระพุทธเจ้าปรากฏอยู่ด้วย คำแทนพระมหากษัตริย์บางพระองค์มีความหมายว่าสืบเชื้อสายมาจากพระพุทธเจ้า และในวรรณคดีไทยใช้คำแทนพระมหากษัตริย์โดยมีความหมายว่าพระพุทธเจ้าหรือผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากพระพุทธเจ้า¹⁰ คติความเชื่อในพระพุทธศาสนาจึงทำให้สังคมไทยใช้คำเรียกพระมหากษัตริย์ที่มีความหมายว่าพระโพธิสัตว์ พระพุทธเจ้า และผู้มีเชื้อสายของพระพุทธเจ้าเพื่อแสดงว่าทรงเป็นพุทธราชา

พระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถหมายถึงพระพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งและเป็นใหญ่ในสามโลก เชิดชูพระองค์ในฐานะพระพุทธเจ้าตามแนวคิดเรื่องพุทธราชาของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยอยุธยา วัฒนธรรมการใช้คำเรียกพระมหากษัตริย์จึงทำให้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระพุทธเจ้า

ในมหานาคาคำหลวง วัฒนธรรมการใช้คำเรียกพระมหากษัตริย์ที่มีความหมายว่าพระพุทธเจ้านอกจากนำเสนอพระเวสสันดรที่มีลักษณะเหมือนพระพุทธเจ้าแล้ว ยังทำให้กวีซ้อนทับภาพของสมเด็จพระ

⁹ เสาวณิต วิงวอน, การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมยอพระเกียรติ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทชั้นบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 195-204.

¹⁰ ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, “ความคิดเรื่อง “พุทธราชา” ในวรรณคดีไทย,” ใน วรรณคดี: รวมบทความวิจัยและบทความวิชาการภาษาและวรรณคดีไทย (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 19-21.

พระบรมไตรโลกนาถไว้ในคำเรียกชื่อพระเวสสันดรอีกด้วย เมื่อพิจารณาคำเรียกพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในยวนพ่ายโคลงต้น เอกสารทางประวัติศาสตร์ และกฎหมาย พบว่าวัฒนธรรมการใช้คำเรียกพระมหากษัตริย์ทำให้วิใช้คำเรียกพระเวสสันดรด้วยคำที่คล้ายและมีความหมายทำนองเดียวกับ พระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คำเรียกพระเวสสันดรจึงตีความหมายถึง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้วย ดังนี้

ตาราง 22 เปรียบเทียบคำเรียกพระเวสสันดรกับคำเรียกสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

คำเรียกพระเวสสันดร	คำเรียกสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
-ตนไทรนารถ	-ไตรภพนารถ
-เจ้าจอมไทรภพนารถพระบาทแพศยันดร	-สมเด็จพระไทรภพนารถ
-เจ้าไทรภพภูเบศร์	-สมเด็จพระบรมไตรโลกนารถนายก
-เจ้าไทรภพโลกยเมาลี	-สมเด็จพระบรมไตรโลกเจ้า
-จอมตลกไตรโลกย์	-สมเด็จพระบรมไตรโลก
	-สมเด็จพระรามธิบดีศรีบรมไตรโลกนารถบพิตรเป็นเจ้า
	-พระบาทสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถนายกตลกผู้เป็นเจ้า
	-สมเด็จพระเจ้ารามธิบดีบรมไตรโลกนารถ
	-สมเด็จพระรามธิบดีศรีบรมไตรโลกนารถ

กล่าวได้ว่า วัฒนธรรมการใช้คำเรียกพระมหากษัตริย์ของไทยที่ไม่นิยมเรียกพระนามจริงของพระมหากษัตริย์ แต่มักใช้คำเรียกที่แสดงพระคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า ทำให้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระพุทธเจ้า และทำให้คำเรียกพระเวสสันดรใน*มหาชาติคำหลวง*นอกจากนำเสนอภาพพระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าแล้ว ยังนำเสนอภาพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถไว้อย่างแนบเนียนด้วย

อนึ่ง คำเรียกพระพุทธเจ้าใน*มหาชาติคำหลวง*ที่คล้ายกับพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งมีความหมายว่าพระพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งและเป็นใหญ่ในสามโลก เช่น **พระไตรโลกยมุณีนารถ** **พระไตรโลกุตตมพรหมมารจรุชา** **พระไตรโลกยครูสวามภูญาณนายกตลกรัตนจุฑา** พระสาสดามหาบรมไทรภพนารถ **พระไตรโลกาจารย์** เป็นต้น แสดงว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเป็นพระพุทธเจ้านั่นเอง วัฒนธรรมการใช้คำเรียกพระมหากษัตริย์จึงทำให้*มหาชาติคำหลวง*นำเสนอสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้า

8.2.2 ปัจจัยทางการเมืองที่ทำให้สร้างภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์ และพระพุทธเจ้า

การแข่งขันมีระหว่างอาณาจักรอยุธยากับอาณาจักรล้านนา และนโยบายรวมอาณาจักรสุโขทัยและอาณาจักรอยุธยาสัมพันธ์กับการเชิดชูสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้า ดังนี้

8.2.2.1 การแข่งขันมีระหว่างอาณาจักรอยุธยากับอาณาจักรล้านนา

เมื่ออาณาจักรสุโขทัยตกเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 1981 ทำให้อาณาจักรล้านนาปะทะกับอาณาจักรอยุธยาอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากมีอาณาเขตติดกัน สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงเสด็จประทับที่เมืองพิษณุโลกเพื่อปกป้องคุ้มครองอาณาจักรจากการรุกรานของล้านนา

คู่ศึกคนสำคัญของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คือ พระเจ้าติโลกราช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีบุญญาธิการมาก ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวว่าทรงมีพระราชอำนาจมาก มีกองทัพที่ยิ่งใหญ่ มีพระปรีชาสามารถรอบรู้ธรรมะทางพระพุทธศาสนา และทรงเป็นประธานฝ่ายฆราวาสในการทำสังคายนาพระไตรปิฎก¹¹ ยุคสมัยของพระเจ้าติโลกราชจึงนับว่าเป็นยุคทองของอาณาจักรล้านนา ทรงสร้างอาณาจักรล้านน่ายิ่งใหญ่จนได้รับการสถาปนาเป็น “พระเจ้าสิริธรรมจักรพรรดิติโลกราชอิราช”¹² และจากเหตุการณ์ทำศึกกับอาณาจักรอยุธยาทำให้พระเจ้าติโลกราชทรงใช้คำว่า “พระเจ้า” นำหน้าพระนามแตกต่างกับกษัตริย์องค์อื่นๆ ของพระราชวงศ์มังรายที่ส่วนใหญ่ใช้คำว่า “พญา” นำหน้าพระนาม เพื่อแสดงฐานะที่ทัดเทียมกับกษัตริย์อยุธยาที่กำลังแข่งขันบุญสมภารกัน¹³ โดยคำว่า “พระเจ้า” หมายถึง พระพุทธเจ้า¹⁴ และพระนามของพระเจ้าติโลกราชกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยังหมายถึงผู้เป็นใหญ่ในสามโลกทำนองเดียวกัน

การแต่งมหาชาติคำหลวงเพื่อให้สัปบุรุษสวดให้อุบาสกอุบาสิกาฟังเป็นธรรมเนียมที่รับมาจากล้านนา โดยในล้านนาเรื่องมหาชาติมีมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าเม็งรายมหाराชทรงรวบรวมแคว้นล้านนาไทยและทรงตั้งเมืองนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่เป็นราชธานี¹⁵ เนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินในราชวงศ์มัง

¹¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่จากต้นฉบับใบลานอักษรขวน (พระนคร: สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2514), หน้า 59.

¹² สุรัสวดี อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, 2544), หน้า 151-152.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 151.

¹⁴ ถาวร สิกขโกศล, “โพธิสัตว์บารมี กับอุดมการณ์ของการสร้างสรรค์สังคม,” ใน การสัมมนาเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในวโรกาสที่ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบสิริรอบ เรื่อง โพธิสัตว์บารมีกับสังคมไทยในสหัสวรรษใหม่ (กรุงเทพมหานคร: โครงการเงินศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2546), หน้า 84.

¹⁵ มณี พยอมยงค์, การวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหาชาติฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคใต้ (ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2519), หน้า 70.

ราชทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในสมัยของพระเจ้าติโลกราชที่พระพุทธศาสนารุ่งเรืองที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เรื่องมหาชาติภาษาบาลีน่าจะเข้ามาในอาณาจักรล้านนาตั้งแต่การรับพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาโดยพระสงฆ์ลัทธิลังกาวงศ์ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16-17 ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 19 ในรัชกาลของพระเจ้าติโลกราช นอกจากพระสิริมังคลาจารย์เถระจะรจนาคัมภีร์มั่งคัลลททีปนีแล้ว ยังรจนาคัมภีร์เวสสันดรทีปนีอีกเรื่องหนึ่งด้วย คือ อธิบายศัพท์ที่เข้าใจยาก ตลอดจนการแสดงข้อคิดเห็นเกี่ยวกับมหาชาติ และการแปลมหาชาติออกมาเป็นภาษาล้านนาไทยก็คงจะทำกันในครานั้น¹⁶ เรื่องมหาชาติภาษาล้านนาไทยจึงน่าจะตั้งขึ้นในสมัยพระเจ้าติโลกราช และนำมาให้สัปบุรุษสวดให้อุบาสกอุบาสิกฟังที่วัด ฝ่ายอยุธยาได้รับธรรมเนียมดังกล่าวนี้มาและสร้างสรรค์ตัวบท*มหาชาติคำหลวง*เป็นภาษาไทย เพื่อใช้สวดโดยสัปบุรุษให้ประชาชนฟังที่วัดเช่นกัน การแปลแต่งด้วยคำประพันธ์ร้อยกรองทำให้ตัวบท*มหาชาติคำหลวง*ยิ่งใหญ่เพราะอยู่ในการดูแลของพระมหากษัตริย์และเหล่าราชบัณฑิตที่ล้วนเป็นนักปราชญ์ การแต่ง*มหาชาติคำหลวง* จึงมีนัยแข่งบารมีจากการสร้างความรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาระหว่างกษัตริย์อยุธยากับกษัตริย์ล้านนา นอกเหนือจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับพระเจ้าติโลกราชทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้านการบำรุงพระพุทธศาสนาที่ใกล้เคียงกันมาก ได้แก่ การออกบวชและการสร้างศาสนสถานต่างๆ แล้ว พระราชกรณียกิจที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยังมีได้ทรงกระทำเหมือนพระเจ้าติโลกราช คือ การสังคายนาพระไตรปิฎก การแต่ง*มหาชาติคำหลวง*จึงถือเป็นพระราชภารกิจด้านการบำรุงพระพุทธศาสนาโดยการสร้างวรรณคดีพระพุทธศาสนาทำนองเดียวกับการสังคายนาพระไตรปิฎกและการแปลมหาชาติภาษาบาลีเป็นภาษาล้านนาไทยของพระเจ้าติโลกราช

กล่าวได้ว่าการแต่ง*มหาชาติคำหลวง*เกี่ยวข้องข้องกับการประชันพระบารมีระหว่างสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับพระเจ้าติโลกราชจากการแข่งขันสร้างความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนา และนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเพื่อแสดงพระบารมีที่เหนือกว่ากษัตริย์ล้านนาตามแนวคิดในพระพุทธศาสนาซึ่งเคารพนับถือทั้งทางฝ่ายอยุธยาและล้านนา

อนึ่ง ข้อความใน*พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์*ยังกล่าวว่าเรื่อง*มหาชาติคำหลวง*แต่งแล้วเสร็จภายหลังจากที่พระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่มาขอเป็นพระราชไมตรีแล้ว¹⁷ หากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงทำสงครามชนะสมเด็จพระเจ้าติโลกราชตามที่กล่าวถึงในนวนิยายโคลงต้นจริง ย่อมถือเป็นช่วงเวลาที่ยิ่งใหญ่ด้วยพระบารมีและพระบรมเดชานุภาพอย่างสูงสุด การแต่ง*มหาชาติคำหลวง*จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งความสำเร็จของพระราชกรณียกิจที่สำคัญของสมเด็จพระ

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.

¹⁷ *ประชุมพระราชพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1*, หน้า 217.

พระบรมไตรโลกนาถเพื่อแสดงพระเกียรติและพระบารมีของพระมหากษัตริย์อยุธยาผู้ทรงคู่ควรยกย่องสรรเสริญและจดจำผ่านลายลักษณ์อักษร

เหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างอาณาจักรอยุธยากับอาณาจักรล้านนาจึงสัมพันธ์กับการสร้างภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าผ่านการแต่งวรรณคดีเรื่อง*มหาชาติคำหลวง*เพื่อประชันพระบารมีกับพระเจ้าติโลกราช การแต่ง*มหาชาติคำหลวง*สะท้อนพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเช่นเดียวกับการสังคายนาพระไตรปิฎกและการแปลมหาชาติภาษาบาลีเป็นภาษาล้านนาไทยของพระเจ้าติโลกราช นอกจากเรื่อง*มหาชาติคำหลวง*แสดงภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นธรรมราชาเทียบเท่ากับกษัตริย์ล้านนาแล้ว ยังแสดงภาพพุทธราชาอย่างชัดเจน ระยะเวลาการแต่ง*มหาชาติคำหลวง*แล้วเสร็จยังเป็นช่วงเวลาที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงรับไมตรีจากล้านนาแล้ว *มหาชาติคำหลวง*จึงอาจเป็นสัญลักษณ์แสดงชัยชนะที่ยิ่งใหญ่และพระบารมีของกษัตริย์อยุธยาในการทำศึกสงครามกับล้านนามาเกือบตลอดรัชสมัยอย่างยาวนาน และเป็นการประกาศพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในหน้าประวัติศาสตร์ชาติไทยไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อเชิดชูและยกย่องพระราชกรณียกิจป้องกันชาติบ้านเมืองที่กล้าหาญของพระองค์นอกเหนือจากเรื่องยวนพ่ายโคลงฉันท์

8.2.2.2 นโยบายรวมอาณาจักรสุโขทัยเข้ากับอาณาจักรอยุธยา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงครองราชสมบัติเป็นระยะเวลาทั้งหมด 40 ปี ตั้งแต่ พ.ศ.1991-2031¹⁸ พระราชกรณียกิจสำคัญของพระองค์ คือ การรวมอาณาจักรสุโขทัยให้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา เนื่องจากมีพระราชวงศ์สุโขทัยส่วนหนึ่งไปเข้ากับล้านนา พระราชอำนาจอย่างเดียวยังไม่อาจทำให้ชาวสุโขทัยยอมรับพระองค์อย่างสนิทใจ ดังนั้น ในเบื้องต้นจึงทรงอ้างความชอบธรรมในการรวมอาณาจักรสุโขทัย เพื่อผนวกเอาดินแดนโดยสันติวิธีจากความผูกพันทางสายเลือดระหว่างราชวงศ์ได้แก่ ทรงมีเชื้อสายของพระมหากษัตริย์สุโขทัย คือ พ่อขุนรามคำแหงมหาราชและพระมหาธรรมราชาลิไท¹⁹ เพราะทรงเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 กับพระชนนีซึ่งเป็นพระราชธิดาของพระมหาธรรมราชาที่ 4 แห่งราชวงศ์พระร่วง²⁰

หลังจากที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงครองราชสมบัติอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาเป็นเวลา 15 ปี จากนั้นเสด็จไปประทับที่เมืองพิษณุโลก ใน พ.ศ. 2006 และใช้เป็นราชธานีถึง 25 ปี โดยตั้งแต่เสด็จ

¹⁸ รอง ศยามานนท์และคณะ, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช, หน้า 16.

¹⁹ ประเสริฐ ญ นคร, “ประวัติศาสตร์ในยวนพ่าย,” ใน ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด รวมบทนิพนธ์ เสถหลักทางปัญญา (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2549), หน้า 224.

²⁰ รอง ศยามานนท์และคณะ, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช, หน้า 15.

มาประทับที่เมืองพิษณุโลกเมื่อครั้งทรงพระเยาว์ก่อนทรงครองราชสมบัติ ทรงมีพระราชนิยมในธรรมเนียมของทางสุโขทัยอยู่แล้ว²¹ และเมื่อทรงเสด็จมาประทับที่เมืองพิษณุโลกทรงใช้ศาสนาเป็นนโยบายด้านวัฒนธรรมที่เน้นทางจิตใจเพื่อผูกใจคน²² ทรงประกอบพระราชกรณียกิจตามรอยของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไท) คือ การออกผนวชในระหว่างครองราชสมบัติโดยอัญเชิญพระสงฆ์มาจากลังกา การสร้างวรรณคดีพระพุทธศาสนาเรื่อง*มหาชาติคำหลวง* การสถาปนาพระอารามที่เมืองพิษณุโลก และทรงบำเพ็ญทานบารมีทำนองเดียวกับพระเวสสันดรซึ่งสอดคล้องกับที่พระมหาธรรมราชาลิไททรงได้รับยกย่องในการบำเพ็ญทานบารมีว่าเหมือนกับพระเวสสันดร การกระทำตามรอยพระมหาธรรมราชาลิไทนี้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงทำเทียมและทำได้ดีกว่าแทบทุกอย่าง²³ และใน*ยวนพ่ายโคลงตั้ง*เองก็กล่าวว่า ทรงมีพระปรีชาสามารถเหมือนพ่อขุนรามคำแหงมหาราชและพระมหาธรรมราชาลิไท²⁴ แสดงว่าทรงมีเชื้อสายของกษัตริย์สุโขทัยและทรงเป็นธรรมราชา เป็นเหตุให้ชาวเมืองทางเหนือเลื่อมใสศรัทธาและรักใคร่พระองค์มากขึ้น ทำให้ความรู้สึกของคนไทยฝ่ายเหนือและฝ่ายเมืองใต้กลมกลืนกัน การเสด็จมาประทับ ณ เมืองพิษณุโลกของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงเพื่อเกลี้ยกล่อมน้ำใจของเจ้านายและราษฎรทางเหนือ ทำให้อาณาจักรสุโขทัยเดิมกลายเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาโดยสมบูรณ์ในที่สุด²⁵

การแต่ง*มหาชาติคำหลวง*นับว่าเป็นการกระทำย้อนรอยตามพระยาสิทธิไทยซึ่งทรงเป็นต้นแบบพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งกรุงสุโขทัยและทรงแต่งวรรณคดีพระพุทธศาสนาเรื่อง*ไตรภูมิพระร่วง* การแต่ง*มหาชาติคำหลวง* เพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทำให้ทรงเป็นธรรมราชาสอดคล้องกับธรรมเนียมนิยมของกษัตริย์สุโขทัย อันเป็นสถานภาพที่ยืนยันการใช้พระราชอำนาจโดยชอบธรรม ทำให้พระราชบัลลังก์มั่นคง และแสดงพระบารมี²⁶ นำมาซึ่งสิทธิอันชอบธรรมในการปกครองพระราชอาณาจักร และทำให้ประชาชนเชื่อมั่นว่าอาณาจักรจะไม่เสื่อมโทรม มีแต่ความเจริญเพราะพระมหากษัตริย์ทรงใช้หลักธรรมของพระพุทธเจ้าปกครอง

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

²² ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *อารยธรรมไทย พื้นฐานทางประวัติศาสตร์* (กรุงเทพมหานคร: ต้นอ้อ แกรมมี่, 2540), หน้า 97.

²³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “พระนิพนธ์คำนำของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ,” ใน *พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1* (กรุงเทพมหานคร: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2548), หน้า 233.

²⁴ “ลิลิตยวนพ่าย,” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 381.

²⁵ สมบัติ จันทรวงศ์, “มหาชาติคำหลวง: ความหมายทางการเมือง,” ใน *บทพิจารณาว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์* (กรุงเทพมหานคร: คบไฟ, 2549), หน้า 288.

²⁶ มานพ ถาวรวัฒน์สกุล, *ขุนนางอยุธยา*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547), หน้า 61.

บ้านเมือง²⁷ ภาพพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปเจ้าจึงเสริมฐานะพระมหากษัตริย์ที่มีความสูงสุดให้มั่นคง ทำให้ทรงปกครองบ้านเมืองอย่างราบรื่นและเกิดความปกติสุขเรียบร้อย

ภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปเจ้ายังแสดงพระราชสถานะของพระองค์เป็นธรรมราชาตามธรรมเนียมนิยมของกษัตริย์สุโขทัย ได้แก่ ทรงรัฐธรรมนูญ ประพฤติธรรม และการปกครองบ้านเมืองโดยชอบธรรม ทำให้ประชาชนชาวสุโขทัยเกิดความศรัทธาว่าทรงคู่ควรและเหมาะสมในการปกครองอาณาจักรสุโขทัยทุกประการ จึงเอื้อต่อการรวมอาณาจักรสุโขทัยให้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาขึ้นจากการที่ประชาชนชาวสุโขทัยยอมรับพระองค์ด้วยความสนิใจ

นอกจากนี้ พระราชกรณียกิจที่สำคัญอีกด้านของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คือ การรวมอาณาจักรอยุธยาให้มั่นคง ทรงปฏิรูปการปกครองภายในพระราชอาณาจักรเป็นงานใหญ่และตรากฎหมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายศักดินาข้าราชการฝ่ายพลเรือน ทหาร และข้าราชการหัวเมือง²⁸ และกฎหมายเทียรบาล เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยในพระราชวงศ์และความสง่างามของราชสำนักโดยให้ฐานะของเจ้านายฝ่ายต่างๆ²⁹ เมื่อทรงครองราชสมบัติได้ 7 ปีทรงปรับปรุงการปกครอง โดยการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางราชธานี ทรงแยกการทหารและการพลเรือนออกจากกัน ให้ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ และให้หัวเมืองต่างๆ มีหลักการปกครองแบบเดียวกับราชธานี³⁰ ทรงยกเลิกระบบเมืองลูกหลวงหลานหลวง ซึ่งจะมีพระบรมวงศานุวงศ์ไปปกครอง แล้วจัดเป็นหัวเมืองชั้นใน หัวเมืองชั้นนอก และหัวเมืองประเทศราช เพื่อให้ปกครองบ้านเมืองที่มีอาณาเขตกว้างขวางอย่างทั่วถึงและรัดกุม การปฏิรูปการปกครองและกฎหมายจึงทำให้พระราชอาณาจักรอยุธยาเกิดเสถียรภาพ เพื่อตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง คือ พระมหากษัตริย์อย่างมีประสิทธิภาพและป้องกันการตั้งตนเป็นใหญ่ของเมืองรอบราชธานีที่อาจส่งผลให้บ้านเมืองเกิดความขัดแย้งและบั่นทอนความมั่นคง และเพื่อให้บ้านเมืองมีความเป็นปึกแผ่น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงใช้พระพุทธรูปสร้างพลังศรัทธาจากประชาชน ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก ทำนุบำรุงพระพุทธรูปศาสนาทั้งทางวัตถุและทางธรรมเพื่อเกื้อหนุนให้แผ่นดินสงบสุขร่มเย็น ซึ่งเป็นการแสดงพระองค์เป็นพุทธราชาและธรรมราชาอย่างชัดเจนที่ส่งเสริมให้การปกครองอาณาจักรราบรื่น การสร้างภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปเจ้าในเรื่องมหานาคาคำหลวง จึงเชิดชูพระราชสถานะของพระองค์ให้ประจักษ์เด่นชัด

²⁷ ดินาร์ บุญธรรม, พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา, หน้า 72.

²⁸ สมบัติ จันทวงศ์, “มหานาคาคำหลวง: ความหมายทางการเมือง,” ใน บทพิจารณาว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์, หน้า 286.

²⁹ พลตรีหม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี, “500 ปีสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ,” ใน พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับเบรียมเยส ฟาน ฟลิต และผลงานคัดสรร (กรุงเทพมหานคร: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2552, หน้า 97.

³⁰ รอง ศยามานนท์และคณะ, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช, หน้า 25.

เพื่อส่งเสริมพระราชอำนาจสูงสุดในแผ่นดิน ทำให้การปกครองบ้านเมืองเรียบร้อย เกิดความสงบสุข และเข้มแข็งโดยมั่นคงมากขึ้น

กล่าวได้ว่านอกจากพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่แสดงว่าทรงเป็นพุทธราชา แล้ว การสร้างภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้า ทำให้เกิดความมั่นใจของผู้ผู้ได้ปกครองว่าจะทรงใช้พระราชอำนาจโดยชอบธรรมเพราะ ทรงเป็นกษัตริย์ที่ดี ผู้ปกครองบ้านเมืองด้วยหลักธรรม ทรงเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดด้วยบุญญาบารมี และมีฐานะสูงส่งกว่าสรรพสิ่งทั้งปวง ย่อมทำให้ประชาชนในบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข การแต่งเรื่อง *มหาชาติคำหลวง* เพื่อนำเสนอสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าจึงมีส่วนสนับสนุนให้ชาวสุโขทัยยอมรับพระองค์โดยสนิทใจยิ่งขึ้น เพื่อรวบรวมอาณาจักรสุโขทัยให้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาและเอื้อต่อการควบคุมปกครองพระราชอาณาจักรอยุธยาให้ราบรื่นและเกิดความมั่นคง ภาพพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าจึงแสดงว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำทั้งฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักรซึ่งเป็นการเสริมสร้างพระราชอำนาจให้สูงสุดได้อย่างสมบูรณ์และเข้มแข็ง

นอกจากนี้ การสร้างสรรค์และการเสพวรรณคดีเรื่อง *มหาชาติคำหลวง* แสดงให้เห็นว่าเรื่อง *มหาชาติคำหลวง* สัมพันธ์กับการนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กล่าวคือการสร้างสรรค์เรื่อง *มหาชาติคำหลวง* มีองค์ประกอบที่เอื้อให้นำเสนอภาพพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าอย่างชัดเจน ได้แก่ มีที่มาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก เชื่อว่าเป็นพระพุทธวจนะ และมีเนื้อหาแสดงการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ในพระชาติสุดท้าย จึงเป็นเรื่องราวที่ศักดิ์สิทธิ์ คู่ควรกับการเฉลิมพระเกียรติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่เหมาะสมกับฐานะพระมหากษัตริย์ การสร้างสรรค์ *มหาชาติคำหลวง* ยังแปลแต่งด้วยคำประพันธ์ไทยที่หลากหลาย ทำให้ตัวบทอันเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์อยู่แล้วยิ่งใหญ่มากขึ้น และการแปลแต่งโดยขยายความ เพิ่มความ และแปลความไม่ตรงกับบทบาลี ทำให้นำเสนอภาพพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าอย่างชัดเจน และแสดงว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คือ พระเวสสันดรและพระพุทธเจ้าอย่างแนบเนียน นอกจากนี้ ตัวบทยังสร้างสรรค์โดยสถาบันพระมหากษัตริย์ คือ นักปราชญ์ราชบัณฑิตในพระราชสำนักของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และมีความเชื่อว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงพระราชนิพนธ์กัณฑ์ทศพรและประดิษฐ์ทำนองสวดร่วมกับเหล่านักปราชญ์ราชบัณฑิตด้วย กลุ่มผู้เสพวรรณคดีเรื่องนี้ ยังเป็นประชาชนทั่วไปซึ่งนิยมฟังเทศน์มหาชาติอย่างแพร่หลายอยู่แล้วก่อนการแต่ง *มหาชาติคำหลวง* เพราะความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของการฟังเทศน์มหาชาติ การแต่ง *มหาชาติคำหลวง* ให้สัปบุรุษสวดให้ประชาชนฟังที่วัดเพื่อเชิดชูสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าจึงเข้าถึงหมู่ประชาชนและข้าราชการทั่วไปโดยง่าย ปัจจัยดังกล่าวทำให้เรื่อง *มหาชาติคำหลวง* อันเป็นเรื่องราวการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรมีบทบาทเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าอย่างมีประสิทธิภาพและสมพระเกียรติ

คติความเชื่อในพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดการสร้างภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้า เพื่อแสดงว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเป็นบุคคลตามอุดมคติสูงสุดในพระพุทธศาสนา ทำให้พระมหากษัตริย์เป็นที่ยอมรับของประชาชน โดยเรียกพลังศรัทธาที่เหนียวแน่นและมั่นคงจากประชาชนในบริบทวัฒนธรรมและสังคมไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา ส่วนวัฒนธรรมการใช้คำเรียกพระมหากษัตริย์ ทำให้เรื่อง*มหาชาติคำหลวง*นำเสนอภาพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระพุทธเจ้าผ่านคำที่กวีเรียกพระเวสสันดรและเรียกพระพุทธเจ้า การสร้างภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้ายังเกิดจากการแข่งบารมีระหว่างอาณาจักรอยุธยาและล้านนา และการทำให้ชาวสุโขทัยและอยุธยายอมรับพระองค์ในฐานะผู้ปกครองอาณาจักร ภาพพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าแสดงว่ากษัตริย์อยุธยามีบุญญาบารมีเหนือกว่ากษัตริย์ล้านนา ประชาชนทั่วไปทั้งฝ่ายอยุธยาและสุโขทัยเชื่อมั่นว่าทรงมีความชอบธรรมในราชบัลลังก์และการบริหารบ้านเมือง จึงเสริมสร้างพระราชอำนาจให้มั่นคง ทำให้ทรงปกครองบ้านเมืองอย่างราบรื่นและเกิดความสงบสุขร่มเย็น

การอภิปรายผลปัจจัยทางวัฒนธรรม สังคม และการเมืองที่ทำให้สร้างภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้า แสดงว่าภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าใน*มหาชาติคำหลวง*สัมพันธ์กับวัฒนธรรม สังคม และเหตุการณ์ทางการเมือง วัฒนธรรมการใช้คำเรียกพระมหากษัตริย์ทำให้เรื่อง*มหาชาติคำหลวง*นำเสนอภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระพุทธเจ้า อันเป็นการเชิดชูพระมหากษัตริย์ให้ทรงเป็นบุคคลผู้ประเสริฐสูงส่งตามอุดมคติในพระพุทธศาสนา ทรงเป็นพุทธราชาตามแนวคิดทางการเมืองการปกครองของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยสมัยอยุธยา แสดงพระบารมีสูงส่งและส่งเสริมฐานะธรรมราชาให้เด่นชัดเพื่อแข่งบารมีกับกษัตริย์ล้านนาและการรวมอาณาจักรสุโขทัยและอยุธยาอย่างสมบูรณ์ เรื่อง*มหาชาติคำหลวง*จึงแต่งขึ้นเพื่อเชิดชูสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง

8.3 ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

8.3.1 มหาชาติภาษาไทยสำนวนอื่นใช้คำเรียกพระเวสสันดรที่น่าสนใจแตกต่างกันไป น่าจะมีการศึกษาคำเรียกพระเวสสันดรในมหาชาติแต่ละสำนวน เพื่อให้เข้าใจวัฒนธรรมวรรณศิลป์ที่เกิดจากอิทธิพลของการนับถือพระพุทธศาสนาและความคิดอื่นๆ

8.3.2 เรื่อง*มหาชาติคำหลวง*เป็นวรรณคดีเรื่องสำคัญของไทยที่ยังมีประเด็นให้ศึกษาอีกมากสมควรศึกษาอย่างกว้างขวางต่อไป ทั้งการศึกษาตัวบท*มหาชาติคำหลวง* การศึกษามหาชาติภาษาไทย

สำนวนต่างๆ เปรียบเทียบกัน และการศึกษาเรื่องมหาชาติภาษาไทยเปรียบเทียบกับมหาชาติสำนวน
ภาษาต่างประเทศ เช่น มหาชาติภาษาลาว มหาชาติภาษาเขมร เป็นต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

รายการอ้างอิง

- กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2550.
- คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จากต้นฉบับใบลาน อักษรยวน**. พระนคร: สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2514.
- โครงการเงินศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. โปธิสัตว์บารมีกับอุดมการณ์สร้างสรรค์สังคม. ใน การสัมมนาเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในโอกาสที่ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบสิริรอบ เรื่องโปธิสัตว์บารมีกับสังคมไทยในสหัสวรรษใหม่, หน้า 69-85. กรุงเทพมหานคร: โครงการเงินศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.
- โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี. ใน **วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม 1**. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539.
- จิรายุ นพวงศ์. วิเคราะห์ภาษาบาลีและสันสกฤตในมหาชาติคำหลวง. ใน **80 ปี สองศาสตราจารย์ จิรายุ นิพนธ์**, หน้า 27-37. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.
- จุฑารัตน์ ไชยสวัสดิ์. **มหาชาติคำหลวง: การแปลเพื่อการรับรู้สาร**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553.
- จุฬ่อม ชูเลื่อน, พระมหา. **ความกล้าหาญทางจริยธรรมในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ใน ทศชาติชาดก**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2546.
- เฉลิมพระเกียรติพระเจ้าปราสาททอง. ใน **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3**. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2531.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. **อารยธรรมไทย พื้นฐานทางประวัติศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: ต้นอ้อ แกรมมี่, 2540.
- ชินวรสิริวัฒน์, สมเด็จพระสังฆราชเจ้า พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวง. **เวสสันดรชาดกฉบับชินวร**. พระนคร: โสภณพิพรรฒนากร, 2528.
- ไชยวิจิต (เผือก), พระยา. **ยอพระเกียรติ 3 รัชกาล**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: บางกระบือการพิมพ์, 2518.
- ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต. ความคิดเรื่อง “พุทธราชา” ในวรรณคดีไทย. ใน **วรรณคดี: รวมบทความวิจัยและบทความวิชาการภาษาและวรรณคดีไทย**, หน้า 15-56. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.
- ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต. มหาชาติคำหลวง กัณฑ์ทศพรและหิมพานต์: รำลึกคำอาจารย์สอน. ใน **ร้อยปีสี่ ศาสตราจารย์**, หน้า 131-157. กรุงเทพมหานคร: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555.
- ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต. **วรรณคดีอยุธยาตอนต้น: ลักษณะร่วมและอิทธิพล**. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ตำราผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

- ชลธิรา กลัดอยู่. ฉันทลักษณ์ในมหาชาติคำหลวง. **เมืองโบราณ 1,3** (เมษายน- มิถุนายน 2518): 24-38.
- ฌ็อง-ปีแยร์ โกลเด็นชไตน์. **การอ่านนวนิยาย**. แปลโดย วัลยา วิวัฒน์ศร. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- ญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), สมเด็จพระสังฆราช. **ทศบารมี ทศพิธราชธรรม**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2552.
- ตินาร์ บุญธรรม. **พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2555.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. พระนิพนธ์คำนำของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ใน **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1**, หน้า 216-234. กรุงเทพมหานคร: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2548.
- ถาวร ลิกขโกศล. โปธิสัตว์บารมีกับอุดมการณ์ของการสร้างสรรค์สังคม. ใน **การสัมมนาเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในวโรกาสที่ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบสี่รอบ เรื่องโปธิสัตว์บารมีกับสังคมไทยในสหัสวรรษใหม่**, หน้า 69-85. กรุงเทพมหานคร: โครงการเงินศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.
- ทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2547.
- เทพรัตนานุศิษฐ์, หลวง. **ธาตุบุปพีปิกา**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540.
- เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. **ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.
- ทองย้อย แสงสินชัย. **เบื้องหลังกาพย์เห่เรือในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, 2549.
- ธนิต อยู่โพธิ์. **ตำนานเทศน์มหาชาติ**. พระนคร: สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2524.
- ธนศ เวศร์ภาดา. การใช้คำเขมรในมหาชาติคำหลวง. **ภาษาและวรรณคดีไทย 14** (ธันวาคม 2540): 45-78.
- ธาดาพงษ์ สุธมโม (อะทะเทพ), พระ. **การศึกษาเปรียบเทียบระบบการเมืองการปกครองในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งกรุงสุโขทัยกับสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2553.
- นาคะประทีป. **ปาลี-สยาม อภิธาน**. กรุงเทพมหานคร: คຸຸສຸສາລາດພຽ້ງ, 2516.

- นิตยา แก้วคัลลนา. การใช้ภาพพจน์แสดงพระอัจฉริยภาพด้านการปกครองและการรบของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในวรรณคดีเรื่องลิลิตยวนพ่าย. **ธรรมศาสตร์** (มกราคม – เมษายน 2541): 129-144.
- นิตยา แก้วคัลลนา. ภาพพจน์ในมหาชาติคำหลวง. **วิชาการ** 4,5 (พฤษภาคม 2544): 56-72.
- นิตยา แก้วคัลลนา. ภาพสะท้อนเกี่ยวกับสถานภาพของกษัตริย์ในวรรณกรรมไทย. **ธรรมศาสตร์** (มกราคม-เมษายน 2552): 127-135.
- นियะดา เหล่าสุนทร. มหาชาติคำหลวง: การศึกษาเชิงประวัติ. ใน **พินิจวรรณการ**, หน้า 41-49. กรุงเทพมหานคร: แม่คำฝาง, 2539.
- นियะดา เหล่าสุนทร. ลักษณะคำประพันธ์ในมหาชาติคำหลวง. ใน **พินิจวรรณการ**, หน้า 51-81. กรุงเทพมหานคร: แม่คำฝาง, 2539.
- น้ำผึ้ง ปัทมะกลางกุล. ฉันทลักษณ์ในมหาชาติคำหลวง: กัณฑ์มหาพน. **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย** 7,3 (ธันวาคม 2533): 52-63.
- บรรจบ บรรณรุจิ. **พระโพธิสัตว์ในนิยายเถรวาท**. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, 2529.
- บรรจบ บรรณรุจิ. ภาควิชาอักษรศาสตร์ สาขาวิชาศิลปศาสตร์ สำนักอักษรศาสตร์และการเมืองราชบัณฑิตยสถาน. **สัมภาษณ์**, 27 กุมภาพันธ์ 2557.
- บริหารเทพธานี, พระ. **พงศาวดารชาติไทยสมัยศรีอยุธยา ภาคแรก**. พระนคร: บพิธ, 2514.
- ปัทมา ฑีฆประเสริฐกุล. **ภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ไทยในวรรณคดีสมัยอยุธยา**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.
- ปัทมา ฑีฆประเสริฐกุล และ ชลดา เรืองรักขลิขิต. การสร้างภาพลักษณ์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในยวนพ่ายโคลงต้นด้วยการใช้ข้อมูลวรรณคดี. **วารสารราชบัณฑิตยสถาน** 36,2 (เม.ย.-มิ.ย. 2554): 310-323.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. ภาพพระมหากษัตริย์ไทยจากวรรณคดียอพระเกียรติ. **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย** 16 (ธันวาคม 2542): 1-25.
- ประจักษ์ ประภาพิตยากร. **สมณภิธานมหาเวสสันดรชาดก**. กรุงเทพมหานคร: สยามพัฒนา, 2522, อ้างถึงใน วชิราภรณ์ พุกษ์สุกาญจน์. **ลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในร้อยยวมมหาเวสสันดรชาดก**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่ 1 ประมวลจารึกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง**. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2517.
- ประพจน์ อัครวิรุฬหาร. **โพธิสัตว์จรยา: มรรคาเพื่อบำเพ็ญ**. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- ประโยชน์ สงกิลีน. **พระสัมมาสัมพุทธเจ้า: ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2540.

- ประเสริฐ ฐ นคร. ประวัติศาสตร์ในยวนพ่าย. ใน **ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด รวมบทนิพนธ์เสาหลักทางปัญญา**, หน้า 209-224. กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2549.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. **ธรรมรัฐ-ธรรมราชา**. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- ปรมาลิขิตชีโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. **ปฐมสมโพธิกถา**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2537.
- ปรมาลิขิตชีโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. **ลิลิตตะเลงพ่าย**. กรุงเทพมหานคร: คณะสงฆ์ วัดพระเชตุพน, 2549.
- ผาสุข อินทรารุช. พระโพธิสัตว์บารมีกับอุดมการณ์สร้างสรรค์สังคม. **ตำราวิชาการ** 2,3 (2546): 9-28.
- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. คำนำเสนองงพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต พ.ศ. 2182. ใน **พระราชพงศาวดารฉบับวันวลิต**, หน้า (9)-(23). พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ศิลปวัฒนธรรม, 2548.
- พระคัมภีร์อนาคตวงศ์**. แปลโดย ประภาส สุระเสน. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ สุรวัดน์, 2540.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 11 ที่มณิกาย ปาฎิกวรรค**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- พระราชพงศาวดาร ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). ใน **ประชุมพระราชพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3**. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542.
- พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. ใน **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1**. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, กรมศิลปากร, 2542.
- พระสูตรและอรรถกา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 3 ภาคที่ 1**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- พระสูตรและอรรถกา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 3 ภาคที่ 2**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- พระสูตรและอรรถกา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 3 ภาคที่ 6**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- พระสูตรและอรรถกา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 3 ภาคที่ 7**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- พระสูตรและอรรถกา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 3**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- พระสูตรและอรรถกา แปล ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่มที่ 9 ภาคที่ 2**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- พระสูตรและอรรถกา แปล ขุททกนิกาย อปทาน เล่มที่ 8 ภาคที่ 1**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

- พระสูตรและอรรถกถา แปล ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ 3 ภาคที่ 1. พิมพ์ครั้งที่ 4.
กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- พระสูตรและอรรถกถา แปล ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ 3 ภาคที่ 2. พิมพ์ครั้งที่ 4.
กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- พระสูตรและอรรถกถา แปล ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ 2 ภาคที่ 1. พิมพ์ครั้งที่ 4.
กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต เล่มที่ 1 ภาคที่ 3. พิมพ์ครั้งที่ 4.
กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ,
2536.
- พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ,
2536.
- พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 3. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ,
2536.
- พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 4. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ,
2536.
- พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 5. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ,
2536.
- พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 6. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ,
2536.
- พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 7. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ,
2530.
- พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพโลภิกขุ เล่ม 8. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ,
2530.
- ฟองสมุทร วิชามูล. **ศึกษามหาปุริสลักษณะของพระพุทธเจ้า**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550.
- ภูมิฤกษ์ บุญตา, พระมหา. **อุดมการณ์พระโพธิสัตว์ในการพัฒนาชีวิตและสังคม**. วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
2547.
- ภาสิต จิตรภาษา. **มหาชาติคำหลวง. ศิลปวัฒนธรรม** 17, 1 (พฤศจิกายน 2538) : 92-93.
- มณี พยอมยงค์. **การวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหาชาติฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสานและ
ภาคใต้**. ปริญญาโทมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2519.
- มณฑนา เกียรติพงษ์. **มหาชาติคำหลวง: วิเคราะห์รูปแบบคำประพันธ์ เนื้อหาและรูปศัพท์**.
เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2525.
- มหาชาติคำหลวง. ใน **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1**. กรุงเทพมหานคร: กองกรมและ
ประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540.

- มานพ ถาวรวัฒน์สกุล. **ขุนนางอยุธยา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2556.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษ-ไทย**. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2545.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา โคลงยวนพ่าย**. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2545.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง**. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2549.
- รอง ศยามานนท์และคณะ. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช**. นครหลวง: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515.
- ลัลลนา ศิริเจริญ. **อสังการในมหาชาติคำหลวง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- ลิไท, พญา. **ไตรภูมิพระร่วง**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2545.
- ลิลิตยวนพ่าย. ใน **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1**. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540.
- วชิราภรณ์ พุกษ์สุกาญจน์. **ลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- วิทิศชาดกว่าด้วยราชาธรรม 38 คาถา**. กรุงเทพมหานคร: พระจันทร์, 2470, อ้างถึงใน ปรีชา ช่างขวัญยืน. **ธรรมรัฐ-ธรรมราชา**. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- วรวุฑฒพิสิฐ, พระ. **วรรณคดีไทย**. กรุงเทพมหานคร: โครงการหนังสือหายาก ศูนย์ภาษาและวรรณคดีไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- ศิริพร เศรษฐพิสุทธิ. **ลักษณะเด่นของมหาชาติกลอนเทศน์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน)**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- ศิลาจารีกวีตจพามณี. ใน **ประชุมพระราชพงศาวดารฉบับกาญจนาพิเชก เล่ม 3**. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542.
- ศิลาจารีกวีตปามะม่วง. ใน **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาพิเชก เล่ม 3**. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542.
- ศิลาจารีกวีตศรีชุม. ใน **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาพิเชก เล่ม 3**. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542.

- ศุภวัฒน์ เกษมศรี, พลตรีหม่อมราชวงศ์. ปาฐกถาชุดสิรินธร ครั้งที่ 28 เรื่อง การศึกษาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. **จุฬาสัมพันธ์ 9** (4 มีนาคม 2556): 6-7.
- ศุภวัฒน์ เกษมศรี, พลตรีหม่อมราชวงศ์. 500 ปีสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ. ใน **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับเยเรเมียส ฟาน ฟลิต และผลงานคัดสรร**, หน้า 93-100. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์ดี, 2552.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. **มหาเวสสันดรชาดก ฉบับ 13 กัณฑ์**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2531.
- สายวรุณ น้อยนิมิตร. **นวัตศน์แห่งวรรณกรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: ชย อิมเปค อินเตอร์เนชั่นแนล, 2541.
- สายวรุณ น้อยนิมิตร. **อรรถกถาชาดก การศึกษาในฐานะวรรณคดีคำสอนของไทย และความสัมพันธ์กับวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- สารสาสน์พลขันธ์, พันเอกพระ และ Ernest Young, อ้างถึงใน ธนิต อยู่โพธิ. **ตำนานเทศน์มหาชาติ**. พระนคร: สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2524.
- สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. **เจิมจันทน์กัสดาล: ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย**. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- สุนันท์ อัญชลีสกุล. **การสร้างคำและการใช้คำไทยในมหาชาติคำหลวง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทอักษรศาสตร์ ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. **พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยศึกษา โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.
- สุรัสวดี อ่องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, 2544.
- สมบัติ จันทรวงศ์. **มหาชาติคำหลวง: ความหมายทางการเมือง**. ใน **บทพิจารณาว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์**, หน้า 280-300. กรุงเทพมหานคร: คบไฟ, 2549.
- สมมติอมรพันธุ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. **ประกาศการพระราชพิธี เล่ม 2**, พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2550.
- เสาวณิต วิงวอน. **การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมยอพระเกียรติ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล. **ลักษณะคำยืมภาษาบาลี-สันสกฤตในมหาชาติคำหลวง กัณฑ์ทศพร ชูชก และกุมาร**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทอักษรศาสตร์ ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- อนุমানราชธน, พระยา. **การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์**. พระนคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2507.
- เอนก มากอนันต์. **แนวคิดเรื่องคติจักรพรรดิราชของชนชั้นนำไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2172-2349**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทอักษรศาสตร์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

- อรรถกถาเวสสันดรชาดก. ใน **นิบาตชาดก เล่ม 9**. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540.
- อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล. **ทวนและทวนบารมี: ความสำคัญที่มีต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีไทยพุทธศาสนา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.
- อิงอร สุพันธุ์วนิช. **อุดมคติแห่งความสุขในสมัยสุโขทัย: ภาพสะท้อนจากจารึก**. ใน **รัก ทุกข์ สุข โศก ในงานวรรณกรรมไทย: ภาพสะท้อนจากอดีตสู่ปัจจุบัน**, หน้า 1-28. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊ค, 2551.
- อิรวดี ไตลังคะ. **ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2546.
- อุทัยวรรณ นิยมมี. **คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตในมหานิพนธ์คำหลวง กัณฑ์ทศพร**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2534.
- อุมาวรรณ รุยาพร. **ลักษณะเด่นของมหานิพนธ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- เอกพงศ์ ประสงค์เงิน. **การวิเคราะห์ลักษณะสัมผัสในมหานิพนธ์คำหลวงตามแนวสัทวิทยา สัมพันธ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537.
- Baldick, Chris. **The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms**. New York: Oxford University Press, 2004, อ้างถึงใน มารศรี สอนิพนธ์. **เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช : กลวิธีการเล่าเรื่องกับการสร้างภาพลักษณ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- Rimmon-Kenon, Shlomith. **Narrative Fiction: Contemporary Poetics**. New York: Methuen, 1983, อ้างถึงใน อิรวดี ไตลังคะ. **ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2546.

ภาษาบาลี

- สยามรจนุสส เตปิฎกั. **สยามรจนุสส ราชธานี**: มหามกุฏราชวิทยาลัย ปกาสีโต, 2552.
- สยามรจนุสส เตปิฎกั. **สยามรจนุสส ราชธานี**: มหามกุฏราชวิทยาลัย ปกาสีโต, 2535.

ภาษาอังกฤษ

- Bal, Mieke. **Narratology introduction to the theory of narrative**. 2nd edition. Toronto: University of Toronto Press, 1997.
- Fludernik, Monika. **An Introduction to narratology**. London : Routledge, 2009.

Prince, Gerald. **Dictionary of Narratology**. Lincoln: University of Nebraska Press, 2003.

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวคณิดา หอมทรัพย์ เกิดวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2530 ที่จังหวัดเลย สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีศิลปศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับ 1 จากสาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปีการศึกษา 2552 และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิตที่ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2553 ได้รับทุนสนับสนุนการศึกษาจากโครงการพัฒนากำลังคนด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ แห่งประเทศไทย ประเภททุนในประเทศ สาขาวรรณคดีไทย ประจำปี 2553 และได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ประจำปี 2554

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY